

rsss

Researcher
Social
Science
Studies

ISSN: 2148-2691

volume **7**
number **4**

RESEARCHER: SOCIAL SCIENCE STUDIES

2148-2691

Değerli Bilim İnsanları,

"*Researcher: Social Science Studies*" olarak 7. yılımızda 4. sayımızı çıkarmanın onurunu yaşıyoruz. İlk günkü heyecanla çalışmalarımıza devam ederken sizlerin değerli destekleriyle dergimizin çok iyi yerlere geleceğinden emin olduğumuzu bildirmek isteriz. Bundan önceki sayılarımızda olduğu gibi bu sayımızda da birbirinden değerli bilimsel çalışmalarıyla dergimize katkı sağlayan yazarlarımıza, kıymetli hakemlikleriyle bilimsel çalışmaların daha nitelikli olmasında büyük emekleri bulunan hakemlerimize en samimi teşekkürlerimizi sunarız.

RSSS Editör Kurulu

Dear respected Scientists;

As *Researcher: Social Science Studies*, we are very proud of publishing fourth issue of 2019 in the 7th year of RSSS. As we continue to work hard with the excitement on the first day, we would like to say, we are so sure that our journal will get better place with your supports. Same as our previous issues before, we would like to present thanks sincerely to authors who contribute our journal with the scientific studies one more valuable than the other and to referees who support and help us to make studies more qualified.

RSSS Editorial Team

RESEARCHER: SOCIAL SCIENCE STUDIES

2148-2691

Researcher: Social Science Studies (**RSSS**) is an online national refereed journal that is published four times in a year. Lingual, scientific and legal responsibility of all articles which are published in **RSSS** belongs to author; rights of publication belong to www.rssstudies.com. The articles cannot be published, printed or copied partly/fully without **RSSS**'s written permission. Editorial Board is free to publish or not to publish articles which are sent. Once authors send a manuscript, it is not given back.

Indexed by

Index Copernicus, Germany National Library, ABL Universität Bibliothek Leipzig, German Institute of Global and Area Studies GIGA, Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung WZB, Bibliotek Hamburg, Elektronische Zeitschriften Bibliothek EZB, Google Scholar, Academic Keys, Research Bible, Sosyal Bilimler Atif Dizini SOBIAD, SIS (Scientific Indexing Services).

DERGİ SAHİBİ / OWNER
TÜRKİYE VERİMLİLİK VAKFI adına
Cemalettin KÖMÜRCÜ

BAŞ EDİTÖR / EDITOR IN CHIEF
Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM

YÜRÜTÜCÜ EDİTÖR / MANAGING EDITOR
Prof. Dr. Özcan GÜNGÖR

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD
Prof. Dr. A. Ata TEZBAŞARAN – Prof. Dr. Akif AKKUŞ
Prof. Dr. Emrullah GÜNEY – Prof. Dr. İhsan BULUT
Prof. Dr. Ramazan SEVER – Prof. Dr. H. James BİRİX
Prof. Dr. Aleksandra VRANEŠ – Prof. Dr. Ljiljana MARKOVIĆ
Doç. Dr. İbrahim TOSUN – Öğr. Gör. Hasan ATMACA

DANIŞMA KURULU/ADVISORY BOARD
Prof. Dr. İlyas GÖKHAN (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Prof. Dr. Firdevs GÜNEŞ (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Nuri YAVUZ (Gaziantep Üniversitesi)
Prof. Dr. Ayfer KOCABAŞ (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Hakkı YAZICI (Afyon Kocatepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa ERGÜN (Afyon Kocatepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Ünal İBRET (Kastamonu Üniversitesi)
Prof. Dr. Eren YÜRÜDÜR (Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)
Prof. Dr. Kubilay YAZICI (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Marija DİNDIĆ (Serbian Academy of Science and Arts)

RESEARCHER: SOCIAL SCIENCE STUDIES
2148-2691

2019, Volume 7, Issue 4

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

1260-61 / 1844-45 Temettuat Kayıtları Işığında Karaköselü Köyünün Sosyal ve Ekonomik Yapısı

Rafet METİN

01 – 09

Erken Yaşta Evlendirilmiş Suriyeli Çocuklar
SeliN HOPANCI – Fırat KOÇ – Vahdet ÖZKOÇAK

10 – 22

İnovasyon ve Entelektüel Sermaye Arasındaki İlişkinin İşletmeler Açısından İncelenmesi

Sezin AÇIK TAŞAR

23 – 33

Rekreasyonel Bir Yayla İncelemesi: Sertavul (Mut – Mersin)

Emin TOROĞLU – Nurullah KILINÇ – Tuğrul AVCI

34 – 54

Akıllı Şehir Projelerinde Karar Alma ve Koordinasyon Yaklaşımları

Başar ATAÇ

55 – 83

Der Sinn- und Anwendungsbereich der Begriffe „Physiognomie“ und „Physiognomik“ in der deutschen und türkischen Sprache

Müge ARSLAN KARABULUT

84 – 96

Hulki Aktunç'un "Madi Hayat In The Dark" Adlı Öyküsünde Argo

Sevda KAMAN

97 – 107

Organizasyonlarda Lider Tutumunun Çalışanların İş Bağlılıkları Üzerine Etkileri: İstanbul İli Gaziosmanpaşa İlçesinde Faaliyet Gösteren Özel Temel Liselerde Bir Alan Araştırması

Nuri AVCI – Zafer SAYGILI
105 – 123

Legal Aspects of Nepotism, Favoritism And Cronyism Behaviors

Fatih KARCIOĞLU – Ceyhan SERÇEMELİ
124 – 131

Çocuk Suçluluğunu Etkileyen Muhtemel Faktörler: Suç Korkusu, Kentleşme Ve Aile Yapıları (Samsun İlkadım Ve Canik İlçeleri Örneği)

Selim EREN - Nuray DEMİRAY
132 – 161

Ortaokul Öğrencilerinin Duyuşsal Özelliklerinin Matematik Başarısına Etkisinin İncelenmesi

Mesut TABUK
162– 172

Şeyhülislâm Hocasâde Muhammed Efendi'nin Manzum Fetvâları II

Muhittin ELİAÇIK
173 – 177

Dünya Edebiyatından Çocuklar İçin Tiyatroya Uyarlanan Eserlerin Pedagojik Yönünden Değerlendirilmesi

Nuray KARAKAYA – Alparslan DEMİRBİLEK
178 – 192

Alman Yazınından Seçili Yapıtlarda Zamanın Alınlanması

Birkan KARGI
193 – 205

16 Yaş Altı Futbolcuların Sezon Öncesi ve Sezon Sonu Yoyo Performanslarının Mevkilere Göre İncelenmesi

Levent CEYLAN
206 – 214

Suçta Teşvik Eden Dijital Oyunların Çocuklar Üzerindeki Etkileri ve Bu Etkilerden Korunma Yöntemleri

Büşra KANTAR ÖZKES – Büşra KANTAR – Fırat KOÇ – Vahdet ÖZKOÇAK
215 - 226

Okul Öncesi Öğretmenlerinin Kaynaştırma Eğitimine İlişkin Algılarının Bazı Demografik Özelliklerine Göre Yordanması

Emine YAMAN

227 – 248

PISA 2012 Bağlamında 9.Sınıf Öğrencilerinin Matematik Okuryazarlığının İncelenmesi

Merve ÇOBAN KOCAOĞLU – Sevinç MERT UYANGÖR

249 – 271

Cinsiyet Değişkeni Açısından Türkçe Dil Kullanıcılarının Yansız Adlar Üzerindeki Erillik-Dişillik Algısı

Turgay SEBZECİOĞLU – Sedat KARAKAYA

272 – 309

Altıncı Sınıf Öğrencilerinin Üçgende Alan Bilgisini Oluşturma Sürecinin RBC+C Modeline Göre İncelenmesi: Bir Öğretim Deneyi

Metehan MERCAN – Soner BULUT

310 – 332

Firzovik İçtimaina Yeni Yaklaşımlar: İdarî Ve Askerî Tedbirler Üzerine Yazışmalar

Taner ASLAN

333 – 372

Sosyal Ağlar-Sanal Eğitim Ortamlarının Türkçe Eğitimine ve Öğrencilerin Kelime Hazinesine Katkılarına Dair Öğretmen Görüşleri

Yavuz Selim BAYBURTLU

373 – 385

Tarihsel Süreç İçerisinde Anadolu'da Su Yapıları: Dara

Çiğdem Belgin DİKMEN – Ferruh TORUK

386 - 416

**1260-61 / 1844-45 Temettuat Kayıtları Işığında Karaköselü Köyünün
Sosyal ve Ekonomik Yapısı**

Rafet METİN¹

Özet

Temettuat Defterleri XIX. yüzyıl Osmanlı sosyal ve ekonomik tarihinin önemli kaynaklarından biridir. Vergi kaynaklarını yeniden tespit ederek halkın üzerindeki vergi yükünü hafifletmek ve vergi dağılımında yaşanan adaletsizliği önlemek amacıyla hazırlanan temettuat kayıtları sosyo-ekonomik ve demografik yapının da ortaya konulmasında önemli bilgiler sunmaktadır. Kayıtlarda anılan dönemde bölgelerin mal-mülk, hayvan, arazi ve insanların şahsi mal varlıklarının kaydedilmesi ile sosyo-ekonomik hayat, nüfus ve tarımsal ekonomi ile ilgili bütün karakteristik özellikler ortaya konulmaktadır. Kayıtlarda ayrıca mükelleflerin adları, lâkapları, meslekleri hakkında da bilgi alabilmek mümkün olmaktadır. Bu çalışmada, H.1260-1261/M.1844-1845 yılında Dinek Keskin Kazasına tabi Karaköselü karyesinin 681 numaralı temettuat defterinden faydalanılarak, sosyal ve ekonomik yapısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Toplam 10 hanesi olan karyede sakin olan insanların geçimlerini büyük ölçüde tarım ve hayvancılıktan sağladıkları anlaşılmaktadır. Köyde tarımsal manada buğday, arpa üretimi yapılmaktadır. Hayvancılık alanında ise daha çok küçükbaş- büyükbaş hayvanlar ile yük ve binek hayvanları yetiştirilmektedir. Meslek dalı olarak ziraat erbabının fazlalığı dikkat çekmektedir. Bunun yanında, imam, hizmetkâr ve çoban gibi meslek kollarında görev yapan kimselerinde olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır. Köyde vergi mükellefi hane reislerinin tarım, hayvancılık ve meslek gelirleri ile birlikte ödemiş oldukları vergi çeşitleri tespit edilerek vergi yükleri de ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Karaköselü karyesi, Temettuat Defteri, Mesleki Yapılanma.

**1260-61 / 1844-45 Social and Economic structure of Karaköselü Village
in the Light of Temettuat Records**

Abstract

Temettuat registers are one of important sources of Ottoman's social and economic history. Temettuat records have been prepared in order to reduce the tax burden on the people and to prevent injustice in the tax distribution by re-determining the tax sources. In addition, these records provide important information for the socio-economic and demographic structure. In the period referred to in the records, all characteristics of socio-economic life, population and agricultural economy are revealed by registering the properties, animals, lands and persons' personal wealth of regions. In these records, it is also possible to get information about taxpayers' names, nicknames, and occupations. In this study, benefiting basically 681 numbered temettuat record of Karaköselü village which is within in the boundaries of Dinek Keskin district in year of H.1260-1261/M.1844-1845, it is tried to reveal social and economic structure. It is understood that people provide their livelihood largely from agriculture and

¹ Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, rafet_metin71@hotmail.com, ORCID:0000-0002-2164-4994

animal husbandry in the village which consist of 10 families. In terms of agriculture, wheat, and barley production is being done in the village. In the field of animal husbandry, mostly small cattles, bovine animals, draught animals and mount animals are grown. As field of profession, the surplus of agricultural staff is remarkable. Besides, it is understood from records that there are different field of professions like imams, servants and shepherds in the village. It is also tried to reveal the burden of tax of taxpayers by determining agriculture, husbandry and occupation revenue and kind of tax which is paid by them.

Keywords: Karaköselü village, Temettüat Register, Occupational Structuring.

GİRİŞ

Temettü' kâr etmek anlamına gelen Arapça bir kelimedir. Temettüat ise; kârlar, kazançlar anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 1996: 1073).Tanzimat'a kadar değişik adlarla halktan alınan vergilerin yerine getirilen Temettû vergisinin kaydedildiği defterlere, "Temettuat Defterleri" adı verilmiştir. Bu defterler 19. yüzyıl ortalarında Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu iktisadi, sosyal ve ticari hayatı ortaya koymaktadır (Kütükoğlu1995: 395).Temettuat defterleri genel itibariyle bir bölgenin demografik yapısı, hane reisinin menkul ve gayr-i menkul kaynakları, yıllık kazancı, işletmelerin büyüklüğü, iş gücü ve ayrıntılı vergi yükü, kişilerin mesleği, yetiştirilen ziraî ürün ve hayvanlar ile ticari ve sınaî müesseseler hakkında bilgiler sunmaktadır (Gül, 2009: 81).Ayrıca anılan defterlerden Osmanlı ülkesinde yaşayan nüfusun yerleşim düzeni, zirai üretim durumunu, hanelerin servet ve gelirleri ile vergilendirme konularında çok zengin bilgiler elde etmek mümkün olmaktadır (Güran, 2000: 79). Kısaca bu defterlerden bir bölgenin demografik etnik yapısı, fert düzeyinde menkul ve gayr-i menkul kaynaklar, ferdin yıllık kazancı, işletmelerin büyüklüğü, toplam ve ayrıntılı vergi yükünü, işgücünü, kişilerin mesleği, yetiştirilen zirai ürün ve hayvanlar, ticari ve sınaî müesseseler hakkında önemli veriler elde edilmektedir (Özer, 2000: 596). Defterlerde, mahallelerdeki toplam hane sayısı, arazi miktarı, hane reislerinin meslekleri, yükümlü oldukları vergi miktarları gibi birçok konuda teferruatlı bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca her hane reisinin adı ve unvanı, sahip olduğu mal varlığı, ne kadar emlak ve arazisi olduğu ve bu arazinin ekili olan bölümleri ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Meslekler, hane reisinin isminin üzerine eğik olarak yazılmıştır. Tarımla geçinen hane reisinin meslek bölümü "erbab-ı ziraattan idüğü", esnaflıkla geçinenlerinki ise "erbab-ı ticaretten idüğü" olarak belirtilmiştir. Ticaret ve ziraatın her ikisiyle geçimini sağlayanlar "erbab-ı ziraat ve ticaretten idüğü" şeklinde belirtilmiştir. Çalışmamızın ana kaynağını teşkil eden Temettuat Defterlerinden BOA, ML VRD. TMT. 681 numaralarda kayıtlı "Dinek Keskini Kazasına tabi Karaköselü karyesinin sosyal ve ekonomik yapısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmada Karaköselü köyünün nüfusu ile birlikte köyde kullanılan isimler, lakaplar, meslekî yapılanma, köyde yaşayan hane reislerinin tarım, hayvancılık ve meslek gelirleri ile birlikte ödemiş oldukları vergi çeşitleri tespit edilerek vergi yükleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2.Karaköselü Karyesi

2.1.Nüfus

Karaköselü karyesinin nüfusu ile ilgili olarak 681 numaralı temettuat defterinden tespit ettiğimiz kadarı ile 1845 yılında Karaköselü karyesinin 10 haneye tekâbül eden 50 neferlik nüfusu söz konusudur. Günümüzde Kırıkkale'nin Delice ilçesine bağlı olan köyün 2000 yılı adrese dayalı nüfus tesbitine göre nüfusu 26 olarak belirlenmiştir.

Tablo 1. Karaköselü Karyesinde 1845-2000 Yıllarındaki Tahmini Nüfus

Yıllar	Tahmini nüfus
1845	130 nefer
2000	26

2.2.Şahıs Adları ve Kullanılan Lakaplar

681 numaralı temettuat defterinde hane reislerinin isimleri babalarının adları ve lakaplarıyla birlikte yazılmıştır. Bu nedenle köyde yaygın olarak kullanılan baba ve oğul simlerini tespit etmek mümkün olmuştur.

Tablo 2: Karaköselü Karyesinde Kullanılan Şahıs İsimleri

İsim	Sayı	%
Mehmet	2	18.18
İbrahim	2	18.18
Bâli	2	18.18
Adurrahman	1	9.09
Musa	1	9.09
Ali	1	9.09
Veli	1	9.09
Bekir	1	9.09
Toplam	11	

Tablo 2'de yer alan verilerden Karaköselü karyesindeki vergi nüfusunun biri hariç diğerleri erkektir. İsimleri incelediğimizde Peygamber ve onun ehl-i beyti başta olmak üzere daha çok Arapça kökenli isimlerin olduğu görülmektedir. Birinci sırayı Mehmed, Ömer ve Bâli isimleri almaktadır.Bu isimler toplam isimlerin % 18.18'ini teşkil etmektedir. İkinci sırada Ali, Abdurrahman, Musa, Veli, Bekir gibi isimler yer almaktadır (BOA, ML VRD.TMT, 681.s.2-5).

2.3.Karaköselü Karyesinde Kullanılan Lakaplar

Karaköselü 'de hane reislerinin toplumda tanınmasını sağlayan aile ve sülale adlarının Tablo-3'te yer alan kara, kör, koca göde gibi lakaplar muhtemelen ailelerin geçmişten beri kullana geldikleri lakaplar olarak görülmektedir.

Tablo 3: Karaköselü Karyesinde Kullanılan Lakaplar

Bâli oğlu İbrahim	Kara şalvaroğlu İbrahim	Kör oğlu Veli
Göde Bekir oğlu Durmuş	Koca Ali oğlu Mehmed	Bâli oğlu Mehmed

2.4.Karaköselü Karyesinde Mesleki Yapılanma

Toplam 10 hane olan köyde yaşayan insanların 7'si ziraat erbabındandır. Geriye kalan 3 haneden 1 tanesi hizmetkâr ² 1 tanesi çoban ³, 1 tanesi ise sanat erbabı olarak kaydedilmiştir⁴.

2.5. Hayvancılık ve Hayvan Dağılımı

Belgelerden anlaşıldığına göre 1845-1846 yıllarında Karaköselü karyesinde yaşayan haneler geçimlerini tarım ve hayvancılıktan sağlamakta idiler. Genel olarak süt ve süt ürünleri ihtiyaçlarını karşılamak için inek ve koyun, binek hayvanı ihtiyaçlarını karşılamak için merkep, çift sürmede faydalanabilmek için öküz kullandıkları anlaşılmaktadır. Karaköselü'de toplam 216 olan hayvan varlığının büyük çoğunluğunu küçükbaş hayvanlar oluşturmaktadır.% 64.8'i küçükbaş (140 adet), % 25.9'u büyükbaş (56 adet) ve %9.2'si yük ve binek (20 adet) hayvanı olarak sıralanmaktadır. Büyükbaş hayvan çeşidinde, karasığır öküzü, sağman inek, Camus ineği ve kısır inek ön planda yer alırken küçükbaş hayvan çeşidinde ise, koyun, keçi ve kuzu tercih edilmektedir. Binek ve yük hayvanı olarak isemerkep başta olmak üzere, kısırak beslenmektedir.

Tablo 4: Karaköselü'de Hane Reislerinin Sahip oldukları Hayvan Çeşitleri

Hayvan çeşidi	Sayı	Hayvan Sahibi Hane	Toplam Hane Başına Düşen Baş
Büyükbaş	56	7	8
Küçükbaş	140	8	17.5
Yük-Binek Hayvanı	20	8	2.5
Toplam Sayı	216		

Tablo 5: Karaköselü'de Hane Reislerinin Sahip oldukları Büyükbaş Hayvan Çeşitleri

Büyükbaş Hayvan çeşidi	Sayı	Hayvan Sahibi Hane	Ortalama
Karasığır öküzü	12	5	
Sağmal inek	11	7	
Kısır inek	3	2	

² BOA, ML VRD.TMT, 681.s.2. Belgede köyün 2 numaralı hanesinde Kırıklı oğlu Musa'nın hizmetkârlıkla geçimini temin ettiği kayıt altına alınmıştır.

³ BOA, ML VRD.TMT,681.s.3. Belgede köyün 4 numaralı hanesinde kayıtlı olan Aşır oğlu Zeynel hakkında Çobanlık ile geçimini temin ettiği kaydı düşülmüştür.

⁴ BOA, ML VRD.TMT,681.s.4.Belgede köyün 5 numaralı hanesinde kayıtlı Koca Ali oğlu Mehmed hakkında erbâb-ı sanat olarak kayıt düşülmüştür.

Sağmal camus	2	2
Erkek camus	3	1
Karasığır danası	3	2
Karasığır tosunu	3	2
Camus danası	3	2
Kısır Camus ineği	4	3
Karasığır düvesi	3	3
Camus düvesi	1	1
Buzağı	8	6
Toplam	56	

Büyükbaş hayvan söz konusu olduğunda köylerde çift sürme işinde ilk olarak akla at ve katır gücü gelmektedir. Ancak Kırangıç'ta öküzün ilk planda tercih edildiği görülmektedir. Bu durumun nedeni öküzün beslenme giderinin at ve katıra nazaran daha az olması ile izah edilebilir. Bir atı veya katırı bütün bir yıl boyunca arpa, yulaf, ot, kepek ve samanla beslemek gerekirken öküz yedi ay süre ile burçak ve samanla beslenebilmekte ve yılın geri kalan aylarında otlamak üzere çayırlara salıverilmektedir. Bu arada demetlerin tarladan harmana ve ürünün harmandan ambara taşınmasında at ve eşek gibi yük hayvanlarından da yararlanılmakla birlikte, daha çok bir çift öküzün çektiği iki tekerlekli kağnılar kullanılabilir (Bozkurt, 2011: 144). Belgelerden anlaşıldığı üzere anılan dönemde Karaköselü'de özellikle karasığır öküzü ahalinin tarım yaparken kullandığı vazgeçilmez iş gücü kaynaklarından biri durumundadır. Köyde toplam 10 haneden 5 hanede karasığır öküzüne tesadüf edilmektedir.

Köyün süt ve süt ürünleri ihtiyacının sağlanmasında sağmal inek ve sağmal camus ineği ön plana çıkmaktadır. On bir baş sağmal inek beş hanenin elinde iken iki adet sağmal camus ineği 2 hanenin elinde bulunmaktadır. Bu ailelerin yıllık gelirleri dikkate alındığında diğer hanelere göre daha iyi oldukları belgelerden anlaşılmaktadır. Köyün bir numaralı hanesinde ikamet eden Mehmed kethüda oğlu Abdurrahman ile üç numaralı hanede ikamet eden Koca Ali oğlu Hüseyin büyükbaş hayvan çeşidinin hepsine sahip olmakla birlikte yıllık gelir bakımından köyün ortalamasının bir hayli üstünde haneler olduğu dikkat çekmektedir (BOA, ML VRD.TMT,681:2,4).

Yük ve Binek Hayvanlarına gelince; Karaköselü'de 1845 yılında toplam 20 adet yük ve binek hayvanı bulunmaktadır. Bunlardan 12 tanesi merkep, 4 tanesi ise kısır kısarak 4 tanesi ise kısarak ve tayı olarak tespit edilmiştir.

Tablo 6: Karaköselü'de Hane Reislerinin Sahip oldukları Yük ve Binek Hayvanı Çeşitleri

Hayvan çeşidi	Sayı	Hayvan Sahibi Hane	Ortalama
Merkep	12	8	1.5
Kısır kısarak	4	2	2
Kısarak ve tay	4	2	2
Toplam			

Küçükbaş hayvanlar bakımından bakıldığında Karaköselü’de toplam 140 adet olan küçükbaş hayvanların olduğu belgelerden anlaşılmaktadır.

Tablo 7: Karaköselü’de Hane Reislerinin Sahip oldukları Küçükbaş Hayvan Çeşitleri

Küçükbaş hayvan çeşidi	Sayı	Hane	Ortalama
Sağmal keçi	53	8	6.6
Sağmal koyun	18	3	6
Yoz keçi	13	3	4.3
Oğlak	44	6	7.3
Kuzu	12	2	6
Toplam	140		

2.6. Arazi Dağılımı ve Toprak Kullanımı

Karaköselü’de hane reislerinin % 89.3’ü (8) buğday ve arpa tarımı ile alakalı ziraî faaliyet içerisindedir. Köyde ikamet eden hanelerden % 1.3’ü penbe (pamuk) (8) ve % 7.8’i bağcılık (8) ile iştigal etmektedir.

Tablo 8: Karaköselü’de Ekili ve Dikili Tarım Alanlarının Dağılımı

Ekilebilir Arazi Türü	Miktar (Dönüm)	Hane	Ortalama	%
Tarla (buğday-arpa)	351	8	43.8	89.3
Penbe	31.	8	3.8	7.8
Bağ	11	8	1.3	2.7
Toplam	393			

2.7. Gelirler

2.7.1. Tarım Gelirleri (Hasılatı)

1844-1845 yılları arası Karaköselü ‘de tarım topraklarına sahip toplam 10 haneden 8 hanein hasılat geliri vardır. Ekili (tarla) tarım alanları 351 dönüm olup 2.985 kuruş gelir elde edilirken 31 dönüm penbe (pamuk)den 370 kuruş elde edilmiştir. Ekili tarım alanlarından toplam 11 dönüm bağdan 515 kuruş gelir sağlanmıştır.

Tablo 9: Karaköselü’de Ekili-Dikili Tarım Alanlarının Hasılatı

Ekilebilir Arazi Türü	Miktar (Kuruş)	Miktar (Dönüm)	Ortalama
Tarla (buğday-arpa)	2.985	351	8.5
Penbe (pamuk)	370	31	11.9
Bağ	515	11	46.8
Toplam	3.870	393	

Temettuat defterlerinde köylüden alınan hububat öşrü verilerinden üretilen hububatların ne kadar olduğu tespit edilebilir. Öşür bölgelere göre değişmekle birlikte ortalama her ürün üzerinden %10 oranında alınmaktadır. Bu nedenle Tablo 10’da

vergiye esas olan toplam kilenin 10 katı alınarak toplam hububat üretimi tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tablo 10: Karaköselü’de Üretilen Toplam Hububat Miktarı

Ekilebilir Arazi Türü	Kile ⁵	Kile x 10	Kg
Hınta (Buğday)	17	170	4.361.52
Şair (Arpa)	8	80	1.780
Penbe	8	80	1.780
Toplam	33		

2.7.2. Hayvancılık Hasılatı

Karaköselü’de tarımdan sonra ikinci sırada yer alan hayvancılık gelirleri 740 kuruş olarak tespit edilmiştir.

Tablo 11’deki veriler incelendiğinde görüleceği üzere, hayvancılık hasılatında ilk sırayı büyükbaş hayvanlar almaktadır (420 kuruş). İkinci sırayı ise küçükbaş hayvanlar (320 kuruş) almaktadır.

Tablo 11: Karaköselü’de hayvancılık hasılatı dağılımı

Hayvan çeşidi	Hasılat miktarı kuruş	Hayvan Sahibi Hane	Ortalama
Büyükbaş	420	8	52.5
Küçükbaş	320	7	45.7
Toplam Sayı	740		

2.7.3. Meslek Hasılatı

1844-1845 yılları arasında Karaköselü’de meslek gelirleri toplamda 442 kuruş olarak tespit edilmişti. Bu toplama meslek olarak kaydedilen hizmetkârlık, çobanlık ve sanat erbabı gibi meslekler dâhildir. Köyün büyük çoğunluğunu “erbâb-ı ziraat” olarak kaydedilmiştir. Bu gurup mesleki yapılanmaya dâhil edilmemiştir.

2.7.4. Vergi-yi Mahsusa

1256/1840 yılından itibaren uygulanmaya başlayan ve bazı istisnalar haricinde ekonomik durumlarına göre herkesten alınan vergi-yi mahsusa Tanzimat idarecileri tarafından örfi vergiler yerine konulmuş olup, "An-cemaatin vergi", "Vergü-yi Mahsusa", "Vergü" ve "Komşuca alınan vergü" gibi adlar verilmiştir (Öztürk, 2000: 537). Bu verginin miktarı liva ölçeğinde belirlenirdi. Bu miktar livaya bağlı kazalar arasında paylaştırılırdı. Sonra kazanın müdür ve meclis azaları, nüfusun etnik özelliğine göre imam, papaz ve kocabaşı gibi kişilerin katıldığı toplantıda kasaba ve köylere düşen miktar tespit edilir en sonunda da köy ve mahalle düzeyinde kişilerin ödeme güçlerine göre paylaştırılırdı (Öztürk, 1996: 174-175).

⁵Bu çalışmada hesaplamalar yapılırken buğday 1 kile=25, 656 kg.; arpa ve penbe (pamuk) için ise 1 kile=22,25kg. olarak alınmıştır.

Karaköselü’de tespit ettiğimize göre toplam vergi-yi mahsusa bedeli 1.055 kuruştur. Vergi-yi mahsusa olarak en düşük vergi 31 kuruş, en yüksek vergi ise 203 kuruştur. Köyün 4 numaralı hanesinde kayıtlı bulunan çoban olarak geçimini temin eden Aşır oğlu Zeynel’e vergi-yi mahsusa bedeli olarak en düşük dilim olan 31 kuruşluk vergi bedeli takdir edildiği kaydedilmiştir (BOA, ML VRD.TMT,681: 3). 1 numaralı hanede kayıtlı olan Mehmed kethüda oğlu Abdurrahman’a ise vergi-yi mahsusa bedeli olarak 203 kuruş vergi takdir edilmiştir (BOA, ML VRD.TMT,681: 2).

Tablo 12.Karaköselü’de hane reislerinin verdiği toplam öşür ve aded-i ağnam vergisi

Ekili tarım öşrü ve aded-i ağnam vergisi	Miktar (Kuruş)	Hane	Ortalama	%
Hınta (buğday)	210	8	26.5	59.4
Şair (arpa)	72	8	9	20.3
Penbe (pamuk)	35	8	4.3	9.9
Bağ	21	6	3.5	5.9
Aded-i ağnam	15	5	3	4.2
Toplam	353			

Toplu olarak verdiğimiz vergi türlerinden ekili tarım üzerinden alınan öşür vergisi ile alâkalı olarak hınta (buğday) % 59.4 ile ilk sırada gelmektedir. Onu %20.3 ile şair (arpa), % 9.9 ile penbe (pamuk), % 5.9 ile bağ izlemektedir. Ağnam vergisi ise % 4.2 olarak tespit edilmiştir. Bu verilerden anlaşıldığına göre Karaköselü ‘de en düşük vergi çeşidi ağnam olurken en yüksek vergi çeşidi ise hınta (buğday) olarak görülmektedir.

Tablo 13. Karaköselü’de İkamet Eden Kimselerin Hane Sırasına Göre Toplam Temettuatları

Hane No	Kişi Adı	Temettuat Toplamı Kuruş
1	Mehmed kethüda oğlu Abdurrahman	Ziraat-1096
2	Kırıkkılı oğlu Musa	Hizmetkâr-110
3	Koca Ali oğlu Hüseyin	Ziraat-898
4	Aşır oğlu Zeynel	Çoban-106
5	Koca Ali oğlu Mehmed	Sanat erbabı-226
6	Bâli oğlu İbrahim	Ziraat-264
7	Bâli oğlu Mehmed	Ziraat-350
8	Kara şalvar oğlu İbrahim	Ziraat-662.5
9	Kör oğlu Veli	Ziraat-195
10	Göde Bekir oğlu Durmuş	Ziraat-246.5

SONUÇ

Karaköselü karyesinin nüfusu ile ilgili olarak 681 numaralı temettuat defterinden tespit ettiğimiz kadarı ile 1845 yılında Karaköselü karyesinin 10 haneye tekâbül eden 50 neferlik nüfusu söz konusudur. Günümüzde Kırıkkale’nin Delice ilçesine bağlı olan köyün 2000 yılı adrese dayalı nüfus tesbitine göre nüfusu 26 olarak belirlenmiştir.

Karaköselü karyesinin iktisadi ve sosyal yapısı incelendiğinde geçim kaynağının tarım ve hayvancılığa dayalı olduğu görülmektedir. Ziraî üretimin en önemli kısmını ekili tarım alanları oluşturmaktadır. Ekili tarım alanları bakımından Karaköselü’de başta buğday olmak üzere arpa ve penbe (pamuk) üretilmektedir. Ekili (tarla) tarım alanları 351 dönüm olup 2.985 kuruş gelir elde edilirken 31 dönüm penbe (pamuk)den 370 kuruş elde edilmiştir. Ekili tarım alanlarından toplam 11 dönüm bağdan 515 kuruş gelir sağlanmıştır.

Karaköselü köyünde hayvancılık hasılatında ilk sırayı büyükbaş hayvanlar almaktadır (420 kuruş). İkinci sırayı ise küçükbaş hayvanlar (320 kuruş) almaktadır.

Karaköselü ’de ekili tarım üzerinden alınan öşür vergisi ile alâkalı olarak hınta (buğday) % 59.4 ile ilk sırada gelmektedir. Onu %20.3 ile şair (arpa), % 9.9 ile penbe (pamuk), % 5.9 ile bağ izlemektedir. Ağnam vergisi ise % 4.2 olarak tespit edilmiştir. Bu verilerden anlaşıldığına göre Karaköselü’de en düşük vergi çeşidi ağnam olurken en yüksek vergi çeşidi ise hınta (buğday) olarak görülmektedir. Miktarı liva ölçeğinde belirlenen ve livaya bağlı kazalar arasında paylaştırılan vergi-yi mahsusa bedeli olarak 1.055 kuruş değer biçilmiştir.

Sosyal yapı olarak bakıldığında Karaköselü’de kara, kör, koca göde gibi lakaplar muhtemelen ailelerin geçmişten beri kullana geldikleri lakaplar olarak görülmektedir. Sonuç olarak Orta Anadolu’da küçük ölçekli bir köy olan Karaköselü’nin 1844-1845 yılları arasında sosyo-ekonomik yapısı ortya konulmaya çalışılmıştır. Bu vesile ile ileride yapılacak çalışmalara bir nebze de olsa katkı sunmak hedeflenmiştir.

KAYNAKÇA

Belgeler

BOA, ML VRD.TMT,681.

Makale ve Kitaplar

Bozkurt, N. (2011). 1844-1845 Tarihli Temettuat Defterine Göre Kütahya Sancağı Dazkırı Kazası Evciler Köyünün Sosyal ve Ekonomik Yapısı, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (19): 135-156.

Devellioğlu, F. (1996), *“Temettü’-Temettüat”, Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat (13. Baskı.)* Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları,

Gül, A. (2009). Temettuat Defterlerine Göre Pasinler’in (Hasankale) Sosyal ve Ekonomik Yapısı . *Karadeniz Araştırmaları*, 6 (23): 77-98.

Güran, T. (2000). *“19. Yüzyıl Temettuat Tahrirleri”, Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve İstatistik, Ankara,s.77-78.*

Kütükoğlu,M(1995). *“Osmanlı Sosyal ve İktisadî Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri”, cilt LIX/225, Belleten, Ankara, s. 394-412.*

Öztürk, S. (1996). Tanzimat döneminde bir Anadolu Şehri *Bilecik*. İstanbul, s. 174-175.

Öztürk, S. (2000). Temettuat Tahrirleri. *Akademik Araştırmalar Dergisi Osmanlı Özel Sayısı*,s. 537-591.

Erken Yaşta Evlendirilmiş Suriyeli Çocuklar

Selin HOPANCI¹, Fırat KOÇ², Vahdet ÖZKOÇAK³

Özet

Suriye'deki savaş nedeniyle kitlesel olarak Türkiye'ye göç eden mülteciler, geçici koruma statüsünde yaşamaktadır. Maddi durumu daha iyi olan kişilerin, komşu ülkelere(Türkiye, Lübnan vb.) gitmek yerine Avrupa ülkelerine gittikleri bilinmektedir. Suriye toplumundaki orta gelir düzeyine sahip eşi vefat etmiş kişilerin, eşinden boşanan kadınların ve toplumun eğitim görmemiş, maddi zorluk içinde bulunan, pasaportu olmayan kesiminin yasadışı yollarla ülkelerini terk ederek komşu ülkelere sığındıkları görülmektedir. Göç olgusunun yaşattığı psikolojik travma, aile bireylerinin arasında kitlesel hareketi güçlendirmiştir. Aileler katıldıkları yeni toplumda kendilerini güvende hissetmek ve giderlerini en aza indirebilmek için geniş aile modelini sürdürmüşlerdir. Maddi olanaksızlıklar nedeniyle eski yapıların bulunduğu semtlerde toplu yerleşimler daha hızlı şekilde gerçekleşmiştir. Bu geniş aile modelinde okul kaydı olmayan çocukların kayıtlarının sağlanması ya da okula devam etmeyen çocuğun ailesi tarafından okula teşvik edilmesine gerekli önem gösterilmediği gözlemlenmiştir. Sigortasız iş piyasasının da talebinin uzun süre yorucu işlerde çalışabilecek yüksek enerjili gençlerin olması; ergenlik çağındaki erkek çocukları, evin geçimini sağlayan aile bireyi rolüne büründürmüştür. Böylelikle ergenlik çağındaki erkeklerin aile içindeki statüsü çocukluktan yetişkinliğe yükselmiştir. Kız çocuklarının ergenlik dönemine ermesinin ise çocuğun aile açısından ekonomik yük olarak görülmesine sebebiyet verdiği, bunun akabinde aileler tarafından gelecek-egitim ilişkisinin kurulamamasıyla bilinçsiz ailelerin çocuklarının erken yaşta evliliğe daha yoğun şekilde sürüklendiğini ortaya koymaktadır. Erken yaşta yapılan evlilikler çocuk yaşta gebelikleri ortaya çıkarmış, bu durumun da çoğunlukla sağlık çalışanları tarafından fark edilebilenleri yargıya intikal ettirilmiştir. Çocuğun kişisel menfaati için 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu gereğince Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından gerekli incelemeler yapılmaktadır. Mültecilerin Türkiye'deki hukuksal işleyişi bilmemeleri, sosyal hizmet uzmanının Adli Bilimler kapsamında aileye gerekli rehberlik ve danışmanlığı yapamamasına, sürecin takipçisi olamamasına neden olmaktadır. Çocuğun erken yaşta evliliği anayasamız, ilgili kanunlarımız ve uluslararası sözleşmelerde yer alan çocuk haklarının ihlaline sebebiyet vermektedir. Katılımlı gözlem yöntemiyle gerçekleştirilen bu çalışmada Suriye uyruklu kişilerin kültürleri gereği yaptıklarını iddia ettikleri erken yaşta gerçekleştirilen evlilikler Adli Bilimler açısından değerlendirilerek çocuğun fiziksel ve psikolojik gelişimi, toplum yapısı ve işleyişi üzerine etkileri ortaya konmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Erken yaşta evlilik, Adli Bilimler, Sosyal Hizmet, Mülteci, Suriyeli, Geçici Koruma.

¹Sosyal Çalışmacı, Çorum Sosyal Hizmet Merkezi, selinhopanc@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2692-727X

²Arş. Gör., Hitit Üniversitesi, kocfiratkoc@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8558-6308

³Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi, vahdetozkokac@gmail.com, ORCID: 0000 0002 4603 2548

Early Married Syrian Children

Abstract

Who massively immigrated to Turkey due to war refugees in Syria live in temporary protected status. People with better financial situation, neighboring countries (Turkey, Lebanon, etc.) Are known to go instead to go to European countries. It is observed that middle-income spouses in Syrian society have passed away, women who have divorced from their spouses and the uneducated, financially challenged and non-passported part of the society have left their countries illegally and took refuge in neighboring countries. Psychological trauma caused by migration has also strengthened the acquisition of mass movement among family members. The broad family model was maintained to ensure that families feel safe from the new society they are in and to minimize common expenses such as invoices and rent; Due to the financial impossibility, the mass settlements were realized more rapidly in the neighborhoods where the old buildings were located. In this extended family model, it has been observed that the necessary care is not taken to ensure the registration of children without school enrollment or to encourage the child who does not attend school by their parents. The demand for the uninsured labor market is also to have high-energy young people who can work in long-term jobs; adolescents have taken on the role of family members who make a living. Thus, the status of adolescent men in the family has increased from childhood to adulthood. It is revealed that the fact that girls reach adolescence as an economic burden for the family, and that the future-education relationship cannot be established by the families, then children of unconscious families are dragged into marriage more intensively at an early age. Early marriages revealed pregnancies as a child, and this was mostly referred to by health professionals. As per the Child Protection Law No. 5395, the Ministry of Family, Labor and Social Services carries out the necessary examinations for the child's personal interest. they do not know the legal process in Turkey of refugees, social workers covered by the family of Forensic Sciences necessary guidance and counseling can not be, the followers of the process is the olamamasınane. Early marriage of a child causes a violation of the rights of the child in our constitution, related laws and international conventions. The aim of this study is to evaluate how early marriages, which the Syrian citizens claim to have done according to their culture, are evaluated in terms of Forensic Sciences and how they affect the physical and psychological development of the child at the micro level and the social structure and functioning of the society at the macro level.

Keywords: Early marriage, Forensic Sciences, Social Work, Refugee, Syrian, Temporary Protection.

GİRİŞ

2011 yılındaki iç savaş nedeniyle kitlesel olarak ülkemize Suriye'den göçler başlamıştır. Temmuz 2019 tarihi itibarıyla 8 ilde 11 geçici barınma merkezinde 108.732 yabancı barınmaktadır. Bunun dışında, geçici barınma merkezleri dışında 3.514.016 geçici koruma sahibi yaşamaktadır (<https://www.goc.gov.tr/gecici-korumamiz-altındaki-suriyeliler>, 22.08.2019). Suriye uyruklu kişilerin yaşadıkları coğrafyanın değişmesi itibarıyla bu kişiler kültürel, sosyal, psikolojik, ekonomik olarak değişim içine sürüklenmişlerdir. Sayılanlar içinde değişime en dirençli olgu ise kültürdür. Kültür; başta aile yapısını, aile yapısı ise toplumu etkilemektedir. Ekonomik faktörler, sanayileşme, kadının iş gücü piyasasına katılımı ile Türkiye'de geniş aileden çekirdek aileye dönüşüm 20. Yüzyılda oldukça hızlanmıştır. Ancak Suriye toplumunun geçim kaynaklarına bakıldığında madencilik ve turizme dayalı olan gelirler, ülkedeki savaş teçhizatına harcanmış, savaştan ötürü kültürel faaliyetler yok denecek seviyeye gelmiş ve turizm gelirleri oldukça azalmıştır. Suriye işgücünün % 70'inin aylık 100 Dolar'dan az

kazanması, kamu çalışanlarının % 40'ının gelirlerini arttırmak için ikinci bir işte çalışıyor olması, ülkedeki kriz ve isyanların etkisiyle 2011 yılı sonunda Suriye'deki işsizlik oranının % 8,3 olduğu Worldbank ve CIA Index kaynaklarında yer almaktadır(Suriye Ülke Raporu, 2012). Savaşın ardından ise ülkedeki işsizlik oranında ciddi ölçüde artış olmuş ve oran %57,7' ye yükselmiştir(Union of ArabBanks, 2015). Ülkedeki savaşın ve genç nüfusun hızlı bir şekilde büyümesi nedeniyle işsizliğin de büyüdüğü ortadadır. 2003 yılında ithalatın serbestleşmesiyle yabancı markaların ülkeye olan ilgisi artmaya başlamıştır. Bu nedenle Suriye toplumunun dış etkenlerle tanışması oldukça geç olmuştur.Göç eden kitlenin gelir düzeyi düşük ve kültürüne sıkıca bağlı aileler olduğu göz önüne alındığında Suriyeliler' in yaşadığı göç sonucunda toplumsal yapılarını değiştirmelerinin zaman alacağı beklenmektedir. Çalışma izni alım sürecinin zorlukları, sigortasız ucuz iş gücünün yasal yükümlülükleri en aza indirgemesi,Türk vatandaşları arasındaki işsizlik oranının da Nisan2019 tarihi itibariyle %13 olması(www.sabah.com.tr)nedeniyle toplum tarafından dışlanmaların çoğaldığı gözlemlenmektedir.

Türk toplumunda genel eğilim, erkeklerin belirli bir düzeyde öğrenim görüp, askerlik yaptıktan ve bir iş sahibi olduktan sonra evlenmeleri yönündedir. Bu ise, erkeklerin nispeten ileriki yaşlarda evlenmeleri sonucunu getirmektedir. Arap kültürüne özgü yaşayış tarzında kız çocuklarının okula gitmesi ve çalışmasının tasvip edilmemesi, kız çocuklarını erken yaşta evliliğe iten sebeplerdendir(Çakmak, 2009).Suriye uyruklu kişilerin evliliklerini genellikle yakın akraba -kuzen ya da uzak akraba- aynı aşirete mensup olan kişi- ile yaptığı görülmektedir. Diğer bir konuda erken yaşta evliliklerin yapıldığı yöreler, genellikle geleneksel uygulamaların yapıldığı toplumlardır. Bu bağlamda akraba evlilikleri de burada sıktır (Şen ve Kavlak, 2011). Bu evliliklerin Suriye' de yapılmasının sebepleri; mirasa yabancı kişinin ortak olmasının ve aileye "yabancı" kişilerin girmesinin önlenmesi, soyun devamının hızlı şekilde gerçekleşmesi ve kültürel baskı gibi sebepler iken, Suriye uyruklu kişilerin Türkiye'de yaptıkları evliliklerde de Suriyeliler' i tercih etmelerinin sebebinin ise Suriye uyruklu erkeklerin eşlerine, Türk erkeklerinden daha iyi davranacaklarını düşünmeleri ve eşleriyle daha çok ilgilenerek daha fazla zaman geçirdikleri noktasındaki düşünceleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Ezberci,2015).

Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (AÇSHB) Çorum Sosyal Hizmet Merkezi bünyesinde katılımlı gözlem yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen bu çalışmada Suriyeli sığınmacıların ülkemizde devam ettirdikleri "erken yaşta evlilik" kültürlerinin bireysel ve toplumsal ölçekteki etkileri ele alınmaktadır.

1.Erken Yaşta Evlilik

18 yaşından küçük bireyler reşit kabul edilmemektedir. Evlilik ise iki yetişkinin özgür ve hür irade ile resmi ya da dini olarak gerçekleştirdikleri meşru bir birlikteliktir. Uluslararası hukukta evliliğin kurucu unsurlarının tam ve özgür irade olduğu, yetişkinlere özgü bir hak olarak tanındığı bilinmektedir. Bu nedenle erken yaşta evliliğin, zorla evlilik çatı kavramının altında yer aldığı, evliliğin kurucu unsurlarının olmadığı anlaşılmaktadır. Erken yaşta evlilik, birçok çocuk hakkının ihlaline sebebiyet vermektedir. Çocuk, anne ve babayla yaşama hakkından mahrum kalarak henüz

yetişkinliğe ermeden kendisi ebeveyn rolüne bürünmek zorunda kalır. Küçük yaşta zorla evlilikle tecrit altına alınan kız çocuklarına annelik ve kadınlık rolleri yüklenmektedir. Yaşam ve gelişme hakkı elinden alınan çocuk, yaşamı boyunca aklında kalması gereken aile rol modelini zihninde oluşturamadan kendi ailesini kurarak çocuğuna göstereceği ilgi ve şefkati de çocukluk-kadınlık duyguları arasında karmaşa içinde yaşamak zorunda bırakılmaktadır.

Yapılan görüşmelere göre Suriye’ de iki kişi birbirini istiyorsa erkeğin maddi durumuna göre o evlilik şekillenmektedir. Eğer erkeğin durumu ayrı bir ev tutmaya müsait değilse erkeğin ailesi ile yaşanması gayet normal karşılanmaktadır (Ezberci,2015).

Geniş aile modelinde evlendiği kişinin ailesiyle yaşamaya başlayan kız çocukları, yabancılik hissetme, çekingenlik vb. unsurlar nedeniyle gerekli beslenmeden mahrum kalarak ve gelin rolü üstlenmenin yanında her türlü işte çocuk işçi olarak kullanılarak özgür yaşam hakkı elinden alınan bir insana dönüşmektedir.

Gelişim evrelerinin getirdiği doğal zorluklara yakın çevrenin olumsuz etkileri katıldığında, çocukta bunlara tepki olarak çoğunlukla duygusal anlamda bozukluklar görülebilir. Bu olumsuz tepkilere ‘uyum ve davranış bozuklukları’ denir (Yavuzer, 2014:227). Çocuğun gelişimi ve kişilik kazanımında gerekli olan olumlu çevreyi kurmak için sevgi bağına dayalı, anlayışlı ve güven dolu bir ortam sağlanması gereklidir. Çocuğun böyle bir ortamdan uzak şekilde büyümesi, içinden çıkılmayan bir ruh haline bürünmesine, kendi çocuğuna karşı da güvensiz bağlanma şeklinde bağlanmasına neden olur. Geniş ailede kendine söz hakkı bulamayan çocuk, ifade özgürlüğü hakkından ve kendi hayatına yön verebilme özgürlüğünden de mahrum kalabilmektedir. Erken evlilikle de kadının eğitim alma ve üretime katılma hakkı genel anlamda ortadan kalkmaktadır (Şen ve Kavlak, 2011).

Erken yaşta evlenen bireyler her anlamda aşırı sorumluluklar ve yükümlülükler üstlenmek zorunda kalmaktadırlar. Ucuz ve sigortasız olarak çalışan erkek çocukları bütün gün çalışma karşılığında asgari ücret dahi alamamakta, çoğunlukla haftalık bir gün dinlenme ile çalışmaya devam etmektedir. Gelişme çağında olan çocuğun fiziksel olarak ağır işlerde çalışması, erken yaşta hastalıklarla karşılaşmasına sebep olabilmektedir. Ailesiyle kaliteli vakit geçiremeyen bireyler aile bağlarını kurmakta ve korumakta zorlanmaktadırlar. Buna ek olarak bu bireylerin şiddete yatkın oldukları da gözlenmiştir. Ekonomik olarak ailesinin yükünü omuzlarında taşıyan çocuk, kişisel gelişimini henüz tamamlamadan sorumluluklar üstlenerek, manevi bir çöküntü içerisine girebilmektedir.

Erken yaşta yapılan evliliklerde aile içi şiddet olgularına daha sık rastlanmaktadır ([http:// ilef.ankara.edu.tr/reklam/yazi.php](http://ilef.ankara.edu.tr/reklam/yazi.php)’den aktaran Şen ve Kavlak, 2011). Geldiği yere uyum sağlayamayan, kültürel çatışmalara bağlı olarak dışlanmışlık hissiyatı oluşan çocuk suça yönelmeye hazır hale gelmektedir (Bektaş ve Özkoçak, 2018). Soylu ve Ayaz’ın yapmış olduğu erken yaşta evlendirilen çocuklarla yapılan çalışmada olguların %14.6’ sı evlendirildiği kişi tarafından fiziksel şiddete/istismara, %27.1’i duygusal şiddete/istismara uğradığını belirtmiştir(2013).

Yoksulluk ve suç arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu bilinmektedir. Hayati ihtiyaçların karşılanamaması, bireylerin suça yönelmesinin sebeplerinin başında gelmektedir (Bektaş vd, 2019).

Ülkemizde yaşayan Suriye uyruklu aileler için eğitime devam etmeyen kız çocuklarının evlendirilmesi oldukça olağan görülmektedir. Türkiye'deki Suriyelilerin çoğu Suriye-Türkiye sınırına yakın olan bölgelerden gelmektedir. Bu bölgeler aynı zamanda yoğun çatışmaların olduğu bölgelerdir(<https://www.goc.gov.tr/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler>).Türkiye toplumunda bölgeler arası kültürel farklılıkların olduğu gibi Suriye toplumunun da heterojen yapıya sahip olduğu, sınırımıza yakın bölgelerde yaşayan Suriye uyruklu kişilerin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşayan birçok akrabasının olduğu ve yaşayış tarzlarının benzerlik gösterdiği ancak Türkiye'de Batı bölgelerine gidildikçe görülen evlenme yaşlarının yükselmesinin Suriye toplumunun başka kesimi için de geçerli olduğu 'Suriyeliler İle Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşları Arasındaki Evlilik İlişkileri Araştırması' ile ortaya konmuştur (ASPB, 2016).

2. Erken Yaşta Evlendirilmiş Çocuklara Yönelik Adli Sosyal Hizmet Müdahalesi

Uluslararası sözleşmeler, kanunlardan üstündür. Çocuk alanına ilişkin en geniş yasal dayanak Birleşmiş Millet Çocuk Hakları Sözleşmesidir. 1990 yılında yürürlüğe giren bu sözleşme, 142 üye ülke tarafından onaylanmış şuan onaylayan ülke sayısı 192 olmuştur. ABD'nin ise sözleşmeyi onaylayan ülkeler arasında yer almadığı bilinmektedir. Türkiye ise bu sözleşmeyi 1995 yılında uygulamaya koymuştur. Sözleşmede vurgulanan en temel unsurun ırk, din, dil, cinsiyet ayrımı yapılmaksızın 18 yaşın altındaki herkesin çocuk olarak tanımlanması ve aynı haklara sahip olmasıdır.Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne göre taraf devletler çocuğu her türlü sömürüye karşı korumakla yükümlüdür.İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi'ne göre evlenme sözleşmesi ancak evlenenlerin özgür ve tam iradesi ile yapılır.Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi(CEDAW)'ne göre çocukların evlenmesi yasal sayılmayacak, asgari evlilik yaşı belirlenecek ve evlilikler kayıt altında tutulacaktır. İstanbul Sözleşmesi ile taraf devletlere çocuğu evliliğe zorlamanın suç sayılmasını sağlamak için yasal tedbirleri alma yükümlülüğü getirilmiştir.

Türk Medeni Kanunu'na göre kişi 18 yaşında kendi rızasıyla, 17 yaşında anne ve baba izni ya da yasal vasisinin izni ile 16 yaşında mahkeme kararıyla evlenebilmektedir.

Türk Ceza Kanunu'nun 103. Maddesi gereğince Çocuğun cinsel istismarı, 104. Maddesi gereğince ise 'reşit olmayanla cinsel ilişki' bağlamında erken yaşta evliliğe sebep olan kişiler ceza almaktadır. Türk Ceza Kanunu'nda erken yaşta evlilik terimi bulunmamakta ve suç olarak yer almamaktadır. Bu tür vakalarda sadece fail değil, failin ve mağdurun anne-babası da ceza alabilmektedir.

Türkiye'deki çocuk alanında yasal süreç esnasında temel alınan kanun 2005 yılında yürürlüğe giren 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu'dur ve BM Çocuk Hakları Sözleşmesi esas alınarak hazırlanmıştır. Ülkemizde yaşayan Suriye uyruklu çocuklara, çocukların diğer türlü özelliklerinden önce çocuk olmaları nedeniyle gerekli durumlarda

yapılan işlemlerde de 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu prosedürü uygulanmaktadır. İlgili kanunun Madde 15/2. Fıkrasında yer alan 'çocuğun ifadesinin alınması veya çocuk hakkındaki diğer işlemler sırasında, çocuğun yanında sosyal çalışma görevlisi bulundurulabilir.' bilgisine istinaden sosyal çalışma görevlisi ifadede hazır bulunarak konuya müdahil olur. 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun 6. Maddesinin 1. fıkrasında da 'Adli ve idari merciler, kolluk görevlileri, sağlık ve eğitim kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, korunma ihtiyacı olan çocuğu Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu' na bildirmekle yükümlüdür' ve aynı kanunun 2. Fıkrasında yer alan "Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu kendisine bildirilen olaylarla ilgili olarak gerekli araştırmayı derhal yapar" ifadeleri ile bildirilen çocuklar hakkında gerekli sosyal inceleme yeni adıyla Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü'ne bağlı kurum ve kuruluşlarca yapılmaktadır (Çocuk Koruma Kanununa Göre Verilen Koruyucu Ve Destekleyici Tedbir Kararlarının Uygulanması Hakkında Yönetmelik, 2006).

Akraba ile yapılan erken yaşta evliliklerde, çocukla yapılan görüşmede çocuğa karşı sunulan kötü muamelenin ortaya çıkması güçleşmektedir. Çocuk, kendi ailesinin zarar görmemesi ya da konuşması durumunda kendisinin ailesinden zarar görmemesi adına birçok gerçeği saklama eğiliminde olabilir. Çocuğun karşılaştığı kötü muameleyi ve istismarı itiraf etmesi için çocukla güven bağına dayalı bir ilişki ve iletişimin sağlanması gereklidir. Çocuk, hayatında ilk defa karşılaştığı kişiye özel olduğunu düşündüğü ailevi sorunlarını anlatmaktan, cinsel soruları yanıtlamaktan çekinebilmektedir. Çocukların tanışma aşamasında sosyal hizmet uzmanlarına verdikleri cevapların oldukça kısa olduğu ve konuşmaktan çekindikleri gözlemlenmiştir. Çocuğun yabancı uyruklu olması da dil sorunundan ötürü yaşadığı olayları tam anlamıyla ifade edememesi, başına ne geleceği endişesiyle birleşerek yaşadıklarını gizleme eğilimini arttırır (Hopancı ve Özkoçak, 2019). Çocuğun yabancı ülkedeki haklarını bilmemesi, sosyal destek sistemlerinden haberdar olmaması, sosyal hizmet uzmanı ile arasında güvene dayalı ilişki kurma sürecini yavaşlatan faktörlerdir.

Sığınmacı kadınlar; faillerden, kendi ailelerinden veya toplumun olası tepkisinden korktuklarından ve kendilerine yetkililer tarafından adil ve düzgün bir şekilde davranılacağına duydukları güvensizlikten dolayı genelde deneyimlerini gizlemekte, utanma ve namussuzlukla damgalanma korkusunun yanında çözülme ve kaçınma gibi psikolojik belirtileri de gizlemenin nedenleri arasında yer alabilmektedir (Granville-Chapman, 2004: 201)

Kimliksiz şekilde Türkiye'ye giriş yapan ailelerin çocuklarının, sözlü beyanlarına bağlı kalınarak kimlik kayıtları yapılmaktadır. Sığınmacılardan Suriye makamlarından aldıkları tüm belgeleri ibraz etmeleri ve Türk makamları ile işbirliği yapmaları beklenmektedir. Suriye makamları tarafından verilmesi gereken hiçbir belgeye sahip olmamaları halinde ise kayıt işlemleri şahsi beyana göre gerçekleştirilmektedir (UNHCR, 2017). Genellikle çocukların 2-3 yaş küçük yazdırılması ve bu çocukların erken yaşta evlendirilmesi, adli süreçte sıkıntılar yaratmakta, mağdur çocuğun ifadesinde kimlikteki yaşından büyük olduğunu belirtmesi üzerine cinsel istismar failinin cezasına karar verilirken mağdurun yaşına göre cezalandırılabilmesi için mağdurun yaş tespitinin yapılması gerekmektedir.

Erken yaşta evlendirilen Suriyeli çocukların gayri resmi evlilikleri, çoğunlukla hamileliğin anlaşılmasının ardından hastane personeli tarafından fark edilip hastane polisine bildirimde bulunularak ortaya çıkmaktadır. Ardından ‘çocuğun cinsel istismarı’ suçunun mağduru olan gebe çocuğun Çocuk İzlem Merkezi’nde ifadesi alınır. İfade esnasında üstündeki baba korkusu, aile baskısı ya da evlendiği kişinin kendi akrabası-kuzeni olması nedeniyle çocuğun evlenirken kendisine sorulmamış olmasına rağmen kendi rızasıyla evlendiğini beyan etmesi muhtemeldir. Suriyeli anne babalar, Türkiye’deki yasal süreçten haberleri olmadığını dile getirseler de, çocuklarının resmi kayıtlarında hiçbir değişiklik yapmamakla birlikte(yeni haneye çocuğun nüfus kaydını aldırma vb.) resmi makamlara karşı çocuklarının evlendiğini gizleme eğilimi gösterebilmektedirler. Bu durumun sebeplerinden birinin, sığınmacılara, İl Göç İdaresi bünyesinde çalışan tercümanlar aracılığıyla henüz geçici koruma kimlik kaydı esnasında Türk yasalarına uymaları gerektiğinin, aksi takdirde cezalandırılacaklarının ve çocuklarını erken yaşta evlendirmelerinin Türkiye’de yasak olduğunun sözlü olarak bildirilmesi olduğu düşünülmektedir. Geçici Koruma Yönetmeliği’nin 6. Maddesi kişinin hayatının ya da hürriyetinin tehdit altında olacağı bir yere gönderilememesinden Geri Gönderme Yasağı başlığı altında bahsederken aynı maddenin 2. fıkrasında kişinin ülkemizden geri gönderilmesi gerektiği hallerde birinci fıkra kapsamında ülkemizden gönderilemeyecek yabancılar hakkında idari tedbirler alınabileceği ifadesi yer almaktadır(Geçici Koruma Yönetmeliği, 2014). Aynı yönetmeliğin 53. Maddesi kapsamında yabancıların, ücretleri kendilerince karşılanmak koşuluyla avukat tarafından temsil edilebilecekleri, ancak 1136 Sayılı Avukatlık Kanunu kapsamında adli yardıma başvurabilecekleri belirtilmiştir(Geçici Koruma Yönetmeliği, 2014). Geçici koruma altındaki kişilerin kayıtlı olduğu ildeki barolar tarafından gelir tespitinin yapılmasının ardından bu kişiler adli yardımdan yararlanabilir.

Çocuğun Çocuk İzlem Merkezi ifadesinin ardından aile hakkında sosyal inceleme gerçekleştirilir. Aile sosyo-ekonomik yönden araştırılarak çocuk hakkındaki düşünceleri, evliliğe bakış açıları, çocuklarıyla olan ilişkileri hakkında bilgiler edinilir. Çocuğun ailesi yanına dönmek isteyip istemediği, ailenin çocuğa bakacak psiko-sosyal ve ekonomik yeterliliğe sahip olup olmadığı ve bu konudaki istekliliği araştırılır. Aile yanına dönmesinin uygun olmadığı ve hamile olmadığı anlaşılırsa çocuk 0-18 Yaş Çocuk Evleri Sitesi Müdürlüğü’ne, hamile olması halinde Çocuk Destek Merkezi’ne yerleştirilir. Çocuğun aile yanında bakımının uygun görülmesi halinde çocuğa 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu kapsamında 5. Maddede yer alan tedbirlerden gerekli görülen tedbirler, mahkeme tarafından verilerek ailesinin yanına geri dönmesi sağlanır. Erken yaşta evlendirilen ve bu nedenle cinsel istismar mağduru sayılan çocuğa Sağlık tedbiri kararı uygulanması büyük önem arz etmektedir. Sağlık Tedbiri ile 3 ayda bir kere hastane tarafından oluşturulan randevularla çocuğun bedensel ve ruhsal olarak sağlığının korunması amaçlanır. Danışmanlık Tedbiriyle ise sosyal çalışma görevlisi, çocukla her hafta, ailesiyle ise en az iki haftada bir kere görüşmek zorunda ve çocuk yetiştirme konusu ve karşılaşılan diğer sorunlarla nasıl baş edileceği konusunda aileye gerekli rehberliği sunmaktadır. Danışmanlık Tedbiri izleme raporları üç aylık periyotlarla ildeki çocuk mahkemesine, çocuk mahkemesinin olmadığı illerde aile mahkemesine yollanarak tedbirin devam edip etmemesinin gerekliliği konusunda

kanaat belirtilir ve süreç içinde çocuk ve ailesinin nasıl bir yol kat ettiği konusunda sosyal inceleme raporunda gerekli bilgilendirme yapılır. Hâkim veya mahkeme; çocuğa uygulanan tedbirin sonuçlarını inceleyerek, süresini uzatabilir veya değiştirebilir (Çocuk Koruma Kanununa Göre Verilen Koruyucu Ve Destekleyici Tedbir Kararlarının Uygulanması Hakkında Yönetmelik, 2013)

Örneğin danışman tarafından, danışmanlık tedbirinin uygulandığı dönemde daha önce fark edilmemiş aile içi şiddet, ensest ilişki, cinsel taciz, cinayet, suça azmettirme, suç işleme, bağımlılık vb. durumları tespit edilebilir. Danışman, bu tür bilgileri kolluk kuvvetleri ile görevi gereği paylaştığı için de danışmanlık tedbiri Adli Bilimlerin olayı aydınlatma sürecine dâhil edilmelidir (Bolat ve Özkoçak, 2019).

Erken Yaşta evliliğin çocuk üzerindeki en büyük travmatik etkisi gebelik ve doğum sürecidir. Geleneksel yapı, aile yapısı, öğrenim ve ekonomik durum, dini inanışlar, aile planlaması hizmetlerine ulaşım gibi etmenler de ergen gebelik sıklığını etkilemektedir (Başer, 2000). Henüz kendi vücudunu tanımayan çocuğun gelişimini tamamlamadan hamile kalması, bebeği ve kendi sağlığı için büyük risk oluşturmaktadır. Yetersiz beslenmeyle anne karnındaki bebek anomalisi riski oldukça artmaktadır. Ergen kadınlar fiziksel olarak çocuk doğurmaya hazırlıklı olmayıp, yirmili yaşlarındaki kadınlardan daha fazla ana ölümü, gebelik ve doğum komplikasyonları risklerini taşımaktadırlar (Başer, 2000). Bu durum erken doğum ya da bebeğin ölü doğmasına sebep olmaktadır. Hamilelik sürecinde kontrollerin aksatılması, gerekli aşı ve muayenelerin zamanında yapılmaması anne karnındaki bebek için risk oluşturmaktadır. Bu sebeple erken yaşlarda gerçekleşen evliliklerde, cinsellik, gebelik ve ebeveynlik gibi konularda eğitim verilmesi, muhtemel sorunların zamanında tespit edilerek bireylerin desteklenmesi ve çözüm yollarının sağlanması büyük önem taşımaktadır (Demir vd. 2010).

Doğum esnasında doktor, hemşire ve ebeler ile çocuk arasında iletişimin sağlıklı şekilde sağlanamaması nedeniyle yerine getirilemeyen sorumluluklar, doğum sürecini de zorlaştırmaktadır. Tarafların karşılıklı olarak birbirlerini anlayamaması, aralarındaki işbirliğini ve güveni zedelemekte, acının çoğalmasıyla çocuk için bu durum çekilmez bir hal almaktadır. Hastane personelinin çocuğa karşı sergilediği olumlu tavırlar, çocuğu rahatlatmakta ve güven ortamı sağlamaktadır. Bazı Suriyeli çocukların, anne karnındaki bebeğin istenmemesi ya da gebeliğin adli mercilerden saklanması için hamilelik süreci boyunca hastaneye götürülmediği göz önünde bulundurularak doğumdan hemen önce yapılan muayenenin, çocuğun yaşadığı ilk muayene olabileceği göz önünde bulundurulmalı, çocuk üzerinde travmatik etkiler yaratabileceği unutulmamalıdır. Adölesan gebeliklerin, gebelik izlemleri, doğumları ve doğum sonrası izlemlerine önem verilmelidir (Başer, 2000). Adölesanların gebelikten başlayarak aile kurma sürecine kadar her aşamada bilgilendirilmeye ve desteklenmeye ihtiyaçları vardır (Yiğitoğlu, 2009).

TARTIŞMA

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) arasında dezavantajlı çocukların korunması, gelişim ve katılım

haklarından yararlanabilmelerinin güçlendirilmesi amacıyla hazırlanan “2018-2019 Ortak Çalışma Planı” kapsamında Sosyal Hizmet Merkezleri ve Şiddeti Önleme ve İzleme Merkezlerinden 300 meslek elemanının katılımıyla ‘Erken Yaşta ve Zorla evliliklerle Mücadelede Meslek Elemanlarına Yönelik Eğitici Eğitimleri’ gerçekleştirilmiştir.

Eğitimler Cumhurbaşkanlığımız Yıllık Programında Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı sorumluluğundaki faaliyetlerin etkin biçimde gerçekleştirilmesini teminen; 81 ilimizde erken yaşta ve zorla evliliklerle mücadele konusunda yetiştirilen eğiticiler vasıtasıyla farklı hedef gruplara yönelik düzenli etkinlikler gerçekleştirilmesi planlanmaktadır. Bu etkinlikler kapsamında Sosyal Hizmet Merkezi ve Sosyal Yardımlaşma Dayanışma Vakıfları’ndan yardım alan Suriye uyruklu kişilerin en alt düzey gelir seviyesine sahip kişilerden başlanması, özellikle İl Göç İdaresi’nde kayıtlı, 10-18 yaş aralığında çocukları bulunan ailelere eğitimler verilmesi ve Türkiye’deki yasal süreç hakkında bilgilendirme yapılması gerekmektedir. Kimliksiz şekilde Türkiye’ye giriş yapan ailelerin çocuklarının, beyan edildikleri yaşta kimlik kayıtları yapılmaktadır. Genellikle çocukların 2-3 yaş küçük yazdırılması, adli süreçte sıkıntılar yaratmaktadır. Hukuk sistemimizde erken evlendirilme ile ilgili ceza yasaları olmadığı ve mevcut ceza yasaları cinsel istismara odaklandığı için bu olguların ruhsal değerlendirme ve adli rapor sürecinde sorunlarla karşılaşılmaktadır(Soylu ve Ayaz, 2013).Bu nedenle bilgilendirme yapılacak ailelerde, 10-18 yaş aralığında çocuğu bulunan ailelerin eğitime katılması sağlanmalıdır.

Suriye uyruklu kişilerin gerçekleştirdikleri düğünler esnasında çocuğun yaşına bakılmaksızın kuaföre götürülmesinin, saçının boyatılarak düğün için hazırlanmasının bir gelenek haline geldiği görülmüştür. Suriye’de kuaförlüğün yaygın olması, Suriyeli kadınların güzelliklerine ve bakımlarına düşkün olduklarının bir kanıtı olarak kabul edilebilir (Gezici Yalçın ve Yalçın, 2018). Bu nedenle erken yaşta evlilikle mücadele eğitiminin kuaförlere yönelik de verilmesi gerektiği, böyle bir durumla karşılaşmaları söz konusu olduğunda yapmaları gereken şeyler ve polis ekiplerine acil olarak bildirimde bulunmalarının gerekliliği, bu durumun Türk Ceza Kanunu’na göre de ceza yükümlüğünün olduğunun belirtilmesi gereklidir. İşlenmekte olan bir suçta yetkili makamlara bildirmeyen kişi, bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır (TCK md.278/1).

Yapılan incelemelerde ortaokul ve lise çağındaki kız ve erkek çocuklarının okula gitmek istememe davranışlarının daha dirençli olduğu gözlemlenmiştir. Küçük yaşta dil öğreniminin daha kolay olması ve akran baskısının (dalga geçme, dışlama vb.) daha az hissedilmesinin, çocuğun küçük yaşta okul ile daha güçlü bağ kurmasını sağladığı anlaşılmıştır. Yapılan araştırmalarda suça sürüklenen çocukların çoğunun gelişim dönemlerinde kritik davranışları kazanamamış, yanlış ebeveyn tutumuna maruz kalmış, temel anaokulu eğitimi almamış çocuklar olduğu tespit edilmiş ve bu konu hakkında araştırmalar yapılmıştır (Mantar ve Özkoçak, 2019). Çocukların dil gelişiminin hızlanarak topluma adapte olmalarını ve okula başladıklarında sınıf arkadaşlarıyla sağlıklı iletişim kurarak okuma-yazma öğrenimini kolaylaştırmak adına Suriyeli çocukların anasınıfı kayıtlarının sağlanması, bu konuda yönlendirmeye ihtiyaç duyan ailelere gerekli rehberliğin yapılması büyük önem arz etmektedir.

Sağlık çalışanlarının-özellikle doktor, hemşire ve aile sağlığı merkezi çalışanlarının- çocuğun cinsel istismarı ve erken yaşta evliliğe karşı oldukça bilinçli ve yasal yükümlülüklerinin farkında oldukları gözlemlenmiştir. Türkçe bilmeyen ailelerin, mahkeme sürecinin devam ettiği ya da AÇSH İl Müdürlükleri tarafından haklarında Danışmanlık Tedbiri kararının yürütüldüğünü dile getiremediklerinde toplum nezdinde çocuk için bakanlık tarafından hiçbir işlem yapılmamış izlenimi oluşmaktadır. Bu süreçte kurumlar arası iletişim önemli rol oynamaktadır. Hakkında Danışmanlık Tedbiri yürütülen çocuklar hakkında birçok devlet dairesinden 183 üzerinden ihbar gelmektedir. Bu durum devlet personellerinin bilinç düzeyinin oldukça yüksek olduğunu gösterirken aynı zamanda Danışmanlık Tedbiri uygulayan kişinin iş yükünü artırmaktadır. 183 ihbarlarına belirli bir süre içinde cevap verilmesi zorunluluğu bulunmaktadır. Emniyet Müdürlüğü'ne intikal eden her olayla ilgili ise çocuk hakkında Çocuk Koruma Kanunu'nun 6. Maddesi gereğince çocuğun bildirimini zorunlu olduğu belirtilerek çocuk hakkında sosyal çalışma yapılması istenmektedir. Bu durumun önlenmesi için sosyal hizmet uzmanının, danışmanlığını yürüttüğü çocuğun gideceği kurumların takibini yapması gerekli ve çocuğun gittiği kurumlarda bu durumdan savcılığın haberinin olduğu, adli sürecin devam ettiğini, çocuk hakkında Danışmanlık Tedbiri uygulandığını ve gerekli işlemlerin yapıldığını bildirmesi, kendi adına oluşacak iş yükünü ve bürokrasiyi azaltacaktır.

Çocuğun kendi rızası olmadan aile baskısıyla gerçekleşen gayri resmi birlikteliklerde şikayet çocuk tarafından gerçekleşiyorsa, çocuğun ilk beyanı esas alınmalıdır. Ancak unutulmamalıdır ki çocuğun ilk beyanından ayrı olarak resmi mercilerden sakladığı başka istismar, ihmal ya da şiddet öyküsü çıkabilir.

Çocuğun Türkiye' deki yasal süreçten habersiz olması nedeniyle çocuğun sürecin her aşamasında sosyal hizmet uzmanından yardım isteyebileceğinin bilincinde olması sağlanmalı, bu güven çocuğa aşılanmalıdır. Adli mercilere bildirimde bulunulurken sosyal hizmet uzmanı, bireyin dil bilmeme/konuşamama sorununu ve yaşına bağlı olarak kendini yeterince anlatamaması gibi durumları göz önünde bulundurması gerekmektedir.

SONUÇ

Kendilerini, adli vakanın gün yüzüne çıkmasına kadar Türkiye içinde özgür hissetmekte olan ve bir nevi geleceği düşünmeden yaşayan Suriyeliler, Suriye'deki adetlerini ve kültürlerini gerçekleştirme eğilimi içinde yaşamaya devam etmektedirler. Erken yaşta evlendirdikleri çocuklarını daha önceden okula kayıt ettirmedikleri, çocukların ikametgahlarını evlendirildikleri kişilerin evlerine aldırmadıkları, yasal evlilik için herhangi bir başvuruda bulunmadıkları, yardım başvurusunda bulduklarındaysa evlerine sosyal inceleme için gelen SYDV ve Sosyal Hizmet Merkezi personellerine karşı erken yaşta evlendirilen kız çocuklarını misafir ya da akraba olarak tanıttıkları bilinmektedir. Merkezi Nüfus İdare Sistemi'nde(MERNİS)Suriye uyruklu kişilerin aile kayıt örneğinin çıkmaması nedeniyle, çekirdek aile dışından,baba tarafından akraba olanların soyadlarının aynı olması haricinde kimliklerden akraba olduklarının anlaşılması mümkün olmamaktadır. Ancak geçici koruma kimlik

kayıtlarını birlikte yapmaları ve aile numaralarının karşılaştırılması vasıtasıyla bireylerin aynı aileden oldukları anlaşılmaktadır.

Türk vatandaşlarının aile nüfus kayıt örneklerine, işe giriş ve çıkış tarihlerine, üzerlerine kayıtlı mal varlıklarına ve bu zamana kadar faydalandıkları yardımlara Sosyal Yardım Bilgi Sistemi'nden (SOYBİS), resmi kurumların bu bilgileri sorgulamasına izin verdiğine dair izin formu imzalatılarak ulaşılmaktadır. Ancak yabancı uyruklu kişilerin SOYBİS' te bilgilerine ulaşılamamaktadır.

SYDV' nin bütünlük sisteminde hanede kaç kişinin yaşadığı, üzerlerine kayıtlı mal varlığının olup olmadığı ve hanede kimlerin kayıtlı olduğunun görülmesi, ailelerin tanınması açısından büyük yarar sağlamaktadır. Ancak bu sistemin AÇSH İl Müdürlükleri ve kuruluşları tarafından görülmemesi, bu ailelerin ekonomik yoksulluk içinde olup olmadığının tespit edilmesini ve kanıta dayalı sosyal hizmet uygulamasını zorlaştırmaktadır.

Suriye uyruklu kişilerin, geçici koruma kimlik kartı kaydı esnasında Suriye kimliklerinin olmaması halinde ailenin beyanına dayalı bilgilerle geçici koruma kimlik kartı çıkarılmaktadır. Çocukların genellikle 2-3 yaş küçük kayıt yaptırılmaları, bu çocukların erken yaşta evlendirilmesiyle içinden çıkılmaz bir hal almakta; adli vakaların çoğalmasına sebebiyet vermektedir. Hamilelik nedeniyle anne karnındaki bebeğe zarar verilmemesi için yaş tespiti doğumdan sonra yapılmaktadır. Ailenin çocuğu ihmal etmesi ve erken yaşta evlilikle çocuğun cinsel istismarına sebebiyet vermesinden ötürü çocuk, hamile ya da doğum yapmış 18 yaş altında bulunan çocukların kaldığı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmet Bakanlığı'na bağlı Çocuk Destek Merkezleri'nde (ÇODEM) kalmaktadır. ÇODEM'in bulunmadığı illerde çocuk için sosyal inceleme yapılmaya kadar o ildeki Kadın Konuk Evi'nde kalması, uygun bulunması halinde en yakın ÇODEM'e naklinin yapılması sağlanır. Hamile çocuğun dil bilmediği, iletişim kuramadığı, isteklerinin ve korkularını anlatamadığı yabancı bir ortama girerek ÇODEM'de ya da Kadın Konuk Evi'nde kalması, çocuğu psiko-sosyal yönden kötü anlamda etkilemektedir.

Çocuğun bütün yaşadıklarını hiçbir aile baskısı altında kalmadan tüm gerçekliğiyle paylaşması güvene dayalı ve zaman alan bir süreçtir. Bu nedenle Çocuk İzlem Merkezi'nde çocuğun verdiği ilk ifadeye kendi rızasına dayalı bir evlilik birlikteliği kurduğunu dile getirmesi olağandır.

Çocuk ile sosyal hizmet uzmanının en iyi şekilde iletişim kurması için tarafsız ve en iyi şekilde tercüme yeteneğine sahip tercüman ile çalışması gerekmektedir. Olayların mesai saatinin dışına taşması ya da dışında gerçekleşmesi durumunda dil bilmeyen çocukla sosyal hizmet uzmanının iletişim sağlaması güçleşmektedir. Bu durumda aile üyelerinden en iyi Türkçe bilen kişi tercümanlık rolünü üstlenmekte ancak çocuk, dile getireceği olumsuz bir durumun ailesi tarafından kendisine tehdit unsuru oluşturacağını bildiği için gerçekleri söylemekten kaçınmaktadır. Bu nedenle sosyal hizmet uzmanının Arapça bilmesi ve çocukla kişisel görüşme gerçekleştirmesi, bu esnada görüşme yapılacak ortamın aile tarafından dinlenilmeyecek şekilde seçilmesi büyük önem arz etmektedir.

Bu aileler hakkında elde edilen bilgilerin sözlü beyana dayalı olması, akraba sistemlerinden resmi makamlarca bilgi elde edilememesi nedeniyle Suriyeli çocukların erken yaşta evlilikleri ancak hamileliğin ardından anlaşılmakta, çocuklar anne-babalarının kurbanı olmaktadır. Bu konudaki cezaların çoğalması, anne-babalara verilen eğitim sonucu yazılı olarak eğitim ve bilgilendirme aldıklarına dair belge imzalatırılması, buna rağmen çocuklarını erken yaşta evlendiren ailelere daha büyük cezalar verilmesi gerekmektedir. Çocukların okula gitmesini sağlayarak evlilik yaşını geciktirmek, topluma entegrasyonunu hızlandırmak, dil gelişimini hızlandırarak bu vesileyle toplumun bir bireyi olduğunu hissetmesini sağlamak, 18 yaş altı çocukların erken yaşta evlendirilmesinin önüne geçmekte önemli bir yol kat ettirecektir.

KAYNAKÇA

ASPB (2016) Suriyeliler İle Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşları Arasındaki Evlilik İlişkileri Araştırması
https://www.ailevecalisma.gov.tr/Raporlar/ATHGM/Suriyeliler_ile_Turkiye_Cumhuriyeti_Vatandaslari_Arasindaki_Evlilik_Iliskileri_Arastirmasi.pdf adresinden erişildi.
(Erişim Tarihi: 28.08.2019)

Başer, M.(2000). Adölesan cinselliği ve gebelik. C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 4(1): 50-54.

Bektaş, İ. & Özkoçak V. (2018). Ergenlik döneminde bulunan dezavantajlı çocukların suça sürüklenmelerinin önlenmesi. *Eurasian Academy of Sciences Eurasian Art & Humanities Journal*, (10), 13-22.

Bektaş İ, Çetli E, Koç F, Özkoçak V, (2019). Yoksulluk Olgusu İle Suç Ve Suça Sürüklenme Arasındaki İlişki, *Eurasian Academy of Sciences Eurasian Art & Humanities Journal*, 11: 31-41.

Bolat, G. (2019). Danışmanlık tedbirinin adli bilimlerle ilişkisi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(34), 597-604

Çocuk Koruma Kanunu (2005). Resmi Gazete. Yayımlı Tarihi: 15.07.2005. Sayısı: 25876. Numarası: 5395.

Çocuk Koruma Kanununa Göre Verilen Koruyucu Ve Destekleyici Tedbir Kararlarının Uygulanması Hakkında Yönetmelik (2006). Resmi Gazete. Yayımlı Tarihi: 23.12.2006 Sayısı: 26386

Demir S.C., Kadayıfçı O., Ürünsak İ.F., Evrükeli.C. Adölesan Gebelikler, Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Kadın Hastalıkları ve Doğum Ana Bilim Dalı
http://www.sabem.saglik.gov.tr/kaynaklar/208_07adolesan_gebeligi.pdf Erişim Tarihi: 15.10.2010

Ezberci, L. (2015) Suriyeli sığınmacıların Viranşehir'in toplumsal yapısına etkileri. *Yayımlanmış Doktora Tezi*. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Geçici Koruma Yönetmeliği (2014). Resmi Gazete. Yayımlı Tarihi: 22/10/2014. Sayısı: 29153. Numarası: 6203

Gezici Yalçın, M. & Yalçın, S. (2018). Mardin’de Suriyeli Olmak: Kendini Evinde Hissetmekle Kentin Dışına İtilmek Üzerine. *Disiplinlerarası Karşılaşmalar Dergisi*, (8) 67-98
(Granville-Chapman, 2004: 201)

Hopancı, S. & Özkoçak, V. (2019) *Korunma İhtiyacı Olan Çocuk Mültecilere Yönelik Adli Sosyal Hizmet*. Başkent Üniversitesi 2. Sığınmacı ve Mültecilerde Psikolojik Sağlık Sempozyumu, 11-12 Mayıs 2019, Ankara

Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetleri Hakkında Yönetmelik(2015). Resmi Gazete. Yayın Tarihi: 03.03.2015 Sayısı: 29284

Soylu, N.& Ayaz M.(2013)Adli değerlendirme için yönlendirilen küçük yaşta evlendirilmiş kız çocuklarının sosyodemografik özellikleri ve ruhsal değerlendirmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, (14), 136-144

Suriye Ülke Raporu. (2012) <http://www.birlesmismarkalar.org.tr/uploads/Suriye.pdf> adresinden erişildi

Şen, S.& Kavlak, O. (2011). Çocuk Gelinler: Erken Yaş Evlilikleri ve Adölesan Gebeliklere Yaklaşım. *Aile ve Toplum Dergisi*, 7 (25), 35-44

Türk Ceza Kanunu (2004). Resmi Gazete. Yayın Tarihi: 12.10.2004 Sayısı:25611 Numarası: 5327

UNHCR. (2017) <https://data2.unhcr.org/en/documents/download/59167> adresinden erişildi.

(Erişim Tarihi: 28.08.2019)

Yavuzer, H. (1987). *Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yiğitoğlu, S. (2009). Adölesan gebe ve eşlerinin antenatal ve postnatal kaygı düzeyleri ile evlilikte uyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*. Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

İnovasyon ve Entelektüel Sermaye Arasındaki İlişkinin İşletmeler Açısından İncelenmesi

Sezin AÇIK TAŞAR¹

Özet

Günümüz işletmeleri, rekabetin yoğun yaşandığı piyasalarda değişim ve gelişim sürecine ayak uydurabilmek için işletme performanslarını yüksek seviyelerde tutmak zorundadırlar. Bilgi ekonomisi olarak da bilinen yeni ekonomik sistemde, maddi olmayan varlıklar gibi bilgi tabanıyla beslenen varlıklar işletmeler için rekabet avantajı oluşturmaktadır. Entelektüel sermaye ise bilgi ekonomisinin merkezinde yer aldığından, bilgi ve emek yoğun günümüz işletmelerinin değer yaratmalarına, inovatif olmalarına yardımcı olmaktadır. Öyleyse işletmeler, küresel ekonomilerde yaşanan yoğun rekabetle baş edebilmek için, karşılaştıkları problemlere stratejilerinde, ürünlerinde, hizmetlerinde, süreçlerinde ve pazarlamalarında yenilik niteliğinde çözümler üretmelidir. Ancak bu yeniliklerin hayata geçirilebilmesi işletmenin entelektüel sermayelerini doğru ve verimli bir şekilde kullanarak gerçekleşir. Çalışmada, inovasyon ve entelektüel kavramları arasındaki ilişki tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın ilk iki bölümünde inovasyon ve entelektüel sermaye kavramları, önemi ve entelektüel sermaye unsurları açıklanmıştır. Çalışmanın sonraki bölümünde, teorik bir çerçevede inovasyon ve entelektüel sermaye arasındaki ilişki tespit edilmiştir. Sonuç bölümünde ise, entelektüel sermayenin geliştirilmesi için işletmelere önerilerde bulunulmuştur. Ayrıca bu çalışma ile entelektüel sermaye unsurları ve inovasyon arasındaki ilişkiler tek tek ele alındığından, literatürde benzer çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İnovasyon entelektüel sermaye, insan sermayesi, yapısal sermaye, ilişkisel sermaye.

The Review of The Relationship Between Innovation and Intellectual Capital On Businesses

Abstract

In order to keep up with the change and development process in highly competitive markets, today's businesses have to keep their business performance at high levels. In the new economic system known as information economy, assets like intangible assets that are formed by information creates competitive advantage for companies. Since intellectual capital is the core of information economy, helps businesses that are knowledge and labor intensive to be innovative and to create value. Therefore, businesses produce innovative solutions on strategies, products, services, processes and marketing for the problems in order to cope with tough competition in global economies. However, innovations are being realized with the appropriate and efficient use of intellectual capital. The aim of this study, is determining the relationship between intellectual capital and innovation. In first two parts of the study, the concepts and importance of intellectual capital and innovation and intellectual capital elements are

¹ Öğr. Gör., Fırat Üniversitesi, stasar@firat.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0406-7734

described. Within a theoretical framework the relationship between these two concepts is determined in the next part of the study. In the conclusion part, suggestions were made to the enterprises in order to develop their intellectual capital. In addition, since this study deals with the relationship between intellectual capital elements and innovation one by one, it is thought to contribute to similar studies in the literature.

Keywords: Innovation, intellectual capital, human capital, structural capital, relational capital.

GİRİŞ

İşletmeler sürekliliklerini sağlayabilmek ve karlılıklarını arttırabilmek için rekabetçi piyasaların gerektirdiği yenileşmeye ayak uydurmaları gerekmektedir. 21. Yüzyılın işletmelere dayattığı devamlı değişim ve gelişim, artık sadece işletmelerin sahip olduğu finansal varlıklara göre belirlenmemektedir. İletişim ve bilişim teknolojisinin gelişimi ile işletmeler bilgiyi esas alan yönetim anlayışını benimseyerek rekabet avantajı edinebileceklerini keşfetmişlerdir.

Bu yeni yönetim anlayışı entelektüel sermaye kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Entelektüel sermaye olarak adlandırılan kavram somut bir varlıktan ziyade işletme için değer yaratan bilgi olarak tanımlanabilir. Entelektüel sermaye ile klasik işletmecilik anlayışı yerini modern işletmecilik anlayışına bırakmıştır. Klasik işletmecilik kavramında bir işletmenin büyüklüğü muhasebe kaydının tutulabildiği varlıkları ile ölçülürken, modern işletmecilik kavramında ise bir işletmenin büyüklüğü sahip olduğu somut varlıklarla birlikte işletmenin bilançosunda görünmeyen ama kara dönüştürülebilir bilgi ile ölçülmektedir. Bilgi sermayesi olarak da bilinen entelektüel sermayesini doğru şekilde yöneten firmalar rekabet halinde oldukları firmalara karşı avantaj elde etmektedir.

Entelektüel sermayesini doğru yöneten bir işletme, sahip olduğu bilgiyi doğru şekilde yönlendiren ve nihayetinde karlılığına katkı sağlayan işletmedir. Bilginin ortaya çıkmasından ticarileştirilmesine kadar olan süreç inovasyon süreci olarak tanımlanır. İnovasyon, bir fikrin bir değere dönüşmesidir. İnovasyon, yeni fikirlerin ortaya çıkması ve ticarileştirilmesi olduğundan işletmelere mevcut pazarlarında daha etkili olma ve hatta yeni pazarlara açılma olanağı sunar. Çağımızda rekabet avantajı yakalamak isteyen işletmeler başarılı inovasyon süreçlerini entelektüel sermaye değerleri doğrultusunda şekillendirmektedir. Bugün dünyada inovasyon konusunda başarılı işletmelerin sahip oldukları en değerli unsurlar, başarılı yönetim kadrosu, kalifiye iş gücü ve ürettiği bilgiyi işlevselliğe dökebilme kapasitesidir. İşlevsellik kazanmayan bilgi, işletmenin karlılığına katkıda bulunamaz. Öyleyse işletmeye değer katabilecek bir fikrin ticarileştirilmesi inovasyonun temel hedefidir ve bu hedef işletmenin sahip olduğu entelektüel sermaye unsurları ile gerçekleşebilir.

Bu çalışmada inovasyon süreçleri tanımlanmış ve entelektüel sermayenin inovasyon sürecine nasıl etki ettiği açıklanmıştır. Çalışmamız teorik çerçevede gerçekleştirilmiştir. Entelektüel sermaye ve inovasyon kavramları ve unsurları hakkında bilgi verildikten sonra işletmelerde entelektüel sermaye ve inovasyon bileşkesi birlikte ele alınıp açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın son bölümünde, inovasyon ve entelektüel sermaye kavramları arasındaki ilişki ile ilgili değerlendirmelerde ve önerilerde bulunulmuştur.

İnovasyonun Tanımı ve Önemi

İnovasyonun Tanımı

İnovasyonla ilgili literatürde bir çok tanımlama yapılmıştır. İnovasyon, yeni veya önemli ölçüde geliştirilmiş bir ürün, hizmet, süreç veya yeni bir pazarlama yöntemi veya işletmenin faaliyetleriyle alakalı yeni bir örgütsel yöntem olarak tanımlanmaktadır (OECD, 2005).

Genel anlamda inovasyon, daha önce keşfedilmemiş düşünceleri keşfetmek, geliştirmek ve uygulamaya koymaktır. İnovasyon en kapsamlı manasıyla ise, bilginin topluma ve ekonomiye fayda sağlayacak bir araç haline çevrilmesidir (Elçi, 2005:2).

Farklı araştırmacılar inovasyonu farklı yönleriyle ele alarak tanımlanmıştır. Drucker'a göre (1985), inovasyon ya da yenilik girişimciliğin bir vasıtasıdır ve refaha ulaşabilmek için yeni imkanlar sağlayan kaynakları oluşturan bir eylemdir. Porter ise (1990), inovasyonun rekabet üstünlüğü oluşturan son teknolojileri ve iş yapma metotları içerdiğinden bahsetmiştir. Bir başka ifadeyle inovasyon, insanlar tarafından yeni kavranan düşünce biçimi, oluşumu ya da durumudur.

İnovasyon tanımlarını genellemek gerekirse, yenilik, gelişmiş ve iyileşme gibi kavramlar ortaya çıkmaktadır. Bu nedendendir ki, inovasyon yeni bilginin oluşmasını sağladığı gibi, mevcut bilginin yayılmasına da katkı sağlar (Rogers, 1998:7).

İnovasyonun Önemi

İş dünyasında yeni bir akım olarak karşılaşılan bilgi ekonomisi inovasyon ile oluşan bir çeşit ekonomidir denilebilir. İnovasyon kavramıyla hayat bulan bu ekonomiye göre, değişim her alanda karşılaşılan bir durumdur. Bir başka ifadeyle; yenilik, insanların, pazarlama stratejilerinin, süreçlerin ve bu süreçlerin sonucunda oluşan ürün ve hizmetlerin değişmesini, gelişmesini ve işletmenin içinde bulunduğu piyasaya adapte olmasını gerektirir. İnovasyonun önemi işte bu aşamada karşımıza çıkmaktadır. Yenilikçi düşünerek çağın ve sektörün öngördüğü değişime zamanında ve doğru inovatif stratejileriyle cevap veren işletmeler yoğun rekabet koşullarında varlıklarını devam ettirme şanslarını artırırlar.

İnovasyon her boyutta işletme için kaçınılmazdır. Nitekim iş dünyasında hayatta kalabilmek ile yenilik yapabilmek birbiriyle bağımlıdır. Literatürde kabul gören bir anlayışa göre işletmeler küçük ve esnek yapılanmalar ile birlikte müşterilerle de yakın ilişkiler kurarak daha başarılı olabilirler. Büyük işletmelere göre kaynak sıkıntısını yoğun olarak yaşayan, yaşamlarını garanti altına almak için sürekli yenilik peşinde koşan ve tespit ettikleri yenilikleri ekonomik düzleme taşıyabilmek için bütün kaynaklarını kullanan küçük ve orta ölçekli işletmeler (Demir ve Sezgin, 2016:24; Tikici ve Aksoy, 2009:227) kadar, rekabetin yoğun yaşandığı pazarlarda var olmaya çalışan büyük işletmeler yapacakları yenilikler için var olan kaynaklarını doğru fikirlerde buluşturarak pazardaki konumlarını geliştirmeyi hedeflerler.

Rekabet ortamında, Japonya, Hollanda ve Singapur gibi rekabet gücü yüksek ülkelere baktığımızda rekabette güçlü olmalarının sebebinin yenilikçi ve kreatif olmalarına borçlu olduklarını görmekteyiz. Rakiplerinden bir adım daha önde olanlar, var

olan ürün ve hizmetlerin sürekli olarak gelişimini destekleyenler ayakta kalabilirken, bu konuda başarısız olanlar ise rekabet ortamında yok olmaya mahkumdurlar (Kavrakoğlu, 2006:166).

İşletmelerin inovasyon yapmalarındaki amaç; yeni fikirler bulmak, farklılık oluşturmak ve bunları uygulamaktır. Rekabetçiliğin değişmeyen unsurları arasında olan inovasyon, işletmeleri sürekli değişim ve gelişime zorlar. Fakat piyasada bulunan mevcut kaynaklar çoğu zaman yetersiz kalmaktadır, bu nedenle işletmelerin inovasyon yapması kaçınılmazdır.

Entelektüel Sermaye

Entelektüel Sermayenin Tanımı ve Özellikleri

Çağımızda hızla ilerleyen bilgi ekonomisi akımı ile tekrardan tartışılmaya başlanan entelektüel sermaye kavramı ilk kez Thomas Stewart tarafından 1991 yılında kullanılmıştır. Stewart entelektüel sermayeyi tanımlarken; “işletmeye piyasada rekabet avantajı sağlayan, işletme çalışanlarının bildiği herşeyin toplamı” demiştir (Stewart, 1991:42). Entelektüel sermaye konusunda bir başka tanımda ise Annie Brooking “işletmenin faaliyetini sürdürebilmesini sağlayan maddi olmayan varlıklarının tümüdür” cümlesini kullanmıştır (Brooking, 1996:12). Leif Edvinsson’a göre entelektüel sermaye değere dönüştürülebilir bilgidir (Edvinsson, 1997:368).

Entelektüel sermaye kısa bir tanımlamayla; kara dönüştürülebilir bilgidir; daha kapsamlı bir tanımlama ise; işletmenin fikirlerinin, yeniliklerinin, teknolojilerinin, genel bilgilerinin, bilgisayar programlarının, dizaynlarının, veri kullanma yeteneklerinin, ilişkilerinin, süreçlerinin ve yaratıcılıklarının kara dönüşmesidir (Demir, 2005:78).

Entelektüel sermayenin özellikleri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Çelik ve Perçin, 2000:113):

- Entelektüel sermaye, işletmelerin maddi olmayan varlıklarının bütünüdür.
- Entelektüel sermaye, piyasadaki rekabet üstünlüğünün kalıcı olması için ana kaynaktır.
- İşletmelerin entelektüel sermaye yönetimi işletme için yönetsel bir mesuliyettir.

Entelektüel Sermayenin Önemi

Soyut bir kavram olan entelektüel sermaye, global çağda işletmeler için fark yaratan en önemli unsurların başında gelmektedir. Nitekim sanayi çağında makine gücü, fiziksel varlıklar gibi somut varlıklar işletmeler için değer yaratırken, içinde bulunduğumuz bilgi çağında sadece somut varlıklar yetmemekte, işletmenin sahip olduğu bilgi ve beyin gücü gibi soyut kavramlar değer yaratmaktadır. Bilhassa teknoloji ve bilişim sektörünün önemli ölçüde gelişme gösterdiği çağımızda entelektüel sermayenin önemi daha da belirgin hale gelmektedir. Örneğin, büyük bir işletmenin yazılım sektöründe bir işletmeyi yüksek fiyatlar ödeyerek satın alması, bu yazılım şirketinin sahip olduğu fiziksel değerlere değil, soyut bilgiye ödenen meblağdır.

İşletmeler, entelektüel sermaye yönetiminin verimi arttırdığını görmüşler ve yeni ekonominin yeni rekabet ilişkileri, entelektüel sermayenin işletme başarısına olan

katkısına ışık tutmuştur. Örneğin, Amerika Birleşik Devletlerindeki bazı yatırım modellerine bakıldığında, 1929'dan beri çok farklı bir perspektif gösterdiği görülür. O zaman yatırımların ortalama %70'i somut, %30'u ise soyut varlıklara giderken, bugünün temel yatırımlarını Ar-Ge, eğitim, yetenek, bilgi teknolojisi, yazılım ve internet gibi soyut varlıklar oluşturmaktadır. Yine OECD ülkelerindeki gayri safi milli hasılanın %10'undan daha fazlasının soyut varlıklara, başka bir ifade ile entelektüel sermayeye gittiği tahmin edilmektedir. Bazı ülkeler içinse bu oran, gayri safi milli hasılanın %20'sinden daha fazladır. Bu durum, hisse senedi fiyatlarına da yansımıştır. 1970'lerin sonlarında pazar ve defter değeri arasındaki ortalama ilişki oranı 1 iken, 1990'ların ortalarında bu oran 3'e çıkmıştır. Günümüzde ise, American Online, Microsoft, Walt Disney ve Ericsson gibi birçok şirketlerin piyasa değerinin yaklaşık %90'lık bir kısmını soyut varlıklar oluşturmaktadır (Yıldız, 2010:41; Naktiyok, 2004, s.390-391).

Entelektüel Sermayenin Unsurları

Entelektüel sermayenin unsurlarıyla alakalı evrensel bir sınıflama bulunmamakla beraber, literatürde genel olarak entelektüel sermaye; insan sermayesi, yapısal sermaye ve ilişki sermaye adı altında sınıflandırılmaktadır.

İnsan Sermayesi

Entelektüel sermayenin ilk unsuru olan insan sermayesi, kısaca, işletmenin bünyesinde çalışan kişilerin sahip olduğu bilgi, beceri, yaratıcılık ve deneyimi ifade eder. Bir başka deyişle, işletme çalışanlarının eğitimleri, yaratıcılıkları ve kendilerine yatırımları ile şekillenen ve güncellenen bilgidir. Günümüzde çeşitli nedenlerden dolayı ortaya çıkan çevresel belirsizliklerin giderilmesi için hızlı ve yaratıcı çözümler bulmak sadece insan sermayesiyle mümkün olabilmektedir. İşletmelerin rekabet avantajı sağlamaları konusunda en önemli araçlar arasında insan sermayesi de yer almaktadır. Bu sermaye sadece belirli bir işletmeye ait olup, işletme çalışanlarının kendilerine has özelliklerinden oluştuğundan taklit edilmesi zordur çünkü bu sermaye doğuştan veya sonradan edinilmiş kişiye ait özelliklerdir (Crook vd., 2011). İnsan sermayesine örnek olarak teknik bilgi, mesleki donanım, eğitim düzeyi verilebilir.

Yapısal Sermaye

Entelektüel sermayenin ikinci unsuru olan yapısal sermaye işletmenin sahip olduğu süreçler, sistemler ve veri tabanı gibi unsurları içerir. Bir başka ifadeyle, işletmede insan unsuru haricinde olan ama insan sermayesini destekleyen bilgi kaynaklı unsurlar yapısal sermayedir. Yapısal sermaye işletmelerin yapılarında, iş yapma biçimlerinde, bilgi sistemlerinde ve veri depolarında yer alan değerli bilgi varlıkları olarak tanımlanmaktadır (Aramburu ve Saenz, 2011:309). Bir başka ifadeyle, yapısal sermaye insan sermayesi ile kıyaslandığında yapısal sermaye mesai bitiminde kurum dışına çıkmayan içerde kalan bilgidir. Yapısal sermaye, işletmenin varlığını sürdürebilmesine olanak sağlayan bilgi teknolojileri, iletişim teknolojileri ve yazılım sistemlerinin oluşturduğu bir bütünden oluşmaktadır (Steward, 1997:119).

İlişkisel Sermaye

İlişkisel sermaye entelektüel sermaye unsurlarının sonuncusu olup, işletmenin iş ilişkileri sayesinde oluşturduğu müşteri sermayesidir. Bir başka ifadeyle, işletmelerin paydaşlarıyla ilişkilerinde öğrendiği ve edindiği kabiliyetleri göstermektedir. Entelektüel sermayenin unsurlarından olan yapı ve insan sermayeleri işletmenin iç çevresini ilgilendirirken ilişkisel sermaye dış çevreyi ilgilendirir. İlişkisel sermaye işletmenin dış çevresiyle olan ilişkilerinin hepsini içermektedir. Bahsedilen dış çevre unsurları ise; rakipler, tedarikçiler, toplum, devlet ve müşterileri kapsamaktadır (Çam, 2016).

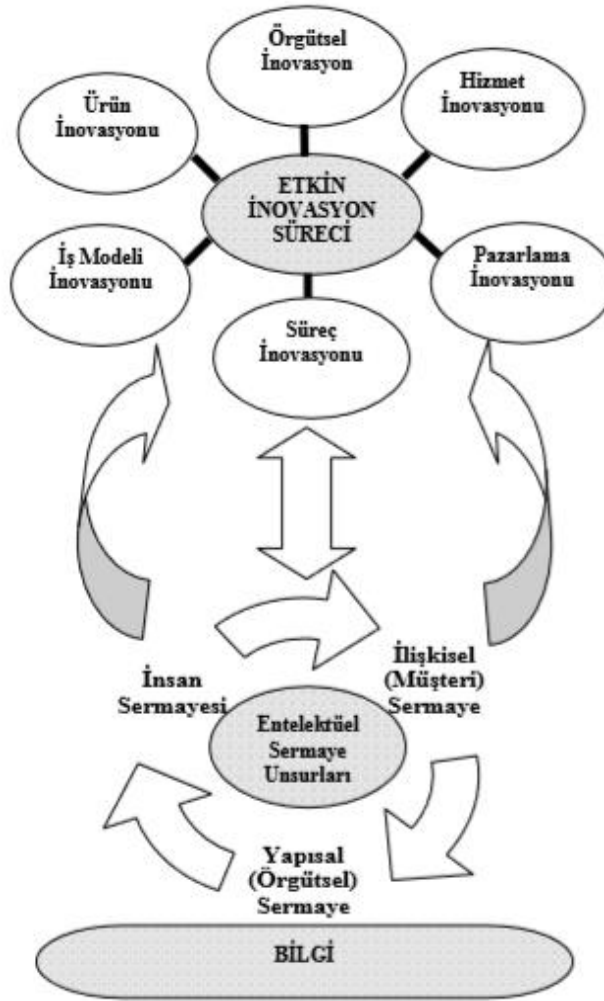
İşletmelerde Entelektüel Sermaye ve İnovasyon İlişkisi

Entelektüel sermaye unsurları, işletmelerin inovasyon üzerindeki algısında kilit rol oynamaktadırlar. Çünkü inovasyonun kaynağı bilgidir ve bu bilgi entelektüel sermaye unsurlarıyla yapılandırılır. Sözü geçen bilgi; işletmenin çalışanlarında, müşteri ilişkilerinde ve süreçlerde ortaya çıkan fikirlerdir. Aşağıda bulunan Şekil 1’de işletmelerde inovasyon sürecinin ve entelektüel sermaye arasındaki ilişki yer almaktadır (Toraman vd., 2009:104-105):

İşletmelerdeki inovasyonun temeli bilgidir. İşletmelere ait olan entelektüel sermaye ise bilgilerin işlenmiş ve değerlendirilmiş halini oluşturmaktadır. Geçmişte yapılan araştırmalara bakıldığında inovasyon ve entelektüel sermaye arasındaki ilişki ele alanlar olmuştur. Bosworth ve Webster’e (2006) göre, entelektüel sermaye unsurları inovasyon sürecinin temelini oluşturmaktadır. Sullivan (2000)’a göre, entelektüel sermaye akıl, düşünce, bilgi ve inovasyonu içerisindedir. Nonaka ve Takeuchi’e (1995) göre, bilgi üretimi, inovasyonun sürekliliğini rekabet ortamında ki avantajları da beraberinde getirmektedir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde görülüyor ki entelektüel sermaye ve inovasyon arasındaki en temel öge bilgidir. Bilgi bu iki kavram arasındaki ilişkinin sürekliliğini sağlamaktadır (Toraman, 2009:106).

Öyleyse, iyi yönetilen bir bilgi kaynağı işletmeler açısından küresel rekabet ortamında üstünlük sağlayabilmek ve varlıklarını sürdürebilmek için oldukça önemli bir sermaye değeridir. Şekil 1’den de anlaşılacağı gibi entelektüel sermaye unsurları ile bilgi ve etkin inovasyon süreci sürekli ve karşılıklı etkileşim içinde bulunmaktadır.

İşletmenin sahip olduğu entelektüel sermaye unsurları ve inovasyonun ilişkisi sonraki bölümde ayrı ayrı ele alınmıştır.

Şekil 1. İşletmelerde Entelektüel Sermaye ve İnovasyon İlişkisi

Kaynak: (Toraman vd., 2009:104-105).

İnovasyon ve İnsan Sermayesi

İşletmelerin en büyük sermayelerinden biri insandır. İnsan sermayesi, işletmeleri benzerlerinden ayırarak yaratıcılığın kaynağıdır. Çalışanların sahip olduğu bilgi ilk etapta örtülü bilgidir. Örtülü bilgi henüz açığa çıkmamış bilgi olup, doğru bir yönetimle açığa çıkarılıp kullanıldığında örgütsel düzeyde değer yaratmak mümkün olacaktır. İnovasyon ise doğru yönetilmiş bilgi ile gerçekleşmektedir. Temelinde yeni fikirlerden yola çıkarak yapılan inovasyon, işletmeye büyük ticari kazanç sağlayabilir. Fikir oluşumlarının kaynağında insan sermayesi, insan sermayesinin kaynağında ise çalışanların mesleki bilgi birikimi, problem çözme yetenekleri ve diğer yetkinlikleri yer almaktadır.

İşletmelerde inovasyon sürecinin ilerleyebilmesi için insan sermayesinin sürekli olarak geliştirilmesi ve dinamik bir yapıda olması gerekmektedir. Uluslararası alanda ülkeler, ekonomilerinde inovasyon süreçlerine katkı sağlamak amacıyla bir entelektüel sermaye unsuru olan belirli bir düzeye gelmiş insan sermayesini kendilerine çekebilmek için farklı çalışmalar yapmaktadır. Bu durumdan da yola çıkarak insan sermayesinin

rekabet ortamının olduğu her yerde önemli bir inovasyon kaynağı olduğu görülmektedir (Toraman vd., 2009:106-107).

İnovasyon ve Yapısal Sermaye

İşletmelerde başarılı bir inovasyon sürecinin oluşabilmesi için insan sermayesinin etkisini arttıracak bilgi kaynaklı yapılara (bilginin oluşması, aktarımı, kullanılabilir ve ulaşılabilir olması) ihtiyaç vardır. Bu ihtiyaçların karşılanmasında entelektüel sermaye unsurlarından yapısal sermayenin katkısı büyüktür (Öztürk ve Demirgüneş, 2008:402). Güçlü yapısal sermayesi olan işletmeler çalışanlarına yeni fikirler deneme, başarısız olma, tekrar deneme gibi fırsatlar sunmaktadır. Öyleyse iyi yönetilen bir insan sermayesi inovasyona yol açacak fikirlerini yapısal sermaye ile birlikte açığa çıkarabilmektedir. Nitekim yapısal sermayenin kapsamında süreçler, uygulamalar bulunur ve inovasyonun oluşumunda fikirlerin süreçlere ve uygulamalara dönüştürülmesi esastır. Öyleyse, çalışanlar yeterli düzeyde mesleki bilgi ve birikime sahip olsalar dahi, çalıştıkları işletmenin örgütsel sermaye yapısı onların bu fikirlerini değere dönüştüremeyen düzeyde organize olmuşsa, bu durumda işletmenin inovasyon yapma kabiliyeti düşer.

İnovasyon ve İlişkisel Sermaye

Entelektüel sermaye unsurlarından biri olan ilişkisel sermaye kavramı, işletmenin dışından edinilen bilgilerin doğrultusunda inovasyon sürecini geliştirmeyi amaçlar. İlişkisel sermayede inovasyon sürecine katkı sağlayan bilgi işletmenin müşterilerinden, rakiplerinden, tedarikçilerinden ve devletten temin edilebilir. Örneğin, işletme doğru insan sermayesi yönetimiyle var olan örtülü bilgi kaynaklarını güçlü yapısal sermayesiyle uygulamalara süreçlere yansıtarak değere dönüştürmüş olabilir fakat oluşan bu değeri ölçecek olan işletmenin dış çevresidir. Müşterilerden alınacak memnuniyet geribildirimleri ya da tedarikçi önerileri gibi dışsal faktörler inovasyon sürecini önemli ölçüde etkilemektedir.

SONUÇ

Küresel rekabet ortamında yaratıcılığın sürekli değişen doğası, işletmeleri mevcut değerlere ek olarak yeni değerler yaratmaya veya aktarmaya veya yeni boyutlar ortaya çıkarmaya zorlamaktadır. Bu zorunluluk inovasyon olarak adlandırılmaktadır ve işletmeler için sürdürülebilir rekabet avantajı sağlayabildiğinden son derece önemlidir. Bilgi çağında inovasyon yapabilmek için işletmeler sahip oldukları entelektüel sermayelerine, bir başka ifadeyle değere dönüşebilecek fikirlerine yatırım yapmalı ve geliştirmelidirler. Özellikle bilişim sektöründe yer alan işletmeler için entelektüel sermaye daha büyük bir önem arz etmektedir. Dünyanın önde gelen bilişim şirketleri soyut olarak tabir edebileceğimiz sistem, yazılım vb. varlıklarını bünyelerinde çalışanların değere dönüştürülen fikirlerinden geliştirmişlerdir. Öyleyse, günümüzde işletmeler için fark yaratan, inovasyona temel oluşturan unsur değere dönüştürülmüş bilgidir.

Entelektüel sermayenin unsurları olarak tanımlanan insan sermayesi, yapısal sermaye ve ilişkisel sermaye kavramları inovasyonun oluşumunda büyük rol oynamaktadırlar. İnovasyonun temelinde bilgi vardır. Bilginin oluşum aşamasında ise insan sermayesinden elde edilecek mesleki bilgi, birikim, problem çözme yetkinliği, yapısal sermayeden elde edilecek süreç ve uygulama desteği ve ilişkisel sermayeden elde

edilecek işletmenin dışsal faktörlerinden gelen bilgiler bulunur ve tüm bu kavramların bileşimi değere dönüştürülen, yenilik niteliğinde fikri meydana getirir.

Son yıllarda ülkemizde yer alan işletmeler de entelektüel sermaye kavramına daha çok yatırım yapmaya başlamışlardır. Fakat bilgi çağı sürekli gelişmekte ve fikirler de bu hızlı ve sürekli gelişim ile beraber güncellenmektedir. İşletmelerin entelektüel sermayesini geliştirmesi için aşağıdaki önerilere yer verilmiştir:

- **Eğitim Olanakları:** İşletmelerin çalışanlarına problem çözme becerileri, karar verme yeteneği gibi entelektüel sermayeyi geliştirecek eğitimler vermesi, çalışanların fikir üretme becerilerine katkı sağlayacaktır.
- **Kariyer Yönetimi:** İşletmelerin çalışanlarına kendilerini geliştirme fırsatı sunması ve her çalışan için kendi yetenekleri ve performansları doğrultusunda kariyer yolu belirlemesi çalışanların performanslarının artmasına, işletmelerine daha çok değer vermesine, aidiyet duymasına neden olacaktır.
- **Performans Değerlendirme:** Performans değerlendirme sistemi bir işletme için entelektüel sermayeyi geliştirecek ve yönetecek yollardan biridir. İşletmelerin kendi kurum stratejileriyle uyumlu ve amaca yönelik performans değerlendirme sistemi kurmaları, çalışanların doğru ve adil değerlendirmelerine fayda sağlayacaktır.
- **Kurumsal Kültür ve Ödül Sistemi:** İşletmenin yeni fikirlere bakış açısı ve desteği bu konudaki kurumsal kültürünü ifade eder. Bu kültürü geliştirmek, çalışanlarının etkili bir şekilde kullandığı ve paylaştığı bilgileri ödüllendirmek gerekir. Bu konuda, çalışanların performanslarıyla doğru orantılı bir ödül sistemi geliştirilebilir.

İşletmeler açısından önem arz eden entelektüel sermayenin hiç şüphesiz inovasyon üzerinde de azımsanmayacak etkilerinin olduğu çalışmada ortaya konmuştur. Çalışmanın bu alanda yapılacak diğer çalışmalara yol gösterici katkıları bulunacağı beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Aramburu, N. & Saenz, J. (2011). Structural Capital, Innovation Capability, and Size Effect: An Empirical Study. *Journal of Management Organization*, 17(3), 307-325.
- Bosworth, D., Webster, E. (2006). *The Management of Intellectual Property (New Horizons In Intellectual Property)*, Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing.
- Brooking, A. (1996). *Intellectual Capital*, England: Thomson Business Press.
- Çam, İ. (2016). İnovasyon Sermayesi ve Süreç Sermayesinin Firma Değeri ile İlişkisi: BİST Üzerine Bir Uygulama. *Yüksek Lisans Tezi*, Gebze Teknik Üniversitesi, Kocaeli.
- Çelik, A. & E., Perçin, S. (2000). Entelektüel Sermayenin İşletme Bazında Ölçülmesi ve Değerlendirilmesi. *Muhasebe ve Denetim Bakış*, 2, 111-118.
- Crook, T.R., Combs, J.G., Ketchen, D.J., Todd, S. & Woehr, D. (2011). Does Human Capital Matter? A Meta Analysis of The Relationship Between Human Capital and Firm Performance. *Journal of Applied Psychology*, 96(3), 443-456.
- Demir, Ö. & Sezgin E.E. (2016). Kobilerde Stratejik Yönetim Anlayışına İnovasyon Perspektifinden Bakış. *Siirt Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisadi Yenilik Dergisi*, 4(1), 16-32.
- Demir, Ö. (2005). Entelektüel Sermayenin İşletmelerin Piyasa Değerlerine Olan Etkisi. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 3(2), 77-82.
- Drucker, P. F. (1985). *Innovation and Entrepreneurship*, New York: Harper&Row Pub.
- Edvinsson, L. (1997). Developing Intellectual Capital at Skandia. *Long Range Planning*, 30/3 366-372.
- Elçi, Ş. (2005). *İnovasyon, Kalkınmanın ve Rekabetin Anahtarı*. Ankara: Meteksan Bilişim Grubu ve BT Haber Ortak Yayını.
- Kavrakoğlu, İ. (2006). *İnovasyon*. Birinci Basım, İstanbul: Alteo Yayıncılık.
- Naktiyok, A. (2004). Entelektüel Sermaye: Yöneticilerin Entelektüel Sermaye Göstergelerinin Faydasına İlişkin Algıları. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1-2), 389-411.
- Nonaka, I. & Takeuchi, H. (1995). *The Knowledge Creating Company: How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation*. New York: Oxford University Press.
- OECD, (2005). *Oslo Manual : Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data*. OECD, Third Edition, Paris: OECD.
- Öztürk, M. B. & Demirgüneş, K. (2008). Kurumsal Yönetim Bakış Açısıyla Entelektüel Sermaye. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 395-411.
- Porter, M. (1990). *The Competitive Advantage of Nations*. London: MacMillan.
- Rogers, M. (1998). The Definition and Measurement of Innovation. Melbourne Institute Working Paper, Nr.10/98.
- Steward, T. A. (1997). *Entelektüel Sermaye*. (N. Elhüseyini, çev.). İstanbul: Mess Yayınları.

Stewart, T. A. (1991). Brainpower. *Fortune*, 123(11), 42-60.

Sullivan, P. (2000). *Value-Drive Intellectual Capital: How to Convert Intangible Corporate Assets Into Market Value*. New York: John Wiley & Sons.

Tikici, M. & Aksoy, A. (2009). *Girişimcilik ve Küçük İşletmeler*. 1.Baskı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Toraman, C., Abdioğlu, H. & İşgüden, B. (2009). İşletmelerde İnovasyon Sürecinde Entelektüel Sermaye ve Yönetim Muhasebesi Kapsamında Değerlendirilmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 91-120.

Yıldız, S. (2010). Entelektüel Sermayenin İşletme Performansına Etkisi: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Rekreasyonel Bir Yayla İncelemesi: Sertavul (Mut – Mersin)

Emin TOROĞLU¹, Nurullah KILINÇ², Tuğrul AVCI³

Özet

Rekreasyonel yaylalar, insanların tatil ve dinlenme amacıyla, yazın bunaltıcı sıcağından kurtulmak için tercih ettikleri serin ve yüksek alanlardır. Ülkemizde yaylacılık denildiğinde çeşitli amaçlarla insanların yaylaya çıktığı belirtilebilir. Hayvancılık amaçlı ya da dinlenme amaçlı yaylacılık faaliyeti yapılabilmektedir. Bu çalışmada Mut ilçesinin kuzeyinde ve Mersin ile Karaman il sınırında yer alan Sertavul yaylası ve burada yapılan yaylacılık faaliyetleri ele alınmıştır. Sertavul yaylasındaki ortam koşulları ile insanların bu yaylayı neden tercih ettikleri hususu araştırılmıştır. Bu amaçla 2017 yılı yazında yaylada saha incelemeleri yapılmış, rassal olarak seçilen 164 kişiyle 17 sorudan oluşan anket uygulaması yapılmıştır. Sertavul yaylası, yaz döneminde Mut havzasının sıcak ve bunaltıcı havasından kurtulmak isteyenlerin bir nevi sayfiye alanı olarak kullandıkları bir alandır. Günümüzde çoğunlukla yaylayı tercih eden insanlar Mut ve çevresindeki kasaba ve köy yerleşmelerinden gelmektedir. Mut ilçe merkezi ve sahil kesiminin yaz mevsiminde havası çok sıcak ve nemli olduğundan halk Sertavul yaylasına çıkmaktadır. En kalabalık olduğu aylarda 15 000'i bulan nüfusu, 1240 daimi meskeni, ticarethane ve dini yapıları ile bugün büyükçe bir kasaba görünümündeki Sertavul yaylasında, sayfiye amaçlı yaylacılık faaliyeti görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sertavul , Mut , Sayfiye yaylası, Biyoklimatik konfor

A Recreational Plateau Survey: Sertavul (Mut - Mersin)

Abstract

Recreational Highlands are cool and high areas where the people prefer for holidays and Recreation, to get away from the sweltering heat of summer. When it is said that plaeau activity in our country, it can be stated that people go to plaeau activity for various purposes. Animal husbandry or recreational activities can be done for the wold. In this study, the wold of Sertavul in the north of Mut district and on the border of Mersin and Karaman province and the wold activities conducted here were discussed. The environmental conditions in the sertavul wold and why people prefer this wold were investigated. For this purpose, field surveys were conducted in the summer of 2017, and a survey of 164 randomly selected and 17 questions was carried out. Sertavul Highland is an area used by those who want to get rid of the warm and overwhelming weather of the Mut during the summer period. Today, Most of the people who prefer the wold, come from the Mut and village settlements around Mut. The city center of Mut is very warm and humid in the summer season, so the people go to Sertavul wold. The Sertavul wold, which has a population of approximately 15 000 in the most crowded mounths, has 1240 permanent dwellings, commercial halls and religious structures, and is a large town. Today, wold is displaying as a town.

Key Words: Sertavul, Mut, Recreatif Wold, Climatic confort

¹ Doç. Dr., K. Sütçü İmam Üniversitesi, etoroglu@ksu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7512-273X

² Uzman, K. Sütçü İmam Üniversitesi, nurullahbey46@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-0055-6650

³ Uzman, K. Sütçü İmam Üniversitesi, fakioglu.tugrul@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2395-8134

GİRİŞ

Yayla sözcüğü; akarsular tarafından derince yarılmış yüksek düzlük anlamıyla fiziki coğrafya ve yazın hayvanları otlatmak için dağların yüksek kesimlerindeki yeşil otlaklara çıkmayı ve geçici yerleşmeler kurmayı ifade eden beşeri coğrafya terimi olarak kullanılmaktadır. Yayla ile ilgili farklı yaklaşımlar görülmekle birlikte, genel olarak fiziki coğrafya özellikleri açısından yüksek ve serin yer olma özellikleri ön plana çıkmaktadır. Emiroğlu (1977) ve Somuncu (2005) yayla kavramını daha çok beşeri açıdan yaklaşmış ve yayla için temel elemanlar olarak geçici yer değiştirme, köy hayatı, tarım ve hayvancılık kavramları yanı sıra boş zaman değerlendirme, insan sağlığı, eğlence ve panayırlar, gelenek, görenek örf ve adetler gibi birçok uygulamaları da içeren mekânlar olarak tanımlamıştır.

Anadolu'da yüzyıllardır yaylacılık faaliyetleri ülkenin farklı topo-biyoklimatik zonlarından faydalanmak isteyenler tarafından hayvancılık amacıyla yapılmıştır. Son yıllarda özellikle Akdeniz, Ege ve Karadeniz kıyı kuşağının gerisindeki yüksek alanlardaki yaylaların fonksiyonları değişime uğramış, bazıları insanların yaz döneminde kıyı kesimlerindeki bunaltıcı sıcak ve nemli hava şartlarından kurtulmak için tercih edilen dönemlik sayfiye yerleşmeleri haline dönüşmüştür. Öyle ki; Adana'da Tekir ve Kızıldağ (Toroğlu ve Diğ., 2015), Osmaniye'de Zorkun (Tıraş, 2001), Mersin'de Gözne (Koca, 1995; Sanadal, 2003) ve Sertavul gibi yaylaların nüfusları bir kasaba hatta şehir boyutlarına ulaşmaktadır. Değişen kırsal koşulların ve yeni rekreasyon anlayışının bir sonucu olarak gelişen yayla turizmi, özellikle eski yayla alanlarında yeni şartların ortaya çıkardığı bir faaliyet olarak görülmektedir (Haberal, 2013).

Çalışmaya konu olan Sertavul Yaylası Mut ve yakın çevresindeki köyler ve kasabalar için bir sayfiye yerleşmesi haline gelmiştir. Geçmişte daha çok hayvancılık faaliyetleri ile uğraşan grupların tercih ettiği yayla, son yıllarda sayfiye yerleşmesi özelliğini kazanmıştır. Bu çalışmada Akdeniz bölgesinde bulunmakla birlikte, İç Anadolu ile Akdeniz bölgelerinin geçiş konuma sahip olan Sertavul'da sayfiye yaylacılığını ortaya çıkaran coğrafi şartlar ve yaylanın günümüzdeki durumu ele alınmıştır.

Materyal ve Metot

Çalışma da öncelikle yaylacılık ve sayfiye yaylacılığı ile ilgili literatür taraması yapılmıştır. Sonraki aşamada ise arazi çalışmalarına geçilmiştir. Yaylaya çıkışların iklimik sebeplerini ortaya koymak bakımından Meteoroloji Genel Müdürlüğü'nden Aydıncık, Ermenek, Güneysınır, Karaman, Kâzımkarabekir, Mut, Sarıveliler, Silifke, Taşkent ve Uzuncaburç istasyonlarının yaylacılık faaliyetlerinin yapıldığı Nisan, Mayıs, Haziran, Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarına ait aylık ortalama sıcaklık ile aylık ortalama nispi nem verileri temin edilmiştir. Temin edilen bu veriler CBS yazılımında istasyonlara ait koordinatlara işlenmiş ve çalışma alanını kapsayacak şekilde co-kriging enterpolasyon yöntemi kullanılarak sürekli yüzeyler haline getirilmiştir (Çetin ve Diğ., 2016). Co-kriging enterpolasyon yöntemiyle piksel tabanlı veriye dönüştürülen aylık ortalama sıcaklık ve bağıl nem verileri Thom'un (1959) ürettiği Discomfort Index (DI) formülü kullanılarak termal stres düzeyi hesaplanmıştır. Discomfort Index şu şekilde

hesaplanmaktadır; $DI = T - (0.55 - 0.0055RH)(T - 14.5)$, [DI $\equiv$ Discomfort Index; T = Ortalama Aylık Sıcaklık ($^{\circ}C$); RH = Bağıl Nem (%)]. Hesaplanan indis sonuçları Matzarakis ve diğerlerinin (1999) geliştirdiği konfor algı sınıflandırmasına göre haritalandırılmıştır (Çetin ve Diğ., 2019). Nihai olarak arazi çalışmaları, anket analiz sonuçları ve haritalar yardımı ile yorumlamalar yapılmıştır.

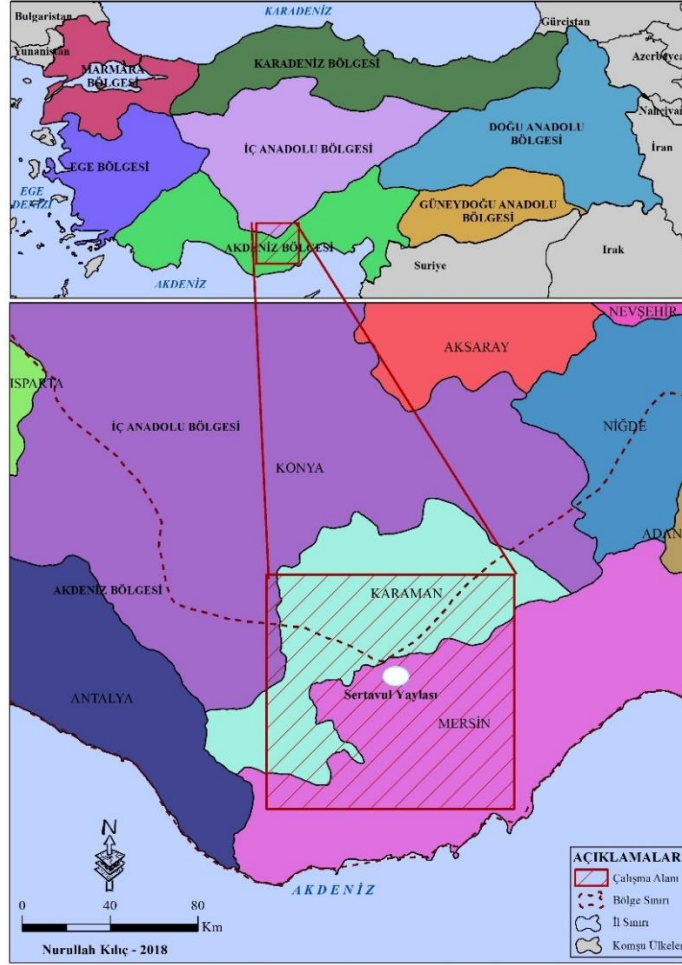
Arazi çalışmaları aşamasında yaylada sezonluk olarak bulunan kişilerle 2017 yılı yazında anket ve mülakat çalışmaları yapılmıştır. Sertavul'da yaylacılık faaliyetine katılanların sosyo-ekonomik özelliklerini ortaya koymak amacıyla rassal olarak seçilen 164 kişiyle 17 sorudan oluşan anket uygulaması yapılmıştır. Anket yardımı ile geliş yerleri, yaylayı tercih sebepleri, yaylacıların gelir, yaş ve eğitim durumu ile ilgili veriler derlenmiş ve bu veriler SPSS ortamında analizleri yapılmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Çalışma alanımız olan Sertavul Yaylası Akdeniz Bölgesi'nde Adana Bölümü sınırları içerisinde İç Anadolu'ya geçiş noktasında yer almaktadır. Sertavul Yaylası, Göksu Çayı havzasının kuzeyinde Orta Torosların bir parçasını oluşturan ve 1640 m. yükseltiyeye sahip Sertavul Geçidi ve 1400-1640 m yükseltileri arasında yer almaktadır (Şekil 1). Bu alan Mersin Karaman il sınırının sadece 4 km. güneyindedir. Sertavul'a büyük çoğunluğu Mut ilçe merkezi ve Mut'a bağlı köy ve kasabalardan olmak üzere, Mersin, Silifke, Karaman gibi yerleşmelerden de gelenler bulunmaktadır.

Foto 1: Sertavul Yaylası'nın Genel Görünümü

Şekil 1. Çalışma Alanının Lokasyon Haritası

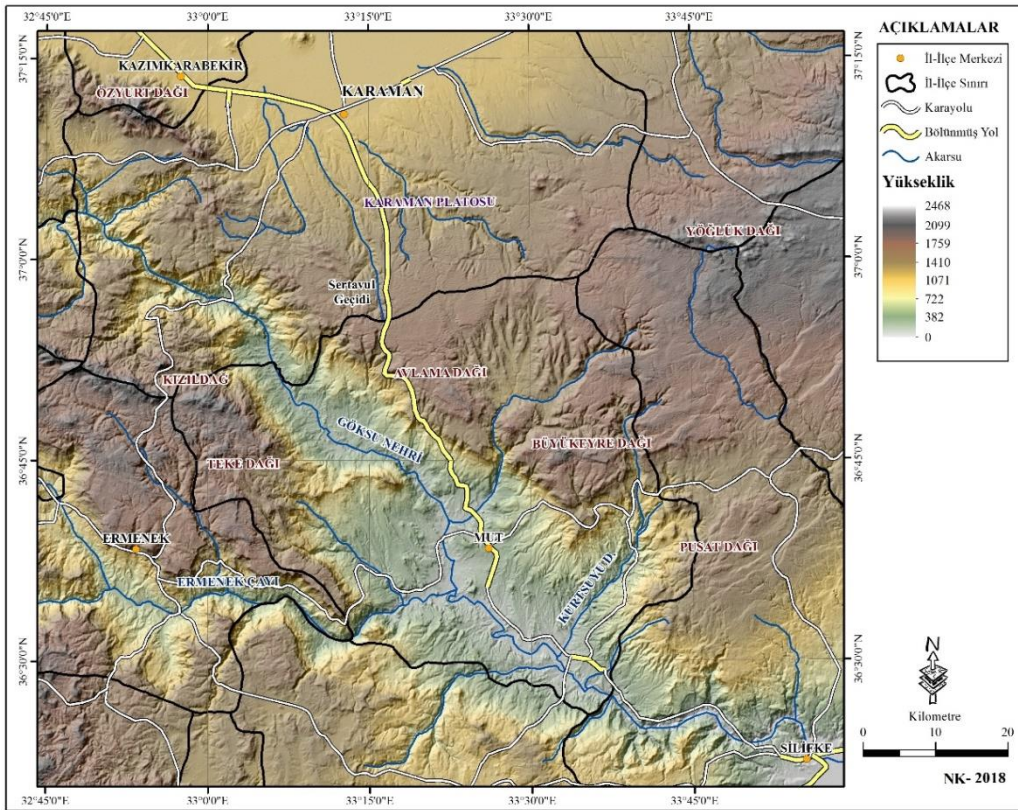
Çalışmaya alanımız olan Sertavul Yaylası Toros dağlarını aşan Mut - Karaman karayolu üzerinde Sertavul geçidinin hemen 4 km. güneyinde yer alan iki farklı vadinin birleştiği alanda kuzey batı ve doğu yamaçlarına yayılmış durumdadır (Foto 1).

Sertavul'da Sayfiye Yaylacılığının Fiziki Coğrafya Şartları

Yayla alanlarının belirlenmesinde geçmişten beri en önemli faktör su kaynaklarının varlığı olmuştur. Bu bakımdan yaylanın içme ve kullanma suyu ihtiyacı yayla alanı ve çevresinde bulunan pınar ve kaynak sularından sağlanmaktadır. Mut Belediyesi tarafından bu sular toplanıp depolanmış, yapılan içme suyu şebekesi ile yaylalardaki meskenlere abone karşılığı dağıtılmıştır.

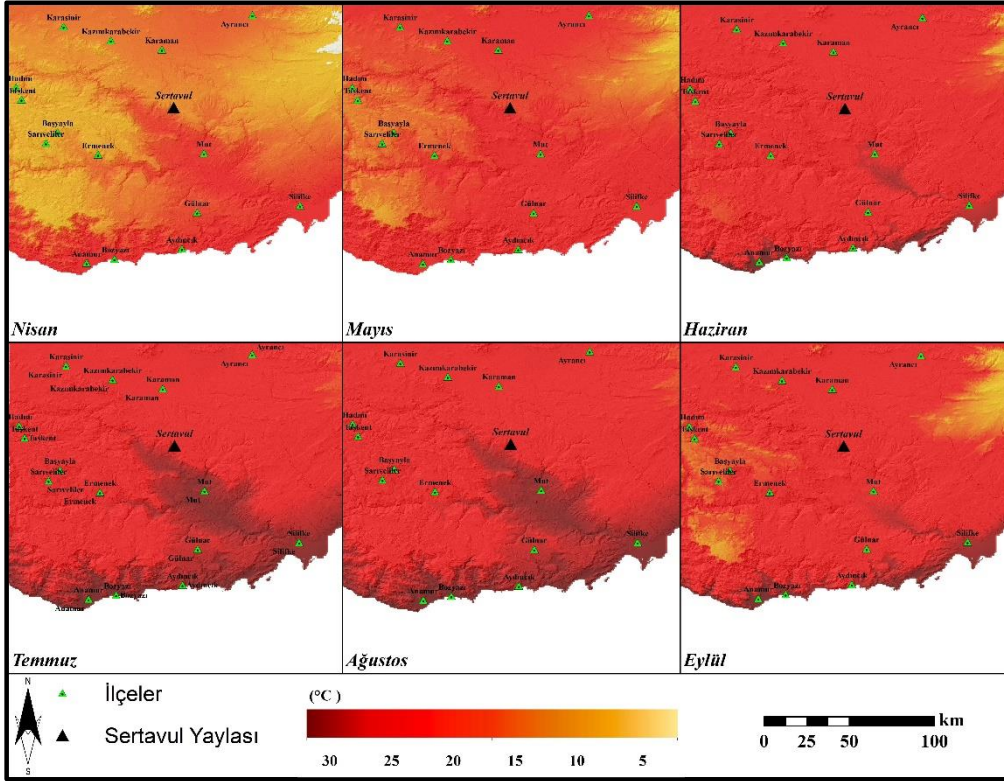
Sertavul Yaylası, 1400-1640 m yükseltisi ile Akdeniz dağ kuşağı orman sahasında yer almaktadır (Şekil 2). Yaylanın yakın çevresindeki nispeten açık orman örtüsü Toros Ardıcı (*Juniperus excelsa*), Karaçam (*Pinus nigra*), Lübnan Sediri (*Cedrus libani*) ve Toros Göknarı (*Abies cilicica*), meşe (*Quercus cerris*) ağaçlarını içinde barındırmaktadır. Yüksek alanlar ise çeşitli ot türlerinden oluşan dağ stepleri ve çıplak kayalıklar şeklindedir.

Sertavul yaylasını tercih eden insanların çoğu Mut havzasından gelmektedir. Bu durumun nedeni Mut havzası ile Sertavul yaylası arasındaki yükselti farklılığından kaynaklanan iklim farkıdır. Mut havzası coğrafi olarak Göksu nehrinin kolları ile aşınmış bir çukurluk içindedir. İlçe merkezinin denizden yükseltisi yaklaşık 130 m civarında olup, Sertavul ile arasında yaklaşık 1050 m yükselti farkı bulunmaktadır. Bu yükselti farkından kaynaklanan sıcaklık ve nem oranı farkı insanların yüz yıllardır yaz mevsiminde Sertavul'a çıkmasına neden olmuştur.

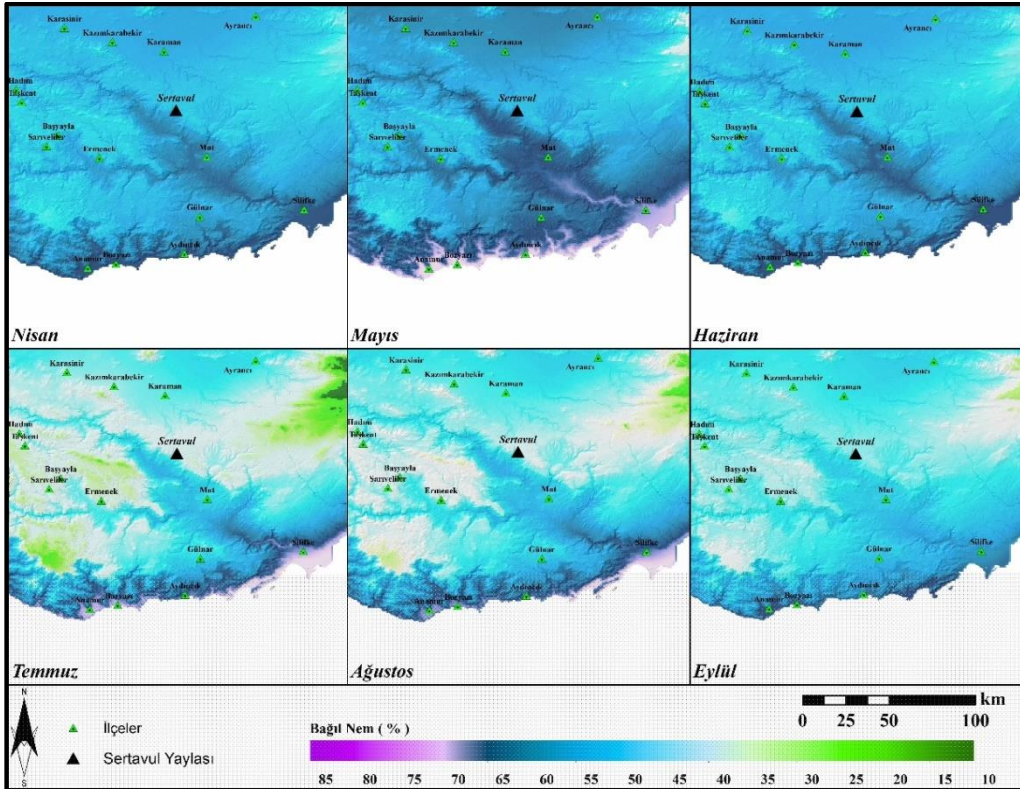

Şekil 2. Sertavul Yaylası ve Çevresinin Fiziki Haritası

İnsanların sayfiye yaylalarını tercih etmelerinin en önemli nedeni yazın sıcak ve nemli havanın bunaltıcı etkisinden kurtularak konforlu bir ortamda zaman geçirme isteğidir. Sıcak ve nem şartları bakımından Mut ilçesi Haziran, Temmuz, Ağustos, Eylül ve Ekim aylarında sıcaklık konforu bakımından 25°C'nin üzerinde bir değere sahip olduğundan insan yaşamı açısından elverişsiz hale gelmektedir. Aynı dönemlerde Sertavul yaylasında aylık ortalama sıcaklık 20°C ila 22°C arasında değişmekte olup (Şekil 3) önemli bir sıcaklık farkı oluşmaktadır. Bu farkın en temel nedeni aralarında yaklaşık 1400 metre rakım farkının bulunmasıdır.

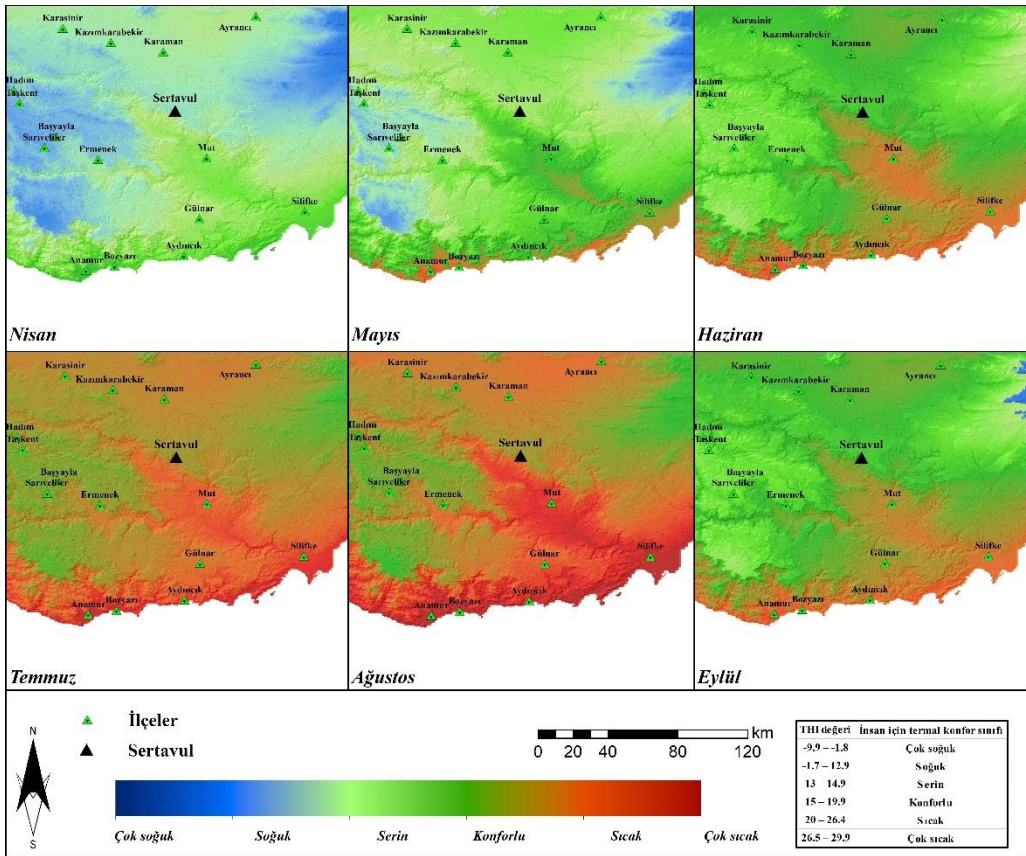
Şekil 3. Sertavul ve Çevresinin Sıcaklık Haritası

Şekil 4. Sertavul ve Çevresinde Nem Oranı Dağılışı

Nem değerleri dikkate alındığında ise Sertavul yaylası ile Mut ilçesi arasında özellikle yaz aylarında mutlak nem farkının fazla olması (Şekil 4) yaylanın daha konforlu olmasına neden olmaktadır. Yıllık ortalama nem değerlerine göre ise; bağıl nem Mut'ta %60 civarında gerçekleşirken, Sertavul'da %50 civarındadır. Bu durum sıcaklık farkı ile birlikte konforu daha çok etkilemektedir.

Sertavul yaylasını ve çevresini biyoklimatik konfor açısından incelediğimizde ise özellikle temmuz ve ağustos aylarında Mut çevresi sıcak olurken, Sertavul yaylası konforlu ve serin değerler göstermektedir (Şekil 5). Bu nedenle yaylanın en kalabalık olduğu dönem bu aylara rastlamaktadır. Yıllık ortalama konfor değerleri bakımından Mut ilçe çevresinin konforlu, Sertavul ise serin değerlere sahiptir. Yaz aylarındaki bariz iklim konforu farkı Mut ve kıyı kesimler ile Sertavul yaylası arasında sayfiye yaylacılığı amacıyla mevsimlik hareketliliğe neden olmaktadır.

Şekil 5. Sertavul ve Çevresinin İklim Konforu Haritası

Sertavul 'da Yaylacılığın Gelişimi ve Yaylanın Yerleşme Özellikleri

Sertavul'un bir yayla yerleşmesi olarak çok eski bir yerleşim olduğu düşünülmektedir. Yaylada Roma dönemine ait bir hamam kalıntısı olduğu ve bu kalıntıların 1960'lı yıllara kadar korunduğu iddia edilmektedir. Han boğazı denilen bölgede ise Selçuklu dönemine ait bir han kalıntıları günümüzde de mevcuttur. Anadolu Selçuklular döneminde Mut - Karaman ticaret yolu üzerine kurlummuş olan bir han

vardır (Foto 2). Sertavul hanı olarak adlandırılan ve o dönemde bu yol üzerinde 5'er km arayla yapılan hanlardan biridir. Kalıntıları günümüze kadar ulaşan bu hanın I. Alâeddin Keykubat tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir (Köse 2011: 580). Tarihi yol üzerinde bulunması nedeniyle önemli içme suyu kaynakları değerlendirilerek, tarihi sayılabilecek bazı çeşmeler de yapılmıştır(Foto 3).

1530 tarihli Osmanlı Muhasebe Defterinde Sarusavul ismiyle geçen yerleşmenin 100 nefer kaydı ve 80 hanesi mevcuttur (BOA, 1996:120). Cumhuriyet döneminde 1960'larda Antalya yöresinden Bahşiş Yörüklerinin bölgeye gelerek yerleştikleri ve yol kenarına yaptıkları küçük tahta baraka ya da çardaklarda yoldan geçen yolculara et pişirip sattıkları ve bugün yörede görülen lokantacılık kültürünün bu şekilde başladığı yaylada yapılan görüşmelerde belirtilmiştir. Ülkemizdeki yaylalar genellikle son 50 yıldır fonksiyonel değişimler göstermeye başlamıştır (Atış ve Çelikoğlu 2016; 930). 1970'li yıllardan itibaren de yayladaki ev ve işletme sayısında artış görüldüğü bilinmektedir. Bu dönemlerde yavaş yavaş artan refaha paralel olarak otomobil sayısının da artmasıyla Karamanlıların yaylaya ilgi göstermeye başladıkları Sertavul'a otomobillerle giderek yemek yeme alışkanlığının giderek arttığı ancak bunun çok eski bir gelenek olmadığı, son 20-30 yılda yaylanın daha da geliştiği ifade edilmiştir.

Foto 2. Sertavul Geçidi Tarihi Han kalıntıları

Foto 3. Amcam Çeşmesi

Günümüzde Sertavul Yaylası, sezonunda barındırdığı 15.000'i aşkın nüfusu, morfolojiye uygun olarak düzenlenmiş ve asfalt kaplanmış cadde ve sokakları, 5- 6 tane ibadet ve dini yapıları, çoğu küçük bahçeler içindeki 1240 adet daimi meskeni ve belirginleşmiş çarşı kesimi ile ticari işyerleri, yol boyu lokantaları ve otelleri, pazar alanı ve sosyal alanları ile bir kasaba görünümündedir (Şekil 6). Tapu- kadastro işlemleri tamamlanmış, Mut belediyesi tarafından imar planı uygulanmaktadır. Su ve kanalizasyon şebekesi döşenmiştir. Mut Belediyesi'nden alınan verilere göre; yaylada yaklaşık 1300 su aboneliği bulunmaktadır.

Şekil 6. Sertavul Yaylası ve Çevresinin Uydu Görüntüsü

Sertavul Yaylası'nı önemi arttıran husus, sadece Mut'un ve köyleri için değil, Karaman ve diğer yerleşmelerden de talep görmesidir. Mut'tan çıkıldığında 40 kilometre sonra Sertavul Yaylası'na ulaşılır. Sertavul Yaylası resmi olarak Mut'un Narlıdere Köyü'ne bağlı olmasına rağmen yayladaki belediye hizmetleri Mut Belediyesi tarafından yapılmaktadır. Bu amaçla yaylada Mut Belediyesi İrtibat Bürosu da bulunmaktadır (Foto 4). Ayrıca Mut Belediyesi tarafından Sertavul Yaylası'na bir de çocuk parkı yaptırmıştır (Foto 5). Yaylada İlçe Halk Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı küçük bir merkez de bulunmaktadır.

Foto 4. Mut Belediyesi Sertavul İrtibat Bürosu

Foto 5. Mut Belediyesi Sertavul Çocuk Parkı

Akdeniz kıyılarını İç Anadolu'ya bağlayan karayolunun Sertavul'dan geçmesi bu yaylanın tercih edilmesini artırdığı gibi, sanayi ve tarım kenti olan Karaman'a da yakınlığı oranı az da olsa bu şehirden gelenlerin sayfiye yaylacılığına katılımını sağlayan faktörlerden biri olmaktadır. Karaman halkının yurtdışı bağlantısının olması ve özellikle yaz aylarında yurtdışından, Avrupa'nın çeşitli merkezlerinden Karaman'a gelenler için de Sertavul tercih edilen bir rekreasyon alanıdır. Yaylada her yıl 30 Ağustos tarihinde "Sertavul Yörük Festivali" düzenlenmektedir. Bu festivallerle yaylanın tanıtımını

yapmak, sorunlarının dile getirilmesini sağlamak, yöre halkı arasında birlik ve beraberliği daha da pekiştirmek, kültürel ve sosyal değerlerimize sahip çıkmak, eğlenmek ve hoşça vakit geçirmek gibi hedefler gözetilmektedir (Uca, 2012).

Foto 6. Yayılda Modern Konut İnşaatları

Foto 7. Yayılda Modern Konut Örneği

Sertavul önceleri konar- göçer hayvancılığa dayalı yaylacılık amaçlı kullanıldığı için geleneksel tarihi konutlara pek rastlanmamaktadır. Nispeten eski konutlarda taş ve ahşap malzeme kullanılmıştır. Son yıllarda çok hızlı bir şekilde betonlaşma süreci yaşanmıştır. Bu süreç halen devam etmektedir. Yerleşmeye yakın dönemde eklenen konutlarda, taş, tuğla ve briket yapı malzemelerini oluşturur. Çatılar genellikle çinko veya kiremit saclarla beşik çatı tipi şeklinde örtülmüştür (Foto 6,7).

Sertavul Yaylasına Çıkanların Sosyo-Ekonomik Nitelikleri

Sertavul Yaylası'nda günümüzdeki yaylacılık faaliyetleri, Akdeniz bölgesinde yaygın olarak görülen yaylacılık faaliyetlerinden sayfiye amaçlı yaylacılık faaliyeti şeklinde yapılmaktadır. Çalışma alanında yapılan anket ve mülakatlara göre yaylada ortalama 8500 kişinin bulunduğu tespit edilmiştir. Fakat bu nüfus verileri kesin olmamakla birlikte, anket ve mülakat verilerine dayalı olarak ortaya çıkmış bir sonuçtur. Sertavul 'da ortalama hane büyüklüğü 2,90 kişidir (Tablo 1). Sertavul'a gelen ailelerin genel özelliklerine baktığımızda, çekirdek aile tipinin özellikleri görülmektedir. Yaylaya geline yerleşmeler ile Sertavul arasındaki ortalama uzaklık farklı değerler gösterse de, en fazla insanın geldiği yerleşme Mut ilçe merkezi olduğu için mesafenin 35-40 km olduğunu belirtilebilir.

Tablo 1. Sertavul'a Giden İnsanların Nüfus, Kişi Sayısı ve Uzaklıkla İlgili Merkezi Yayılımı

İstatistikler	Yayla Tahmini Nüfus	Ailedeki Fert Sayısı	Tahmini Uzaklık (km)
Ortalama	8500	2,90	35
Minimum	2000	2	17
Maximum	15000	11	200

Foto 8. Çarşısından Bir Görünüm**Foto 9:** Yaylada Kurulan Haftalık Pazar

Anket verilerine göre Sertavul yaylasına sayfiye amaçlı çıkışlar genellikle Mart ayında başlamaktadır. Ancak çıkışlar yaz mevsimi boyunca devam etmektedir Ulaşım koşullarının gelişmiş olmasına bağlı olarak özellikle hafta sonu ve günü birlikçiler sayesinde Pazar günleri kalabalık artmaktadır. Mesleğe göre Sertavul yaylasına gelenler incelendiğinde yaylaya gelen emeklilerin Nisan ayında gelmeye başladıkları Mayıs'ta bunun arttığı ve Haziran ayında en yüksek düzeye eriştiği görülmektedir. Öğrenciler okulların etkisi nedeniyle en fazla Haziran ayında daha sonra Temmuz ayında gelmektedirler. Memurlar, çoğunlukla Mayıs, Haziran ve Temmuz aylarında yaylaya çıkmaktadırlar. Mut ilçesindeki ve yakın köylerdeki çiftçiler ise bağ, bahçe hasadının ardından Haziran sonu ve Temmuz içerisinde yaylaya çıkmaktadırlar.

Foto 10. Sertavul'un Ana Caddesi.**Foto 11:** Sertavul'da Caddede Bir Otel.

Yayladan dönüş tarihleri dikkate alındığında geri dönüşlerin en son Kasım ayına kadar devam ettiğini belirtebiliriz. Fakat Çiftçi, İşçi, Esnaf ve öğrencilerin tamamına yakını yayladan son dönüş tarihi olarak Eylül ayı göze çarpar. Sertavul yaylasından en son dönenler ise emekliler olmaktadır. Çünkü emeklilerin çoğunun gitmek zorunda olduğu bir işlerinin olmamasıdır. Ayrıca bir diğer sebep de yazın sıcak dönemlerinin sona ermesini bekleyerek, ancak o zaman yaylaydan ayrılmak istemleridir.

Yaylada kalış süreleri dikkate alındığında en fazla kalınan ay süresinin 3 ay (80 aile) daha sonra 3,5 ay (27 aile) ve 4 ay (26 aile) olduğu görülmektedir. Bu durumda 3-4

ay arası yaylada bulunma oranı yaklaşık yüzde 80'dir. Kişi sayısı göre, en fazla sürekli iş yeri sahipleri olan lokantacılar 12 ay kalmaktadırlar. Hayvancılık ile uğraşanlar ve emeklilerin kalış süreleri de 5-6 ay civarındadır. Memurlar, işçiler ve öğrenciler ise en fazla 3 ay yaylada bulunmaktadırlar (Tablo 2).

Tablo 2. Ankete Katılanların Yaylada Kalma Süreleri

Kalış süreleri	Aile sayısı	Oranı
1 Ay	2	% 1,5
1,5 Ay	2	% 1,5
2 Ay	4	%3
2,5 Ay	8	%5
3 Ay	80	%49
3,5 Ay	27	% 15,5
4 Ay	26	%15
5 Ay	4	%3
6 Ay	4	%3
8 Ay	2	% 1,5
12 Ay	7	%3,5
Toplam	164	%100,0

Ülkemizde sayfiye yaylacılığına ilgi gösterenler genellikle emekli ve yaş olarak 50 ve daha üst yaş gruplarından insanlardır. Yaylada uygulamış olduğumuz anket sonuçları da bu durumu ispat etmektedir. Sertavul' da yaylacılık faaliyetine katılan insanların %58'ini 50 yaş ve üzeri insanlar, yine anket sonuçlarına göre bu insanların büyük çoğunluğunu da emekli olan insanlardan oluştuğu anlaşılmaktadır (Tablo 3).

Tablo 3. Ankete Katılanların Dâhil Oldukları Yaş Grupları

Yaş Aralığı	Kişi Sayısı	Oranı
0- 20	3	%2
21-30	10	%6
31-40	27	%16
41-50	29	%18
51-60	41	%25
60+	54	%33
Toplam	164	%100

Foto 12. Sertavul'da Yöresel Ürün Standları.

Foto 13. Sertavul'da Hayvancılığın Çadırları

İnsanların yaylaya geliş amaçlarına baktığımızda, katılımcıların 131'i dinlenme ve rekreasyon amaçlı olduğunu belirtmiştir. Oran olarak %80 ile en fazla geliş amacı dinlenme ve rekreasyondur (Tablo 4). Ülkemizdeki sayfiye yaylalarında yapılan araştırmalarda da genel olarak sonuçlar bu şekildedir. Bunun dışında; ticaret, tarım ve hayvancılık amaçlı gelenlerde bulunmaktadır (Foto12,13). Oranları %10'u geçmeyen ve bu gibi amaçlar için yaylaya çıkanların, genellikle yayladaki insanların ihtiyaçlarını karşılamak için çalıştıkları anlaşılmaktadır.

Tablo 4. Sertavul 'da Yaylacıların Geliş Amaçlarına Göre Dağılımları

Yaylaya Geliş Amaçları	Sayısı	Oranı
Dinlenme ve Rekreasyon	131	%80
Ticaret	9	%5
Ziraat	6	%4
Hayvancılık	8	%5
Diğer	10	%6
Toplam	164	%100

Dinlenme amaçlı rekreasyona katılan insanlar genelde belirli bir eğitim düzeyini geçmiş insanlardır. Ankete katılanların eğitim düzeyi incelendiğinde Sertavul'da yaylacılık faaliyetine katılan insanların %41'i ilkokul mezunudur (Tablo 5). Ancak ortaokul ve lise mezunu olanların sayısı birbirine eşit denecek düzeydedirler (%12). Okuryazar olmayanların oranının çok az olduğunu belirtebiliriz. Zira çalışmamız esnasında okuma yazma bilmeyene pek rastlanmamıştır. Bu arada üniversite mezunlarının oranı ise oldukça (%34) yüksektir. Anketimize katılanlar içerisinde sadece iki kişinin lisansüstü eğitim mezunu olduğu belirlenmiştir.

Tablo 5. Sertavul 'da Yaylacıların Eğitim Düzeyleri

Eğitim Seviyesi	Kişi Sayısı	Oranı
İlkokul	68	%41
Ortaokul	20	%12
Lise	19	%12
Üniversite	55	%34
Lisans Üstü	2	%1
Toplam	164	100

Sertavul 'da yaylacılık faaliyetine katılan ailelerin kişi sayıları incelendiğinde, ankete katılanların içerisinde 55 aile ile en fazla iki kişilik ailelerin yaygın olduğunu görmekteyiz. Zira aile büyüklükleri ortalaması 2,90'dır. Bunun yanında 2, 3, 4 ve 5 kişilik ailelerin ankete katılan tüm ailelere oranı % 90 civarındadır. Aile büyüklüğü 6 ve üzeri olanların oranı sadece yaklaşık % 10'dur. En fazla 8 kişilik ve 9 kişilik birer tane aile ankete katılmıştır. Böyle bir toplumda bu durum oluşmasının normaldir. Bu durumda yaylaya 2 kişilik aile ile gelenlerin çoğunun emekli insanlar olduğu kolayca anlaşılabilir.

Tablo 6. Sertavul 'da Yaylacıların Aile Büyüklükleri

Aile Büyüklüğü (kişi)	2	3	4	5	6	7	8	9	11	Ortalama
Aile Sayısı	55	22	44	25	8	5	1	1	1	2,90

Yaylacılık faaliyetine katılan insanların ekonomik durumları yaylacılık faaliyeti açısından önemlidir. Araştırma alanında yapılan anket sonuçlarına göre Sertavul 'da yaylacılık faaliyetinde bulunan insanların yarısından fazlasının %54 geliri 1000-2000 TL arasındadır (Şekil 10) . Sertavul yaylasında insanların %20'sinin geliri ise 2000-3000 TL arasındadır. 3000-4000 arası gelir sadece % 6'dır. 4000-5000 TL arasında geliri sahip olanların oranı ise % 7'dir. 5000 TL'den fazla aylık gelire sahip olanların % 13 gibi az bir paya sahiptir. Anket süresince geliri 1000 liranın altında olan hiçbir insana rastlanmamıştır. Bu araştırma örnekleme dayandığı için araştırma alanında geliri 1000 liranın altında olan insanlar da bulunabilir. Ancak yine de Sertavul'a yaylacılık için gelen insanların % 80'inin geliri 4000 TL'nin altındadır. 4000 TL'nin üzerinde gelire sahip olan ailelerin oranı ise % 20 şeklindedir (Tablo 7).

Tablo 7. Sertavul 'da Yaylacılık Faaliyetine Katılanların Gelir Düzeyleri

Aile Gelir Durumu	Aile Sayısı	Oranı
1000-2000	88	% 54
2000-3000	33	% 20
3000-4000	10	% 6
4000-5000	12	% 7
5000 ve üzeri	21	% 13
Toplam	164	% 100

Yaylacılık faaliyetine katılan insanların ekonomik ve sosyal durumlarını doğrudan etkilediği için meslek durumları da yaylacılık faaliyeti açısından önemlidir. Araştırma alanında yapılan anket sonuçlarına göre Sertavul 'da yaylacılık faaliyetinde bulunan insanların yarısından fazlasının %23'ü emekli ve %27'si diğer kategoridedir. Yaylacılık faaliyetine katılanların içerisinde emekli insanların oranlarının yüksek olması doğaldır. Ancak anketimize katılanların %27'si diğer seçeneğini işaretlemiştir. Emeklilerden sonra en fazla olan meslek grubu %21 ile memurlardır. Sertavul 'da çiftçi ve işçilerin oranı (% 12) eşittir. Burada işçi olan insanların bir kısmı yaylada hem çalışıp

hem de konaklamaktadır. Esnaflık yapanların oranı ise sadece % 5'tir. Esnaflar içerisinde hem Sertavul 'da işyeri olanlar, hem de tatile gelenler bulunmaktadır.

Tablo 8. Sertavul 'da Yaylacılık Faaliyetine Katılanların Meslek Grupları

Meslek	Aile Sayısı	Oranı
Çiftçi	20	% 12
Emekli	38	%23
Esnaf	8	% 5
Memur	34	%21
İşçi	20	% 12
Diğer	44	%27
Toplam	164	% 100

Sertavul Yaylasına Gelenlerin Yaylaya Ait Mekânsal Durumları ile Mekânsal Algıları

Sertavul Yaylasını her yıl ziyaret edenlerin geldikleri yer ile Sertavul arasındaki ortalama mesafe anket sonuçlarına göre daha öncede belirtildiği gibi 35 km'dir. Ayrıca gelenler arasında Mut'un köylerinde bulunup 10-15 km'den gelenler olduğu gibi Mersin gibi 200 km uzaklıktan gelen insanlar da vardır. Yaptığımız anket sonuçlarına göre Sertavul yaylasına gelenler genel olarak Mut ilçesi ve çevresinden gelmektedirler. Ancak Silifke ve Mersin'den de gelenler bulunmaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere Mersin ilinde bulunan Sertavul Yaylası özellikle Karaman'dan olmak üzere il dışından da insanları çekmektedir. İl dışından ziyaretçi çekmesinin sebebi coğrafi yakınlıktır. Şöyle ki; Karaman, Sertavul'a Mut'tan yaklaşık 5 km daha yakındır.

Tablo 9. Sertavul'a Yaylaya Çıkanların Gelenlerin Geldikleri Yerler

Yerleşim Yeri	Aile Sayısı	Oranı
Dıştaş	13	% 8
Göksu	6	%4
Karaman	8	%5
Mersin	3	%2
Mut	130	%79
Silifke	4	%2
Toplam	164	%100

Akdeniz Bölgesinde ve Toroslarda yaşayan yöre insanı morfoloji, iklim, bitki örtüsü, ekonomi ve dinleme amacı gibi coğrafi faktörlerin etkisi ile yaz aylarında farklı yaylalara çıkmaktadırlar (Alagöz, 1993; Doğanay, 1997; Sevgi, 1984; Somuncu, 2005; Sandal, 2008; Toroğlu ve Gürbüz, 2008). Ancak Toros Dağlarında birbirinden farklı olan farklı amaçlarla çıkılan birçok yayla bulunmaktadır. Bu nedenle insanların gittikleri yaylaları neden tercih ettikleri önemlidir. Yaylada yapılan anket sonuçlarına göre bu

yaylayı tercih eden insanların %79'u Mut ilçe merkezi ve diğer köylerden, yüzde 8'i Mut'un Diştaş köyünden, yüzde 4'ü Göksu kasabasından gelmektedir (Tablo 9). Bu insanlar yaylayı yakın ve ulaşımının kolay olduğu için tercih etmektedir. Yaylayı tercih etmelerinin diğer nedenleri ise akraba ve tanıdık tavsiyesi, yaylaya yakınlık ve akrabalık bağları şeklindedir.

Tablo 10. Sertavul'a Yaylacılık İçin Gelen İnsanların Geldikleri Yerleşmelerin Niteliği

Gelinen Yer Niteliği	Kişi Sayısı	Oranı (%)
Köy	25	% 15
Kasaba	5	% 3
Şehir	134	% 82
Toplam	164	% 100

İnsanlar, şehirselleşme sürecinde artan boş zamanlarda fiziksel, kültürel ve kişisel güdülerini dinlenme amaçlı rekreasyon faaliyetlerine katılmaktadırlar (Özgüç 2011: 37-38). Sertavul yaylasında yapılan anket sonuçlarına göre yaylaya gelen insanların %82'sini şehirselleşme alanlarından gelenler ki bunların tamamına yakını Mut'tan gelenleri oluşturur. % 3'ünü kasabalardan % 15'ini ise köylerden gelenler oluşturmaktadır (Tablo 10). Buna göre Mut havzası ve çevresinin bunaltıcı sıcaklarından kaçan insanlar bunu yaparken sadece yaylalara değil, şehirselleşme alanlarına ve deniz turizmi ile ilgili alanlara da gitmektedirler. Çünkü Mut Akdeniz kıyılarına sadece 75-80 km. mesafededir.

İnsanlar bir yerden başka bir yere giderken terk ettikleri mekânın itici faktörleri, gidecekleri mekânın çekici faktörleri, insanların sosyo-psikolojik yer değiştirme isteği ve insanların kültürel çevrelerinin yönlendirmesi mekânlar arası algıya ve tercihe etki etmektedir. Bu nedenle; insanların yaylaya geliş amaçları, yaylaya Mut ilçesi dışından geliş sebepleri, insanların gittikleri yaylaları tercih sebepleri ve yaylada gerçekleştirilen faaliyetler, gibi gerekçeleri ortaya çıkarmak; araştırmacıların mekânsal algıyı anlamaları ve bu konuda çıkarımlar yapabilmesi açısından belirleyici olacaktır.

Sertavul'a yaylaya gelen insanların geliş amaçları incelendiğinde bu insanların % 70'i tatil amaçlı yaylaya çıkmaktadırlar. Bu durumdan ayrı düşünülebilecek bir başka durum ise bu insanların %12'si serinlemek ve %12'si hava şartları diye cevaplamıştır. Bu durumda %24'ünün yaylaya konforlu hava şartları yani bunaltıcı havadan kurtulmak ve serinleme amaçlı çıkmaktadır. Ankete katılan insanların %6'sı ise yaylaya hayvancılık, ziraat veya ticaret amaçlı çıkmaktadırlar. Çeşitli amaçlarla yaylaya çıkan insanların geneli daha önceki yıllarda ekonomik gelir elde etme amacı ile ya da aile ile çıkmış olması nedeniyle yaylaya çıkmışlar daha sonraki dönemlerde ise bu süreç bu insanlarda hem bir fiziksel isteğe hem de bir sosyo-psikolojik dürtüye dönüşmüştür.

Araştırma bulgularına göre Sertavul yaylasına çıkan insanların bu yaylayı tercih etmelerinin ana nedenleri insanların doğup büyüdüğü yerlerde dinlemek istemeleri, yaylaya çıkan insanların geri bildirim yoluyla Sertavul yaylasını tavsiye etmeleri ve yaylaya yakın olmalarıdır.

Tablo 11. Yaylaya Çıkanların Sertavul’u Tercih Etme Nedenleri

<i>Tercih Sebebi</i>	<i>Aile Sayısı</i>	<i>Oranı</i>
Ulaşım	110	%70
Hava şartları	22	%12
Serinlik	21	%12
İş İmkânı	11	%6
Toplam	164	%100

İlçe dışından yaylaya çıkanlar incelendiğinde, daha önceden Mut’ta yaşamış oldukları için geldiklerini bildirmişlerdir. Şu anda Mut’ta yaşıyorum diyen insanlar ise oldukça yüksektir. Buradan da anlaşılacağı üzere insanlar yaylacılık faaliyeti için yer seçerken geçmişle ilgili bir bağ aramakta ya da en azından gidecekleri yerleri tanımak istemektedirler. Biraz önce belirtilen Mut ya da çevre yerleşmelerden olan insanlar da bu gruptadır. Ancak yaylaya başka yerleşmelerden çıkanların önemli bir kısmı da daha önce Mut’ta yaşamış ya da Mut’lu olduğu için Sertavul yaylasını tercih etmektedir. Ayrıca Sertavul yaylasının Silifke – Mut - Karaman karayolu üzerinde yer alması Mut sınırları içerisindeki diğer yaylara göre ulaşım avantajı sağlamaktadır. Bu durum tercih nedenine %70 olarak yansımaktadır.

Yaylanın bulunduğu ilçe dışında yaşayıp yaylaya gelme sebebi olarak buradan ev veya arsa gibi mülk aldıklarını belirtenler de bulunmaktadır. Bu durumda buraya ilçe dışından gelen insanların var olan mülklerinin de her yıl yaylaya çıkmalarına etken olduğu görülmektedir. Rekreatif yaylacılıkta asıl amaç serin ve kuru havada yaşamak, dinlenme ve rekreasyon olmakla beraber yaylacılık faaliyetine katılan insanlar, aynı zamanda yaylada farklı faaliyetler gerçekleştirebilirler. Yaptığımız anket sonuçlarına göre Sertavul’da insanların %80’i sadece dinleme ve rekreasyon faaliyetlerini gerçekleştirmektedirler. Ziraat, hayvancılık ve ticaret gibi ekonomik faaliyetleri gerçekleştirenler ise %20’dir.

Daha önce bahsettiğimiz yaylaya çıkış amacıyla insanların %80’i geliş nedenlerinin tatil olduğunu belirtmişlerdir. Ancak Tablo 11’de de görüleceği gibi bu insanların %24 kadarı daimi ikamet yerlerinde yaz mevsimindeki sıcak ve nemli havanın bunaltıcı etkisinden kurtulmak ve bu mevsimi Sertavul’un serin hava şartlarında geçirme amacıyla yaylaya çıkmışlardır. Bu insanların da tatil, rekreasyon vb. faaliyet gösterdikleri düşünülürse tablo 7’deki rakamların hata payının yüksek olmadığı aksine alınan cevapların birbirini destekler nitelikte olduğu görülür.

Tablo 12. Sertavul ‘da Yaylacıların Mesken Tiplerinin Oranları

<i>Mesken Tipleri</i>	<i>Aile Sayısı</i>	<i>Oranı</i>
Ev	133	% 80
Çadır	10	% 7
Modern Villa	13	% 8
Diğer	8	% 5
Toplam	164	%100

Yaylacılıkta yaşam şeklinin değişimi ve sayfiye yaylalarının geçirdiği fonksiyonel değişim göze alındığında sayfiye yaylalarında mesken tiplerinin de değişmesi normal bir durum olacaktır. Nitekim Toroğlu ve Gürbüz'ün çalışmasında (2008: 293-294) sayfiye yaylalarında daimi ve portatif meskenler olarak mesken türlerini ikiye ayırmış daimi meskenleri de modern yapılar ve baraka tarzı meskenler olarak belirtmiş portatif meskenlerin ise çadırlardan oluştuğunu açıklamışlardır. Çalışma alanında yapılan örnekleme göre ankete cevap veren insanların 133 tanesi (%80) daimi mesken tipinde olan yayla evinde, %8'i villalarda ve %7 ise çadırlarda yaşamaktadırlar (Tablo 8). Günümüzde daimi meskenlerin çok daha fazla olduğu Sertavul yaylasında daha önce geçici meskenler hüküm sürmüştür. Ancak yaylada giderek villa tarzı meskenlerin artması değişimin devam ettiğinin ve sayfiye yaylacılığının dinamik yapısının göstergesidir.

Yaylanın Başlıca Sorunları

Yerinde yaptığımız mülakatlar sonucunda, ortaya çıkan belli başlı sorunlar şunlardır:

- 1-Ulaşımın pahalı olması.
- 2- Sağlıkla ilgili bir kurum veya kuruluşun olmaması.
- 3- Elektrik kesintilerinin yaygın olması
- 4- Potansiyelinin hızlı artmasına rağmen sosyal donatıların pek yapılmaması.
- 5- Kanalizasyon ve altyapının yetersiz olması.

6- Belediyenin bekçilik hizmeti vermemesi, burada çiftçi derneği tarafından görevlendirilen bekçilerin ücretlerinin halk tarafından ödenmesi.

7- Büyük bir kasaba görünümünde ve dağınık bir alanda yerleşmiş olan yaylada sadece bir adet çocuk parkı bulunmaktadır. En azından her mahallede bir tane çocuk parkı bulunması gerekmektedir.

8- Yaylada ailelerin ve yaşlıların dinlenme parkının bulunmaması.

9- Otopark alanlarının yetersiz olması,

10- Pazaryerinin meskenlere uzak ve pazar alanının dar olması.

11- Han boğazından gelen büyük derenin ıslah edilmemesinin sonucu olarak ortaya çıkan kirliliğin hem sağlık hem de çevresel sorunlara neden olması.

12- Lokantalarda günlük 100- 150 adet küçükbaş hayvan kesimi yapılmasına rağmen sağlıklı bir mezbahanın bulunmaması.

13- İçme suyu tesisatının yeterli olmaması ve içme suyunun, artan yayla nüfusuna yetersiz gelmeye başlaması ve bununla ilgili önlemler alınmaması.

14- 2B arazilerinin vatandaşlara tahsis edilirken belirlenene ücretlerin yüksek olması.

15- Fatura ödeme noktası PTT acentesi, bankamatik (ATM) vs. bulunmaması.

16- Plansız yapılaşma sonucu olarak yolların ve sokakların dar olması.

17- Günlük gazete, dergi gibi yayınların gelmemesi,

18- Dolmuşların, sadece Mut'a ulaşım sağlaması, Karaman'a ulaşım konusunda sıkıntılar olması. Belediye veya halk otobüslerinin yayla ile mut arasında çalışmamasından kaynaklanan problemler. Yaylaya sadece dolmuşlarla ve hususi araçlarla ulaşım sağlanmaktadır. Belediye otobüsleri gelmemektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Mut yöresinin kuzeyinde Sertavul yaylası gibi bazı yaylalara geçmişte sadece hayvancılık veya tarım için değil aynı zamanda sıcak havalardan kurtulma gibi amaçlarla da çıkmıştır. 15-16. yüzyıllarda Mut ve çevresindeki küçük yerleşmelerden serinlemek için gelenlerin, 18. yüzyıldan sora Mut'ta yine serin hava için yerel idarenin yaz mevsiminde Sertavul'a taşındığı belirlenmiştir.

İklimin insan üzerindeki etkisi günümüzde iklim değişkenleri ile oluşturulmuş iklim-konfor indisleri ile hesaplanabilmektedir. İklim konforu açısından Mut özellikle Mayıs-Eylül ayları arasında insanlar için sıcakken, Sertavul Haziran-Ekim ayları arasında konforludur. Yaz mevsimindeki tatil olanakları da bu aylara denk gelmekte ve insanlar yaz aylarında yaylalara çıkmaktadırlar.

Yaylaya çıkma ve geri dönme ile yaylada kalma sürelerini etkileyen bir diğer etmenin yaylacıların asıl yerleşme yerlerinde uğraştıkları meslek durumu olduğu belirlenmiştir. Yaylaya çıkanların çoğunluğunu oluşturan emekliler diğer meslek gruplarından daha fazla yaylada kalmaktadırlar.

Sertavul yaylasında konutlar ve konut tipleri değişmekte ve dönüşmektedir. İnsanlar bunaltıcı sıcağın ve şehirselden kaçarak gelmelerine rağmen şehirselden yaşam tarzına benzer hizmetler talep etmektedirler. Yayla nüfusunun ve daimi konutların fazlalığı ile beraber, imar planının da yapılması burada ileride şehirselden dönüşüm olma ihtimalini doğurmaktadır. Yaylanın Karayolu üzerinde bulunması önemli bir avantajdır.

Sertavul 'da sayfiye yaylacılığı faaliyetine katılan insanların belirttikleri sorunlar incelendiğinde, insanların çoğunlukla altyapı sorunları, ulaşım sorunları, sosyal faaliyet alanı eksikliği ve insanların az bir bölümü ise yayla nüfusun kalabalık olmasını belirtmişlerdir. Yaylada yaptığımız mülakatlar sonucunda bir kısım insanların herhangi bir sorunu olmadığını belirtmişlerdir.

Sonuç olarak; sayfiye yaylacılığı faaliyetleri şehirden uzaklaşmak dinlenmek yaz mevsiminin bunaltıcı sıcak ve neminden kurtulmak ve huzurlu bir ortamda yaz mevsimini geçirmek için yapılmaktadır. Sertavul'da sayfiye yaylacılığı faaliyetine katılan insanlar daha çok altyapı ve hizmet istemek ve sayfiye olarak gerçekleştirdikleri faaliyet yerinde şehirli yaşam tarzı istemektedirler.

KAYNAKÇA

- Alagöz, C. A. (1993). Türkiye’de Yaylacılık Araştırmaları, *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (2), 1-51.
- Çelikoğlu, Ş. & Atış, E. (2016). Rekreatyonel Dönüşüm Sürecinde Önemli Bir Yaylacılık Sahası: Gümeli Yaylaları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (42), 929-940.
- Çetin, M., Adıgüzel, F., Kaya, Ö. & Şahap, A. (2016). Mapping of Bioclimatic Comfort for Potential Planning Using GIS in Aydın. *Environment, Development and Sustainability*, 18 (6), 361-375.
- Çetin, M., Adıgüzel, F., Güngör, Ş., Kaya, E. & Sancar, M. C. (2019). Evaluation of Thermal Climatic Region Areas in Terms of Building Density in Urban Management and Planning for Burdur, Turkey. *Air Quality, Atmosphere and Health*, 12, 1103–1112.
- Doğanay, H. (1997). *Türkiye Beşeri Coğrafyası*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul
- Doğaner, S. (2001). *Türkiye Turizm Coğrafyası*, İstanbul: Çantay Kitapevi.
- Emiroğlu, M. (1977). *Bolu’da Yaylalar ve Yaylacılık*, Ankara: Ankara Üniv. DTCF Yay No: 72.
- Haberal H. (2013). *Yayla kültürü ve yayla turizmi*, Ankara: Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı, Özyurt Matbaacılık.
- Koca, H. (1995). Gözne’de Yayla Turizmi, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 1, 281–301.
- Köse, E., (2011). *Mut Cladiopolis*, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Kurt, M; (2003). *Tarih Boyunca Mut*, Ankara: Murat Kitap ve Yayınevi.
- Matzarakis, A., Mayer, H. & Iziomon, M. G. (1999). Applications of a universal thermal index: physiological equivalent temperature. *International journal of biometeorology*, 43(2), 76-84.
- Özgüç, N. (1977). Sayfiye Yerleşmeleri: Gelişme ve Başlıca Özellikleri, *İ.Ü. Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 22, 143-162.
- Özgüç, N. (2011). *Turizm Coğrafyası Özellikler ve Bölgeler*, İstanbul: Çantay Kitapevi.
- Sandal, E. K. (2003) Mersinin Kuzeyindeki Yerleşim Birimlerinde Rekreatyonel Yaylacılık, *Türk Coğrafya Dergisi*, 40, 121-137.
- Somuncu, M., (2005). *Aladağlar: Yaylacılık ve Dağ Göçebeliği Konusunda Bir Araştırma*, Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Sungur, K. A., (1980), Türkiye’de İnsan Yasamı İçin Uygun Olan Ve Olmayan Isı Değerlerinin Aylık Dağılışı İle İlgili Bir Deneme. *İ.Ü. Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 23, 27-36.
- Thom, E. C. (1959). The Discomfort Index. *Weather Wise*, 12, 57-60.
- Tıraş, M. (2001). Zorkun Yaylası, *Türk Coğrafya Dergisi*, 36, 161-170.
- Toroğlu E., & Gürbüz M., (2008). Andırın İlçesinde Sayfiye Yaylaları, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 19, 282-300.

Toroğlu, E., Adıgüzel, F. & Kaya, Ö., (2015). Kızıldağ Yaylası (Karaisalı-Adana), *Yayla Kültürü ve Yaylacılık Sempozyumu (6-7 Kasım 2014, Bilecik) Bildiriler Kitabı*, s.273-269.

Uca, A., (2012). Karaman'da Kırsal Turizmin Örneği; Sertavul, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14 (23), 71-75.

Zaman, M., (2010). *Doğu Karadeniz Kıyı Dağlarında Dağ ve Yayla Turizmi*, Erzurum: Mega Ofset Matbaacılık.

Web Adresi

MUT. (2019) www.mutlucemiz.net adresinde erişildi. (Erişim tarihi 07.02.2019)

KARAMAN. (2019) www.karamandan.com adresinde erişildi. (Erişim tarihi 04.01.2019)

Akıllı Şehir Projelerinde Karar Alma ve Koordinasyon Yaklaşımları

Başar ATAÇ¹

Özet

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte yeni yeni ortaya çıkan akıllı şehirler hem akademik hem de pratik manadaki birikim yetersizliğinden dolayı sürdürülebilirlik noktasında sıkıntılar yaşamakta, gerek akıllı şehir projelerinin plânlanması gerekse yürütülmesi süreçlerinde bazı yanlış bakış açılarından dolayı engellerle karşılaşmakta, yerel yönetimler ise bu engellerden kaynaklı olarak muhtemel bir zaman ve kaynak israfı riskini taşımaktadırlar. Çalışmamızın amacı yerel yönetimlere akıllı şehir projelerinde kullanılmak üzere bir yol haritası taslağı ve karar alma ve koordinasyon aşamalarında yönlerini kaybetmemeleri için de pusula mahiyetinde kullanılacak bakış açıları sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Akıllı şehirler, akıllı şehir projeleri, şehirleşme.

Decision Making and Coordination Approaches in Smart City Projects

Abstract

With the developments in information and communication technologies, emerging smart cities are experiencing limitations in terms of sustainability due to lack of accumulation both in academic and practical sense, and they face obstacles due to some wrong points of view in the planning and execution processes of smart city projects. Our aim in this study is to present a roadmap to reduce the risk of waste of time and resources that local governments experience as a result of these obstacles, and to provide a compass perspective for use in decision-making and coordination.

Keywords: Smart cities, smart city projects,, urbanization.

¹ Doktora Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, basaratac@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9845-6799

GİRİŞ

II. Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde başlayan bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler ve bunun sonucunda ortaya çıkan küreselleşme eğilimi ile birlikte, bilgi kavramı ve buna paralel olarak insanların düşünce yapıları değişmiş, değişen düşünce yapılarıyla birlikte farklılaşan ihtiyaçlar ve artan toplumsal beklentilere karşı kayıtsız kalamayan yönetim sistemleri kurumsal yapılarını değiştirmek zorunda kalmış, bunu da dijital dönüşümle birlikte ortaya çıkan teknolojik araçları, kamu ve özel sektör olmak üzere her türden yönetim organizasyonuna entegre ederek başarmışlardır. Bu dijital dönüşümle birlikte eski yönetim ve örgüt yapıları değişirken, ortaya çıkan yeni karar alma ve koordinasyon yapıları, Taylorizme dayanan klasik bürokrasinin hiyerarşik yapısından koparak, yatay bir anlayışa sahip olan ağ tabanlı ve esnek örgütlenme modellerine doğru evrilmeye başlamış, yönetim yapılarındaki bu dönüşüm ise ekonomik, sosyal ve siyasal yapıları da önlenemez bir biçimde etkilemiştir. Dijital dönüşüm süreci, bütün bu zincirleme etkilerden dolayı da sadece teknolojik bir dönüşüm olarak nitelendirilmeyip, içerisinde toplumun, siyasetin, kamu ve yerel yönetimlerin bulunduğu kaçınılmaz bir devrim sürecinin tetikleyici unsuru olarak görülmüştür.

Bilgi ve iletişim teknolojilerine dayanan bu esnek örgütlenme modelleriyle birlikte ortaya çıkan yönetim ve üretim süreçlerine vatandaşların ve özel sektörün dâhil olmasını teşvik eden Yeni Kamu Yönetimi Yaklaşımı'nın da desteği sonucu ekonominin ve uluslararası ticaretin yapısı değişmeye başlamış, rekabet küreselleştikçe bilgi ve iletişim teknolojilerine yapılan yatırımlar da buna paralel bir şekilde yükselen bir ivme kazanmıştır. Bununla birlikte üssel bir hızla gelişen bilgi ve iletişim teknolojilerine rağmen, bu teknolojilerin kullanıcısı olan insan kaynağının yetiştirilmesi daha uzun bir zaman dilimi aldığından dolayı teknolojinin gelişme hızına toplumlar yetişememiş, bu da dönüşümü yavaşlatan bir unsur olarak öne çıkmıştır.

Teknolojiyle birlikte özellikle internetin gelişmesi vatandaşların siyasete ve yönetime katılma isteklerini artırmış, toplumsal siyaset yapma şekilleri ve kitlelerin örgütlenme anlayışları değişmiş, internette var olan çeşitli bloglarda, sitelerde ve sosyal medya üzerinde ekonomik, sosyal ve siyasal tartışmalar başlamış, bunun kamu yönetimindeki uzantısı olarak da e-yönetişim kavramı ortaya çıkmıştır. Çünkü kamu ve özel sektöre ait yönetim sistemleri, klasik bürokrasiye dayanan bir yönetim tarzına inanan ve her türlü veri ve bilgiye hızlı bir şekilde ulaşan "aktörlere" hizmet eden bir yönetişim tarzını uygulamak zorunda kalmış, Yeni Kamu Yönetimi'nin şeffaflık ilkesine uygun bir şekilde, vatandaş ile devlet arasındaki güveni yeniden tesis edeceği düşünülen bu yeni yönetişim tarzı ile birlikte daha önce net olarak devlete ait olan güç şekil değiştirmiş, kararları alan tarafın kim olduğunun belirsizleştiği ve hesap soran ve soruların birbirine karıştığı yeni bir döneme girilmiştir.

E-yönetişimle birlikte, üzerinde yıllardır tartışılan kamusal alan kavramı sınırlarını dijital teknolojinin belirlediği yeni şekillere doğru evrilmiş, dönüşen siyasal katılım ortamlarıyla birlikte kapsamı yeniden tartışmaya açılmış ve açık iletişim imkânları sunması, siyasal fikir özgürlüğünü desteklemesi ve kamuoyu oluşturabilme yeteneklerinden dolayı sosyal medya bile bir kamusal alan olarak addedilmeye başlanmıştır.

Yeni Kamu Yönetimi'ne ait olan; kaynakların etkin ve verimli bir şekilde kullanımı, operasyonel verimliliğin artırılması, vatandaşların yönetim ve karar alma süreçlerine etkin olarak katılımının sağlanması gibi düsturlar bilgi ve iletişim teknolojilerinden kaynaklı olan e-devlet gibi uygulamalar üzerinden şekil bulmaya ve vatandaşların etkin ve verimli hizmet alma istekleri günden güne artış göstermeye başlamıştır.

Aslında ABD Başkanı Barack Obama tarafından 2009 yılında ortaya atılan ve şeffaflık, katılımcılık ve işbirliği gibi üç temel anlayışı benimseyen "Açık Yönetim" yaklaşımı (Veit & Huntgeburth, 2014, s. 88) bütün bu gelişmelerin sebebi değil, kaçınılmaz bir sonucu olmuş, bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi sonucu dünyanın her yerinden haberdar olan vatandaşların, "artık bazı uygulamaların kendi ülkelerinde de olması isteginin" önünde durulamamıştır.

Bu süreç boyunca şehirler, toplumda ve devlette gerçekleşen bütün bu gelişmelerin dışında kalamamış, bilgi ve iletişim teknolojilerinin her türlü üretim, tüketim ve yaşam tarzı üzerindeki kaçınılmaz etkilerinden payını almıştır. Bilginin aktarım hızındaki zaman ve mekân tanımayan değişimden dolayı artan şehirleşme hızı, değişen ekonomik rekabet şekilleri, ortaya çıkan yeni yönetim tarzları dünyadaki hemen hemen bütün sınırları ortadan kaldırarak yeni bir küresel şehir anlayışını doğurmuştur. Şehirlerin küresel bir hâle dönüşmesine neden olan bilginin zaman ve mekân tarafından sınırlandırılmayan yapısından dolayı ortaya yeni üretim ve tüketim kalıpları çıkmış, Endüstri 4.0 ile birlikte Sanayi Toplumu çok kısa bir sürede Bilgi Toplumuna dönüşmüştür.

Bilgi toplumuna doğru olan bu dijital dönüşüm ise sadece devletteki bürokrasiyi azaltmakla kalmamış, yerel yönetimlerin karar alma şekillerinin değişmesi ve halkın yönetime katılımı süreçlerinin de hızlanmasına neden olmuş, bundan dolayı da devletlerin yaptığı gibi yerel yönetimler de kaynaklarının etkin ve verimli olarak değerlendirilebilmesi için teknolojiyi kullanmaya, karar alırken şeffaf olmaya ve bunun için de kamuoyu yoklaması gibi yöntemlerle vatandaşın yönetim süreçlerine müdahil olabildiğini sağlamak için interneti öne çıkarmaya başlamışlardır. Böylelikle dijital teknoloji sonucu Antik Yunan'dan beri konuşula gelen katılımcı demokrasi kavramının internet ve online yöntemler ile yeniden şekil bulmuş hâli ortaya çıkmıştır.

Bu dönüşüm sürecinin geldiği noktada ağır sanayinin bilgi ekonomisine doğru evrilmesi, Kent Bilgi Sistemleri, Coğrafi Bilgi Sistemleri gibi yeni teknolojilerin şehir yönetimlerinde kullanılması, özellikle internet üzerinden zaman ve mekân sınırı olmadan evinden veya farklı ortamlardan çalışma imkânının mümkün hâle gelmesi, insanlar ve toplumlar arasında dijital teknolojiden kaynaklı olarak yeni ve farklı iletişim türleri ve ortamlarının ortaya çıkması gibi etkenler şehir yapılarını da dönüşüme zorlamış ve kaçınılmaz olarak ortaya çıkan ve son dönemlerde bütün dünyadaki en gözde konulardan birisi haline gelen akıllı şehir kavramının önü açılmıştır.

Verimlilik, etkinlik, sürdürülebilirlik, etkin yönetim ve şeffaflık, ekonomik ve kamusal değer yaratmak gibi hedefleri olan akıllı şehirlerin gündeme gelmesiyle birlikte dünyanın bir çok yerinde ortaya çıkan farklı yapı ve niteliklerdeki şehirler birbirlerinden esinlendikleri teknoloji esasına dayalı projeler ile kendi yapılarına uygun akıllı şehirler kurmaya ve bunlarla ilgili yüzlerce proje üretmeye başladılar. Ancak bu projelerin akıllı

şehir ekosistemi üzerindeki etki ve sonuçlarının ortaya çıkması uzun bir zaman dilimini kapsayan belirsizlik olarak ortada durmakta, bu belirsizlikleri ortadan kaldırmak için de teorik ve pratik manâda gerekli inceleme ve çalışmalar sürdürülmektedir. Tecrübeler sonucu parça parça ortaya çıkan akıllı şehir projelerine bakış kıstaslarını bir araya getirmek, zaman ve maddi kayıpları en aza indirecek, önümüzdeki sis perdesini bir miktar da olsa aralayacaktır.

Akıllı Şehirlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Akıllı Şehir Kavramı

Dünyadaki şehirleşme oranındaki hızlı artışı inceleyen Birleşmiş Milletlerin tahminine göre hali hazırda bütün dünyada 7,3 milyar kişi civarında olan şehir nüfusu, şehirleşme hızının sabit kalması durumunda bile, her yıl tahmini olarak 400 milyon yeni insanın şehirlere taşınması süreci ile devam edecek ve 2050 yılında yaklaşık 9.7 milyar kişilik bir rakama ulaşılacaktır. (United Nations, World Population Projected to Reach 9.7 billion by 2050, 2018)

Kırsal kesimden milyarlarca insanı kendisine çeken ve önde gelen amaçları arasında vatandaşların ihtiyaçlarını etkin ve verimli bir şekilde karşılamak ve yaşam kalitesini artırmak olan şehirler, dünya ekonomisinin itici gücü olarak değerlendirilmekte ve dünya GSMH'sının %70'ini meydana getirmektedir. Ancak, şehirler bütün bu hedeflerin karşılığı olarak da dünyada kullanılan toplam enerji ve doğal kaynakların %75'ini tüketmekte, ortaya çıkan sera gazının ise %80'ine kaynaklık etmektedir. (Vacuero-Garcia, Alvarez-Garcia, & Peris-Ortiz,, 2017, s. 16)

Bunların yanı sıra dış göçler, işsizlik, yoksulluk, daha iyi bir hayat beklentisi, savaşlar gibi sebeplerden dolayı kontrolsüz bir şekilde genişleyen şehirler artık vatandaşların yaşam kalitesini artırmak şöyle dursun, ekonomik, sosyal ve siyasal yönlerden sorun teşkil etmeye ve özellikle doğal kaynaklar açısından olumsuz bir tablo çizmeye başlamıştır. (Etezadzadeh, 2016, s. 8) Bu olumsuz tabloda yer alan çarpık sanayileşme, hızlı nüfus artış oranları, hava ve çevre kirliliği, güvenlik sorunları ve kıt kaynakların kontrolsüz bir şekilde tüketilmesi gibi etkenler sonucu, nüfusu günden güne artan şehirlerdeki sürdürülebilir büyümenin bir noktadan sonra mümkün olamayacağı fikrinden hareketle ortaya atılan ve doğal kaynakların doğru bir şekilde yönetilebilmesi, sürdürülebilir büyümenin sağlanabilmesi ve yüksek yaşam kalitesine ulaşılabilmesi için bilgi ve iletişim teknolojilerinin şehirlerde kullanılabileceği düşüncesi akıllı şehirler kavramını ön plâna çıkarmaya başlamıştır. (Caragliu & Del Bo, 2012, s. 100)

Aslında akıllı şehirlerin ön plâna çıkması ve sonrasında evrim geçirmesi süreci bütün bu olumsuz etkenlerin yanı sıra ortaya çıkan çeşitli önemli olaylar tarafından tetiklenmiş ve bu dönemler üç kısma ayrılmıştır; birinci aşama olan Smart City 1.0 11 Eylül tarihinde İkiz Kulelere yapılan saldırılar sonucu ABD hükümetinin yapay zekâ ve güvenlik kameraları üzerinden bütün şehri izleme düşüncesiyle ortaya çıkmıştır ve bu dönemde ağırlık teknoloji şirketlerine verilmiştir. İkinci aşama olan Smart City 2.0 2015 yılında imzalanan Paris İklim Anlaşması süreci ile ortaya çıkmış ve karbon emisyonunun sensörler vasıtasıyla ölçülerek hava kirliliğinin önlenebileceği fikri üzerine kurgulanmış, bu dönemde yeni teknolojilerin yaygınlaştırılması girişimleri öne çıkmıştır. (Tatsuno, 2019) Üçüncü aşama olan Smart City 3.0 ise bütün bu teknolojik gelişmelere rağmen akıllı insanın sürece dahil olmadığı zaman akıllı şehre geçiş sürecinin zorlaştığının anlaşıldığı

ve vatandaşların katılım süreçlerinde etkin olarak rol oynamasını savunan ve destekleyen dönemdir ve bu dönemde vatandaşlar akıllı şehirlerin karar alma süreçlerinde etkin olarak rol oynamaya başlamışlardır. (Cohen, 2015)

Ancak bütün bu yaşanan geçiş süreçlerine ve günümüzdeki en moda tabirlerden birisi olmasına rağmen akıllı şehir kavramı henüz üzerinde tam olarak uzlaşılammış ve her mesleğin ve yönetim biriminin kendi açısından baktığı bir yapı olarak öne çıkmaktadır. Akıllı şehir kavramı o kadar farklı açılardan değerlendirilmiştir ki, (ITU-T Focus Group, 2014, s. 22-55)International Telecommunication Union (ITU) tarafından akıllı şehir tanımının standardize edilebilmesi için yapılan bir çalışma sırasında 116 adet akıllı şehir tanımı bir araya getirilmiştir.

Bundan dolayı, birçok farklı nitelikteki tanım arasından Birleşmiş Milletler tarafından oluşturulan akıllı şehir tanımını kullanmanın daha doğru olacağı düşünülmüş, (United Nations, HABITAT III Issue Papers 21-Smart Cities, 2015, s. 1)“sürdürülebilir bir çevre hedefine ulaşmak amacıyla ekonomik, sosyal ve kurumsal altyapısı teknoloji temelli olarak kurulan ve vatandaşı bütün bu sürecin merkezine yerleştirilen şehir” akıllı şehir olarak nitelendirilmiştir.

Tanımı yapılan akıllı şehrin ekosistemi ise akıllı nesnelere, akıllı sistemler ve akıllı hizmetler bileşenlerinden meydana gelmekte, yine bu üç yapının optimum kullanımı ile hayat bulmaktadır. (Hefnawy, Bouras, & Cherifi, 2016, s. 5) Genel olarak bilgi ve iletişim teknolojilerinin şehirlerde kullanımı zikredilen bu yapılar üzerinden takip edilirken, özelde kullanım alanlarından bazıları ise şunlardır; altyapı ve üstyapı yatırımları, enerji hizmetleri, eğitim ve sosyal sermayenin geliştirilmesine yönelik yatırımlar, turizmin geliştirilmesi, iş imkânlarının artırılması, belediye hizmetlerinin otomasyonu, üretim ve ticaret projeleri. (Roll & Carriero, 2014, s. 5)

Üst Politika Belgelerinde Akıllı Şehirlere Giden Yol

Dijital teknolojinin kullanımı ve bunun ekonomik alandaki etkileri üzerindeki ilk uluslararası bildiri 1978 yılında UNESCO tarafından yayımlanan “McBride Raporu” olarak görülmüş. (Osolnik, 2005, s. 5-12), sonrasında 1994 yılında Avrupa Birliği tarafından yayınlanan “Bangemann Raporu” ile bilgi toplumuna geçiş ve bilgi ve iletişim teknolojilerinin önemini açıklanmış, (European Commission, Europe and The Global Information Society, 1994, s. 10) 1995 yılındaki G-7 Zirvesinde internetin yaygınlaştırılmasını savunan “Enformasyon Toplumu” adlı geniş katımlı bir toplantı düzenlenmiş, (G-7 Information Society Conference, 1995, s. 1) 1996 yılında OECD tarafından yayınlanan “Küresel Bilgi Altyapısı” adlı raporla teknoloji kanalıyla yeni hizmet piyasaları yaratılması görüşü öne sürülmüş, (OECD, Global Information Infrastructure-Global Information Society, 1996, s. 4-6) 1998 yılında Dünya Bankası tarafından “Kalkınma İçin Bilgi Raporu’nda” dijital dönüşümün ekonomik ve sosyal değişimleri tetiklediği bildirilmiş, (World Bank, World Development Report 1998/99, Knowledge for Development, 1999, s. 72) 1999 yılında UNESCO tarafından yayımlanan “Dünya İletişim ve Bilgi Raporu” ile vatandaşların yönetime katılmaları ve internetin yaygınlaştırılması vurgulanmış, (UNESCO, 1999, s. 157-158) 2000 yılında düzenlenen “G-8 Okinawa Zirvesi’nde” ticaret ve tüketim için dijital teknoloji altyapısının kurulması

hedeflenmiş, (Report on the Kyushu-Okinawa Summit, 2000) aynı yıl UNESCO'nun yayımladığı "Kalkınmada Bilgi ve İletişim Teknolojileri Raporu" ile hükümetlerin ve yönetimlerin bilgi ve iletişim teknolojileri tarafından dönüştürüldüğü belirtilmiş, (UNESCO, 1996, s. 1-2) 2005 yılında Birleşmiş Milletler tarafından yayımlanan "Bilgi Topluluklarını Anlamak" adlı raporda itici güç olan insanın bilgi teknolojileri üzerinden yönetime katılması ve bilgi ekonomisinin yönetilmesi fikirleri incelenmiş, (United Nations, 2005, s. 1-2) 2006 yılında OECD'nin yayımladığı "Ekonomik Araştırma Raporu", bilgi ve iletişim teknolojileri tarafından ortaya çıkarılan küresel bilgi toplumunu incelemiş (OECD, Economic Research Program, 2006, s. 1-7) 2016 yılında Dünya Bankasının yayımladığı "Sayısal Uçurum Raporu'nda" ise bütün bu dijital dönüşüm süreci boyunca ortaya çıkan bütün ekonomik, sosyal ve siyasal etkiler rakamlar üzerinden incelenmiştir. (World Bank, World Development Report 2016, Digital Dividends, 2016, s. 3-359)

Akıllı Şehrin Temel Hedefleri

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin etkileri sonucu ortaya çıkan dijital dönüşüm süreci boyunca hedeflenen ve ancak akıllı şehirler üzerinden gerçekleştirilebileceği fikrine varılan beş adet şemsiye hedef; verimlilik, etkinlik, sürdürülebilirlik, yönetim ve şeffaflık, ekonomik ve kamusal değer yaratmak olarak sıralanmıştır

Literatürde efficiency olarak da nitelenen *verimlilik*, her türlü üretim ve tüketim sürecinde "minimum atıkla maksimum çıktıya ulaşabilmek" olarak da özetlenebilir ve LED lambanın akkor lambadan daha çok ışık vermesine rağmen daha az enerji harcaması şeklinde bir örnekle tasvir edilebilir. Bu yüzden verimlilik düşüncesi, kaynakların sabit olduğu fikrinden hareketle, aynı kaynaktan daha fazla çıktı elde edilebilmesi mantığı üzerine kuruludur. (Stimmel, 2016, s. 38)

Effectiveness adıyla anılan *etkinlik*, her hangi bir faaliyet, üretim, tüketim süreci için "belirlenen hedeflere ulaşabilme seviyesidir" ve bir sanat sergisinde izleyiciler üzerinde farklı bir etki oluşturabilmek amacıyla akkor lamba kullanılması ve LED lambanın tasarruf özelliğinin dikkate alınmaması buna verilebilecek basit bir örnektir. (Stimmel, 2016, s. 38)

Sürdürülebilirlik, bir şehri oluşturan ekonomik ve sosyal ekosistemin, nüfus artışı veya diğer koşullardaki değişimlere rağmen, "aynı şartlar altında devam ettirilebilmesi" şeklinde tanımlanabilir. Özellikle doğal kaynakların sürdürülebilirliği amacıyla ortaya atılan (Zygiaris, 2013, s. 219)akıllı şehirlerin, sürdürülebilirlik için kullandığı araçlardan bazıları şunlardır; yeni iş modelleri ve inovasyon, e-yönetişim, bulut bilişim, nesnelerin interneti, 5G, fiber, yeşil ulaşım ve yönetişim.

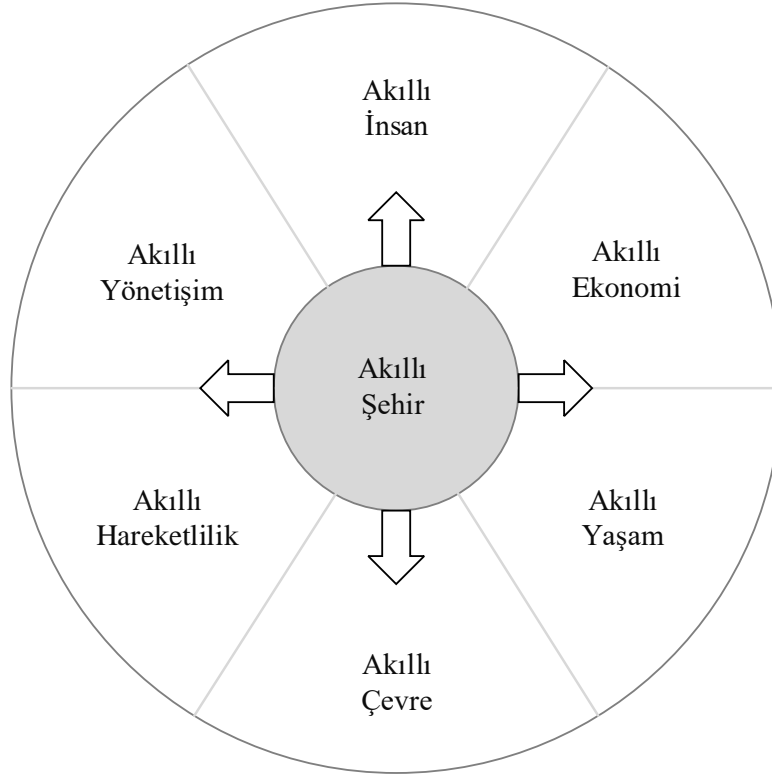
Yönetişim ve şeffaflık hedefi içerisinde yer alan yönetişim, "vatandaşların yönetimin karar alma süreçlerine katılımı" olarak özetlenebilecek bir yapıda olduğu için içerisinde şeffaflık, hesap verebilirlik, katılım ve eşitlik gibi temel prensipleri barındırır. (World Bank, Sub-Saharan Africa from Crisis to Sustainable Growth, 1989, s. 61)İlk olarak 1989 yılında Dünya Bankası tarafından kullanılan yönetişim kavramı, günümüzde artık demokrasinin olmazsa olmaz prensiplerinden birisi haline gelmiş, yerel yönetimlerin vatandaşlar üzerinde güven tesis edebilmesi için kullanılması sırasında en önemli desteği

bilgi ve iletişim teknolojilerinden almıştır. Özellikle internet üzerinden uygulanan katılım yöntemlerinin yanı sıra, yerel yönetimlerin kamuya açık paylaşımları, her türlü bilgiye ulaşılabilirlik, yönetim ve şeffaflık yönetim yöntemlerinden sadece bir kaçıdır.

Ekonomik ve kamusal değer yaratmak hedefine sahip olan akıllı şehirler sadece doğal kaynakların etkin ve verimli olarak kullanımı hedefine sahip olmamakta, aynı zamanda bilgi ve iletişim teknolojileri kaynaklı dijital ve inovatif bir ekonomi düşüncesine dayanan ekonomik gelişim motoru olarak, 2025 yılına kadar 1 trilyon USD'ye ulaşabilecek bir iş piyasanın kaynağı olarak da görülmektedir. (Anthopoulos L. G., 2017, s. 187) Akıllı şehirlerde kamusal değer yaratma düşüncesi ise, teknolojiyi kullanarak akıllı şehirde yaşayan insanlar için daha iyi bir yaşam ve çevre şartları oluşturmak ve daha refah bir şehir meydana getirmek anlayışına dayanır. (Dameri & Sabroux, Smart City and Value Creation, 2014, s. 1-5)

Akıllı Şehir Ekosistemini Meydana Getiren Temel Bileşenler

Canlı bir organizma olan her şehir, kendisine has amaçlara, yapılara, karakteristik özelliklere, aktörlere ve farklı yapılardaki bu aktörler arasındaki ilişki modellerine ev sahipliği yaparken, bu bileşenler arasındaki dinamik ilişkiyi tanımlamak ve bu bileşenleri sistemli olarak sınıflandırmak şehri anlayabilmenin ön koşuludur. İşte bu sebeplerden dolayı akıllı şehir ekosistemi literatürde altı ana sınıfa ayrılmış, Akıllı İnsan, Akıllı Yönetişim, Akıllı Ekonomi, Akıllı Yaşam, Akıllı Hareketlilik ve Akıllı Çevre olmak üzere sistemleştirilmiştir. (European Parliament, 2014, s. 26)

Şekil 1. "Smart City Dimensions" şeklinden adapte edilmiştir (Raj & Dwivedi, 2017, s. 95)

Akıllı insan teknolojinin doğal cazibesinden dolayı akıllı şehir konsepti içerisinde ön plâna çıkmasına rağmen, bir akıllı şehrin gerek kuruluşu, gerekse sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi için asıl merkezi unsurdur. Çünkü insan, akıllı şehir ekosisteminin kullanıcısı, paydaşı, karar vericisi, dizayn edicisi, üretene, değerlendireni gibi bir çok misyonu bünyesinde barındıran bir unsur olarak şehrin alacağı şeklin temel etkenidir. (Castelno, Misuraca, & Savoldelli, 2015, s. 2)

Bu yüzden, bir akıllı şehrin ekonomik ve sosyal potansiyeli ancak Endüstri 4.0'a uygun bir şekilde iyi eğitim almış, küresel trendlere kolay uyum sağlayabilen, teknoloji konusunda yetenekli, akıllı şehir teknolojilerini kullanabilen ve bunlar vasıtasıyla kamusal değer yaratabilen insanlar üzerinden ortaya çıkarılabilir. (Budhai & Proag, 2015, s. 7)

Akıllı yönetim Yeni Kamu Yönetimi'nin temel düsturu olan "vatandaşların yönetime katılması" anlayışı literatürde yönetim olarak adlandırılırken, yönetimi destekleyen unsurlar arasında, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve akıllı şehirlere dönüşümün vatandaşlar tarafından yönlendirildiği bir yöntemle "aşağıdan yukarıya doğru" olması gerektiği düşüncesi (Coe, Roy, & Paquet, 2001, s. 83-84) sayılabilir.

E-yönetişim kavramı, yönetimle ilgili olan hedeflere bilgi ve iletişim teknolojilerini ve özellikle de interneti kullanarak ulaşmayı ifade ederken, (OECD,

Implementing e-Government in OECD Countries: Experiences and Challenges, 2005, s. 2) paydaşlar, vatandaşlar ve devlet arasındaki ilişkinin teknoloji vasıtasıyla dönüştürülmesi temel hedeftir. (World Bank, 2004, s. 1) Akıllı şehir literatüründe, bir akıllı şehrin başarı düzeyi vatandaşların yönetime dahil olup olmaması ve akıllı insanın şehri dizayn edip etmemesiyle ölçülürken, teknolojik gelişmelerden dolayı vatandaşların karar alma süreçlerine katılım beklentisinin artması da hükümetleri zorlayıcı bir etki meydana getirmiştir. (Nam & Pardo, 2011, s. 286)

Akıllı ekonomi, bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanan inovatif ve girişimci bir ekonominin, akıllı şehrin üretim, dağıtım ve tüketim fonksiyonlarına nüfuz etmesidir. (Government of Ireland, 2008, s. 7-8)

Akıllı ekonominin temel mantığı inovasyon ve bu inovasyonların ticari faaliyetlerde kullanılması üzerine kuruludur. Bilgi ve iletişim teknolojileri kaynaklı olan akıllı telefonlar, e-ticaret, sanal para, elektronik bankacılık, online tedarik ve üretim yönetimi gibi unsurlar akıllı ekonominin temelini teşkil eder. Akıllı ekonominin işlerlik kazanmasıyla birlikte bilgi ekonomisi mantığı üzerine kurulu olan akıllı şehrin, “marka” olabilmesinin önü açılırken, şehrin uluslararası arenada ticari ve ekonomik açılardan tanınabilirliği mümkün olabilmektedir. (Anthopoulos L. G., 2017, s. 207)

Bilgi ve iletişim teknolojileri kanalıyla, yeni ekonomik pazarlara ve yeni müşterilere çok daha hızlı ve efektif bir şekilde ulaşma imkânı olan akıllı şehirlerde, yüksek verimlilik dolayısıyla ortaya çıkan rekabetçi fiyatlar sadece iç pazarın değil, uluslararası piyasaların da ekonomiye bakışını değiştirmekte, zorlayıcı etkilerde bulunmaktadır.

Akıllı yaşam bilgi ve iletişim teknolojilerinin kamusal hizmet, kamusal alan ve tesislere uygulanması sonucu şehir hayatındaki refah, konfor, sağlık ve güvenlik gibi temel yaşamsal ihtiyaçların etkin ve verimli olarak sunulmasına denir. (Kumar & Dahiya, 2017, s. 15-16)

Dijital teknolojilerdeki gelişmeyle birlikte değişen hizmet ve iletişim şekilleri, bilgiye ulaşma yöntemleri, piyasa biçimleriyle birlikte, dijital teknolojilerin yaşam içerisinde kullanılması fikri öne çıkmış ve akıllı yaşam bileşeni doğmuştur. Akıllı yaşam kavramının içerisine; belediye hizmetleri, güvenlik, şehir içi taşımacılık, sosyal dayanışma, sağlıklı gıda tedarik zinciri, konutlardaki yaşam şartlarının iyileştirilmesi, temiz su dağıtımı, gürültü kirliliğinin engellenmesi gibi bir çok farklı alan dahil olurken, (Vienna University of Technology, 2019)Viyana Teknoloji Üniversitesinin takip ettiği akıllı yaşam kriterleri ise ana başlıklar olarak şunlardır; kültürel tesisler, yaşam koşulları, bireysel güvenlik, konut kalitesi, eğitim tesisleri, turistik cazibe ve sosyal dayanışma.

Akıllı hareketlilik, ulaşım araçlarının fosil yakıt yerine yeşil enerji ve elektrik kullanması, toplu taşıma araçlarının tercih edilmesi, araç paylaşımı ve bisiklet kullanımının yaygınlaştırılması gibi, doğal kaynakların sürdürülebilirliğine yönelik uygulamaların öne çıkarıldığı akıllı şehir bileşenidir ve bundan dolayı da akıllı hareketlilik bileşeni, “yeşil şehir” kavramını içerisine alır. (Zhao, 2016, s. 1)

Şehirlerdeki nüfusun %64'ünden fazlasının her gün şehir içerisinde hareketli bir hâlde bulunduğu ve bu hareketliliğin 2050 yılına kadar üç kat artacağı düşünüldüğünden dolayı büyük bir öneme sahiptir. (Zipf, 2016, s. 372) Ancak akıllı hareketlilik kavramı sadece insan, mal, yaya veya bisiklet trafiğini içermemekte, dijital bilginin dağıtımını içeren fiber bağlantı gibi düzenekleri ifade etmekte, (Orlowski & Romanowska, 2019, s. 4) şehri çepeçevre saran mobil ağları da esas almaktadır.

Akıllı çevre düşüncesi dünyadaki sera gazı emisyonlarının %80'ine neden olan şehirler, artan trafik, hava ve su kirliliği, iklim değişikliği, aşırı enerji tüketimi, kontrolsüz atık yönetimi, doğal kaynakların verimli kullanılamaması gibi sorunlarla uğraşmakta, bunların üstesinden gelebilmek için de bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımını önermektedir. Bundan dolayı vatandaşların yaşam kalitesini artırabilmek, karbon salınımını azaltabilmek, doğal kaynakları etkin ve verimli olarak kullanabilmek hedeflerine yönelik olarak akıllı şehirlerin temel bileşenlerinden birisi olarak öne çıkmaktadır. (Boone & Modarres, 2006, s. 38)

Her sene binlerce insanın şehir hayatındaki olumsuz koşullar nedeniyle hastalanmasının veya ölmesinin yanı sıra, (World Health Organization, 2019) hükümetlere ve yerel yönetimlere yüklenen maddi külfetler de gün geçtikçe artmakta ve bu yüzden çevresel sorunların çözülebilmesi için bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanılması büyük önem arz etmektedir. Bunu sağlamak amacıyla (Dameri, Smart City Implementation, 2017, s. 38)verimli ve etkin bir çevre politikası için insan odaklı bir akıllı çevre oluşturulmalı, (OECD, Smart Sensor Networks-Technologies and Applications for Green Growth, 2009, s. 7)büyük veri ve nesnelerin interneti gibi inovatif buluşlardan yararlanılmalıdır.

Akıllı Şehir Ekosistemine Etki Eden Faktörler

Bir akıllı şehir denklemini meydana getiren iki unsur vardır; birincisi mevcut altyapı olarak da değerlendirilebilecek insan, şehrin yapısı ve kurumsal faktörler gibi unsurlardır ki bunlar her ülkeye ve kültürel yapıya göre farklı şekillerde bulunur ve dönüşümü uzun zaman süreçleri alır. Denklem etki eden ikinci unsur olan finansman, iş modelleri ve teknoloji gibi faktörler ise şehrin hedef ve ihtiyaçlarına göre daha hızlı bir şekilde değişebilen ve dış etmenlerden daha kolay etkilenebilen unsurlardır. Bundan dolayı bütün bu unsurlar arasındaki ilişkilerin doğru şekilde koordine edilmesi yapılan yatırımların başarılı olup olamayacağını belirleyen bir etken olarak öne çıkmakta, bir akıllı şehir ekosistemini anlamak ve o ekosisteme etki eden faktörleri göz önünden bulundurmak özel önem arz etmektedir.

Akıllı şehir ekosistemini anlayabilmek için (Nam & Pardo, 2011, s. 285)ekosisteme etki eden faktörleri sırasıyla; insan faktörü, yönetim ve kurumsal faktörler, fonlama ve finansman faktörü, iş modelleri faktörü, teknoloji faktörü ve yapı faktörü olarak altı bölümde sınıflandırılabiliriz.

İnsan faktörü akıllı şehir ekosistemine etki eden temel unsurdur. Akıllı şehir, genel öngörülenin aksine sadece vatandaşlarının yaşam kalitesini artıran bir yapı değil, vatandaşlarının bilgileri, yaratıcılıkları ve yetenekleriyle şekil alan bir yapıya sahip

olduğundan dolayı, akıllı insan şehrin üzerine kurulduğu altyapının kalitesini belirlediği gibi, akıllı şehrin gidiş yönünü ve şeklini de belirleyen ana unsurların başında gelir. (Dameri, Smart City Implementation, 2017, s. 32) Hatta o kadar kuvvetli bir etkidir ki, bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak ekonomik değer üretme gücü günümüzde önemli bir ekonomik ve siyasi silah olarak kullanılmakta, (Forest, 2009, s. 330-331) şehirlerin ve devletlerin “en büyük güçleri” eğitilmiş, inovatif düşünce yapısına sahip, teknolojiye yatkın beyaz yakalılardan meydana gelmektedir. Akıllı şehirleri ayakta tutan kesimin eğitilmiş nüfus olmasından dolayı gelişmiş ülkeler bu konuya özel göstermekte, bundan dolayı (United Nations University, 2016)akıllı şehirler üzerine yayım yapan araştırmacıların %88’i gelişmiş ülkelerde yaşamaktadır.

Yönetişim ve kurumsal faktörler akıllı şehir ekosistemine etki eden faktörler arasında önde gelir. Katılımcı bir yönetim tarzını ifade eden yönetim kavramı, bilgi ve iletişim teknolojileri ve özellikle internet destekli yeni yöntemlerin akıllı şehirlerde kendisine yaşam alanı bulmasıyla birlikte “aşağıdan yukarıya doğru” olarak anılan yönetim tarzının genel ismi haline gelmiştir. (Conroy & Cowley, 2006, s. 371-372) Kurumsal faktörler ise şehrin genel yapısını ifade eden ve içerisinde yönetim şekli, ilişki modelleri, çalışma ve yaşam kültürü, sosyal ve siyasi katılım mekanizmaları gibi onlarca farklı değişkeni barındıran bir kavramdır. Kurumsal faktörler, bir akıllı şehrin önünü açan ve kolaylaştıran unsurlar içerebildiği gibi, sürece engel olan ve zorlaştıran unsurlar da taşıyabilmekte, bundan dolayı da (Nam & Pardo, 2011, s. 286)yönetişimin kurumsal faktörler üzerinde etkin bir hâle gelmesi, akıllı şehirdeki yapı ve ilişkilerin doğru şekilde koordine edilmesi için zorunlu bir unsur olmaktadır.

Kurumsal faktörler arasında en kritik olan unsur ise yasal altyapıdır. Kişisel verilen gizliliği, startup kaynaklı olan yeni teknolojik buluşlara ait ticari hakların durumu, insansız araçların kullanım şartları, güvenlik kamerası kayıtları gibi konulardaki hukuksal altyapı sağlanamadan akıllı şehrin yönü tam olarak belirlenememekte, operasyonel hedeflere ulaşamamaktadır. (Deloitte, 2018, s. 8)

Fonlama ve finansman faktörü akıllı şehirlerin dinamik yapısı içerisinde ortaya çıkan ve özellikle maliyeti yüksek olan teknolojik ihtiyaçların karşılanabilmesi zorunluluğundan dolayı akıllı şehir literatüründeki en can alıcı sorunlarından bir tanesidir. Bundan dolayı hem bu sorunu çözebilmek, hem dış yatırımları çekebilmek, hem de akıllı şehirlerdeki teknolojik sürdürülebilirliği sağlayabilmek amacıyla gerekli olan sermayenin elde edilebilmesi hedefine yönelik olarak çeşitli fonlama ve finansman faktörleri bulunmaktadır. Bu yöntemlerin en önde gelenleri arasında; kamu-özel ortaklığı, kitle fonlaması, yeşil bono, bağış toplama, hükümet fonlaması ve finansal kuruluşlardan kredi kullanılması sayılabilir. Bütün bu teknikleri birbirinden ayıran en önemli fark; (Hamilton & Zhu, 2017, s. 7)fonlamanın devlet ve hükümet tarafından kamu gelirlerinden ve toplanan vergilerden “karşılıksız ve geri dönüşsüz” olarak karşılanması, finansmanın ise, herhangi bir finans kuruluşu tarafından belirli bir faiz oranı karşılığı temin edilmesinden kaynaklanmaktadır. Özellikle fonlamanın kısıtlı bir yapı içermesinden kaynaklı olarak, bu tekniklerden hangisi seçilirse akıllı şehrin yönü o tarafa doğru kaymaktadır.

İş modelleri faktörü akıllı şehirlerin oluşturulması için temel zorunluluklardan olan fonlama ve finansmanın destekleyici unsurudur.

Bir organizasyon tarafından işletilen ve gelir yaratan üretim, hizmet ve bilgi akış mimarisine iş modeli denir. İş modeli mimarisi akıllı şehirler açısından, içerisinde genel olarak dijital teknoloji bulunmayan şehrin bütün altyapısının, yazılım ve donanımların, insan ilişkilerinin, üretim ve tüketim sistemlerinin, kısacası bilgi ve iletişim teknolojilerinin sirayet ettiği her türlü hizmet katmanının birlikte kullanılmasını ifade eder. (Anthopoulos, Fitsilis, & Ziozias, 2016, s. 58-59)

Akıllı şehirlerde kullanılan iş modellerinden bazıları şunlardır; e-ticaret, e-iş, benchmarking, startup, pilot projeler ve veriden gelir elde etme.

Teknoloji faktörü, akıllı şehir düşüncesinin önünü açan, onu şekillendiren, sadece fiziksel her türlü tesisi donatarak iş akış şeklini değiştirmekle kalmayıp sanal bir çok yeni iş modelinin de ortaya çıkmasına neden olduğu için kamu ve özel sektördeki karar alma ve yönetim süreçlerine kritik etkilerde bulunan en önemli faktördür. (Sanseverino, 2014, s. 8) Ancak akıllı şehirler hakkındaki genel görüşlerin aksine teknoloji faktörünün asıl önemi, teknolojinin akıllı şehirleri sarmasından değil, insan davranışlarına ve hizmetlere etkin bir şekilde uygulanmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü teknolojik gelişmelerin ortaya çıkışıyla birlikte, Yeni Kamu Yönetimi tarafından desteklenen proaktif kamu yönetimi anlayışı su, elektrik, doğalgaz dağıtım, ulaşım gibi bir çok farklı alanda sunulan belediye hizmetlerinin dijital teknolojiyle desteklenmesinin önünü açmakta, (Wohlers & Bernier, 2016, s. 86) fakat bu süreç sırasında “ihtiyaçların doğru olarak tespit edilebilmesi ve etkin ve verimli bir şekilde sunulması” anlayışının, görünür durumda olan “teknoloji fetişizminin” önüne geçmesi gerektiği fikri de önemini korumaktadır.

Akıllı şehirlerde kullanılan önemli teknolojilerden bazıları şunlardır; 5G, yaşam laboratuvarı, nesnelerin interneti, büyük veri, açık veri, bulut teknolojisi, coğrafi bilgi sistemleri, akıllı telefonlar, blok zinciri, yapay zekâ, artırılmış gerçeklik ve siber güvenlik.

Yapı faktörü akıllı şehir hakkında alınan kararların zeminini teşkil ettiği için, akıllı şehrin dönüşüm stratejisinin başarılı olup olamayacağı, o akıllı şehir hakkında ön hazırlık ve değerlendirme aşamasında gerçekleştirilen durum tespitine ve dönüşümün yönü hakkında hangi kararların alındığına bağlıdır. Alınan bu kararları belirleyen faktörler arasında şunlar bulunur; akıllı şehrin, içerisine başka şehirlerin de dâhil olduğu “ulusal bir plânın” parçası olarak mı yoksa “tek” bir akıllı şehir olarak mı değerlendirildiği, (Angelidou, 2014, s. 4) hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde bulunan eski bir “kahverengi alan şehri mi”, yoksa sıfırdan inşa edilen bir “yeşil alan şehri” mi olduğu, (Macomber, 2016) önceliğin “fiziki altyapıya” mı yoksa “sosyal altyapıya” mı verildiği, referans olarak seçilen bölge üzerinde uygulanacak plânların “sektör temelli mi” yoksa “coğrafi temelli mi” olduğu, (Brodowicz, Pospieszny, & Grzymala, 2015, s. 39) alınacak kararların “yukarıdan aşağıya doğru mu” yoksa “aşağıdan yukarıya doğru mu” olduğu.

Akıllı Şehir Projelerinde Yol Haritası

Akıllı şehir teorisinin ve bu teorisinin uygulandığı akıllı şehir pratiğinin yeni bir alan olmasından kaynaklı belirsizliklerin üstesinden gelenebilmesi ihtiyacının yanı sıra, karar alma ve koordinasyonun etkin ve verimli bir şekilde sağlanabilmesi için gerek hükümetler, gerekse yerel yönetimler tarafından kavram ve hedeflerin netleştirildiği, ilke ve senaryoların belirlendiği bir akıllı şehir yol haritasının hazırlanması önemli bir zorunluluk olarak öne çıkmaktadır. (EPIC-EU Platform for Intelligent Cities, 2013, s. 5) Bu süreçte uygulanacak yol haritası şehrin yönetim şekline, sosyoekonomik ve kültürel yaklaşımlarına, mali kaynaklarına, danışmanlık firmasının yapısına ve mevcut teknolojik yeterliliklere bağlı olarak değişmekle birlikte (IDC, 2018, s. 1-2) genel olarak yol haritaları ya beş (Smart Cities Council, 2015, s. 307) ya da altı element üzerinden (ITU-T Focus Group, 2014, s. 87) takip edilmektedir.

Bunlar sırasıyla; Ön Hazırlık ve Değerlendirme Aşaması, Vizyon Aşaması, Plânlama Aşaması, Uygulama Aşaması, Ölçme ve Değerlendirme Aşaması ve Revizyon Aşaması olarak incelenecektir.

Ön Hazırlık ve Değerlendirme Aşaması

Bir organizasyona ait proje hedef ve amaçlarının, faaliyet ve sonuçların, paydaşların ve sürece katılım şekillerinin net olarak tanımlanması aşamasına Ön Hazırlık ve Değerlendirme Aşaması adı verilir.

Bu aşamada akıllı şehir yerel yönetimlerinin uygulaması gereken sorumluluklarından bazıları şunlardır; (European Parliament, 2014, s. 87) merkezi koordinasyonun sağlanması, (Roll & Carriero, 2014, s. 16)akıllı şehir sürecini yönetecek ekibin görevlendirilmesi, (Hilton & Marsh, 2017, s. 4)süreç boyunca irtibatta kalınacak paydaşların belirlenerek sürece katılımlarının sağlanması ve (United Nations-ESCWA, 2015, s. 39) şehrin genel durum tespitinin yapılarak yol haritasının belirlenmesi.

Merkezi koordinasyon düşüncesi ile merkezi bir ofis üzerinden projeler ve paydaşlar arasındaki organizasyonun sağlanması asıl amaç iken, şehrin bilgi ve iletişim teknolojisi kaynaklarının silo olmaktan çıkarılarak bağlantılı bir hâle getirilmesi diğer hedeflerdendir. (Bouskela, 2016, s. 58) Şehrin dönüşümü sırasında verilecek kritik kararlar ve yapılacak koordinasyon süreci için gerekli olan ihtiyaçlardan diğeri farklı disiplinlerden gelen bir ekip oluşturulmasıdır. (Roll & Carriero, 2014, s. 16) Ayrıca, Yeni Kamu Yönetimi'nin de ön plâna çıkardığı, "şehir yönetimine vatandaş ve paydaş katılımının etkin olarak sağlanması" hedefi için akıllı şehir dönüşüm sürecinin ilk aşamasında paydaş listeleri belirlenmeli ve bütün süreçler boyunca yönetime aktif olarak katılımları sağlanmalıdır. (Hilton & Marsh, 2017, s. 4) Son olarak sürecin ilk aşamasında akıllı şehir adayının ekonomik, sosyal ve siyasal durumunun tespit edilmesi gidilecek yön için belirleyici olacağı gibi, şehrin olgunluk seviyesinin ölçülmesi çizilecek yol haritasını netleştirecektir. (Monzon, 2015, s. 18)

Vizyon Aşaması

Vizyon, organizasyonların gelecekte varmak istedikleri noktayı tanımlayan bir kavramdır. Bundan dolayı akıllı şehrin hedeflerini gösteren ve bu hedefe ulaşırken alınacak yolda bir şehri biçimlendiren sosyal, ekonomik, kültürel faktörlerden

hangilerinin daha etkin rol oynayacağını belirleyen bir şekilde tespit edilmeli ve şehrin kimliği ile uyum içinde olmalıdır. (ISO/IEC JTC, 2015, s. 33)

Vizyon oluşturulması başarılı bir akıllı şehir girişiminin ilk adımı olurken, paydaşların ve vatandaşların bu vizyonun oluşturulması sürecinde oynadıkları etkin rol da bu başarıyı destekleyen diğer bir unsurdur. (Smart Cities Council, 2015, s. 307)

Vizyonu belirlerken hedefe ulaşmak için uygulanacak stratejiler, alınacak aksiyonlar, potansiyel riskler ve getiriler, ekonomik, sosyal ve siyasal etkiler göz önünde bulundurulmalı, somut çözüm yolları ve paydaşların karar alma süreçlerine katılım şekilleri hesaplanmalıdır. (EPIC-EU Platform for Intelligent Cities, 2013, s. 29)

Vizyon her şehrin yapısına ve hedeflerine göre değiştiğinden dolayı, vizyon hedefi (Gasco-Hernandez, 2018, s. 50-57)Barselona için ekonomi, (Gerdes, 2013)Kopenhag için sıfır karbon salınımı, (Smart Cities Council, 2015, s. 18)Cape Town için ise akıllı şehir ekosistemini meydana getiren altı temel bileşen düşünülerek "Fırsatlar Şehri" mottosu olarak belirlenmiştir.

Plânlama Aşaması

Her hangi bir organizasyonel yapı ile ilgili her türlü ihtiyacın tespit edilmesi, kurgulanması ve belirli bir mantık ve öncelik sıralamasına sokularak sürecin düzenlenmesine plânlama denir.

Akıllı şehirlerde plânlama için öncelikle şehrin genel durumu ve ihtiyaçları tespit edilmeli, sorunlar ve bu sorunlara uygulanacak çözüm metodları netleştirilmeli ve bu süreç kısa, orta ve uzun vadeli zaman dilimleri üzerinden takip edilmelidir. (ITU-T Focus Group, 2014, s. 3) Projelerin sıralanması esnasında hedefler arasındaki tutarlılık gözetilmeli, kaynaklar optimum dağıtılmalı (European Parliament, 2014, s. 20) ve de en önemlisi paydaşlar arasındaki işbirliği ve mutabakat mutlak surette göz önünde bulundurulmalıdır.

Ayrıca plânlama aşaması, akıllı şehir hedeflerinin takip edilebilmesi ve en iyi şehir örnekleriyle kıyaslama yapılabilmesi amacıyla Anahtar Performans Göstergeleri'nin (KPI) içerisinde yer aldığı Akıllı Şehir Endeksi'nin de belirlendiği aşama olarak kritik öneme sahiptir. (European Commission, European Innovation Partnership on Smart Cities and Communities, 2013, s. 4)

Plânlama aşamasında dikkat edilmesi gereken unsurlardan bir tanesi de, benchmark olarak kullanılan diğer akıllı şehirlerden alınacak plân ve projelerin, uygulanacağı şehrin yapısına ve koşullarına göre yeniden adaptasyonunun sağlanmasıdır. (ASCIMER, 2017, s. 21)

Uygulama Aşaması

Uygulama aşaması bir organizasyonun hedefleri doğrultusunda hazırlanan plân ve programların pratik anlamda hayat bulduğu ve uygulamaya geçtiği safhadır ve akıllı şehirler açısından teoriden pratiğe dönüş aşaması olduğu için, siyasi ve bürokratik engellerin en çok ortaya çıktığı aşama olarak da nitelendirilebilir.

Akıllı şehir ekosistemini meydana getiren altı temel bileşen içerisinde yer alan projeler kısa, orta ve uzun olmak üzere üç ayrı vade süresi altında takip edilir; 1 yılı aşmayan ve hızlı sonuç alınması gereken projeler kısa vadeli, 1-3 yıl arasında sürmesi plânlanan projeler orta vadeli ve 3 yılın üzerinde zaman alacak akıllı şehir projeleri ise uzun vadeli olarak nitelendirilirler. (United Nations-ESCWA, 2015, s. 32-33)

Paydaşların akıllı şehir projelerinin hayata geçirilmesi sürecinde aktif olarak rol almaması durumunda, siyasi ve bürokratik isteklerin ön plâna çıkması ve süreçte sapmalar yaşanabilmesi ihtimalinin yüksek olmasından dolayı paydaşların plân ve projelerin uygulanması sürecine bizzat dahil olması akıllı şehrin sürdürülebilirliği açısından kritik öneme sahiptir. (Kotton, 2018, s. 23)

Ölçme ve Değerlendirme Aşaması

Bir organizasyona ait her türlü hedef, plân, proje, kaynak gibi etkenlerin, belirlenen vade ve kıstaslar üzerinden bütüncül olarak takip edilmesi ve mevcut durumun ölçülerek organizasyonun bu kıstaslara göre hangi pozisyonda bulunduğu tespit edilmesidir.

Dijital teknolojiler sayesinde akıllı şehirlerin günlük operasyonel süreçlerinin anlık olarak izlenebilecek olmasından dolayı Ölçme ve Değerlendirme Aşaması akıllı şehirler için önemli bir avantajdır. (ASCIMER, 2017, s. 9)

Açık, net, ölçülebilir ve ulaşılabilir olarak belirlenen akıllı şehir hedeflerinin süreç boyunca belirli sebeplerden dolayı gerçekleşmemesi durumunda plânlarda ortaya çıkabilecek zorunlu değişikliklerin yapılabilmesi için atılacak ilk adımın bu safhada belirlenmesi ölçme ve değerlendirmenin kritik önemini gösterir. (United Nations-ESCWA, 2015, s. 75)

Akıllı şehir endeksi içerisinde bulunan ve mevcut durumun tespiti amacıyla kullanılan anahtar performans göstergeleri ise akıllı şehrin hedeflerine ve önem verdiği alanlara göre belirlenmiş olup, IBM Performans Measurement, ISO Metrics, Triple Helix Metric gibi uluslararası standartlara göre hazırlanmış endeksler de bu süreçte kullanılmaktadır. (United Nations-ESCWA, 2015, s. 39-42)

Revizyon Aşaması

Bir organizasyona ait olan plân, proje ve süreçlerin dönemsel olarak mevcut durum açısından değerlendirilmesi ve yaşanan sapmaların değerlendirilerek plân, proje ve süreçlerde değişikliğe gidilmesine revizyon aşaması adı verilir.

Revizyon aşaması, akıllı şehirler için yapılan ve yürütülen plânların, ilgili iş modellerinin değişmesi, teknolojik gelişmelerden dolayı sürecin hükümsüz kalması, insanı odağına yerleştirememesi, bütçe ihtiyacı, iş ve fonksiyonların yeniden şekillenmesi, en iyi şehir uygulamalarında veya örnek alınan akıllı şehirlerde ortaya çıkan zorunlu değişiklikler gibi etkenlerden dolayı yaşanan değişim ve dönüşüm ihtiyacını yansıttığı için ilermenin zorunlu bir aşaması olarak görülebilir. (van Beurden, 2017, s. 13)

2011 yılında e-devlet ve e-yönetişim hedefleri üzerine kurulan Barselona akıllı şehrinin plânları ve hedeflerinin akıllı şehir konseptine uymamasından dolayı 2013

yılında köklü olarak yapılan revizyonla birlikte dönüştürülmesi bu aşamanın işlevi konusunda bunun en iyi örnekler arasında gösterilebilir. (Gasco-Hernandez, 2018, s. 50-57)

Akıllı Şehirlerde Karar Alma ve Koordinasyon Yaklaşımları

Akıllı şehirlerin yönetimi ve dönüşümü süresince Yeni Kamu Yönetimine uygun bir şekilde verimliliğin gözetilmesi, vatandaşların beklentilerinin karşılanabilmesi, merkezi koordinasyonun sağlanabilmesi, sürdürülebilir bir esnekliğin uygulanabilmesi gibi temel yaklaşımların ön plâna çıkmasının (IDC, 2018, s. 1-2) yanı sıra, akıllı şehir olabilme kriterleri arasında “katılımcı bir yönetime sahip olma, değişime uyum sağlayabilme, çıktı odaklı kararlar alma, paydaşlar arasındaki işbirliğini gözetme, dijital bağlantı mantığını ön plânda tutma, şeffaf olma, bütün bileşenleri kapsama” gibi bazı temel nitelikler yer almaya başlamış (The British Standards Institution, 2014, s. 13) ve bu nitelikler karar alma ve koordinasyon süreçlerinde kullanılmaya başlanmıştır. Bu nitelikler gerek akıllı şehir teorisini oluşturan literatürde, gerekse akıllı şehir pratiklerinde ön plâna çıkmakta ve akıllı şehir projelerinin değerlendirilmesi sırasında, “süreçlerdeki belirsizliği gidermeye yönelik bir bakış açısı vermekte”, karma olarak kullanılmaları durumunda akıllı şehir hedeflerine ulaşma ihtimalini artıracığı düşünülmektedir.

Sistemli bir bakışla bu yaklaşımlar sırasıyla şu şekilde isimlendirilebilir; Merkezi Koordinasyon Yaklaşımı, İnsan Odaklı Yaklaşım, Bütüncül Yaklaşım, Adaptasyon Yaklaşımı, Bağlantılı Yaklaşım, Sürdürülebilirlik Yaklaşımı.

Merkezi Koordinasyon Yaklaşımı

Koordinasyon, bir organizasyon içerisinde yer alan her türlü faaliyet ve kaynağın temel hedeflere ulaşılacak bir şekilde, merkezi eşgüdüm altında toplanması ve yönlendirilmesidir.

Akıllı şehir ekosistemi sistemselsel bir bütün olarak içerisinde dahil olan enerji, hizmet, maddi kaynaklar, insan kaynakları, iş süreçleri, özel sektör, kamu sektörü, sivil toplum kuruluşları gibi değer üreten bir çok paydaş ve yapıyı bünyesinde barındırmakta, bu çeşitlilikten dolayı da merkezi bir kurum tarafından koordinasyon kurulmasına ihtiyaç duyulmaktadır. (Aragonez, Caetano, & Blanco-Gonzalez, 2017, s. 81)

Akıllı şehirlerdeki koordinasyon ihtiyacının asıl kaynağı, farklı güç odaklarının kontrolünde olan ve akıllı şehirlerde önemli miktarlarda bulunan maddi kaynak, organizasyon, kurum, sivil toplum kuruluşu ve menfaat odağının, akıllı şehre dönüşüm sürecini kendi arzu ve menfaatlerine göre yönlendirmelerine engel olunması ve hedeflerdeki sapma oranının azaltılması amacıdır. (Sanchez Martinez, 2017, s. 131)

Bundan dolayı akıllı şehir süreci boyunca ortaya çıkacak karar alma ihtiyaçlarının yerel yönetimler tarafından bir lider ve koordinatör olarak domine edilerek piyasadaki dengelerin sağlanması (China Academy of Information and Communications, 2014, s. 168) Yeni Kamu Yönetimi'ne de uygun bir anlayış olmaktadır.

İnsan Odaklı Yaklaşım

Akıllı şehir, bütün süreçlerde sadece teknolojinin kullanıldığı şehir değil, vatandaşlarının yaşam kalitesini yükseltmek amacıyla teknolojiyi kullanan şehirdir. (Smart Cities Council, 2015, s. 33) Bundan dolayı akıllı şehrin merkezinde teknolojinin değil, insanın bulunması gerektiği fikri ön plâna çıkar.

İnsan odaklılık düşüncesi, teknolojiye göre daha yavaş değişen bir sürece sahip olan insan davranışları, ihtiyaçları, talepleri ve değerlerinin esas alınmasından kaynaklandığı gibi, (United Nations-ESCWA, 2015, s. 24) karar alma süreçlerine dahil olduğu ve kendi dizayn ettiği fikirlerin uygulanma ihtimalini daha fazla destekleyeceği düşünülen insan psikolojisinden de kaynaklanır. (Kylie Cochrane to Chair Federation, 2017) Ayrıca yönetim düşüncesinin dayandığı bir yaklaşım da olan insan odaklı olma anlayışı, vatandaşların karar alma süreçlerindeki rolünün Batı Avrupa demokrasilerinde görüldüğü gibi uygulanması fikriyle özdeşleştirilmiş ve Dünya Bankası tarafından da stratejik olarak incelenmiştir. (World Bank, Public Consultation in The EA Process: A Strategic Approach, 1999, s. 3)

Ancak, vatandaşların bilgi ve iletişim teknolojileri ve internet kaynaklı olarak sosyal medya üzerinden gerçekleştirdikleri bir çok katılım yöntemine rağmen, yerel yönetimlerin katılım fikrini desteklemek amacıyla kendi uygulayacağı ve koordine edeceği yöntemlerle karar alma süreçlerini resmileştirmesi hem katılımcılara ve alınan kararlara güven verecek, hem de daha etkin ve verimli sonuçlar alınmasını sağlayacaktır. (Spil, Effing, & Kwast, 2017, s. 124)

Bütüncül Yaklaşım

Akıllı şehir literatüründe en yaygın olarak görülen düşünce şekli; teknolojinin neredeyse bir "fetişm" haline getirildiği ve bunun dışındaki her şeyin ikincil derecede öneme sahip bir "şey" olarak algılandığı düşünce şeklidir. (Kavta & Yadav, 2015, s. 139) Bunun farkında olarak düzenlenen Birleşmiş Milletler'in Habitat Programı, teknolojiye gösterilen abartılı ilgiyi önemsemeden, (Giffinger, 2007, s. 11) akıllı insan, akıllı ekonomi, akıllı yönetim, akıllı hareketlilik, akıllı çevre ve akıllı yaşam bileşenlerinden oluşan kombinasyonu esas alarak olaylara bütüncül bir şehir perspektifinden bakmıştır.

Akıllı şehir ekosistemi birbirinden çok farklı operasyonel yapılar, heterojen sistemler, yüzlerce farklı menfaat sahibi paydaşlar gibi uyum içerisinde çalışması gereken makine dişlilerinden meydana geldiğinden dolayı bütüncül bir bakış açısının gözetilmediği durumlarda kurulması gereken dengenin bozulması tehlikesi ortaya çıkar. (Schleicher, 2016, s. 2)

Bundan dolayı şehirlerdeki bu kompleks yapının akıllı şehre geçiş sırasında bozulmaması için sistemin sadece teknolojik açılardan düşünülmeyip, şehri meydana getiren sistem ve unsurların bir arada çalışabilirliğinin de sağlanması bu düşünce yaklaşımın ana hedefidir. (The British Standarts Institution, 2014, s. 23)

Adaptasyon Yaklaşımı

Akıllı şehirlerin plânlanması sırasında toplumdaki ekonomik, sosyal ve siyasal yapılar esas alındığından ve şehrin kültürel ve yapısal ekosistemi tarafından kabul görmeyen bir projenin sürdürülebilirliğinin mümkün olmamasından dolayı, başka akıllı

şehirlerde uygulanıp başarılı olmuş projelerin, diğer akıllı şehirlerde de uygulanabilmesi için o şehrin kendine has koşullarının göz önünde bulundurulması ve ilgili projelerin farklı koşullara göre yeniden adapte edilerek hayata geçirilmesine (Fontana, 2014, s. 217) adaptasyon yaklaşımı denir.

Bundan dolayı farklı akıllı şehirlerden alınan projelerin transferi sırasında doğru bir şekilde adapte edilebilmesi amacıyla her iki şehrin de ekonomik, sosyal ve fiziksel altyapı ve kaynakları doğru bir şekilde analiz edilmeli, (Anthopoulos L. G., 2017, s. 217) süreç boyunca özellikle kültürel ve kişisel davranış şekillerini esas alan “Bizim için doğru bir proje mi? Hedeflerimize uygun mu?” soruları sürekli olarak sorulmalı, (Thorne & Griffiths, 2014, s. 94-95) ve her şehrin kaynakları gibi hedefleri de farklı olduğu için, kiminde ekonomik hedefler, kiminde sosyal hedefler, kiminde ise fiziki altyapı ile ilgili hedeflerin önceliğine göre gerekli revizyonlar yapılmalıdır.

Bağlantılı Yaklaşım

Akıllı şehir yapılarının insan vücuduna benzediği fikri üzerinden hareket edildiğinde, vücuda yayılan sinir sisteminin gerekli fiziksel tepkileri göstererek insanı ayakta tutması anlayışı (Bawa, 2015, s. 606) bağlantılı yaklaşımı ifade eder.

“Kurulu şehir ağları arasındaki karşılıklı konuşabilme ihtiyacı” akıllı şehirlerin en temel gereksinimi (Smart Cities Council, 2015, s. 27) olduğundan dolayı farklı türdeki sensörlerin şehir içerisine dağılarak kendi aralarında HTTP, TCP gibi farklı iletişim protokolleri üzerinden iletişim kurmaları, elde edilen verinin bulut teknolojisi üzerinden başka sistemlere aktarılması ve bunun kesintisiz olarak devam etmesi zorunluluğu (Perslein, 2019) bağlantılı yaklaşıma en iyi örnektir.

Bu yüzden akıllı şehrin yapısı birbirinden bağımsız olarak yapılandırılan “silolar” yerine, farklı platformların ve teknolojilerin bir arada çalışabilmesi için dijital olarak birbiriyle entegre edilmiş sistemler şeklinde bir sinir sistemi gibi dizayn edilmelidir. (European Commission, European Innovation Partnership on Smart Cities and Communities, 2013, s. 13) Çünkü karayolları, demiryolları, enerji ve iletişim ağları gibi yapıların dijital olarak birbirine entegre edilmesiyle birlikte maliyetler düşecek ve kaynakların optimum kullanımı için gerekli altyapı sağlanmış olacak, (Bennet, Perez-Bustamente, & Medrano, 2017, s. 5) enerji, veri, insan ve mal akışı arasında entegrasyon sağlanacaktır. (European Commission, Transport Research and Innovation Monitoring and Information System, 2012)

Bunların yanı sıra akıllı şehir ekosistemi, dijital sistemlerin karşılıklı bağlantı içerisinde olması gerektiği fikri üzerine kurulu olduğu gibi, insanların ve paydaşların karşılıklı bağlantı içerisinde bulunmasının gerekli olduğu bir yapıya duyulan ihtiyacı da savunur. (High, 2018)

Sürdürülebilirlik Yaklaşımı

İlk dönemlerinde sera gazlarının verdiği zararlardan kaynaklı olarak sürdürülebilir bir çevre hedefi şeklinde ortaya çıkmasına rağmen, günümüzde ekonomik, sosyal ve çevresel faktörleri de içeren üç boyut üzerinden algılanmaya başlanan sürdürülebilirlik düşüncesi, (Lohrmann, 2017, s. 213) akıllı şehirlerdeki ekonomik, sosyal ve çevresel

sürdürülebilirliği sağlayarak paydaşlarının yaşam kalitesini yükseltebilmek hedefine yönelik bir yaklaşımı ön plâna almıştır. (Macagnano, 2015, s. 146)

Akıllı şehirlerdeki sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için dijital teknolojiye ait inovatif yaklaşımların şehirle ilgili her türlü alanda kullanılması ve geleneksel yapılar yerine doğal kaynakları koruyan, yüksek verimliliği sağlayan ve yeni iş olanakları sunan etkin ekonominin hedeflenmesi asıl hâle gelirken, (Araksinen, Ailisto, & Nylund, 2015, s. 9) yaşam kalitesinin yüksekliği, suç oranlarındaki azalma, iş olanaklarının genişlemesi gibi kıstaslar sosyal sürdürülebilirliği, çevre ve hava kirliliğininin azaltılması, yeşil enerji, yaşam alanlarının korunması, temiz içme suyu gibi kıstaslar da çevresel sürdürülebilirliği ifade eder. (Manfren, 2017, s. 54)

Son olarak, akıllı şehirlerdeki sürdürülebilirliğin sağlanabilmesininin altında yatan asıl unsur ise, bütün yönetim prensiplerinin, maddi kaynakların ve altyapı sistemlerinin esnek olarak yapılandırılması olarak ön plâna çıkar. (Townsend, 2013, s. 285)

SONUÇ

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerden kaynaklı olarak ortaya çıkan akıllı şehir düşüncesi bir yandan doğal kaynakların etkin ve verimli bir şekilde kullanılabilmesi için yerel yönetimlere çeşitli fırsatlar sunarken, diğer yandan da vatandaşların şehir yönetimindeki karar alma süreçlerine dahil olduğu bir yönetim anlayışının gelişmesinin önünü açmakta ve yerel yönetimleri şeffaflık ve hesap verebilirlik düsturu ile hareket etmeye zorlamaktadır.

Yerel yönetimler bu zorlayıcı etkenlerin yanı sıra, akıllı teknolojilerin şehir hayatına uygulanması sürecinde sıkıntılı tartışmalarla karşılaşmakta, sorumluluğunu taşıdıkları ciddi miktarda mali kaynağın dağılımını düzenlemekte ve ağır bir kamuoyu baskısı altında kalmaktadır. Bu baskıların yanı sıra “akıllı şehir fikrinin” daha ötelere dayanmasına rağmen, “akıllı şehir pratiğinin” hayat bulması 15-20 yıllık bir zaman süreci içerisinde olduğu için bir çok yerel yönetim, ekonomik, sosyal ve siyasal farklılıklarına rağmen, diğer akıllı şehirlerin tecrübelerinden yararlanırken, “el yordamıyla” çizdikleri yol haritalarıyla kendi yönlerini bulmaya çalışmaktadır. Bunlara ek olarak akıllı şehir hedefleri uzun metrajlı bir dönüşüm sürecini içerdiği için de, süreç boyunca uygulamaya devam edilen plân ve projelerin sonuçları kısmen alınabilmekte, başarı düzeyleri tam olarak ölçülememekte, bu da taklit edilen örneklerle birlikte aynı riski üstlenmek anlamına gelmektedir.

Sonuç olarak, yerel yönetimlerin üzerindeki baskıyı ve yıllar sonra ortaya çıkabilecek bir başarısızlık riskini azaltabilmek amacıyla akıllı şehir projelerinin üzerine kurulduğu bir yol haritasının ve onun her aşamasında yapılacak işlemlerin net bir şekilde saptanarak standardize edilmesi gerektiği gibi, yerel yönetimlerin bu yol haritasına dâhil olan akıllı şehir plân ve projelerini belirlemesi, kaynakları ve paydaşları koordine edebilmesi ve süreç boyunca alınacak kararlarda etkinlik ve verimliliği sağlayabilmesi için esas alması gereken bazı kritik yaklaşımlara, kıstaslara ve bakış açlarına sahip olması akıllı şehirlerin başarısı için can alıcı bir önem arz etmektedir.

Dünyadaki akıllı şehirler furçasının başlangıcından beri yaşanan bir çok tecrübe sonucunda kısım kısım ortaya çıkan bu bakış açıları, projelerin plânlanması ve sürdürülmesi sırasında göz önünde tutulmalı ve merkezi koordinasyon sorumluluğuna dahil olan sorumluluklar etkin bir şekilde yerine getiriliyor mu? İnsan bu projenin neresinde bulunmakta? Projenin ilgili bütün bileşenler üzerindeki etkileri nasıl? Yeni projenin şehre uygunluk düzeyi yüksek mi? Projenin silo bazlı çalışmaması ve şehir ağına bağlı kalması için ne yapılabilir? Projenin sürdürülebilirliği mümkün mü? şeklinde sorulara devamlı olarak cevap aranmalıdır.

KAYNAKÇA

- Angelidou, M. (2014). Smart City Policies: A Spatial Approach. *Elsevier*, 41(S3-S11.)
- Anthopoulos, L. G. (2017). *Understanding Smart Cities: A Tool for Smart Government or an Industrial Trick*. Switzerland: Springer International Publishing.
- Anthopoulos, L., Fitsilis, P., & Ziozias, C. (2016). What is the Source of Smart City Value? A Business Model Analysis. *International Journal of Electronic Government Research*, 12(2). https://www.researchgate.net/publication/304704744_What_is_the_Source_of_Smart_City_Value_A_Business_Model_Analysis adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 01.10.2019)
- Aragonez, T., Caetano, G., & Blanco-Gonzalez, A. (2017). Strategic Management of City Brands and Its Influence in Smart Cities. *Sustainable Smart Cities* (s. 79-88). içinde Switzerland: Springer International Publishing.
- Araksinen, M., Ailisto, H., & Nylund, N. O. (2015). *Smart City*. VTT Technical Research Center of Finland, Smart City-Research Highlights. https://www.researchgate.net/publication/281967342_Smart_City_VTT_Research_Highlights_12 adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 11.09.2019)
- ASCIMER. (2017). *Smart City Projects Assessment Guidebook-Deliverable 2*. https://institute.eib.org/wp-content/uploads/2017/02/2017_0131-ASCIMER-DELIVERABLE-2-ASSESSMENT-METHODOLOGY-FOR-SMART-CITY-PROJECTS.pdf adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 17.05.2019)
- Bawa, M. (2015). Importance of Internet of Things and Big Data in Building Smart City and What Would Be Its Challenges. *First EAI International Summit, Smart City 360°-Toronto*. Switzerland: Springer International Publishing.

- Bennet, D., Perez-Bustamente, D., & Medrano, M. L. (2017). Challenges for Smart Cities in the UK. *Sustainable Smart Cities* (s. 1-14). içinde Switzerland:: Springer International Publishing.
- Boone, C. G., & Modarres, A. (2006). *City and Environment*. Philadelphia: Temple University Press.
- Bouskela, M. (2016). *The Road Toward Smart Cities*. Inter-American Development Bank (IDB). <https://publications.iadb.org/handle/11319/7743> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 27.04.2019)
- Brodowicz, D. P., Pospieszny, P., & Grzymala, Z. (2015). *Eco_Cities*. Warsaw School of Economics. https://www.researchgate.net/publication/312588628_Eco-cities_Challenges_Trends_and_Solutions adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 25.03.2019)
- Budhai, D., & Proag, V. (2015). *Converting Mauritius into A Smart Country*. Mauritius: Mauritius University, Institution of Engineers Mauritius. doi:10.13140/RG.2.1.2548.8082
- Caragliu, A., & Del Bo, C. (2012). Smartness and European urban performance: assessing the local impacts of smart urban attributes. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 97-113.
- Castelnovo, W., Misuraca, G., & Savoldelli, A. (2015). Citizen's Engagement and Value Co-Production in Smart and Sustainable Cities Policy. *2nd International Conference on Public Policy*. Milan. <https://www.ippapublicpolicy.org/file/paper/1433973333.pdf> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 25.03.2019)
- China Academy of Information and Communications. (2014). *Current Chinese Economic Report Series, Comparative Study of Smart Cities in Europe and China*. Berlin: Springer International Publishing.
- Coe, A., Roy, J., & Paquet, G. (2001). E-Governance and Smart Communities. *Social Science Computer Review*, 19(1). https://www.researchgate.net/publication/249737308_E-Governance_and_Smart_Communities_A_Social_Learning_Challenge adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 21.02.2019)
- Cohen, B. (2015, Ekim 8). *The 3 Generations of Smart Cities*. <https://www.fastcompany.com/3047795/the-3-generations-of-smart-cities> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 15.07.2019)

- Conroy, M. M., & Cowley, J. E. (2006). E-participation in planning: an analysis of cities adopting on-line citizen participation tools. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 24. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1068/c1k> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 22.04.2019)
- Dameri, R. P. (2017). *Smart City Implementation*. Switzerland: Springer International Publishing,.
- Dameri, R. P., & Sabroux, C. R. (2014). Smart City and Value Creation. *Smart City* (s. 1-12). içinde Switzerland: Springer International Publishing.
- Deloitte. (2018). *Smart Cities-Not Just the Sum of its Parts*. <https://www2.deloitte.com/xs/en/pages/strategy/articles/smart-cities-where-to-go.html> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 15.09.2019)
- EPIC-EU Platform for Intelligent Cities. (2013). *EPIC Smart City Roadmap*. EPIC-EU Platform for Intelligent Cities. <https://joinup.ec.europa.eu/collection/egovernment/document/epic-european-platform-intelligent-cities-epic> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 09.03.2019)
- Eteadzadeh, C. (2016). *Smart City-Future City*. Wiesbaden: Springer Fachmedien Wiesbaden.
- European Commission. (1994). *Europe and The Global Information Society*. Brussels-Luxembourg. http://aei.pitt.edu/1199/1/info_society_bangeman_report.pdf adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 05.10.2019)
- European Commission. (2012). *Transport Research and Innovation Monitoring and Information System*. <https://trimis.ec.europa.eu/programme/smart-cities-and-communities#tab-outline> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 23.01.2019)
- European Commission. (2013). *European Innovation Partnership on Smart Cities and Communities*. <https://e3p.jrc.ec.europa.eu/articles/european-innovation-partnership-smart-cities-and-communities> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 20.03.2019)
- European Parliament. (2014). *Mapping Smart Cities in the EU*. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2014/507480/IPOL-ITRE_ET\(2014\)507480_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2014/507480/IPOL-ITRE_ET(2014)507480_EN.pdf) adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 02.09.2019)
- Fontana, F. (2014). The Smart City and The Creation of Local Public Value. *Smart City* (s. 117-137). içinde Switzerland: Springer International Publishing.

Forest, F. (2009). Roadmap for Real World Internet Applications-Socioeconomic Scenarios and Design Recommendations. *Towards to Future Internet* (s. 325-334). içinde IOS Press.

G-7 *Information Society Conference*. (1995, Şubat 25). http://www.channelingreality.com/Digital_Treason/e-Gov/G7_Information_Society_Conference.pdf adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 10.10.2019)

Gasco-Hernandez, M. (2018). Building A Smart City: Lessons from Barcelona. *Communications of The ACM*, 61(4). <https://cacm.acm.org/magazines/2018/4/226370-building-a-smart-city/fulltext> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 20.05.2019)

Gerdes, J. (2013). *Copenhagen's Ambitious Push to be Carbon-Neutral by 2025*. <https://www.theguardian.com/environment/2013/apr/12/copenhagen-push-carbon-neutral-2025> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 17.09.2019)

Giffinger, R. (2007). Smart Cities-Ranking of European Medium-Sized Cities. https://www.researchgate.net/publication/261367640_Smart_cities_-_Ranking_of_European_medium-sized_cities adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 25.05.2019)

Government of Ireland. (2008). *Building Ireland's Smart Economy*. <https://www.lenus.ie/handle/10147/76919> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 05.10.2019)

Hamilton, S., & Zhu, X. (2017). *Funding and Financing Smart Cities*. Deloitte Center for Government Insight: <https://www2.deloitte.com/global/en/pages/public-sector/articles/smart-cities-funding-and-financing-strategies.html> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 20.07.2019)

Hefnawy, A., Bouras, A., & Cherifi, C. (2016). Lifecycle Management in the Smart City Context: Smart Parking Use-Case. *13th IFIP PLM16 International Conference*. Columbia. https://www.researchgate.net/publication/305264753_Lifecycle_Management_in_the_Smart_City_Context_Smart_Parking_Use-Case adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 12.10.2019)

High, M. (2018). *Smart Cities and The Energy Revolution*. <https://www.energydigital.com/sustainability/smart-cities-and-energy-revolution?amp> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 21.03.2019)

Hilton, S., & Marsh, A. (2017). *Shaping Successful Smart Cities*. Cabot Institute. University of Bristol. <https://www.bristol.ac.uk/media-library/sites/sps/documents/smart-city-report.pdf> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 11.09.2019)

IDC. (2018). *IDC Government Insights, Smart Cities Strategies, Business Strategy: Smart City Maturity Model*. IDC Government Insights, Smart Cities <https://www.scribd.com/document/410718275/IDC-Government-Insights-Smart-City-Maturity-Model-IDC> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 07.07.2019)

ISO/IEC JTC. (2015). *Smart Cities" ISO Preliminary Report 2014*. Geneva. https://www.iso.org/iso/smart_cities_report-jtc1.pdf adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 28.08.2019)

ITU-T Focus Group. (2014). *Smart Sustainable Cities: An Analysis of Definitions*. International Telecommunication Union (ITU). www.itu.int/en/ITU-T/focusgroups/ssc/Documents/Approved_Deliverables/TR-Definitions.docx adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 22.06.2019)

Kavta, K., & Yadav, P. K. (2015). *Indian Smart Cities and Their Financing: A First Look. Proceedings of The National Conference of Sustainable Built Environment*. Singapore: Springer International Publishing.

Kotton, N. (2018). *The Smart City Cookbook-A Recipe for Successful Smart City Programs*. <https://www.mindtrek.org/2018/events/smart-city/> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 02.06.2019)

Kumar, T., & Dahiya, B. (2017). *Smart Economy in Smart Cities. Smart Economy in Smart Cities* (s. 3-76). içinde Switzerland: Springer International Publishing.

Kylie Cochrane to Chair Federation. (2017). *International Association for Public Participation*. <https://www.iap2.org/news/news.asp?id=372792&terms=%22smart+and+city+and+project%22> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 18.03.2019)

Lohrmann, C. (2017). *Online Learning-Do MOOCs Contribute to the Goals of Agenda 21: Education for Sustainable Development? Sustainability in Digital World* (s. 211-224). içinde Switzerland: Springer International Publishing.

Macagnano, M. (2015). *The Future of The Built Environment in The Information Age: Integrating Concepts of Sustainability, Information and Communication Technology, and Architecture. Proceedings of The Smart and Sustainable Built Environment (SASBE) Conference*. Pretoria-South Africa: University of Pretoria.

<https://bigengroup.com/content/341c19be6cb7c0bae6c72bb0110c7a56.pdf> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 03.10.2019)

Macomber, J. D. (2016, Ocak). The 4 Types of Cities and How to Prepare Them for the Future. *Harvard Business Review*. <https://hbr.org/2016/01/the-4-types-of-cities-and-how-to-prepare-them-for-the-future> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 22.03.2019)

Manfren, M. (2017). Multi-Scale Computing for a Sustainable Built Environment. *Smart Cities-Foundations, Principles and Applications* (s. 53-98). içinde Hoboken: Wiley.

Monzon, A. (2015). Smart Cities Concept and Challenges: Bases for The Assesment of Smart City Projects. *Smart Cities, Green Technologies, and Intelligent Transport Systems* (s. 17-31). içinde Switzerland: Springer International Publishing.

Nam, T., & Pardo, T. A. (2011). Conceptualizing Smart City with Dimensions of Technology, People, and Institutions. *Proceedings of The 12th Annual International Digital Government Research Conference: Digital Government Innovation in Challenging Times*. New York.

https://www.researchgate.net/publication/221585167_Conceptualizing_smart_city_with_dimensions_of_technology_people_and_institutions adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 15.09.2019)

OECD. (1996). *Global Information Infrastructure-Global Information Society*. <https://www.oecd.org/sti/broadband/1896739.pdf> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 19.05.2019)

OECD. (2005). *Implementing e-Government in OECD Countries: Experiences and Challenges*. <http://www.oecd.org/mena/governance/36853121.pdf> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 20.01.2019)

OECD. (2006). *Economic Research Program*. <http://www.oecd.org/eco/growth/34946434.pdf> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 19.08.2019)

OECD. (2009). *Smart Sensor Networks-Technologies and Applications for Green Growth*. <https://www.oecd.org/sti/44379113.pdf> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 08.08.2019)

Orlowski, A., & Romanowska, P. (2019). Smart Cities Concept: Smart Mobility Indicator System. *Cybernetics and System: An International Journal*, 50(2). <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01969722.2019.1565120> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 24.04.2019)

Osolnik, B. (2005). The MacBride Report-25 Years Later. *the public*, 12(3). <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-ILCUHQRR/4539664e-5728-496b-a896-536937b4b4c1/PDF> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 12.03.2019)

Perslein, D. (2019). *Smart City Orchestration in Action-Connecting All Smart City Smart Apps*. <https://www.axonize.com/blog/iot-managed-service/smart-city-orchestration-in-action-connecting-all-city-smart-apps/> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 14.02.2019)

Raj, A., & Dwivedi, G. (2017). Smart City: An Integrated Approach Using System Dynamics. *Advance in Smart Cities-Smarter People, Governance and Solutions* (s. 93-104). içinde Florida: CRC Press Taylor&Francis Group.

Report on the Kyushu-Okinawa Summit. (2000). <http://www.g8.utoronto.ca/summit/2000okinawa/policy.htm> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 16.06.2019)

Roll, G., & Carriero, D. (2014). *United Smart Cities: Smart Urban Solutions for Transition and Developing Countries*. United Nations-Economic Commission for Europe. https://www.unece.org/fileadmin/DAM/hlm/sessions/docs2014/75th_session/day_2_presentations/9_05_Domenica_Carriero_-_Activities_on_Smart_Cities.pdf adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 25.06.2019)

Sanchez Martinez, D. R. (2017). Smart Cities' Challenge: How to Improve Coordination in The Supply Chain. *Sustainable Smart Cities* (s. 129-142). içinde Switzerland: Springer International Publishing.

Sanseverino, R. R. (2014). Competitive Urban Models. *Smart Rules for Smart Cities* (s. 1-14). içinde Switzerland: Springer International Publishing.

Schleicher, J. M. (2016). A Holistic, Interdisciplinary Decision Support System for Sustainable Smart City Design. *Smart Cities First International Conference, Smart-CT 2016*. Switzerland: Springer International Publishing.

Smart Cities Council. (2015). *Smart Cities Readiness Guide*. <https://smartcitiescouncil.com/resources/smart-cities-readiness-guide> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 30.09.2019)

Spil, T. A., Effing, R., & Kwast, J. (2017). Smart City Participation: Dream or Reality? A Comparison of Participatory Strategies from Hamburg, Berlin&Enschede. *Digital Nations-Smart Cities, Innovation, and Sustainability-16th IFIP WG 6.11*. Delhi: Springer International Publishing.

Stimmel, C. L. (2016). *Building Smart Cities Analytics, ICT and Design Thinking*. Florida: CRC Press Taylor&Francis Group.

Tatsuno, S. (2019, Mart 3). *The Evaluation of Smart Cities*. www.forbes.com: <https://www.forbes.com/sites/cognitiveworld/2019/03/03/the-evolution-of-smart-cities/amp/> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 15.04.2019)

The British Standards Institution. (2014). *PAS 181:2014, Smart City Framework-Guide to Establishing Strategies for Smart Cities and Communities*. [https://shop.bsigroup.com/upload/267775/PAS%20181%20\(2014\).pdf](https://shop.bsigroup.com/upload/267775/PAS%20181%20(2014).pdf) adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 16.08.2019)

Thorne, C., & Griffiths, C. (2014). *Smart, Smarter, Smartest: Redefining Our Cities*. *Smart City* (s. 89-99). içinde Switzerland: Springer International Publishing.

Townsend, A. M. (2013). *Smart Cities* (1 b.). New York: Norton Company.

UNESCO. (1996). *Information and Communication Technologies in Development: A UNESCO Perspective*. <http://unesdoc.unesco.org/images/0010/001051/105115E.pdf> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 20.07.2019)

UNESCO. (1999). *World Communication and Information Report 1999-2000*. Paris: UNESCO. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000119077> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 14.04.2019)

United Nations. (2005). *Understanding Knowledge Societies*. <https://publicadministration.un.org/publications/content/PDFs/E-Library%20Archives/2005%20Understanding%20Knowledge%20Societies.pdf> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 23.08.2019)

United Nations. (2015). *HABITAT III Issue Papers 21-Smart Cities*. New York: United Nations. http://habitat3.org/wp-content/uploads/Habitat-III-Issue-Paper-21_Smart-Cities-2.0.pdf adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 17.05.2019)

United Nations. (2018, Haziran 25). *World Population Projected to Reach 9.7 billion by 2050*. <http://www.un.org/en/development/desa/news/population/2015-report.html> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 15.06.2019)

United Nations University. (2016). *Smart Cities for Sustainable Development*. <https://unu.edu/projects/smart-cities-for-sustainable-development.html#outline> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 18.09.2019)

United Nations-ESCWA. (2015). *Smart Cities: Regional Perspectives*. United Nations-ESCWA.

<https://www.worldgovernmentsummit.org/api/publications/document/d1d75ec4-e97c-6578-b2f8-ff0000a7ddb6> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 03.05.2019)

Vacuero-Garcia, A., Alvarez-Garcia, J., & Peris-Ortiz,, M. (2017). Urban Models of Sustainable Development from the Economic Perspective: Smart Cities. M. Peris-Ortiz, B. Dag, & D. Perez-Bustamente Yabar içinde, *Sustainable Smart Cities* (s. 15-29). Switzerland: Springer International Publishing.

Van Beurden, J. (2017). *Smart City Guidance Package for Integrated Planning and Management*. EIP-SCC. <https://eu-smartcities.eu/sites/default/files/2017-09/SCGP%20Intermediate%20version%20June%202017.pdf> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 25.07.2019)

Veit, D., & Huntgeburth, J. (2014). *Foundations of Digital Governments*. Switzerland: Springer International Publishing.

Vienna University of Technology. (2019). *European Smart Cities*. http://www.smart-cities.eu/model_5.html adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 17.10.2019)

Wohlers, T. E., & Bernier, L. L. (2016). *Setting Sail into The Age of Digital Local Government*. New York: Springer Science+Business Media.

World Bank. (1989). *Sub-Saharan Africa from Crisis to Sustainable Growth*. <http://documents.worldbank.org/curated/en/498241468742846138/pdf/multi0page.pdf> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 18.05.2019)

World Bank. (1999). *Public Consultation in The EA Process: A Strategic Approach*. <http://siteresources.worldbank.org/INTSAFEPOL/1142947-1118039086869/20526299/Update26PublicConsultationInTheEAProcessAStrategicApproachMay1999.pdf> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 16.07.2019)

World Bank. (1999). *World Development Report 1998/99, Knowledge for Development*. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/5981> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 18.02.2019)

World Bank. (2004). *Building Blocks of E-Government: Lessons from Developing Countries*. <http://documents.worldbank.org/curated/en/524191468135582219/Building-blocks-of-e-government-lessons-from-developing-countries> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 26.05.2019)

World Bank. (2016). *World Development Report 2016, Digital Dividends*. [http://documents.worldbank.org/curated/en/896971468194972881/pdf/102725-PUB-
Replacement-PUBLIC.pdf](http://documents.worldbank.org/curated/en/896971468194972881/pdf/102725-PUB-Replacement-PUBLIC.pdf) adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 19.09.2019)

World Health Organization. (2019). *The Health Effects of Air Pollution*. <https://www.who.int/airpollution/events/expertconsult2019/en/> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 15.08.2019)

Zhao, K. (2016). Urban Human Mobility Data Mining An Overview. *IEEE International Conference on Big Data*. https://www.researchgate.net/publication/313455536_Urban_human_mobility_data_mining_An_overview adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 24.03.2019)

Zipf, A. (2016). Crowdsourcing for Individual Needs- The Case of Routing and Navigation for Mobility-Impaired Person. *European Handbook of Crowdsourced Geographic Information* (s. 325-382). içinde London: Ubiquity Press.

Zygiaris, S. (2013). Smart City Reference Model: Assisting Planners to Conceptualize the Building of Smart City Innovation Ecosystems. *Journal of the Knowledge Economy* içinde (s. 217-231). Switzerland: Springer International Publishing.

Der Sinn- und Anwendungsbereich der Begriffe „Physiognomie“ und „Physiognomik“ in der deutschen und türkischen Sprache¹

Müge Arslan KARABULUT²

Zusammenfassung

Man bemüht sich seit der Antike ausgehend von der Physiognomie einer Person etwas über den Charakter herauszufinden. Dabei gilt es festzustellen, was diese ausmacht, zumal man nahezu annehmen könnte, dass das Äußere mit dem Inneren des Menschen eine Einheit bildet. So könnte die äußerliche Erscheinung auf die typischen Eigenschaften des Menschen hinweisen. Im Rahmen einer solchen Innen-Außen-Dialektik deutet man das Individuum fast in jedem Bereich. Jeder wissenschaftliche und künstlerische Bereich im Westen und im Osten behandelt dieses dialektische Verhältnis ihren Schwerpunkten zufolge. Parallel dazu gewannen die Begriffe „Physiognomie“ und „Physiognomik“ an unterschiedliche Sinn- und Anwendungsbereiche in den Sprachen. Das Ziel dieser Arbeit ist, die Sinnbereiche der Begriffe „Physiognomie“ und „Physiognomik“ in der deutschen und türkischen Sprache vergleichend zu analysieren und die Ähnlichkeiten und Unterschiede festzustellen. So lassen sich einige deutsche und türkische Wörterbücher einsetzen, um deren Bedeutungen festzustellen. Daraufhin wird es herausbekommen, dass in den modernen auf Türkisch geschriebenen Schriften zwar keine klare Unterscheidung zwischen den erwähnten Begriffen so wie im Deutschen vorhanden ist, jedoch die aus dem Persischen und Arabischen entlehnten Begriffe in auf Alttürkisch geschriebenen Texten die sogenannte Unterscheidung deutlich zeigen. Im deutschen Kontext wurden die Begriffe tiefer geforscht, was auf den Sinnbereich der Begriffe wirkt.

Schlüsselwörter: Physiognomie, Physiognomik, Innen-Außen-Dialektik, Terminologie, Literaturwissenschaft.

The Meaning of the Terms “Physiognomie” and “Physiognomik” in German and Turkish

Abstract

Since antiquity, it has been trying to find out about the character based on the physiognomy of a person. Here it is accepted that the external forms a unity with the interior of person. Thus, the external appearance could point to the typical characteristics. In the context of such an inside-outside dialectic, the individual is interpreted in almost every field. Every scientific and artistic field in the West and in the East deals with this dialectical relationship according to its main focus. Parallel to this, the terms "physiognomy" and "physiognomics" gained different meanings and scopes in the languages. The aim

¹ Diese Arbeit wurde aus einem Teil der Inauguraldissertation „DIE INTELLEKTUELLE PHYSIOGNOMIE DER KÜNSTLERISCHEN GESTALTEN UND BESONDERHEIT DES KUNSTWERKES IN DER LITERATURKUNST. EINE VERGLEICHENDE ANALYSE. DARGESTELLT AN DEN AUSGEWÄHLTEN ROMANEN VON HERTA MÜLLER UND ORHAN PAMUK“ zur Erlangung des Doktorgrades der Abteilung der deutschen Sprache und Literatur der Universität Hacettepe abgefasst.

² Arş. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi, mugearslan@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3344-7880

of this work is to compare the meaning of the terms "physiognomy" and "physiognomy" in the German and Turkish languages and to determine the similarities and differences. Thus, some German and Turkish dictionaries can be used to determine their meanings. Thereupon it will be found out that in the modern writings written in Turkish there is no clear distinction between the terms mentioned as in German, but the terms borrowed from Persian and Arabic in texts written in Old Turkic language clearly show the so-called distinction. In the German context, the terms were researched deeper, which affects the scope of the concepts.

Keywords: physiognomy, inside-outside-dialectic, terminology, literature.

1. Was ist Physiognomie und Physiognomik? Diskussionen zu den Begriffserklärungen

Die Physiognomie und Physiognomik sind Themenbereiche, mit denen sich viele Disziplinen wie Medizin, Philosophie, Psychologie, Theologie (besonders im Hinblick auf Ethik und Religionsphilosophie), Soziologie, Kunst-, Geschichts-, Rechts- und Literaturwissenschaft bisher beschäftigten. Diese Wissenschaftsgebiete bewerten und gestalten das Thema ihren Arbeitsfeldern entsprechend und versuchen/versuchten, im Rahmen der geführten Forschungen und der gesammelten Ergebnisse davon zu profitieren. Auf diese Weise gewannen sie seit der Antike fast in jeglichen Epochen, in allen Gesellschaften und Forschungsfeldern immer an neue Bedeutungen. Manchmal kommen sie als ein geographischer Begriff oder als ein juristischer Begriff zustande. In einigen Schriften werden sie einerseits psychologisch bewertet, während die anderen sie nur literarisch betrachten. Trotz des breiten und unterschiedlichen Anwendungs- sowie Bedeutungsbereiches überschneiden sich die sogenannten Begriffe gleichwohl in bestimmten Punkten. Das ist auch im deutschen und im türkischen Kontext der Fall. So lassen sich einige deutsche und türkische Wörterbücher in dieser Arbeit einsetzen, um deren Bedeutungen festzustellen. Zudem werden die Bedeutungen von einigen Wissenschaftlern erwähnt, die sich damit beschäftigten, um ein allgemeines Wortfeld dazu herauszufinden.

Auch wenn jede Gesellschaft, jede Kultur und jeder Fachbereich den sogenannten Begriffen von Zeit zu Zeit unterschiedliche Bedeutungen zuweisen, ist der Ausgangspunkt bei deren Beschreibungen fast gleich. „Physiognomie“ bezeichnet im weitesten Sinne das Aussehen, die äußerlichen Eigenschaften, die Gesichtszüge; „Physiognomik“ bedeutet parallel dazu den Versuch, anhand des Aussehens, der äußerlichen Eigenschaften oder des Gesichts den Charakter und die innerlichen Eigenschaften zu erkennen.

Richard T. Gray beschreibt die Physiognomik in seinem Artikel im Reallexikon der deutschen Literaturwissenschaft als eine Kunst, die versucht, „beim Menschen von äußeren Erscheinungsmerkmalen auf innere Wesensqualitäten zu schließen“. Sogar bezieht sie sich danach metaphorisch auf „Erscheinungen der Natur und Kultur“ (vgl. Gray 2003: 79), d.h., auch die Natur und Kultur neben Tieren und Menschen verfügen über eine Physiognomie, was den Bedeutungsumfang des Begriffs erweitert. Der Grund dieser Bedeutungserweiterung könnte vielleicht auch der Zusammenhang der Natur und Kultur mit Menschen und Tieren sein. Natur und Kultur als die Standorte der Widerspiegelung der Menschen und Tieren können somit physiognomisch ausgelegt

werden. Man kann nämlich aus der Physiognomie z.B. einer Natur, einer Kultur, sogar manchmal einer Stadt interpretierend deren charakterlichen Merkmale erreichen, welche eng zusammenstehen. Das ist neuerdings eine weitverbreitete Überlegung der Physiognomie und der Physiognomik. Darüber hinaus erweitert sich die Bedeutung des Begriffs auch im 19. Jahrhundert infolge eines zunehmenden Interesses (vgl. Gray 2003: 80), was die Quantität und Qualität physiognomischer Texte und Porträts vermehrte (vgl. Wolf 2002: 401). Neben der Interpretation des menschlichen Wesens tritt die Physiognomik auch als Physiognomik der Landschaft (C. G. Carus), die Physiognomik der Pflanzen (A. v. Humboldt) sowie die Physiognomik der Erde auf. Mit dieser Bedeutungserweiterung entsteht eine allgemeinere Beschreibung der Physiognomik als „jede quasi-symbolische Interpretationsart, die in äußern Phänomenen die Signatur für tieferliegende, nicht empirisch faßbare Wesensqualitäten sieht“ (vgl. Gray 2003: 80).

Gray behandelt die Physiognomik vor allem im weitesten Sinne als eine Kunst auf zwei Ebenen: auf der deskriptiven Ebene als „deskriptive Physiognomik“ und auf der mantischen Ebene als „mantische Physiognomik“. Die beschreibende/deskriptive Physiognomik kommt als eine Unterart der empirischen Psychologie vor und ist teilweise näher zu erkenntnistheoretischen Überzeugungen und somit auch zur Wissenschaft, während die divinatorische/mantische Physiognomik innerhalb der divinatorischen Lehren wie „Chiromantie“ (Handlesekunst), „Metoposkopie“ (Stirnlesekunst), „Podoskopie“ (Fußlesekunst) und „Oneiromantie“ (Traumdeutung) einen Platz findet (vgl. Gray 2003: 79). Die mantische Physiognomik war populär und dominierend im christlichen Mittelalter, wird aber im engeren Sinne nicht mehr mit der Physiognomik verbunden betrachtet. Der Grund dafür ist, dass die Physiognomik mit der Zeit vielmehr zu den erkenntnistheoretischen Methoden tendierte (vgl. ebd.).

Wie bereits ausgedrückt wurde, beschäftigten sich viele Wissenschaften in gewissem Maße mit der Physiognomie und Physiognomik. Sie trugen dem Forschungsgebiet entsprechend zu ihrem Anwendungs- und Bedeutungsbereich bei. Infolgedessen entstanden unterschiedliche Bedeutungen und Überlegungen der Begriffe in diesen Wissenschaftsgebieten. Beispielsweise unterscheidet sich die Physiognomik in vier Anwendungsgebiete, welche der Physiognomie und Physiognomik unterschiedliche Aspekte zuweisen: medizinische, zoologische, charakterologische und ethnologische Physiognomik. Bei der „medizinischen Physiognomik“, welche an Hippokrates und seine physiognomischen Auseinandersetzungen erinnert, sind die Physiognomie bzw. die äußerlichen Zeichen des Menschen für die Krankheiten und zu deren Deutung wichtig. Als ein Teil der ärztlichen Lehre von Symptomen bringt dies die Medizin und Physiognomik näher zueinander. Bei der „zoologischen Physiognomik“ werden die ähnlichen physischen, körperlichen Eigenschaften der bestimmten Tierarten und der Menschen als Zeichen zur Deutung von Affektzuständen oder vom Charakter eingesetzt und interpretiert. Die „zoologische Physiognomik“ bemerkt man vielmehr in den physiognomischen Untersuchungen von Aristoteles, der im Allgemeinen aus den Ähnlichkeiten zwischen Menschen und bestimmten Tierarten ausgehend den Charakter oder Affektzustand des Menschen zu schließen versucht. Drittens kommt die „charakterologische Physiognomik“, die ein Deutungsversuch von Zeichen der Gesichtszüge, Körpergestalt oder Gestik der Menschen zur Entdeckung der

charakterlichen Eigenschaften oder vorübergehender Affektregungen ist. Darin tritt auch die Mimik als Bewegungsphysiognomik auf, die sich um einen bewegten Körper bemüht, und davon ausgehend versucht, Zeichen nicht von stabilen Eigenschaften, sondern durch vorübergehende Affekten zur Charakterdeutung zu deuten. Im engeren Sinne gilt dies als Forschungsgebiet der Pathognomik, die von manchen Wissenschaftlern als Gegenpol der Physiognomik, aber von manchen innerhalb der Physiognomik bewertet wird. Innerhalb einer solchen physiognomischen Unterteilung, die von Gray geführt wird, befindet sich zuhinterst auch die „ethnologische Physiognomik“. Sie betrachtet die menschlichen Zeichen im Äußeren bzw. im Körperlichen anhand der Methoden der charakterologischen Physiognomik und versucht, Folgerungen auf nationalistische, rassistische oder geschlechtliche Eigenschaften zu schließen. Sie kann auch als ein Versuch zur Bildung von Typologien angenommen werden (vgl. Gray 2003: 79).

Wie Gray, untersucht auch Kalverkämper die Physiognomik unter bestimmten Gruppen, die als „Tierphysiognomik, Geschlechtsphysiognomik, Ethnophysiognomik und Pathognomik“ auftreten (vgl. Kalverkämper 2003: 1092, 1093). Auch wenn sich die Beschreibungen zum Teil bei diesen beiden Forschern unterscheiden, sind die Ausgangspunkte und die inhaltsbezogenen Informationen der physiognomischen Untersuchungen fast gleich. Sie ist nämlich die Lehre, die sich damit beschäftigt, aus der Physiognomie die charakterlichen Eigenschaften zu beurteilen. Sie zielt damit von der sichtbaren Gestalt zum Unsichtbaren, um dessen Charakter zu erreichen. Der Physiognomik zufolge ist es höchstwahrscheinlich zu entnehmen, dass das Äußere das Innere verrät.

Nach Fritz Aerni, dem Schweizer Verleger, Autor und Forscher der Physiognomik, wird „Physiognomie“ als das Aussehen u.a. eines Menschen, einer Stadt oder einer Landschaft bzw. das Erscheinungsbild, die keine Bewertung enthält, bezeichnet. „Physiognomik“ hingegen stellt seiner Erläuterung zufolge der Lehre vom Ausdruck eines Erscheinungsbildes, die Interpretation der Physiognomie dar (vgl. Aerni 2008: 12). Eine ähnliche Beschreibung begegnet man auch bei Wolf, der „Physiognomie“ und „Physiognomik“ im Hinblick auf ein literarisches Werk zu bewerten versucht. Nach ihm bedeutet eine Physiognomie-Beschreibung die Schilderung des Äußeren einer Figur in einem literarischen Werk, aber eine physiognomische Deskription sowie eine literarische Physiognomik enthält neben der äußerlichen Beschreibung der Figur auch deren charakterliche Deutung (vgl. Wolf 2002: 391, 392). Die individuellen Gesichtszüge, die der physiognomischen Deutung zum Grunde liegen, weisen so überwiegend auf die Beachtung des Individuums hin (vgl. Aerni 2008: 12). Dabei fällt die hermeneutische Seite der Physiognomik auf, was besonders in der Kunst und Literatur der Fall ist, welche den Menschen als eine literarische Figur immer im Lichte vom Ausdeuten perzipieren und zum Thema machen.

„Physiognomik“ ist aus einer semiologischen Hinsicht die deutende Darstellung des Inneren aus dem äußeren Zeichen des Körpers (vgl. Campe&Schneider 1996: 9). Sie versucht, in der Natur begründeten oder in der Natur erkennbaren Code zu deuten (vgl. ebd.: 11). Sie „nimmt also Bezug auf die naturgegebenen Charaktereigenschaften in der seelisch-geistigen Verfassung und auf die dazuerworbenen (Charaktereigenschaften), die

die Merkmale, die physiognomisch untersucht werden, verändern“ (Aristoteles 1996: 16). Das Ziel dabei ist es, allgemein vom Gegebenen zum Verborgenen zu kommen. Es umfasst den Prozess der Wahrnehmung des Gesehenen (Körper) und den Prozess, in dem die wahrgenommenen Merkmale mit einem Sinn auszustatten sind (vgl. Courtine 1996: 212). Auf diese Weise geht beispielshalber Jean-Jacques Courtine, der französische Linguist, der die Typologie und Klassifizierung in der Physiognomik und die Beziehung „Sehen“ und „Sagen“ hauptsächlich diskursanalytisch bearbeitet, bei der Erläuterung der Physiognomik von Körper, Physiognomie, Gesicht und Ausdruck aus. Wie wichtig die Wahrnehmung seines Äußeren für den Körper sei, sei die Einzelheiten ihrer sichtbaren Oberfläche und auch in Bezug auf Gesicht und Ausdruck das Wechselspiel ihrer Erscheinungsformen ebenso wichtig für die Physiognomie (vgl. ebd.: 211). Die Physiognomik ist somit allgemein ein Analysenversuch, bei dem die Erscheinung oder die morphologischen Charakteristika des Körpers, besonders des Gesichts als ein Zeichen für Charaktereigenschaften, seelische Veranlagungen oder Leidenschaften und psychische Entwicklungsformen angenommen werden (vgl. ebd.: 212). Neuerdings erklärt sie sich als Wissen in der Kunst und Literatur, das dazu dient, „Zeichen zu bestimmen und Bedeutungen hervorzubringen“, wobei sie zuerst die ungesehene Bedeutung verständlich und sichtbar macht (vgl. Campe&Schneider 1996: 12). Der Versuch der Charakterdeutung oder Charaktergestaltung durch die Physiognomik in der Literaturkunst ist nach dieser semiologischen Erklärung von Courtine hermeneutisch besser zu sehen. Jedes Zeichen in einem Text weist auf einen verborgenen Code, der darauf wartet, entdeckt zu werden. Der Leser begnügt sich nicht mit dem Gegebenen bzw. mit dem Geschriebenen, sondern versucht, Code zu entziffern und hermeneutisch das Gemeinte zu erreichen. Danach ist die Erscheinung einer Figur und seiner Physiognomie in einem Text nicht bloß nach dem Geschriebenen beurteilen, sondern, mittels der Physiognomik bemüht der Leser sich darum, von der äußerlichen Beschreibung einer Figur zu ihren charakterlichen sowie innerlichen Eigenschaften zu schließen.

Wie es „im Text der pseudo-aristotelischen Physiognomonica“ steht, zielt man in der Physiognomik zuerst auf die Erschließung der seelischen und charakterlichen Eigenschaften, indem man Körperbewegungen, Körperhaltungen, Hautfarben, sichtbare Charakterzüge in den Mienen, Haare, die Glätte der Haut, die Stimme, den Fleisch, die Teile des Körpers und eigentlich die gesamte Körpergestalt beobachtet und interpretiert (vgl. Aristoteles 1996: 16). Dies ist eigentlich der Versuch, die bestimmten Erscheinungsmerkmale des Menschen mit der früheren Erfahrung zur Interpretation seiner unbekanntem Charaktereigenschaften zu nutzen (vgl. Degkwitz 1996: 30). Davon versteht man, wie wichtig die Beobachtung und früher erworbene Erfahrungen bei den physiognomischen Bestimmungen sind, was sowohl im Deutschen als auch im türkischen Texten der Physiognomik der Fall ist.

„Als Kartographie des Körpers ist die Physiognomik (...) eine psychologische Geographie und Seelengedächtnis“ (Courtine 1996: 234) und hat eine wichtige Rolle für die Entschlüsselung der charakterlichen Merkmale. Giambattista della Porta, der berühmte italienische Physiognom der Renaissance, nimmt innerhalb der Physiognomik „Gesicht als Bild der Seele“ und „Augen als das Bild des Gesichts“ (Augenphysiognomik) an (vgl. Stimilli 1996: 110). Er gibt dem Gesicht eine zentrale Rolle dabei wegen seiner

Besonderheit für den Menschen. Das ist eigentlich eine allgemeingültige Überzeugung bei der Physiognomik. Kein Gesicht ähnelt sich dem anderen. Denn die Charakterzüge der Menschen sind unterschiedlich, was sich im Gesicht reflektiert (vgl. Stimilli 1996: 110). Deswegen bemerkt man häufig die Beschreibung der Physiognomik als Gesichtslesekunst, oder, man versteht darunter zumeist, aus dem Gesicht des Menschen seinen Charakter oder seine Moral zu verstehen. Die Lage des Gesichts bei der Physiognomik und bei den physiognomischen Forschungen ist in den folgenden Teilen näher zu bewerten. In diesem Teil zielt man ausschließlich auf dem Anwendungsgebiet der Physiognomik und zeigt ihn auch als Gesichtslesekunst.

Johann Kaspar Lavater, Schweizer Pfarrer, Philosoph und Schriftsteller der Aufklärung, bearbeitete die Physiognomie und Physiognomik ausführlich mit all ihren Facetten. Er zählt zu dem Begründer der modernen Physiognomik. Im Gegensatz zu denjenigen vor ihm, die Physiognomik als eine Wissenschaft ablehnten und sie als eine Divination mit Chiromantie gleichsetzten, versucht er, in seinen Werken die Physiognomik als eine echte Wissenschaft zu begründen. Er erklärt in seinem 1772 erschienenen Werk „Von der Physiognomik“ die Physiognomik als „die Wissenschaft, den Charakter (nicht die zufälligen Schicksale) des Menschen im weitläufigsten Verstande aus seinem Aeußerlichen zu erkennen“. In dem gleichen Werk kommt die Physiognomie vor als „alles Aeußerliche an dem Körper des Menschen und den Bewegungen desselben, in sofern sich daraus etwas von dem Charakter des Menschen erkennen läßt“. Er bestimmt die Physiognomik als eine Wissenschaft, die die Physiognomie des Menschen untersucht (vgl. Lavater 1772: online). Diese Beschreibung Lavaters erscheint sich als eine grundlegende Beschreibung der Begriffe in vielen physiognomischen Texten. Viele seiner Nachfolger entwickeln die Lehre ausgehend von seinen Deutungen:

Physiognomik ist die Wissenschaft, den Charakter (nicht die zufälligen Schicksale) des Menschen im weitläufigsten Verstande aus seinem Aeußerlichen zu erkennen; Physiognomie im weitläufigen Verstande wäre also alles Aeußerliche an dem Körper des Menschen und den Bewegungen desselben, in sofern sich daraus etwas von dem Charakter des Menschen erkennen läßt (Lavater 1772: online).

In den Forschungsschriften über die Physiognomik, besonders in denen, die Physiognomik wegen ihrer Methode mit der Begründung kritisieren, dass der Charakter des Menschen ausgehend seines Gesichtes oder bloß äußerlicher Erscheinung nie interpretiert werden kann, sondern bei dieser Interpretation das körperliche Verhalten wie z.B. Mimik und Gestik bestimmend sein sollen, begegnet man einen anderen Begriff „Pathognomik“. Als Gegensatzbereich zur Physiognomik versucht sie, vom Verhalten ausgehend den Charakter zu deuten (vgl. Campe 1996: 126). Pathognomik legt Wert auf die Bewegungen sowie Tätigkeiten bei der Beziehung zwischen Charakter und Körper. Obwohl die Physiognomik und Pathognomik -von manchen Wissenschaftlern (wie z.B. von Aristoteles) - in der physiognomischen Deutung zusammen behandelt wurden, entstanden sie zumeist gegensätzliche Pole in der physiognomischen Forschungsgeschichte (z.B. zwischen J. K. Lavater und Georg Christoph Lichtenberg). Ob

die Physiognomie das Charakterliche des Menschen widerspiegelt und die Physiognomik aus der totalen Körperhaltung her das Innere deutet, oder ob es der Pathognomik zukommt, aus den beweglichen Haltungen des Menschen seinen Charakter herauszufinden, wurde lange diskutiert. Es lässt sich auch heute noch diskutieren. Eigentlich bilden die beiden von Natur des Menschen her eine Einheit und können nicht voneinander getrennt bewertet werden.

2. Anwendungsbereich und Wahrnehmungsunterschiede der Begriffe in der deutschen und in der türkischen Sprache

Die Begriffe „Physiognomie“ und „Physiognomik“, die sich in der deutschen Sprache sowohl im Hinblick auf den Bedeutungsbereich als auch auf das Begriffsfeld unterscheiden, erscheinen in vielen Sprachen als ein einziger Begriff, unter denen sich auch Englisch und Türkisch befinden. „Physiognomie“ und „Physiognomik“ zeigen sich im Englischen als „physiognomy“, im Französischen als „physiognomonie“, im Italienischen als „fisiognomica“, im Spanischen als „fisionomia“, in Latein als „physiognomia“ (vgl. Kalverkämper 2003: 1083). Im Französischen begegnet man den Begriff auch als „physionomie“, im Spanischen als „fisiognomía“, im Italienischen als „fisionomia“ (Wörterbuch Linguae: online). Wie hier mit einem einzigen Begriff in diesen Sprachen zu sehen ist, gibt es keine Unterscheidung zwischen den Begriffen der Physiognomie und der Physiognomik - in Bezug auf Begriff und Bedeutung-, wie es im Deutschen bei dem unterschiedlichen Anwendungsbereich und bei der unterschiedlichen Wahrnehmung der „Physiognomie“ und „Physiognomik“ der Fall ist. Es ist auch in der türkischen Sprache der Fall. Diese terminologische Differenzierung der Begriffe „Physiognomie“ und „Physiognomik“ im Deutschen betont Werner Wolf in seinem 2002 erschienenen Aufsatz und äußert deren Fehlen z.B. in der englischen Sprache, in der beide Begriffe als ein einziges Wort als „physiognomy“ vorhanden sind (vgl. Wolf 2002: 391).

Der Duden erklärt die Physiognomie als „(bildungssprachlich) geprägtes, geschnittenes Gesicht; Erscheinungsbild, Ausdruck eines Gesichtes und (Fachsprache) für ein Lebewesen charakteristisches äußeres Erscheinungsbild, Form des Wuchses“ (Duden 2015: online). Wie hier klar zu sehen ist, bezeichnet der Duden „Physiognomie“ an erster Stelle als Erscheinungsbild oder als Ausdruck. Das heißt, die Physiognomie ist eigentlich die Expression der Äußerlichkeit oder der Form und umfasst alles Äußerliche. Mit dieser Beschreibung wird betont, dass jedes Lebewesen eine Physiognomie hat, nicht nur die Menschen, sondern auch Pflanzen und Tiere. Diesem Wörterbuch zufolge kommt das Wort aus dem Griechischen „physiognómía“, was „Untersuchung der Natur, des Körperbaus“ heißt, dabei bedeutet „phýsis“ (Physis) „Natur“ und „gnómē“ „Erkenntnis“ bzw. „Wissen“, was deren Etymologie offenlegt. „Physiognomik“ erklärt das gleiche Wörterbuch als eine Pseudowissenschaft, die auch heute vielen Wissenschaften wie Medizin, Psychologie, Soziologie nützt (Duden 2015: online). Sie ist zwar noch keine Wissenschaft, gleichwohl steht sie als ein genützter Unterbereich vieler Wissenschaften. Sie versteht sich als Ausdruck, Form, Gestalt des menschlichen Körpers, besonders des Gesichtes, von denen aus auf innere Eigenschaften geschlossen werden kann und als Teilgebiet der Ausdruckspsychologie, das aus der Physiognomie auf charakterliche Eigenschaften zu schließen sucht (Duden 2015: online).

Wie es in vielen folgenden zu erwähnenden Wörterbüchern auftaucht, ist die Physiognomik im weitesten Sinne die Lehre oder die Kunst der Physiognomie, die sich mit der Physiognomie, mit der Interpretation der Physiognomie auseinandersetzt. Sie bewertet das Äußerliche mit dem Innerlichen zusammen und interpretiert deren Verbindung. Nach Äußerungen wie im Duden deutet die Physiognomik die körperliche Gestalt des Menschen und erreicht seine innerlichen Eigenschaften bzw. seinen Charakter (vgl. ebd.).

Parallel dazu steht die Physiognomie in dem „digitalen Wörterbuch der deutschen Sprache-DWDS“ und in dem deutschen Wörterbuch „Wahrig“ als „äußere Erscheinung eines Lebewesens, besonders Gesichtsausdruck“. Physiognomik hingegen ist darin nicht vorhanden (DWDS 2015: online und Wahrig 1986: 991). Derartig sieht man „Physiognomie“ im „Bertelsmann Lexikon“ als eine „äußere Erscheinung (eines Menschen oder Tieres), bes. Gesichtsausdruck“, welche „aus grech. physis «natürliche Beschaffenheit»“ und „gnoma «Kennzeichen»“ stammt (Hermann und Matschiner 1998: 476, 477). „Physiognomie“ wird im „Wörterbuch von Jakob und Wilhelm Grimm“ als „gesichtsausdruck, gesichtszüge, gesicht“ erörtert, während Physiognomik „(aus neulat. Physiognomica)“ als „die kunst aus dem äuszern, besonders aus den gesichtszügen und mienen das innere zu erforschen, die damit sich befassende wissenschaft“ zu zeigen ist. Die Physiognomik ist zudem „die Kunst, aus der sichtbaren Gestalt eines Menschen, folglich aus dem Äuszern das Innere desselben zu beurtheilen“ (Deutsches Wörterbuch von Jakob und Wilhelm Grimm 2016: online). Wenn diese Wörterbücher im Deutschen im Rahmen dieser Begriffe bewertet werden sollen, ist festzustellen, dass beide Begriffe fast die gleiche Bedeutung haben. Die Physiognomik kann man einfach als Gesichtsdeutungskunst erklären und als ein Teilgebiet der Ausdruckskunde sehen (vgl. Schmidt 1951: 451). Bei dieser Kunst versucht man, im Allgemeinen, die Physiognomie, hauptsächlich die Gesichtszüge, im erweiterten Sinne „die Formgestaltung des gesamten menschlichen Leibes und seiner Teile als körperliche Grundlage“ zum Deuten der Seele, der geistigen Eigenart oder des Charakters auszulegen (vgl. ebd.).

Im Türkischen erscheint „fizyonomi“ in den zeitgenössischen Wörterbüchern als Entsprechung der Physiognomie und Physiognomik. Dieser türkische Begriff umfasst den Bedeutungsbereich beider Begriffe. In manchen zeitgenössischen Texten im Türkischen sieht man den Begriff „Fizyonomi“ auch als „Fizyognomi“ wie in dem 2002 erschienen Buch „Yüz Okuma Sanatı -Fizyognomi-“ (2002) von Alesker Aleskerli und „Fizyonomik“ wie in der Abhandlung „Etiğin Fizyonomik Temellerine Bir Giriş“ (2015) von Ömer Bozkurt. „Fizyonomi“ stellt heutzutage im Türkischen sowohl das Aussehen u.a. eines Menschen, einer Stadt oder einer Landschaft bzw. das Erscheinungsbild, die keine Bewertung enthält und auch die Interpretation der Physiognomie, Charakterdeutungsversuch ausgehend vom Äußeren eines Individuums dar. Nach dem Wörterbuch von „Türk Dil Kurumu“ hat der Begriff „Fizyonomi“ eine französische Herkunft als „physionomie“ und weist auf die Bedeutung hin, die aus den Gesichtszügen herausgenommen wird (TDK 1988: 509). Eines der etymologischen Wörterbücher im Türkischen „Sevan Nişanyan“ erwähnt die griechische Herkunft des Begriffs wie in den deutschen Wörterbüchern und erklärt „Fizyonomi“ als der Versuch, anhand der körperlichen Eigenschaften den Charakter zu erkennen (Nişanyan online: 2016).

Im Alttürkischen sind hingegen die Begriffe mit der arabischen und persischen Herkunft wie „kıyâfet“, „firâset“, „ferâset“, „ilm-i firâset“, „ilm-i kıyâfet“ und „kıyâfetnâme“ festzustellen, bei denen die jeweiligen Bedeutungsunterschiede als Physiognomie und Physiognomik klarer sind. Es ist allgemein anzunehmen, dass die Begriffe „kıyâfet“, „firâset“ und „ferâset“ als Entsprechungen des Begriffes „Physiognomie“ hervortreten, „ilm-i firâset“ und „ilm-i kıyâfet“ dem Begriff „Physiognomik“ entspricht. Das Wort „ilm-i/ilim“ weist dabei auf die „Lehre“ oder „Kunst“, sogar allgemein die „Wissenschaft“ hin (TDK online: 2019). Somit tauchen „ilm-i firâset“ und „ilm-i kıyâfet“ wie Physiognomik vor allem als Lehre der Physiognomie auf. Auf Türkisch heißt der Begriff „Firâset“ oder „Ferâset“ im weitesten Sinne „entdecken“, „fühlen“ und „voraussehen“. Der Begriff „Kıyâfet“ hingegen bedeutet im Deutschen „folgen“. Unter „ilm-i firâset“ oder „ilm-i kıyâfet“ versteht man im Grunde genommen, aus der äußeren Erscheinung des Menschen auf dessen Innere und auf dessen Charakter sowie Ethik schließen zu können (vgl. Mengi 1977: 300 und vgl. Çakır 2007: 333). Die anderen Begriffe, die im östlichen und auch im türkischen Kontext im Zusammenhang damit zutage kommen, sind „Kıyâfetnâme“ und „Firâsetname“, welche die Werke in der östlichen Literatur, in der Diwan-Literatur, bezeichnen. Sie sind die Werke, in denen man vom Äußeren das Innere, den Charakter oder die Ethik des Menschen analysiert (vgl. Mengi 2002: 513 und vgl. Pala 2000: 243).

Der arabische Begriff „Kıyâfe(t)“ bedeutet im weitesten Sinne „folgen“ (vgl. Macdonald 1993b: 775) und dem Kontext entsprechend auch Kleidung (vgl. Duran 1999: 17). Auch Kleidung nennt man Kıyâfet, weil man in der östlichen Kultur glaubt, dass die Kleidung den Charakter einer Person reflektiert und die Einhaltung an die Tradition zeigt (vgl. Bozkurt 2002: 508). Von der Kleidung kann man danach etwas über die Person, Identität, Kultur, Umgebung lernen. Diese Denkweise erinnert an den Ansatz von Honoré de Balzacs Vestignomie/Kleidungslehre in der Literaturwissenschaft, die im folgenden Teil der vorliegenden Arbeit erwähnt wird, der im Hinblick auf die Kleidung der Figuren deren Charakter, Bildung, soziale, kulturelle, politische Seite usw. zu deuten versucht. Als fast ein synonyme Begriff von „Kıyâfe(t)“ bezeichnet „Fırâse(t)“ im weiteren Sinne „folgen“ (vgl. Duran 1999: 17), „entdecken“ und „spüren“ (vgl. Uludağ 1996: 116). Im engeren Sinne bedeutet Firâset den Versuch, aus dem Äußeren eines Menschen ausgehend das Innere bzw. den Charakter zu interpretieren (vgl. Uludağ 1996: 116), was den türkischen Forschungsschriften oder Wörterbüchern zufolge direkt die Physiognomie (fisiognomi) entspricht (vgl. Macdonald 1993a: 640). Der andere Begriff „Kıyâfetnâme“ im Türkischen erweist sich im „Online-Wörterbuch von Türk Dil Kurumu“ als die Werke, die die Kleidungsart eines Landes oder einer bestimmten Zeit behandelt und als die Werke, die von der Lehre erzählt, aus dem Äußeren oder aus dem Gesicht auf den Charakter und auf das Gemüt zu schließen. Im engeren Sinne stellt „Kıyâfetnâme“ die Werke in der Diwan Literatur dar, die die vom Äußeren aufs Innere, auf den Charakter oder auf die Ethik des Menschen schließenden Betrachtungen umfassen (vgl. TDK online: 2019). Den Begriff „İlm-i Kıyâfet“ erklärt das Werk von Lokman Bin Seyyid als eine Entsprechung der Physiognomik und als die Lehre, bei der man versucht, hinsichtlich der äußeren Erscheinung des Menschen besonders von Augen, Ohren und vom Gesicht den Charakter, die Natur oder die Veranlagung bzw. die inneren

Eigenschaften zu deuten. Davon profitierte man damals meistens in der Medizin und Staatspolitik (vgl. Duran 1999: 17). Das Wesen dieser Lehre ist auf die islamische Denkweise zurückzuführen, dass die Außenseite des Menschen eine Kleidung ist, die die Seele des Menschen bedeckt. Diese Relation zwischen dem Äußeren und Inneren des Menschen ist von den Sachverständigen, von den Personen festzustellen und zu interpretieren, die begabt sind, Physiognomik oder auf Türkisch „İlm-i Kıyafet“ durchzuführen und als „Kâyif“ oder „Kıyafetşinas“ -sozusagen Physiognomiker- genannt werden. Somit entstehen die physiognomischen Werke, „Kıyafetnâme“, in der östlichen Literatur von Kıyafetnâme-Dichtern, „Kıyafetnâmeçi“ (vgl. Duran 1999: 18 und vgl. Mengi 2002: 513).

Ähnlich so wie in den westlichen Vorbildern der physiognomischen Untersuchungen unterteilt sich İlm-i Kıyafet bzw. Physiognomik auch in den Forschungen, die im Orient geführt werden: Unter „İlm-i Sima“ (Gesichtslesekunst) versucht man, aus Gesichtszügen den Charakter und die Moral des Menschen zu erraten, unter „İlm-i Hutût“ (Stirnlesekunst) interpretiert man die Stirnfalte und schließt Folgerungen auf Charakter, Moral oder auch Lebensdauer, unter „İlm-i Kef“ (Handlesekunst) sieht man eine Verbindung zwischen Hand und Charakter und unter „İlm-i İhtilâc“ versucht man, dem körperlichen Zucken einen Sinn zu geben (vgl. Mengi 2002: 513).

3. Schluss

In Sprachen außer Deutschen (auch im Türkischen), vor allem im oberflächlichen Gebrauch gibt es im zeitgenössischen Sprachgebrauch zwischen den Begriffen der Physiognomie und der Physiognomik keine klare Unterscheidung. Im Allgemeinen versteht man unter Physiognomie und Physiognomik das Ähnliche als die Interpretation des Charakters oder den Charakterdeutungsversuch im Rahmen der Innen-Außen-Dialektik des Menschen, ausgehend von der äußerlichen Erscheinung. D.h., in den meisten Sprachen assoziiert der Begriff der Physiognomie den Begriff der Physiognomik. In dieser Hinsicht kann man beispielsweise die Physiognomie der Figur in der Literaturwissenschaft als der Ausdruck des Inneren an der äußerlichen Erscheinung begreifen, die die vielseitige Struktur der Figur enthüllt. Letztendlich ist die Physiognomie im erweiterten Sinne die körperliche Grundlage des Menschen zum Deuten der geistigen Eigenart. Diese körperliche Grundlage umfasst im Allgemeinen auch die Spuren der Gesellschaft und der Zeit.

Wenn aus Sicht des Deutschen und Türkischen diese Begriffe verglichen werden, stellt man fest, dass im Türkischen die Physiognomie als „Fizyonomi“ bekannt ist. Dieser Begriff wird in alten Texten als „kıyâfet“, „firâset“, „ferâset“, „ilm-i firâset“ oder „ilm-i kıyâfet“ gebraucht. Die Differenz zwischen der Physiognomie und Physiognomik ist in diesen Begriffen deutlicher zu sehen, die ihren Ursprung im Persischen und Arabischen haben und in den alttürkischen Texten im Rahmen der Diwan-Literatur vorkommen. Während „kıyâfet“, „firâset“ und „ferâset“ der Physiognomie entsprechen, werden „ilm-i firâset“ und „ilm-i kıyâfet“ mit der Physiognomik gleichgesetzt. Ausgehend hiervon im Zusammenhang der Innen-Außen-Dialektik ist zu sehen, dass sowohl im Osten als auch im Westen diese Art von Bewertungen zwar in allen Bereichen erarbeitet wurde. Es ist

jedoch kontrovers, ob die ersten Arbeiten aus dem Osten oder Westen stammen. Es wurde festgelegt, dass der Sinnbereich der Physiognomie sowohl im Deutschen als auch im Türkischen nahezu gleich ist, aber im Deutschen infolge der detaillierten Forschungen umfangreicher ist. Im Rahmen der Innen-Außen-Dialektik der Physiognomik steht das Gesicht im Vordergrund. Die Kleidung ist genauso wichtig als das Äußerliche.

Der Begriff „Physiognomie“ ist hauptsächlich als Erscheinungsbild, sogar als charakteristische äußere Erscheinung oder als das Äußere überwiegend des Menschen, aber nicht nur des Menschen, sondern auch des Lebewesens, der Stadt, der Natur usw. darzustellen. Dabei stellt man das Gesicht in Mittelpunkt und verleiht ihm eine Bedeutung als Gesichtszüge oder Ausdruck des Gesichtes. Die Physiognomik kann aus einer weitverbreiteten Sicht als eine Kunst oder eine Lehre gekennzeichnet werden, zumal sie noch nicht überall als Wissenschaft angenommen wird. Es gibt immer noch diejenigen, die sie fern von der Objektivität als eine Divination bewerten. Sie ist nämlich die Lehre, die sich damit beschäftigt, aus der Physiognomie die charakterlichen Eigenschaften zu beurteilen. Sie zielt damit von der sichtbaren Gestalt besonders des Menschen zum Unsichtbaren, um dessen Charakter oder Moral zu erreichen. Der Physiognomik zufolge ist es höchstwahrscheinlich zu entnehmen, dass das Äußere das Innere des Menschen verrät.

In der vorliegenden Arbeit wurden die Sinnbereiche der sogenannten Begriffe in der türkischen und deutschen Sprache vergleichend analysiert und es wurde versucht, deren Sinn- und Anwendungsbereiche zutage zu bringen. In diesem Kontext wurde festgestellt, dass es im Türkischen und im Deutschen zwar vorwiegend Ähnlichkeiten im Rahmen deren Sinn- und Anwendungsbereiche gibt, aber in synchronischer Ebene im Türkischen ein einziger Begriff als Physiognomie bzw. Fizyonomi den beiden Begriffen entspricht. Diese Arbeit zielte darauf, Aufmerksamkeit zu erregen, damit die Begriffe, die im Deutschen tief geforscht wurden, und infolge dessen über zwei unterschiedliche Sinn- und Anwendungsbereiche verfügen, auch im Türkischen nicht begrenzt begriffen werden.

LITERATURVERZEICHNIS

- Aristoteles (1996). Der Text der pseudo-aristotelischen „Physiognomonica“. Übersetzt von Andreas Degkwitz. In: R. Campe/M. Schneider (Hrsg.) *Geschichten der Physiognomik*. 1. Aufl. Freiburg im Breisgau: Rombach. S.13-23
- Bozkurt, Ö. (2015). Etiğin Fizyonomik Temellerine Bir Giriş. In: Adam Akademi, Cilt 5/2. S. 27-46.
- Campe, R. & Schneider, M. (Hrsg.) (1996). *Geschichten der Physiognomik*. Text-Bild-Wissen. Freiburg Breisgau: Rombach.

- Courtine, J. J. (1996). Körper, Blick, Diskurs. Typologie und Klassifizierung in der Physiognomik des Klassischen Zeitalters. In: R. Campe/M. Schneider (Hrsg.) *Geschichten der Physiognomik*. 1. Aufl. Freiburg im Breisgau: Rombach. S. 211-245.
- Çakır, M. (2007). Kıyâfet-Nâme'ler Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi. In: *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 5, Sayı 9. S. 333-350.
- Degkwitz, A. (1996). Die pseudoaristotelischen "Physiognomonica". In: R. Campe/M. Schneider (Hrsg.) *Geschichten der Physiognomik*. 1. Aufl. Freiburg im Breisgau: Rombach. S. 23-45.
- Duran, T. (Hrsg.) (1999). *Kıyâfetü'l-İnsâniyye fî Şema'ili'l-'Osmâniyye*. İstanbul: Tarihi Araştırmalar Vakfı.
- Gray, R. T. (2003). Physiognomik. In: J. D. Müller (Hrsg.) *Reallexikon der deutschen Literaturwissenschaft*. Band III. Berlin&Newyork: De Gruyter. S. 79-82.
- Hermann, U. & Matschiner, A. (Hrsg.) (1998). *Herkunftswörterbuch: Etymologie, Geschichte und Bedeutung interessanter Wörter der deutschen Gegenwartssprache*, Bertelsmann Lexikon. Völlig neu bearbeitet. Gütersloh: Bertelsmann-Lexikon-Verlag.
- Kalverkämper, H. (2003). Physiognomik. In: G. Ueding (Hrsg.) *Historisches Wörterbuch der Rhetorik*. Band 6: Must- Pop. Tübingen: Max Niemeyer Verlag. S. 1083-1190.
- Macdonald, D. B. (1993a). Firaset. In: *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 4. İstanbul: MEB Yayınları.
- Macdonald, D. B. (1993b). Kıyafet. In: *İslam Ansiklopedisi*. Cilt 6. İstanbul: MEB Yayınları.
- Mengi, M. (2002). Kıyafetname. In: *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt.25. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi. S. 513-514. Auch vorhanden in: <http://www.islamansiklopedisi.info/>
- Mengi, M. (1977). Kıyafetnameler Üzerine. In: *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (Belleten)* Ankara: TDK Yayınları. S. 299-309.
- Pala, I. (2000). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Stimilli, D. (1996). Über Schamhaftigkeit. Ein Beitrag zur historischen Semantik einiger physiognomischer Begriffe. In: R. Campe/M. Schneider (Hrsg.) *Geschichten der Physiognomik*. 1. Aufl. Freiburg im Breisgau: Rombach. S. 99-125.
- Türk Dil Kurumu (1988). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Uludağ, S. (2009). Firaset. Kıyafetname. In: *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Cilt. 25. İstanbul: İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi. S. 513-514.
- Wahrig (1986). *Deutsches Wörterbuch*. München: Mosaik Verlag.
- Wolf, W. (2002). "Speaking Faces". Zur epistologischen Lesbarkeit von Physiognomiebeschreibungen im englischen Erzählen des Modernismus. In: Joachin Küpper (Hrsg.). *Sonderausdruck aus Poetica*. Zeitschrift für Sprach- und Literaturwissenschaft. 34. Band. Heft 3-4. S. 389-426.

Internetquellen:

Aerni, F. (2008). Physiognomik: Die Sprache der Natur. Zurich: Carl Huter Verlag. www.carl-huter.ch/pdf/physiognomik.pdf 02.12.2015.

Deutsches Wörterbuch von Jakob und Wilhelm Grimm. <http://woerterbuchnetz.de/DWB/> 10.01.2016.

Duden. <http://www.duden.de/> 26.10.2015.

DWDS-Das Digitale Wörterbuch der deutschen Sprache. <http://www.dwds.de/> 27.10.2015.

Lavater, J. K. (1772). Von der Physiognomik. (Projekt Gutenberg-DE). <http://gutenberg.spiegel.de/buch/von-der-physiognomik-752/1> 25.10.2015.

Nişanyan, S. (2002). Sözlereın Soy Ağacı: Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü. <http://www.nisanyansozluk.com/> 15.01.2016.

TDK. Güncel ve Büyük Türkçe Sözlük. <http://www.tdk.gov.tr/> 26.09.2019.

Wörterbuch Linguee. <http://www.linguee.de/deutsch-italienisch/search?source=auto&query=physiognomie> 09.06.2017.

Hulki Aktunç'un "Madi Hayat In The Dark" Adlı Öyküsünde Argo¹

Sevda KAMAN²

Özet

Şiir, roman, öykü, deneme gibi farklı türlerde eserler kaleme alan Hulki Aktunç'un edebî karakterini oluşturan unsurların başında dil hassasiyeti gelir. Kadıköy sokaklarının çok kültürü ortamında temellerini attığı argo birikimini *Büyük Argo Sözlüğü (Tanıklarlarıyla)* ile kamusal düzleme aktaran sanatçı için argo, dillerin kardeşliğidir. Hulki Aktunç argoya hâkimiyetini yalnızca sözlük hazırlayarak değil, bazı eserlerinde dil ve kurgunun odağına argoyu yerleştirerek de gösterir. Çalışmada Hulki Aktunç'un babasıyla tartışıp evden kovulan ve parasız kalan bir gencin yağmurlu bir gecede yalnızlığının sokak diliyle anlatıldığı "Madi Hayat In the Dark" adlı öyküsünde argo üzerinden inşa edilen dil üzerinde durulacaktır. Bu çalışmada amaç Hulki Aktunç'un diğer öykülerinde ve romanlarında çok fazla yer bulmayan argonun, "Madi Hayat In the Dark" adlı öyküde "ana unsur" olarak yer aldığını ortaya koymak ve öyküdeki argo sözcükleri incelemektir. Çalışmada öykünün tüm söz varlığı incelenecek, Hulki Aktunç'un leksikograf kimliğinin öykülerine etkisi tespit edilecektir. Çalışmanın sonunda öyküde yer alan argo sözcüklerden hareketle hazırlanan öykünün tanıklı argo lügatçesine yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Hulki Aktunç, argo, *Büyük Argo Sözlüğü(Tanıklarlarıyla)*, öykü.

Slang In Hulki Aktunç's Story "Madi Hayat In The Dark"

Abstract

One of the most prominent characteristics of Hulki Aktunç, who authored different types of literary text like poem, novel, short story, essay etc., is his linguistic sensitivity. He had a repertoire of slang terms which he composed across the streets of Kadıköy and transmitted to public sphere through his work *The Great Slang Dictionary (Büyük Argo Sözlüğü)*. Slang is for him the fraternity of languages. Hulki Aktunç shows his mastery of slang not only by compiling the dictionary but also by placing slang on the center of language and plot in some of his works. This study deals with the relationship between the language based on slang terms in his short story "Madi Hayat in the Dark" such. The short story is about the loneliness of a young man who went broke and was kicked out of the house on a rainy night after quarrelling with his father. The aim of this study is to reveal that argon, which does not find much place in Hulki Aktunç's other stories and novels, is the main element of the story called "Madi Hayat In the Dark" and to examine the slang words in the story. In this study, the vocabulary used in the short story will be explored, and it will be interpreted how Hulki Aktunç's identity as a lexicographer affected his fictions. At the end of the study, the witnessed slang dictionary of the story prepared from the slang words in the story will be included.

Keywords: Hulki Aktunç, slang, *The Great Slang Dictionary (Büyük Argo Sözlüğü)*, short story.

¹Bu makale 18-20 Eylül 2019 tarihleri arasında İstanbul'da düzenlenen İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi II. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi (Congist' 19)'nde sunulmuş olan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi, skaman@bartin.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8167-8961

GİRİŞ

Yazar, şair, ressam, reklamcı, düzeltmen Şükrü Hulki Aktunç (1949-2011), üç çocuklu bir ailenin üçüncü çocuğu olarak İstanbul Kadıköy’de 27 Ocak 1949 tarihinde dünyaya gelir. Doğum yerinin İstanbul’u İstanbul yapan agoralardan biri olan Kadıköy olduğunu belirten Aktunç, “Küçük Bir Mahallenin Büyük İnsan Coğrafyası” başlıklı yazısında Osmanağa mahallesinde geçen çocukluğunu, Osmanağa camisindeki iyi hafızlardan Arapça dinlediğini, diğer taraftan Kadıköy çarşısının iki yanındaki Rum ve Ermeni kiliselerinde arkadaşlarıyla evlilik ve ölüm törenlerini izlediklerini, Yeldeğirmeni’ndeki sinagoga gittiğini, dolayısıyla Ermenice, Rumca, İbranice gibi dillere aşina olduğunu, evlerinde Sudanlı bir hanımı misafir ettiklerini, babasının dükkânında Yemenli yatalak bir adam olduğunu, ev sahibinin Tatar, komşularının zenci, fırıncı ve terzilerinin Rum, pastane sahibinin Bulgar, birlikte maydanoz, dereotu sattığı arkadaşlarının Kürt, kitapçısının Alman olduğunu, rıhtımdaki Çingene çergilerini aktarmıştır (2014, s. 389-390). Hulki Aktunç’un çocukluk anıları ellili yıllardaki Kadıköy’ün çok dilli, çok dinli yapısının ve zengin kültür dokusunun, kozmopolit bir şehrin büyük insan coğrafyalı semtinde geçen çocukluğunun dil algısını şekillendirdiğini göstermektedir. Argoyla küçük yaşlarda Kadıköy çarşısında tanışan Aktunç, Türkçenin en kapsamlı argo sözlüğünü yazarak yaşadığı şehrin hakkını veren yazarlardan biri olmuştur.

Çalışmada Hulki Aktunç’un argo ile ilişkisine ve *Büyük Argo Sözlüğü*’ne değinildikten sonra Aktunç’un Yapı Kredi Yayınlarından çıkan *Toplu öyküler II* (2000) başlığında toplanan *Bir Yer Göstericinin Hayatı* öykü kitabında yer alan “Madi Hayat In The Dark” adlı öyküdeki argo kullanımı üzerinde durulmuş; öyküden tespit edilen argo sözcüklerin ait oldukları alan argoları tespit edilmiş; öykünün tanıklı argo lügatçesi hazırlanmıştır. Öykünün argo lügatçesinde argo sözcüklerin öyküde geçen anlamları verildikten sonra tanık cümleler aktarılmış; sözcüğün öyküde geçtiği sayfa ve satır numarası parantez içinde belirtilmiştir. Argo sözcüklerin tanımlarında *Büyük Argo Sözlüğü (Tanıklarıyla)* dışında Ferit Develioğlu’nun *Türk Argosu* adlı sözlüğünden ve *Türkçe Sözlük*’ten (TDK) yararlanılmıştır. Ayrıca öykünün dili hakkındaki diğer tespitlere de yer verilmiştir.

“Madi Hayat In The Dark” adlı öyküde babası tarafından evinden kovulan ve beş parasız kalan bir gencin geçirdiği kötü bir gece anlatılmaktadır; nitekim argo bir sözcük olan *madi* “olumsuz, kötü, berbat” (Aktunç, 2014, s. 206) anlamlarına gelmektedir. Bu kötü gece aslında gencin hayatını da temsil etmektedir. Öykünün başkişisi ve anlatıcısı, babasıyla tartışıp annesinin araya girip yalvarmasına rağmen evden kovulmuş; sevdiklerinden (arkadaşından, teyzesinden, sevgilisinden) medet ummuş ancak yağmurlu bir gecede yapayalnız ve evsiz kalmıştır. Öykünün çalışmaya konu olmasını sağlayan özelliği Hulki Aktunç’un diğer öykü ve romanlarına nazaran argonun metnin merkezinde yer alması ve *Büyük Argo Sözlüğü*’nde bu öykünün tanıklığından yararlanılmasıdır.

1. Hulki Aktunç'un Argo ile Tanışması ve *Büyük Argo Sözlüğü*

Hulki Aktunç kendisi için Kadıköy'ün ayrı bir yeri olduğunu "Benim ülkem İstanbul değil, Kadıköy." (Söğüt, 2004, s. 14) sözleriyle ifade etmiş, kendisini *Kadıköy'öğlü* olarak nitelendirmiştir. *Bir Kadıköy'öğlü* kitabında Kadıköy'ün tarihle, insanla birikmiş, bileşmiş kolektif bir aurası, bir ruhu olduğunu ifade etmiştir (Aktunç, 2009, s.22). Nitekim evlendiğinde de Avrupa yakasında çalıştığında da çocukluğunu ve gençliğini geçirdiği Kadıköy'den taşınmayı düşünmemiştir. Haluk Öner, roman ve hikâyelerinde olmasa da anı ve söyleşi kitaplarında Aktunç'un Kadıköylülük kimliğine sıkça değindiğini belirtmiştir (2019, s. 242).

Kadıköy çarşısında dillerin içine doğmayı büyük bir şans olarak gördüğünü "Kadıköy çarşısı bir diller yelpazesiyse, diller ormanıya karşılaştığım bir yerdi ve benim için inanılmaz bir şanstır." (Kıraç, 2008, s. 19) sözleriyle dile getirmiştir. Hulki Aktunç, "dillerin kardeşliği" olarak tanımladığı argoyu da Kadıköy çarşısında tanımuş; çay ocağında çalışması, maydanoz-dereotu satması, gazete dağıtması yani küçük yaşlarda çalışmaya başlaması argoyla ilişkisini kuvvetlendirmiştir. Yine işportacılık, ayakkabı boyacılığı, mobilyacılık ve kıraathane işletmeciliği gibi işlerle uğraşan esnaf babasının da argo dağıtıcısının zenginleşmesine katkısı vardır. Yıllar sonra Rıza Kıraç ile yaptığı bir söyleşide babasının çalıştırdığı kıraathanenin ve müşteri dokusunun kendisinde dehşet verici iz bıraktığını belirtmiştir (Kıraç, 2008, s. 17).

Aktunç "Dilin yüz bin olanağı varsa yüz binini de bilmek için bütün yaşamımı vermekten kaçınmam" diyecek kadar dile tutkuludur ve bu tutkuyu bir hastalık olarak görmüş, kendisini dil hastalığına tutulmuş bir "Türkçe-manyak" olarak tanımlamıştır:

"Türkçe-manyak" bir adamla karşı karşıyasın. Böyle bir adam şunu tabi ki göz önünde tutacaktır: Sosyalisttir, yazmaktadır ve kendi formunu, dilini, biçimini getirecektir. Hazır söyleme yüz vermeyecek, hatta yıkmaya çalışacaktır hazır söylemi... Her derde deva bir dil yoktur. Otu da boku da aynı dille anlatamazsın gibi... Yahut okulla genelevi aynı dille anlatamazsın gibi... Aynı biçimle anlatamazsın. Bu yüzden öykülerimi özünün gerektirdiği yeni bir biçimde yazmaya çalıştım" (Kıraç 2008: 163).

Aktunç'un çok dilli çocukluğu ve sokak kültürüyle beslenmesi dil algısını etkilemiş; bunu "Romanlarımda, öykülerimde, şiirlerimde dil benim en önemli malzemem olduğu için, geçmişimizdeki dil hazinelerini çocukluğumdan beri yuttuğum, değerlendirmeye çalıştığım için, yazdıklarımı, öykülerimi bu çabaların belirlememesi imkânsız." (Aktunç, 2014, s. 153) sözleriyle ifade etmiştir. Aktunç'un Kadıköy'deki çocukluk yılları sadece edebî eserlerine değil, yıllar sonra yazacağı Türkçenin en hacimli argo sözlüğü olan *Büyük Argo Sözlüğü*'ne de zemin hazırlamıştır. Zira Türkçenin argosuna ödünç veren dillerden bir kısmıyla küçük yaşlarda tanışmıştır. Aktunç, yakın çevresinden de *Büyük Argo Sözlüğü*'nü yazması yönünde telkinlerde bulunulduğunu, «Amcamın, babamın, ağabeylerimin, içine doğup büyüdüğüm, çok-dil ile özgün argoyu tanıya tanıya yaşadığım Kadıköy'ün çarşı aga'larının ve oradaki kanka'larımın bana 'Bak elin kalem tutuyor, yaz istersen bunları, kaybolup gitmesin'» (Aktunç, 2014, s. 21) dediklerini aktarmıştır. Aktunç, Türkçede argonun söz varlığına yönelik çalışmaların az ve yetersiz

olmasının kendisini bir argo sözlüğü hazırlamaya yönelttiğini; Ferit Develioğlu'nun "Türk Argosu" adlı sözlüğünü eleştirmekle başlayan çabasının bir sözlüğe dönüşme eğilimi gösterdiğini ifade etmiştir (2014, s. 381).

Edebî bir eseri okur gibi sözlük okuyan ve *Meydan Laurosse'*de önce düzeltmen, sonra da redaktör olarak çalışan Hulki Aktunç, Sedef Kabaş ile gerçekleştirdiği bir televizyon programında dile olan borcunun bir kısmını *Büyük Argo Sözlüğü'*nü yazmakla ödediğini; «bütünsel edebiyat insanı» olduğunu; günlük, şiir, anı, eleştiri, deneme, öykü, roman yazdığını ancak *Büyük Argo Sözlüğü'*nü yazmakla bilimsel anlamda bir leksikograf sayılmayacağını belirtmiştir (<https://www.youtube.com/watch?v=xEzluUgubCs>).

Filiz Bingölçe'nin *Kadın Argosu Sözlüğü'*ne yazdığı "Bir Sözlük Üzerine Sözcükler" başlıklı sunuş yazısında Aktunç, sözlük yazarlarının söz ve bilgi kaynaklarında gördükleri eksikliği kendilerince gidermek, somutlamak ve artık yitmeyecek biçimde ortaya koymak istedikleri için sözlük yazdıklarını ifade etmiş; sözlük yazmanın bir tür çılgınlık olduğunu dile getirmiştir:

"Kişinin tek başına sözlük yazması, sözlük üretmesi desem daha doğru, tatlı bir tür çılgınlıktır. Dilsel çıldırı da, başta o dili konuşanlar ile yazarlar, daha başka bütün diller için çok önemli katkılar sağlayabilir. Daima. Sözlük yazma, bir merak ile başlar, bir sonuca varamama umutsuzluğuyla sürer, direnme, güçlüklerle savaşıma duygusunu yaşatır ve bu sürece yenilmezseniz, bir gün bakarsınız, işte sözlük karşınızdadır. İyi de, şimdilik, sizin sözlüğünüzdür o... Sözlük, sözcükler ve sözler, aslında bitmediğini, bitmeyeceğini duyumsatsa da, size bir süre için teslim olmuştur artık. Şimdilik." (2001, s. 4).

Tanıklı ve etimolojik bir çalışma olan 5318 maddebaşı, 7345 tanım, 4000 tanık cümleden oluşan *Büyük Argo Sözlüğü'*nü Tietze *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati'*nin birinci cildindeki *abanmak* maddebaşına karşılık verdiği açıklamalarda "Aktunç, bugün mevcut olan en büyük ve en iyi argo sözlüğünü ortaya koydu, açıklamalarındaki itina ve kaynaklardan verdiği misaller çok değerlidir. Ondan sonra çıkan Özel (1993) ve Püsküllüoğlu (1996), Aktunç'un eserine hemen hemen hiçbir şey ilave edemediler" (2002, s. 71) sözleriyle taltif etmiştir. Alman Türkolog Jens Peter Laut, *Zur Sexulen Lexikdes Türkeitürkischen* adlı çalışmasında *Büyük Argo Sözlüğü'*ne sık sık başvurduğunu belirtmiş ve çalışmasını Aktunç'a ithaf etmiştir (2005, s. 1). Robert Dankoff da yine *Evliya Çelebi Lügati'*nda *Büyük Argo Sözlüğü'*nden yararlanmış (2008, s. 290; Akt. Aktunç, 2014, s. 63). Gülden Sağol Yüksekaya, Türkçenin argo sözlüklerini incelediği çalışmasında Aktunç'un sözlüğü için şu açıklamalarda bulunmuştur:

"İlk baskısı 1990'da, ikinci baskısı ise 1998'de yapılan sözlük şimdiye kadar yayınlanan sözlüklerin içinde en kapsamlısıdır. Bu sözlük hazırlanırken önceki argo sözlüklerinin yanı sıra gazete, dergi, kitap taraması yapılmış, ayrıca gözlem ve görüşmeler neticesinde elde edilen malzeme de bunlara ilave edilmiştir. Maddelerin hemen hemen hepsi için tanık cümleler yer almaktadır. Aktunç'un da belirttiği gibi sözlükte yer yer jargon, kaba dil, küfür de yer almıştır (s. 22). Bu sözlükte her madde için şu yol izlenmiştir: Madde başı kelime, türü (isim, sıfat, zarf vb.), biliniyorsa kaynağı, anlamı, tanık cümlesi, varsa diğer kullanım şekilleri. İki kısım halinde düzenlenen sözlüğün ikinci kısmı "Kavramsal Dizin" e ayrılmıştır." (2002, s. 82).

Büyük Argo Sözlüğü yurt içinde ve yurt dışında büyük ilgi görmüş, Mart 2019'da 12. baskısı çıkmıştır. Sözlüğün son baskısındaki tanıtım yazısında şu ifadelere yer verilmiştir:

"Alanında ilk ve tek "tanıklı ve etimolojik" çalışma olan *Büyük Argo Sözlüğü*'nün yeni baskısı –madde başlarına 618 katkıyla, - tanımlara 812 katkıyla, - tanık cümlelere 703 katkıyla ve bütünüyle gözden geçirilerek ilginize sunuluyor. Sözlük, "dünyanın en iyileri"nden... Toplam 5237 madde başı, 7290 tanım, 3960 tanık cümleden oluşan *Büyük Argo Sözlüğü*, eşsiz bir "argo antolojisi" niteliği de taşıyor. Önemli bir başvuru kaynağı olmasının yanı sıra, baştan sona okunacak keyifli bir yapıt. Coğrafyamız insanının ruhsal, cinsel, toplumsal yapısı ve bakışını tarihten bugüne doğrudan yansıtan bir kaynak... Türkçenin "dillerarası" ilişkilerine büyük bir ayna. Dilimizin ustalarından (ve sözlük/sözcük okuma "hasta"larından) Hulki Aktunç, bu yapıtla yaklaşık 16 yıl uğraştı." (<http://kitap.ykykultur.com.tr/kitaplar/buyuk-argo-sozlugu-taniklariyla>).

Aktunç *Büyük Argo Sözlüğü*'nün "Önsöz 2" başlıklı yazısında yaklaşık otuz yıldır bu sözlükle uğraştığını, kendisi bitmedikçe sözlüğünün de bitmeyeceğini ifade etmiştir (2014, s. 21). Aktunç sözlüğün her baskısında sözlüğe katkılar yapmasını da argonun şifreli bir dil olduğu için gizliliği kaybolan, şifresi çözülen sözcüklerin yerine yenilerini üretmesine bağlamaktadır (2014, s. 408).

2. "Madi Hayat In the Dark"ta Argo

Aktunç'un eserlerinde argonun "otantik bir şekilde" bulunduğunu aktaran Vahapoğlu, argonun "Madi Hayat In the Dark" için öykü, "Yer Altı Destanları" için şiir biçiminde vücut bulmuş en rafine hali olduğunu ifade etmiştir (2019, s. 8). Bu çalışmada yazarın argoya hâkimiyetini gösteren "Madi Hayat In the Dark" (2000, s. 99-101) adlı öyküsü ele alınmıştır.

"Madi Hayat In the Dark"ta büyük harf ve noktalama işaretlerini kullanmayan yazar, babasıyla tartışıp evden kovulan beş parasız kalmış bir gencin yağmurlu bir gecede yalnızlığını baştan sona sokak diliyle ve argodan yararlanarak anlatmıştır.

Aktunç, argoyu "belirli nesne, olgu, eylemlerin başkalarından gizlenmesi için icat edilmiş ve bence dildeki insan dehasının en önemli ürünlerinden birisidir." şeklinde tanımlamıştır (2014, s. 408). Dilin en geniş argo hazinesinin o dilin metropolünde doğup geliştiğini, yüzlerce dil çiçeğinin her mevsim açtığı metropollerin argolar için en elverişli ortam olduğunu ifade etmiştir (Aktunç, 2014, s. 383). Ferit Develioğlu'na göre büyük şehirlerin sosyal özelliklerinden biri olan argo, genişliği, büyüklüğü ve kalabalığı dolayısıyla en çok İstanbul'da rağbet bulmuştur (1980, s. 32). Aktunç, Türkçede özel olarak İstanbul'da argonun yaratıldığı, üretildiği temel grup alanların dökümünü yapmış, sözlüğünün önsözünde genel ve alan argosu kavramlarını önermiş, Türkiye alan argosunun on sekiz oluşum alanını yakınlıkları açısından "suç dünyası, kapalı dünyalar, azınlık dünyası, cinsel dünya, alışveriş dünyası, spor dünyası" şeklinde 6 öbekte sıralamıştır (2014, s. 9). Aktunç'un "genel" ve "alan argosu" kavram önerileri literatürde kabul görmüş, sık sık kullanılmıştır. Nevzat Özkan bu tasnife "inanç dünyası (dinî grupların ve fikir gruplarının argosu) ve iletişim dünyası (radyo ve televizyonlarda

program sunan sunucuların veya disk jokeylerin argosu, internet, telefon ve mektup arkadaşlarının argosu vb.)” alan argolarını dâhil etmiştir (2002, s. 26-27).

Suç dünyası alan argosu “hırsız, dolandırıcı, yankesici argosu; uyuşturucu (kaçakçılığı, satıcılığı, kullanıcılığı); kumar (kumarhane, kumarbaz) argosu; kabadayı (bıçkın, külhanbeyi, serseri) argosu; dilenci argosu” olmak üzere beş öbekten; azınlık dünyası alan argosu “etnik azınlıklar argosu; göçmen argosu” olmak üzere iki öbekten; cinsel dünya alanı argosu “cinsel ve kadın argosu; eşcinsel argosu; fuhuş (genelev, fahişe, genelev müşterisi) argosu” olmak üzere üç öbekten; kapalı dünyalar alan argosu “hapisane, tutukevi (mahpus, tutuklu) argosu; yatılı okul, okul (öğrenci, öğretmen) argosu; kışla (asker) argosu; denizcilik (denizci) argosu” olmak üzere dört öbekten oluşmaktadır (Aktunç, 2014, s. 9). “Madi Hayat In the Dark” adlı iç monolog tekniğiyle yazılan öyküde genel argonun yanında suç dünyası alanından serseri argosuna ve uyuşturucu argosuna, cinsel dünya alanı argosuna, kapalı dünyalar alanı argosundan öğrenci argosuna, azınlık alan argosundan göçmen argosuna dair sözcükler kullanılmıştır. Buna göre öyküdeki *çekmek*, *hapçı*, *uçmak* sözcükleri suç dünyası alan argosundan uyuşturucu argosunu örneklemektedir. Öyküdeki *moruk*, *zarvo* sözcükleri azınlık dünyası alan argosundan göçmen argosuna örnek iki sözcüktür. Öyküde sadece *atlamak* sözcüğü cinsel dünya argosuna örnek gösterilebilir. Kapalı dünyalar alan argosundan öğrenci argosunu ise *çakmak* sözcüğü örneklemektedir. Öyküde yer alan diğer sözcükler genel argoya ve suç dünyası alan argosunun kabadayı (bıçkın, külhanbeyi, serseri) argosuna dairdir. Öyküde kabadayı (bıçkın, külhanbeyi, serseri) argosuna dair sözcükler ağır basmaktadır çünkü öykünün başkışisi toplumdaki ve ailesinden dışlanmış bir serseriye temsil etmektedir.

Öyküde argo ile anadil arasındaki geçişmeyi (ozmoz) örneklediren argo sözcükler ise şunlardır: *Annamak* (anlamak), *atmak*, *çakmak*, *çalıştırmak*, *çekmek*, *dandik*, *hayatı kaymak*, *takmak*, *toz olmak*, *tüymek*, *yemek*. Aktunç, argo ile anadil arasındaki geçişmeyi *dandik* sözcüğü üzerinden açıklamış; önceleri “kötü nitelikli uyuşturucu madde, paspal, niteliksiz” anlamında kullanılan *dandik* sözcüğünün uyuşturucu argosunda kullanıldığını; daha sonra şifresinin çözülmesiyle “sahte, düşük nitelikli” anlamıyla genel argoya ve genel dile geçtiğini ifade etmiştir (2014, s. 410).

Büyük Argo Sözlüğü’nde “*ayaklarına yatmak* (51), *çakmak* (78), *çalıştırmak* (79), *duvar* (100), *fatihli* (114), *kelek* (177), *kesik* (177), *madi* (206), *madiden* (206), *takmak* (276), *takılğan* (276), *tüymek* (295), *uçmak* (297), *zarvo* (319)” sözcüklerinde bu öykünün tanıklığından yararlanılmıştır:

ZARVO i. (çing. *zervo*, “sol”dan?) Polis, polis memuru: “...hani bi ıssızlık ki zarvolar bile devriye gezmiyo ben elbet yarın bu herifi bulurum dedim ama gece napiym...” (Hulki Aktunç, **Madi Hayat in the Dark**). “Kendi deyimleri ile Polis (Zarbo)...” (Başkomiser Yılmaz Ertunç, **Yankesicilik**). ZARBO diye de söylenir. Bk. ZARBO.

Görsel 1: *Büyük Argo Sözlüğü* (Tanıklarıyla) (2014, s. 319).

Öyküde argo dışında “lan (99/19, 100/10, 100/19, 101/6), manyak (100/10), bok (99/3), (100/19), karı (100/19), şerefsizim (100/20), vb.” gibi kaba sözlere; “enginar gibi bakmak (99/6), öfkeye ıhlamur dökmek(100/16)” gibi argo sözlüklerde bulunmayan Aktunç’un yaratıcılığını örnekleyen ifadeler de yer verilmiştir. Halk arasında argonun “kaba dil, teklifsiz konuşma” adı verilen dil düzeyleri ile karıştırıldığını belirten Mesut Şen, bir dil bilim terimi olan argo ile halkın zihnindeki argo kavramının aynı çerçevede bulunmasının mümkün olmadığını ifade etmiştir (2002, s. 18). Dolayısıyla halktaki bu algı eserlere de yansımış; yazarlar eserlerini doğal ve gerçekçi kılmak için argo ile yer yer karıştırılan kaba sözleri, sövgü sözcüklerini argoyla bir arada kullanmışlardır. “Madi Hayat In the Dark”ta da öykü başkışisinin karakteri ve ait olduğu sınıf hakkında yeterli ipuçlarını veren sokak dili argo dışında kaba sözlerle gerçekçi kılınmıştır.

Öyküdeki her paragraf “*madiden bi yağmur biliyo musun*” soru cümlesi ile başlatılmıştır. Yazar, dokuz paragraf ve 63 satırdan oluşan bu küçük öyküde sokak dilini yansıtmak için dilin en az çaba yarasını (least effort) örnekleyen pek çok ifadeye yer vermiştir:

daa (daha), tel etmek (telefon etmek), ıslanım (ıslanayım), bi (bir), biliyo (biliyor), takmiycam (takmayacağım), giriyomuş (giriyormuş), diil (değil), diyen (diyeceksin), onnan (onunla), napım, napiyim (ne yapayım), biliyosun (biliyorsun), dimi (değil mi), yaticam (yatacağım), çalışacam (çalışacağım) diyo (diyor)...

Ek ve sözcük düzeyindeki bu eksiltmeler öykünün temasına ve organik yapısına son derece uygundur. Hulki Aktunç öyküsündeki dili inşa ederken argoyu eserin odağına yerleştirmiş, kaba sözler ve eksiltme gibi diğer unsurlarla da sokak dilini başarıyla öyküye yansıtmıştır.

2.1. “Madi Hayat In the Dark”ın Argo Lügatçesi

“Madi Hayat In the Dark”ın argo lügatçesinde karşılıkları verilen argo sözcükler öyküden alıntılanan tanık cümlelerle örneklendirilmiştir:

- annamak** (*anamak, anlamak*’tan) Anlamak, bilmek, hak vermek. “hiç bi şey annamadı öyle enginar gibi baktı”(99/6); “annadık çıktım şevkiden de bidaa gelen ne olsun dedik” (100/27).
- atmak** İçmek.“*bi sıcak çay atardım*” (100/3).
- attırmak** Vermek. “*bi on kafa attırsan*” (100/17).
- atlamak** Cinsel ilişkiye alet etmek, kullanmak, düzmek. “*bi sevinim ben üstüne atliycam nerdeyse o gece biliyo musun*” (100/30).
- ... ayaklarına yatmak** ... imiş gibi yapmak. “...*tabi annem ağladı mağladı ama elden ne gelir ayaklarına da yattı...*” (99/7).
- beleş** (<Ar. bilâşey’den) Parasız, bedava. “...*bunlar adama beleş hava vermez...*” (99/21).

- çakmak** Yıl sonunda bir ya da birkaç dersten başarısız olmak. “...yarım çakarsam hayatım kayar diyo bu bana...” (101/5).
- çalıştırmak** Vermek. “... bi binlik çalıştırdı aldım çıktım kekocum” (100/20).
- çekmek** İçki içmek. “...bi yudum kanyak uzattı çek lan dedi...”(99/20).
- dandik** (<Çing. Dand, “diş”ten?) Sahte, düşük nitelikli. “aradaki dandik koltukları da kapattık” (100/8).
- devriye gezmek** (<Ar+T.)Tur atmak. “lan ne adamsınız siz be köhneyken devriye geziyodunuz” (100/5).
- duvar** (<Far. divâr) Sağır, duyduğu halde duymazlıktan gelen (kimse). “seni arasam anan baban zati duvar” (99/17).
- fatihli** (Banknotun üzerindeki Fatih Sultan Mehmetten) Bin liralık para. “bifatihli var cepte onnan sana geldim” (99/11).
- hapçı** (<Ar.+T.) Uyarıcı, uyuşturucu, ağrı kesici hapları almaya alışmış (kimse). “neyse hapçılar naylon tente çekmiş gel lan ıslanma dedi biri” (99/18).
- hayatı kaymak** (<Ar.+T.) (Birisinin) işleri, sağlığı vb. eskisine oranla pek kötüye gitmek. “yarım çakarsam hayatım kayar çalışacam diyo bu” (101/5).
- kafa** (<Ar.) Bin lira. “bi on kafa attırsan ya bana na sana on kafa” (s. 100/17-18);“bi on kafa borç takılsana diyorum ben buna” (101/2).
- keko** (İng. cake’ten kek) Aptal, bön. “çalıştırdı aldım çıktım kekocum orda mı yaticam” (100/20) “ne bilim senin de o sıra bize uğradığını kekoyu aradım” (99/15).
- kelek** (<Far.) Kötü davranış, uygunsuzluk, dalavere. “ıslanım biraz dedim çıktım tenteden biliyo musun maksat bi kelek olmasın” (99/23).
- kesik** Yok. “attım kendimi dışarı hemen biliyo musun para kesik” (99/11).
- madı** Olumsuz, kötü, berbat. “gece de gece madibi yağmur neyse hapçılar naylon tente çekmiş gel lan ıslanma dedi biri gittim” (99/18).
- madiden** Olumsuz, kötü, berbat. “madiden bi yağmur biliyo musun yüzüme vura vura yürüyorum” (99/1);“madiden bi yağmur biliyo musun ıslandım mı sana solucan gibi” (99/12);“madiden bi yağmur biliyo musun manyak mıyım ben bu kadar ıslandım” (100/1); “madiden bi yağmur biliyo musun teyze madiden bi yağmur biliyo musun ama sen ne anlarsın teyze” (100/13);“madiden bi yağmur biliyo musun bana hızlı bir cinton ver diyorum serinlicen mi diyosun” (100/22); madiden bi yağmur biliyo musun sıklam oldum sana geldim” (100/28); madiden bi yağmur biliyo musun seraba gittim bi de evde değil mi” (100/31); madiden bi yağmur yağıyo biliyo musun evlat niye ağladın diyo şöför bana” (101/7).
- moruk** (<Erm. “sakal”) Yaşlı kimse, ihtiyar. “hani biliyosun bi gece senin moruğun takasında oturmuştuk” (100/7).

sarkıtmak	Eylemek. “o sıra tam girişmişiz du bi dakika seraba bi telefon sarkıtayım mı diyicem demedim tabi” (99/9).
takmak	Önem vermek, değer vermek. “ana mana baba mama takmiycam bugünden sonra” (99/2).
takılmak	Vermek, borç vermek. “bi on kafa borç takılsana diyorum ben buna” (101/2).
takılğan	1. Belirli bir kahve, meyhane, diskotek vb. yerin sürekli müşterisi, müdavimi. “bi on kafa borç takılsana diyorum ben buna na sana takılğan diyo bu bana” (101/3). 2. Sürekli borç isteyen. “köhneyi de yıktılar biliyosun ordaki takılğanlar da aldı nerelere” (100/4).
toz olmak	Gitmek, kaçmak, ortadan yok olmak. “bu serap tel eden söylüyo buna bu arıyo bikaç yer daha toz ol diyo bana biliyo musun” (101/1).
tüymek	Gitmek, def olmak. “evi arasam demin tüymüşüm seni arasam anan baban zati duvar” (99/16).
uçmak	Bir uyuşturucu maddenin etkisi altında kendisinden geçmek, esrimek. “neyse hapçılar naylon tente çekmiş gel lan islanma dedi biri gittim ki bunlar uçalı çok olmuş” (99/19).
yemek	Kandırmak. “...ne zaman yedik seni abi yapma diyorum” (100/24).
yengen	“O kıza, o kadına ilgi gösterme, benim ilgim var” anlamında kullanılır. “ne de olsa biraz hatırım var yengenle attım kapağı içeri biliyo musun” (100/33).
zarvo	(<Çing. zarvo, sol’dan) krş. zarbo. Polis, polis memuru. “hani bi ıssızlık ki zarvolar bile devriye gezmiyo” (100/10).

SONUÇ

Şiir, öykü, roman, deneme, sözlük gibi farklı türlerde eserler kaleme alan ve yazdığı eserlerle pek çok ödüle layık görülen Hulki Aktunç’un kökü, bir dil metropolü olan kozmopolit bir şehrin, zengin dokusunda geçen çocukluğuna, evi gibi gördüğü Kadıköy çarşısının çok dinli, çok dilli, renkli dünyasına dayanmaktadır. Yirmi küsur dilin konuşulduğu İstanbul ve Kadıköy’ün renkli dünyası Hulki Aktunç’u dile ve etimolojiye yönlendirmiş, edebiyat mahfillerinde onun “dil kuyumcusu”, “Türkçenin seramik ustası” gibi sıfatlarla anılmasını sağlamıştır. Aktunç, roman ve öykülerinde eserlerindeki kahramanların sosyal yapısına göre dil seçimi yapan hem arkaizme hem neolojizme dair sözcüklere yer veren, dili eserlerinin merkezine yerleştiren bir yazardır. Yaşadığı şehrin hakkını veren, “bütünsel edebiyat insanı” olmasını ve dil hassasiyetini Kadıköy çarşısında geçirdiği çocukluk ve gençlik yıllarına borçlu olduğunu söyleyen Hulki Aktunç’un argoya merakı küçük yaşlarda başlamıştır.

Aktunç “Yer Altı Destanları” adlı şiiri için “argonun şiirde varoluş biçimlerinin özeti gibidir” (2014: 400) ifadesini kullanmıştır. Bu bağlamda “Madi Hayat In the Dark” için de “argonun öyküde varoluş biçiminin özeti, argonun öyküdeki sureti” ifadesini kullanmak

yersiz olmayacaktır. Nitekim Aktunç'un diğer eserlerinde argo öyküden çıkarıldığında eserlerde büyük değişiklikler olmazken bu öyküde argo öykünün odağındadır ve başlıktan yapı unsurlarına, kurgusuna kadar öykünün her satırında varlığını hissettirmektedir.

"Madi Hayat In the Dark", *Büyük Argo Sözlüğü* için yüz binlerce sayfa tarayan ve yerli-yabancı yazarların eserlerinden tanık cümleler aktaran Aktunç'un kendi öyküsünden de yararlandığını göstermesi bakımından önemli bir öyküdür. Öyküde genel argonun yanında suç dünyası alanından serseri argosuna ve uyuşturucu argosuna, cinsel dünya alanı argosuna, kapalı dünyalar alanı argosundan öğrenci argosuna, azınlık alan argosundan göçmen argosuna dair sözcükler kullanılmıştır. Aktunç, öykünün başkişisini ve onun çevresini göz önüne alarak kabadayı argosunu örnekleyen sözcüklere daha fazla yer vermiştir.

Çalışmada yer alan öykünün tanıklı argo lügatçesinde sırasıyla tanım, tanık cümle, sözcüğün öyküde geçtiği sayfa ve satır numarası belirtilmiştir. Öykünün tüm söz varlığı incelendiğinde argo dışında kaba sözlere de yer verildiği görülmüştür. Öykünün bütününde kahraman, sosyal sınıfına ve yaşına uygun bir dil ile konuşturulmuştur. Öyküde kullanılan eksiltmeler, kaba ve argo sözlerle asi gencin konuşma dili gerçekçi kılınmıştır. Böylelikle Aktunç, öyküdeki gencin iç dünyasını annesi, ablası, teyzesi, kız arkadaşı, arkadaşları ekseninde ve sosyal hayatından soyutlamadan vermiştir. Yazar gündelik hayatı, sokağı seçtiği sözcük kadrosu ve argo ile edebiyata taşımıştır. Edebiyatı kendisine yönelik bir argo olarak gören yazar kalbinin argosunu bu öyküde de ortaya koymuştur.

KAYNAKÇA

- Aktunç, H. (2000). *Toplu öyküler II, Bir yer göstericinin hayatı, güz her şeyi bilir*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aktunç, H. (2001). "Bir sözlük üzerine sözcükler", *Kadın argosu sözlüğü (Filiz Bingölçe, haz.)*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Aktunç, H (2009). *Bir Kadıköy'öğlü*. İstanbul: Heyemola Yayınları.
- Aktunç, H. (2014). *Büyük argo sözlüğü (tanıklarıyla)*. 9. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Dankoff, R. (2008). *Evlîyâ Çelebi seyahatnâmesi okuma sözlüğü*. (Semih Tezcan, çev.). İstanbul: YKY yayınları.
- Devellioğlu, F. (1982). *Türk argosu*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Ekici, A. (2009). "Meraklis". *Kitaplık*, 26 (202), Mart Nisan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 5-13.
- Kıraç, R. (2008). *Hulki Aktunç yoldaşım 40 yıl*. İstanbul: Say Yayınları.
- Laut, J. P. (2005). *Zur sexuellen lexik des Türkertürkischen, studia etymologica*

cracoviensia. Vol. 10, 69-122, ISSN: 1427-8219. e-2084-3836.

Meydan Larousse (1992). *Meydan Larousse ansiklopedisi*. 2. Cilt, İstanbul: Meydan Yayınevi.

Öner, H. (2019). *Bir dünya cenneti Kadıköy ve edebiyatımız*. Ankara: Gece Kitaplığı.

Özkan, N. (2002). "Gizli dil olarak argonun fonksiyonu üzerine". *Türk Kültüründe Argo*. E. Gürsoy-Naskali & G. Sağol (Edt.). Türkistan ve Azerbaycan Araştırma Merkezi Yayını (Sota), Hollanda, 23-30.

Sağol, G. (2002). "Argo sözlükleri". *Türk kültüründe argo*. E. Gürsoy-Naskali & G. Sağol (Edt.). Türkistan ve Azerbaycan Araştırma Merkezi Yayını (Sota), Hollanda, 73-92.

Söğüt, M. (2004). "Hulki Aktunç ile söyleşi". *Varlık*, Şubat, İstanbul 2004, 14.

Şen, M (2002). "Argo üzerine". *Türk kültüründe argo*. E. Gürsoy-Naskali & G. Sağol (Edt.). Türkistan ve Azerbaycan Araştırma Merkezi Yayını (Sota), Hollanda, 73-92.

Tietze, A. (2002). *Tarihi ve etimolojik Türkiye Türkçesi lügatı*. (1), A-E, İstanbul) Türkiye Bilimler Akademisi.

Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını.

Vahapoğlu, B. (2019), "Bir Hulki Aktunç biyografi tasarımı". *Kitap-lık*, 26 (202), Mart Nisan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 5-13.

Elektronik Kaynaklar:

14 Nisan 1999 tarihli Sedef Kabaş ile Portreler Programı, <https://www.youtube.com/watch?v=xEzluUgubCs> adresinden erişildi. (Erişim tarihi 14/06/2019)

Büyük Argo Sözlüğü (Tanıklarıyla), 12. Baskı, tanıtım yazısı, <http://kitap.ykykultur.com.tr/kitaplar/buyuk-argo-sozlugu-taniklariyla> adresinden erişildi. (Erişim tarihi: 17/07/2019)

Organizasyonlarda Lider Tutumunun Çalışanların İş Bağlılıkları Üzerine Etkileri: İstanbul İli Gaziosmanpaşa İlçesinde Faaliyet Gösteren Özel Temel Liselerde Bir Alan Araştırması

Nuri AVCI¹, Zafer SAYGILI²

Özet

Organizasyonlarda yöneticilerin liderlik tutumlarının çalışanların iş bağlılıkları üzerine etkilerini incelemek amacıyla; İstanbul İli Gaziosmanpaşa İlçesinde Faaliyet Gösteren özel temel liselerden ulaşılabilirlik kriterleri de göz önüne alınarak yargısal örnekleme yoluyla seçilen Özel Final Temel Lisesi, Özel Birey Temel Lisesi ve Özel Kültür Temel Lisesinde görev yapan 108 öğretmen üzerinde görgül bir araştırma yapılmıştır. Araştırmada ölçüm aracı olarak Çok Faktörlü Liderlik Stilleri Ölçeği ve İşe Bağlılık Ölçeği kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre; öğretmenlerin işe bağlılık düzeyleri ile demografik faktörler (cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, brans, meslekteki çalışma süresi ve kurumdaki çalışma süresi) arasında anlamlı bir ilişki olmadığı; öğretmenlerin işe bağlılık düzeyleri ile okul müdürlerinin dönüşümcü liderlik davranışları arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Organizasyon, Lider, Liderlik, İş Bağlılığı

Effects of Leadership Attitudes in Organization on Employees Job Commitment: A Field Research on Private Basic High Schools Operating in Gaziosmanpaşa District in İstanbul

Abstract

In order to examine the effects of leadership attitudes of the managers on the commitment to work. in organizations; empirical research was conducted on 108 teachers working at Private Final Basic High School, Private Individual Basic High School and Private Kültür Temel High School, which were selected by judicial sampling by considering accessibility criteria from private high schools operating in Gaziosmanpaşa District of İstanbul. Multifactorial. Leadership Styles Scale and Work Engagement Scale were used as measurement instruments in the research. According to the findings; there was no significant relationship between teachers' commitment levels and demographic factors (gender, age, marital status, educational status, branch, occupational duration and working time in the institution); It is concluded that there is a meaningful relationship between teachers' commitment levels and transformational leadership behaviors of school principals.

Key Words: Organization, Leader, Leadership, Commitment to work

¹Dr. Öğretim Üyesi, Nişantaşı Üniversitesi, navci1959@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8128-5666,

²Doktora Öğrencisi, Altınbaş Üniversitesi, zafersaygili001@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4500-9952,

GİRİŞ

Lider; ekip üyelerini, belirlenen hedefler için başarılı olmaya yönlendiren, çalışanların işlerini planlayan, denetleyip ve koordine eden, çalışmalarını yerine getirmek için yeterli yetenek ve özelliklere sahip olan kişi veya kişiler olarak gösterilebilir (Geçikli, 2014: 22-23). Lider ve liderlik kavramları aynı anlamda kullanılıyorsa da irdelendiğinde farklı anlamlar içerdiği görülür. Lider bir bireyi simgelerken liderlik bir davranış biçimi ve etkileme sürecidir (Kayaalp, 2015: 152). Lider; ünü, gücü ve toplumda kabul edilen yeri nedeniyle, belirli ortam ve zamanlar içerisinde, ilişkide bulunduğu topluluğu veya grubun tutum ve davranışlarını değiştirerek yönlendirme yeteneğini gösteren kişi, öncü, yol gösteren ve önderdir.

Etkileşimci liderliğin lider ile izleyici arasında karşılıklı olarak etkileşimi gerektirdiğini ileri sürmektedir. Etkileşimci liderler, geçmişi geleceğe götürmek isteyen liderlerdir (Çürük, 2014: 72-73). Dönüşümcü liderlik tarzında kısaca, “bir değer için başka bir değeri değiştirmeye yönelik bir anlayış içinde izleyicilerine yaklaşır” (Çekmecelioğlu, 2013: 244). Sosyal ortamın gerekliliği sonucunda lider yetki ve otoritesini kullanarak takip edenlerin davranışlarını kontrol altında tutar bir yandan da istek ve ihtiyaçları giderir (Aykanat, 2010: 40). Bu şekilde yalnızca işletmenin amaçlarını gerçekleştirmesi adına izleyenlerin hedeflerinin de önemli olduğu, yaklaşıma etkileşimci liderlik yaklaşımı denilmektedir. Başka bir ifadeye göre lider, izleyenlerinin kişisel menfaatlerini dikkate alırsa izleyenler de işletmenin hedeflerine ulaşması için gerekli gayreti göstereceklerdir (Künter, 2014: 23).

Dönüşümcü liderlik; karşılıklı bağlantılar ve hedeflerin takibinde işbirliği olarak yorumlanmıştır (Uzun, 2013: 74). Dönüşümsel liderlik anlayışına göre, lider takipçilerinin inançlarını, ihtiyaçlarını ve değer yargılarını değiştiren kişidir (Koçel, 2014: 696). Liderin takipçiler tarafından güvenilir olduğu algısının kabul edilmesinin önemine bakılarak dönüşümcü lideri işletme için bir vizyon ve misyon belirleyen kişi olarak tanımlamak mümkündür (Künter, 2014: 24).

Örgütsel perspektiften bakıldığında, işe bağlılık; çalışanın motivasyonunu sağlayan ve rekabetçi avantajın kurulmasının temelinde yatan bir kavramdır. Bireysel perspektiften bakıldığında ise işe bağlılık; kişisel gelişim, işyerinde tatmin duyma ve amaç odaklı davranışlar sergileme gibi durumların anahtarıdır (Kartal, 2015: 50). İşe bağlılık, örgütün verimliliğini ve etkililiğini artıran bir unsurdur (Kartal, 2015: 50-52). İşe bağlılık beraberinde örgütsel bağlılığı getirmektedir. Aralarındaki temel fark örgütsel bağlılık bütüne yönelik bir bağlılıkken, işe bağlılık bütünün parçasına yöneliktir (Tanrıbil, 2015: 26).

Araştırmanın evrenini oluşturan temel liseler, ilk eğitim ver öğretim yıllarını yeni doldurmuş kurumlar olduklarından, bu kurumlar için etkileşimci ve dönüşümcü liderliğin daha uygun olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmada; işe bağlılık ile demografik faktörlerin ilişkisi, etkileşimci ve dönüşümcü liderlik tutumlarının iş bağlılığı üzerindeki etkileri incelenecektir.

1.YÖNTEM

1.1.Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

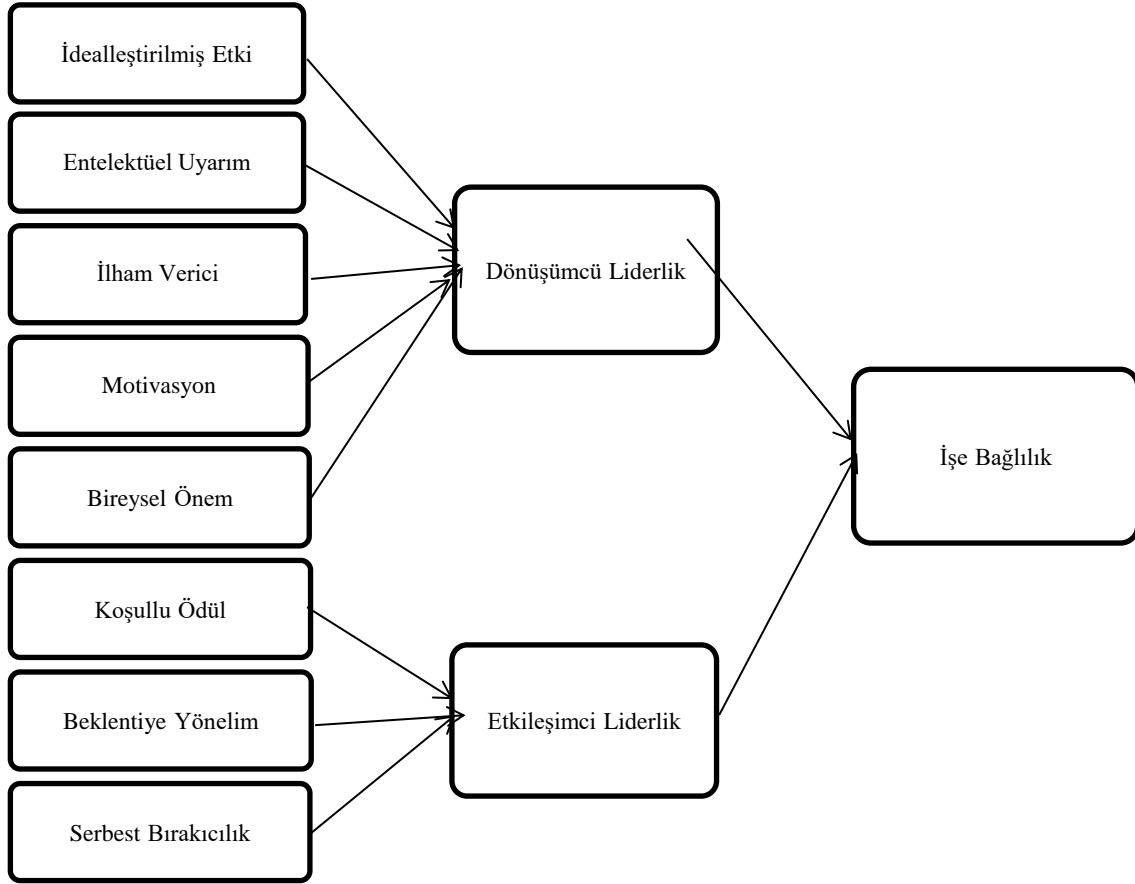
Araştırmanın evrenini, 2015-2016 eğitim öğretim yılında İstanbul ili Gaziosmanpaşa ilçesinde faaliyet gösteren 15 adet özel temel lisede görev yapan 360 öğretmen oluşturmaktadır.

Araştırma örneklemini ise; aynı ilçede faaliyet gösteren özel temel liselerden ulaşılabilirlik kriterleri de göz önüne alınarak yargısal örnekleme yoluyla seçilen Özel Final Temel Lisesi, Özel Birey Temel Lisesi ve Özel Kültür Temel Lisesinde görev yapan 108 öğretmen oluşturmaktadır. Dağıtılan anketlerden 95 tanesi geri dönmüş dönen anketlerden 2 tanesi hatalı ve 1 tanesi eksik doldurulması nedeniyle değerlendirilmeye alınmamıştır. Sonuç olarak 92 öğretmenin anketi değerlendirmeye alınarak analiz edilmiştir.

1.2. Araştırmanın Modeli ve Hipotezler

Bu araştırmada çalışanların işe bağlılıkları ile liderlerin tutumları arasındaki ilişki farklı değişkenler açısından incelenecektir. Bu nedenle, çalışmanın araştırma yöntemi olarak ilişkisel tarama modeli kullanılacaktır. Ölçekler araştırmanın hedef kitlesine uygulandıktan sonra, elde edilen veriler ilişkisel araştırma yöntemi ile değerlendirilecektir. Değerlendirme aşamasında öğretmenlerin mevcut durumu saptanmaya çalışılarak alternatif çözüm önerilerinde bulunulacaktır.

İlişkisel Tarama Modeli, iki veya daha fazla sayıdaki değişken arasındaki değişimi ve aralarındaki ilişkiyi belirlemeyi hedefleyen bir araştırma modelidir (Büyüköztürk vd., 2013: 37). Araştırmanın bağımlı değişkenini işe bağlılık, bağımsız değişkenini ise liderliğin alt boyutları oluşturmaktadır. Bu değişkenler şekil 10'da gösterilmektedir.

Şekil 1: Araştırma Modeli

Bu çalışmanın problem cümlesi “Yöneticilerin lider tutumları, çalışanların işe bağlılıklarını etkilemekte midir?” olarak belirlenmiştir. Araştırma sorusunun cevabı, elde edilen bulguların değerlendirilmesi ve hipotez testleri yardımıyla bulunmaya çalışılmıştır. Araştırmanın ana amacı doğrultusunda geliştirilen hipotezler aşağıdadır:

H₁: Öğretmenlerin işe bağlılık düzeyleri ile demografik faktörler (cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, brans, meslekteki çalışma süresi ve kurumdaki çalışma süresi) arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₂: Öğretmenlerin işe bağlılık düzeyleri ile okul müdürlerinin dönüşümcü liderlik davranışları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₃: Öğretmenlerin işe bağlılık düzeyleri ile okul müdürlerinin etkileşimci liderlik davranışları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

1.3. Bilgi Toplama Araçları

Araştırmada bilgi toplama aracı olarak Kişisel Bilgi Ölçeği (KBÖ), Çok Faktörlü Liderlik Stilleri Ölçeği (ÇFLSÖ) ve İşe Bağlılık Ölçeği (İBÖ) kullanılmıştır.

1.3.1. Kişisel Bilgi Ölçeği

Araştırmada çalışanların (öğretmenlerin) yedi adet demografik özellikleri sorulmaktadır. Bu ölçekte cinsiyet, yaş, medeni durum, öğrenim durumu, branş, öğretmenlikteki çalışması süresi ve mevcut kurumdaki çalışma sürelerine yönelik sorular bulunmaktadır.

1.3.2. Çok Faktörlü Liderlik Stilleri Ölçeği

Araştırmada Avolio ve Bass'ın 1985 yılında geliştirmiş olduğu Çok Faktörlü Liderlik Ölçeğinden Türkçeye Didin (2014) tarafından uyarlanan Çok Faktörlü Liderlik Stilleri Ölçeği (ÇFLSÖ) kullanılmıştır. Bu ölçeği kullanılmasının amacı, yeni liderlik kuramlarına dayanan bir ölçek olmasıdır. ÇFLSÖ alt ölçeklerini oluşturan maddeler, 1=kesinlikle katılmıyorum, 2=katılmıyorum, 3=kısmen katılmıyorum, 4=kısmen katılıyorum, 5=katılıyorum ve 6=kesinlikle katılıyorum şeklinde puanlanmıştır. Ölçek beş alt boyut ve 36 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin Cronbach's Alpha değeri 0,96 olarak bulunup Toplam Varyansı 76,80 olarak tespit edilmişti

1.3.3. İşe Bağlılık Ölçeği

Lodahl ve Kejner'in 1965 yılında geliştirilen ve Başbüyük (2012) tarafından Türkçeye uyarlanan 20 ifadeden oluşan İşe Bağlılık Ölçeği kullanılmıştır. Ölçekte 20 soru bulunmaktadır. Dereceleme kriterleri; 1=Hiç, 2=Nadiren, 3=Genellikle ve 4=Her zaman. Ölçeğin orijinal güvenilirliği Cronbach alfa katsayısı 0,71 iken Başbüyük (2012)'ün araştırması kapsamında 100 kişilik çalışma grubuna uygulanan İBÖ puanları üzerinde yapılan güvenilirlik çalışmasında; Cronbach alfa yöntemi ile hesaplanan iç tutarlılık katsayısı 0,8410 olarak bulunmuştur. Elde edilen bu sonuç ölçeğin oldukça yüksek düzeyde bir güvenilirliğe sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca madde güvenilirlikleri de madde kalan (item-remainder) yöntemi ile saptanmış ve tüm maddelerin güvenilir olduğu belirlenmiştir. Yapılan bu çalışma sonucunda, tüm maddeler güvenilir sonuç verdiği için, maddelerin tümünün ölçek kapsamında kalmasına karar verilmiştir.

Araştırma bulgularının analizinde SPSS 23 versiyonu kullanılmıştır.

2. ARAŞTIRMA BULGULARI VE ANALİZLERİ

2.1. Demografik Bulgular

Araştırmaya katılan Öğretmenlerin cinsiyet durumu Tablo 1'dedir.

Tablo 1: Öğretmenlerin Cinsiyet Değişkeni ile İlgili Bulguları

Cinsiyet	f	%
Kadın	39	42,4
Erkek	53	57,6
Toplam	92	100,0

Araştırma grubunu oluşturan öğretmenlerin çoğunluğunu erkek öğretmenler oluşturmaktadır (%57,6). Kadın öğretmenler bu çalışmada %42,4 ile temsil edilmektedir.

Araştırmaya katılan Öğretmenlerin yaş durumları Tablo2’dedir.

Tablo 2:Öğretmenlerin Yaş Değişkeni ile İlgili Bulguları

Yaş	f	%
20-30	49	53,3
31-40	32	34,8
41-50	9	9,8
51 ve üzeri	2	2,2
Toplam	92	100,0

Araştırma grubu içinde yaş değişkenine göre ilk sırayı 20-30 yaş grubu öğretmenler oluşturmuştur (%53,3). Bunu %34,8 ile 31-40 yaş ikinci sırada izlemiştir. Üçüncü sırada ise %9,8 ile 41-50 yaş grubu gelmiştir. Yaş değişkeninin yüzdelik dağılımları içinde son sırayı 51 yaş ve üzeri öğretmenlere ait olmuştur (%2,2). Bu durum, araştırmaya gönüllü olarak katılanların çoğunluk olarak genç ve orta yaş grubunda olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin medeni durumları Tablo 3’dedir.

Tablo 3: Öğretmenlerin Medeni Durum Değişkeni ile İlgili Bulguları

Medeni Durum	f	%
Evli	40	43,5
Bekar	52	56,5
Toplam	92	100,0

Araştırmaya katılan öğretmenlerin çoğunluğunu bekarlar oluşturmaktadır (%56,6). Evli öğretmenler bu çalışmada %43,5 ile temsil edilmiştir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin eğitim durumları Tablo 4’dedir.

Tablo 4: Öğretmenlerin Eğitim Durumu Değişkeni ile İlgili Bulguları

Eğitim Durumu	f	%
Lisans	66	71,7
Yüksek Lisans	24	26,1
Doktora	2	2,2
Toplam	92	100,0

Araştırmaya katılan öğretmenlerin en son mezun oldukları okul değişkenine göre frekans ve yüzdelik dağılımlarına bakıldığında öğretmenlerin büyük bir çoğunluğunun lisans mezunu olduğu görülmüştür (%71,7). Öğretmenlerin öğrenim durumunun yaklaşık dörtte birlik (%26,1) bir kısım olarak yüksek lisanstır. Araştırma grubunda doktora eğitimi yapanlar son sırada yer almaktadır (%2,2).

Araştırmaya katılan öğretmenlerin branş durumları tablo 5’dedir.

Tablo 5: Öğretmenlerin Branş Değişkeni ile İlgili Bulguları

Eğitim Durumu	f	%
Sosyal	37	40,2
Fen	43	46,7
Uygulamalı	12	13,0
Toplam	92	100,0

Araştırma grubu içinde branş değişkenine göre ilk sırayı fen grubu öğretmenleri almıştır (%46,7). Bunu %40,2 ile sosyal grubu ders öğretmenleri ikinci sırada ve %13,0 ile son sıra uygulamalı ders öğretmenleridir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin mesleki çalışma süresi tablo 6' dadır.

Tablo 6: Öğretmenlerin Mesleki Çalışma Süresi ile İlgili Bulgular

Mesleki Çalışma Süresi	f	%
1-5	47	51,1
6-10	19	20,7
11-15	15	16,3
16-20	6	6,5
21 yıl ve üzeri	5	5,4
Toplam	92	100,0

Araştırma grubuna katılan öğretmenlerin mesleklerindeki çalışma sürelerine ilişkin değişkenlere bakıldığında %51,1 dağılımla yaklaşık yarısını oluşturarak ilk sırayı 1-5 yıllık kıdeme sahip öğretmenler almıştır. Bunu %20,7 ile öğretmenlikteki çalışma süresi 6-10 yıl ikinci sırada izlemiştir. Üçüncü sırada %16,3 ile 11-15 yıl öğretmenlik mesleğinde çalışanlar bulunmaktadır. Dördüncü sırada ise %6,5 ile 16-20 yıl öğretmenlik yapanlar bulunmaktadır. Kıdem değişkeninin yüzdeler dağılımı içinde son sıra %5,4 ile 21 yıl ve üzeri öğretmenlik yapanlar oluşturmaktadır.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin mevcut kurumdaki çalışma Süresi Tablo7'dedir.

Tablo 7: Öğretmenlerin Mevcut Kurumdaki Çalışma Süresi ile İlgili Bulgular

Kurumdaki Çalışma Süresi	f	%
1-3	66	71,7
4-6	16	17,4
7-9	3	3,3
10 yıl ve üzeri	7	7,6
Toplam	92	100,0

Araştırma grubunu oluşturan öğretmenlerin büyük çoğunluğu (%71,7) mevcut kurumundaki çalışma süresi 1-3 yıl olanlar oluşturmuştur. İkinci sırada %17,4 lük bir kısım mevcut kurumunda 4-6 yıl çalışanlardır. Üçüncü sırayı ise 10 yıl ve üzeri mevcut

kurumda görev yapan öğretmenler oluşturmaktadır (%7,6). Son sırayı ise %3,3 lük bir kısım 7-9 yıl çalışanlardan oluşmaktadır.

2.2. Araştırmaya Katılan Öğretmenlerin Kişisel Bilgi Ölçeği, Çok Faktörlü Liderlik Stilleri Ölçeği ve İşe Bağlılık Ölçeği ile ilgili Analizleri

Bu bölümde araştırmaya katılan öğretmenlerin kişisel bilgi ölçeğine vermiş oldukları cevaplar ile işe bağlılık ölçeğinden elde edilen puanların arasındaki ilişkilerin analizleri ile işe bağlılık ölçeğinden elde edilen puanlar ile çok faktörlü liderlik stilleri ölçeğinden etkileşimci liderlik puanı ile dönüşümcü liderlik puanı arasındaki ilişkilerin analizlerine yer verilmiştir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin işe bağlılık düzeyleri ile cinsiyetleri arasındaki ilişki durumu Tablo 8’dedir

Tablo 8: Öğretmenlerin Cinsiyet Değişkenine Göre İşe Bağlılık Ölçeği Puanları İçin Yapılan İlişkisiz Grup “t” Testi Sonuçları

Ölçek	Cinsiyet	n	x	ss	Sd	t	p
İBÖ	Kadın	39	2,57	,28	90	-1,293	,199
	Erkek	53	2,66	,32			

Tablo 8’de görüldüğü üzere işe bağlılık ölçeği puanlarının cinsiyet değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan bağımsız gruplar t testi sonucunda grup ortalamaları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. ($t=-1,293$; $p>,05$). Öğretmenlerin işe bağlılıkları cinsiyetlerine göre anlamlı ölçüde değişmemektedir. Başka bir ifadeyle cinsiyet işe bağlılığın bir belirleyicisi değildir.

Standart sapma değerleri incelendiğinde, kadın öğretmenlerin ($ss=0,28$) erkek öğretmenlere ($ss=0,32$) göre işe bağlılık puanlarının daha homojen dağılım gösterdikleri ortaya çıkmıştır.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin işe bağlılık düzeyleri ile yaşları arasındaki ilişki durumu Tablo 9’dadır.

Tablo 9: Öğretmenlerin Yaş Değişkenine Göre İşe Bağlılık Ölçeği Puanları İçin Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Ölçek	Grup	n	x	ss	Sd	t	p
İBÖ	20-30	49	2,60	,29	3	1,412	,245
	31-40	32	2,59	,32			
	41-50	9	2,79	,30	88		
	51 ve üzeri	2	2,83	,39			
	Toplam		92	2,62	,30	91	

Tablo 9’da görüldüğü üzere işe bağlılık ölçeği puanlarının yaş değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere tek yönlü varyans analizi (anova) sonucunda grupların aritmetik ortalamaları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır

($t=1,412$; $p>0,05$). Öğretmenlerin işe bağlılıkları yaşlarına göre anlamlı ölçüde değişmemektedir. Başka bir ifadeyle yaş işe bağlılığın bir belirleyicisi değildir.

Ancak, 20-30 yaş grubundaki genç öğretmenlerin işe bağlılık ölçeği puan ortalamalarının 51 ve üzeri yaş grubundaki öğretmenlere göre daha düşük olması yaş arttıkça öğretmenlerin kurumlarına bağlılıklarının anlamlılığa yakın ölçüde arttığı gösterir. Standart sapma değerleri incelendiğinde, 20-30 yaşları arasındaki öğretmenlerin işe bağlılık puanlarının en homojen dağılımı ($ss=0,29$), 51 ve üzeri yaşlardaki öğretmenlerin ise en heterojen dağılımı ($ss=0,39$) gösterdikleri ortaya çıkmıştır.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin işe bağlılık düzeyleri ile medeni durumları arasındaki ilişki durumu Tablo 10'dadır.

Tablo 10: Öğretmenlerin Medeni Durum Değişkenine Göre İşe Bağlılık Ölçeği Puanları İçin Yapılan İlişkisiz Grup "t" Testi Sonuçları

Puan	Cinsiyet	n	x	ss	Sd	t	p
İBÖ	Evli	40	2,64	,28	90	,395	,694
	Bekar	52	2,61	,32			

Tablo 10'da görüldüğü üzere işe bağlılık ölçeği puanlarının medeni durum değişkenlerine göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan bağımsız gruplar t testi sonucunda grup ortalamaları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($t=0,395$; $p>,05$). Öğretmenlerin işe bağlılıkları medeni durumlarına göre anlamlı ölçüde değişmemektedir. Başka bir ifadeyle medeni durum işe bağlılığın anlamlı bir belirleyicisi değildir.

Standart sapma değerleri incelendiğinde, evli öğretmenlerin örgütsel bağlılık puanlarının ($ss=0,28$), bekâr öğretmenlere göre ($ss=0,32$) daha homojen dağılım gösterdikleri ortaya çıkmıştır.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin işe bağlılık düzeyleri ile eğitim durumları arasındaki ilişki durumu Tablo 11'dedir.

Tablo 11: Öğretmenlerin Eğitim Durumu Değişkenine Göre İşe Bağlılık Ölçeği Puanları İçin Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Ölçek	Eğitim Durumu	n	x	ss	Sd	t	p
İBÖ	Lisans	66	2,60	,25	2	,873	,421
	Yüksek Lisans	24	2,66	,41	89		
	Doktora	2	2,85	,42			
	Toplam	92	2,62	,30	91		

Tablo 11'de görüldüğü üzere işe bağlılık ölçeği puanlarının eğitim durumu değişkenine göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere tek yönlü varyans analizi (Anova) sonucunda grupların aritmetik ortalamaları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($f=0,873$; $p>0,05$). Öğretmenlerin işe bağlılıkları eğitim durumlarına göre

anlamli ölçüde değişmemektedir. Başka bir ifadeyle eğitim durumu işe bağlılığın bir belirleyicisi değildir.

Ancak, lisans eğitim grubundaki öğretmenlerin işe bağlılık ölçeği puan ortalamalarının yüksek lisans ve doktora grubundaki öğretmenlere göre daha düşük olması eğitim durumu arttıkça öğretmenlerin kurumlarına bağlılıklarının anlamlılığa yakın ölçüde arttığını gösterebilir. Standart sapma değerleri incelendiğinde, lisans eğitim grubundaki öğretmenlerin işe bağlılık puanlarının en homojen dağılımı ($ss=0,25$), doktora eğitim grubundaki öğretmenlerin ise en heterojen dağılımı ($ss=0,42$) gösterdikleri ortaya çıkmıştır.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin işe bağlılık düzeyleri ile branşları arasındaki ilişki durumu Tablo 12'dedir.

Tablo 12: Öğretmenlerin Branş Değişkenine Göre İşe Bağlılık Ölçeği Puanları için Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Ölçek	Branş	n	x	ss	Sd	t	p
İBÖ	Sosyal	37	2,65	,28	2	,244	,784
	Fen	43	2,61	,31	89		
	Uygulamalı	12	2,58	,38			
	Toplam	92	2,62	,30	91		

Tablo 12'de görüldüğü üzere işe bağlılık ölçeği puanlarının branş değişkenine göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere tek yönlü varyans analizi (anova) sonucunda grupların aritmetik ortalamaları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($f=0,244$; $p>0,05$). Öğretmenlerin işe bağlılıkları branşlarına göre anlamlı ölçüde değişmemektedir. Başka bir ifadeyle branş işe bağlılığın bir belirleyicisi değildir.

Standart sapma değerleri incelendiğinde, sosyal ders grubundaki öğretmenlerin işe bağlılık puanlarının en homojen dağılımı ($ss=0,28$), uygulamalı ders grubundaki öğretmenlerin ise en heterojen dağılımı ($ss=0,38$) gösterdikleri ortaya çıkmıştır.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin işe bağlılık düzeyleri ile meslekteki çalışma süreleri arasındaki ilişki durumu Tablo 13'dedir.

Tablo 13: Öğretmenlerin Mesleğindeki Çalışma Süreleri Değişkenine Göre İşe Bağlılık Ölçeği Puanları için Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Ölçek	Çalışma Süresi	n	x	ss	Sd	t	p
İBÖ	1-5	47	2,57	,33	4	1,944	,110
	6-10	19	2,68	,25	87		
	11-15	15	2,57	,21			
	16-20	6	2,74	,33			
	21 yıl ve üzeri	5	2,89	,31			
	Toplam		92	2,62	,30	91	

Tablo 13’de görüldüğü üzere işe bağlılık ölçeği puanlarının öğretmenlik mesleğinde çalışma süresi durumu değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere tek yönlü varyans analizi (anova) sonucunda grupların aritmetik ortalamaları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($f=1,944$; $p>0,05$). Öğretmenlerin işe bağlılıkları meslekteki çalışma sürelerine göre anlamlı ölçüde değişmemektedir. Başka bir ifadeyle öğretmenlikteki çalışma süresi durumu işe bağlılığın bir belirleyicisi değildir.

Ancak, 15 yıl ve altı öğretmenlik mesleğini yapanların işe bağlılık ölçeği puan ortalamalarının 16 ve üzeri öğretmenlik mesleğini yapanlara göre daha düşük olması mesleki çalışma süresi 15 yılın üzerine çıktıkça öğretmenlerin kurumlarına bağlılıklarının anlamlılığa yakın ölçüde arttığını gösterebilir. Standart sapma değerleri incelendiğinde, 11-15 yıl arasında öğretmenlik mesleğini yapan öğretmenlerin işe bağlılık puanlarının en homojen dağılımı ($ss=0,21$), 1-5 yıl ve 16-20 yıl arasında öğretmenlik mesleğini yapan öğretmenlerin ise en heterojen dağılımı ($ss=0,33$) gösterdikleri ortaya çıkmıştır.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin işe bağlılık düzeyleri ile kurumlarındaki çalışma süreleri arasındaki ilişki durumu Tablo 14’dedir.

Tablo 14: Öğretmenlerin Kurumlarındaki Çalışma Süreleri Değişkenine Göre İşe Bağlılık Ölçeği Puanları için Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Ölçek	Çalışma Süresi	n	x	ss	Sd	t	p
İBÖ	1-3	66	2,59	,31	3	1,282	,286
	4-6	16	2,71	,24	88		
	7-9	3	2,83	,42			
	10 yıl ve üzeri	7	2,66	,30			
	Toplam		92	2,62	,30	91	

Tablo 14’de görüldüğü üzere işe bağlılık ölçeği puanlarının öğretmenlerin mevcut kurumlarındaki çalışma süresi durumu değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere tek yönlü varyans analizi (anova) sonucunda grupların aritmetik ortalamaları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($f=1,282$; $p>0,05$). Öğretmenlerin işe bağlılıkları kurumlarındaki çalışma sürelerine göre anlamlı ölçüde değişmemektedir. Başka bir ifadeyle öğretmenlerin mevcut kurumlarındaki çalışma süresi durumu işe bağlılığın bir belirleyicisi değildir.

Ancak, mevcut kurumdaki çalışma süresi 1-3 yıl olan öğretmenlerin işe bağlılık ölçeği puan ortalamalarının 10 yıl ve üzeri mevcut kurumunda çalışan öğretmenlere göre daha düşük olması mevcut kurumdaki çalışma süresi arttıkça öğretmenlerin kurumlarına bağlılıklarının anlamlılığa yakın ölçüde arttığını gösterebilir. Standart sapma değerleri incelendiğinde, 4-6 yıl arasında mevcut kurumda çalışan öğretmenlerin işe bağlılık puanlarının en homojen dağılımı ($ss=0,24$), 7-9 yıl arasında mevcut kurumda öğretmenlik mesleğini yapan öğretmenlerin ise en heterojen dağılımı ($ss=0,42$) gösterdikleri ortaya çıkmıştır.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin işe bağlılık düzeyleri ile okul müdürlerinin dönüşümcü liderlik davranışları arasındaki ilişki durumu Tablo 15’dedir.

Tablo 15: Dönüşümcü Liderlik Puanları ile İşe Bağlılık Ölçeği Puanları Arasındaki İlişkileri Ortaya Koymak İçin Yapılan Korelasyon Analizi Testi Sonuçları

Değişkenler	n	r	p
Dönüşümcü Liderlik İBÖ	92	,216*	,039

Tablo 15’de görüldüğü gibi dönüşümcü liderlik puanları ile işe bağlılık puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunup bulunmadığını belirlemek amacıyla gerçekleştirilen korelasyon analizi testi sonucunda değişkenler arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur ($r=,217$; $p<,05$). Buna göre öğretmenlerin işe bağlılık düzeyi arttıkça okul müdürlerinden algıladıkları dönüşümcü liderlik düzeyinde artmaktadır.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin işe bağlılık düzeyleri ile okul müdürlerinin etkileşimci liderlik davranışları arasındaki ilişki durumu Tablo16’dadır.

Tablo 16: Etkileşimci Liderlik Puanları ile İşe Bağlılık Ölçeği Puanları Arasındaki İlişkileri Ortaya Koymak İçin Yapılan Korelasyon Analizi Testi Sonuçları

Değişkenler	n	r	p
Etkileşimci Liderlik İBÖ	92	,197	,060

Tablo 16’de görüldüğü gibi etkileşimci liderlik puanları ile işe bağlılık puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunup bulunmadığını belirlemek amacıyla gerçekleştirilen korelasyon analizi sonucunda değişkenler arasındaki ilişki anlamlı bulunmamıştır ($r=,197$; $p>,05$).

Çok faktörlü liderlik stilleri ölçeği puanlarının işe bağlılık ölçeği puanlarına göre yordanmasına ilişkin doğrusal regresyon analizi sonuçları Tablo 17’dedir.

Tablo 17: Çok Faktörlü Liderlik Stilleri Ölçeği Puanlarının İşe Bağlılık Ölçeği Puanlarına Göre Yordanmasına İlişkin Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	b	Standart Hata	Beta	t	p
Sabit	2,283	,141		16,188	,000
ÇFLSÖ	,089	,036	,251	2,456	,016

$r=,251$, $r^2 = ,63$, $f=6,030$, $p= 0,016$

Tablo 17’de görüldüğü gibi çok faktörlü liderlik stilleri ölçeği puanlarının işe bağlılık ölçeği puanlarını yordama gücünü ortaya çıkarmak için yapılan basit doğrusal regresyon analizi sonucunda, çok faktörlü liderlik stilleri ölçeği puanı ile işe bağlılık ölçeği puanı arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir ($R=0,251$ $R^2=0,63$). Çok faktörlü liderlik stilleri ölçeği puanlarının işe bağlılık ölçeği puanlarını yordama gücü istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($F=6,030$; $p<,05$)

Sonuç olarak;

Tablo 18: Model Özeti

Model	R	R ²	Ayarlanmış R ²	Tahminin Standart Hatası
1	,251 ^a	,063	,052	,29586

- a. Belirleyici : Çok Faktörlü Liderlik Stilleri Ölçeği Puanı
b. Bağımlı Değişken : İşe Bağlılık Ölçeği Puanı

Tablo 18’de görülen sonuçlar incelendiğinde R²=,063 değeri, bağımsız değişken olan çok faktörlü liderlik stilleri, bağımlı değişken olan işe bağlılık değişkenine ait varyansı %63 oranında bu faktörlere bağlı olarak şekillendiği ortaya çıkmıştır.

SONUÇ

Bu çalışmada cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, mesleki branş durumu mesleki kıdem ve çalışma süresi gibi demografik faktörlerin işe bağlılık üzerinde etkileri konusunda ulaşılan sonuçlara göre;

- İşe bağlılık ölçeği puanlarının cinsiyet değişkenine göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan bağımsız gruplar t testi sonucunda grup ortalamaları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. (t=-1,293; p>,05). Öğretmenlerin işe bağlılıkları cinsiyetlerine göre anlamlı ölçüde değişmemektedir. Başka bir ifadeyle cinsiyet işe bağlılığın bir belirleyicisi değildir.
- İşe bağlılık ölçeği puanlarının yaş değişkenine göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere tek yönlü varyans analizi (anova) sonucunda grupların aritmetik ortalamaları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır (t=1,412; p>0,05). Öğretmenlerin işe bağlılıkları yaşlarına göre anlamlı ölçüde değişmemektedir. Başka bir ifadeyle yaş işe bağlılığın bir belirleyicisi değildir.
- İşe bağlılık ölçeği puanlarının medeni durum değişkenlerine göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan bağımsız gruplar t testi sonucunda grup ortalamaları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır (t=0,395; p>,05). Öğretmenlerin işe bağlılıkları medeni durumlarına göre anlamlı ölçüde değişmemektedir. Başka bir ifadeyle evli ya da bekar olmaları işe bağlılığın bir belirleyicisi değildir.
- İşe bağlılık ölçeği puanlarının eğitim durumu değişkenine göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere tek yönlü varyans analizi (anova) sonucunda grupların aritmetik ortalamaları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır (f=0,873; p>0,05). Öğretmenlerin işe bağlılıkları eğitim durumlarına göre anlamlı ölçüde değişmemektedir. Başka bir ifadeyle eğitim durumu işe bağlılığın bir belirleyicisi değildir.
- İşe bağlılık ölçeği puanlarının branş değişkenine göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere tek yönlü varyans analizi (anova) sonucunda grupların aritmetik ortalamaları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır (f=0,244; p>0,05). Öğretmenlerin işe bağlılıkları branşlarına göre anlamlı ölçüde değişmemektedir. Başka bir ifadeyle branş işe bağlılığın bir belirleyicisi değildir.

- İşe bağlılık ölçeği puanlarının öğretmenlik mesleğinde çalışma süresi durumu değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere tek yönlü varyans analizi (anova) sonucunda grupların aritmetik ortalamaları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($f=1,944$; $p>0,05$). Öğretmenlerin işe bağlılıkları meslekteki çalışma sürelerine göre anlamlı ölçüde değişmemektedir. Başka bir ifadeyle öğretmenlikteki çalışma süresi işe bağlılığın bir belirleyicisi değildir.
- İşe bağlılık ölçeği puanlarının öğretmenlerin mevcut kurumlarındaki çalışma süresi durumu değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere tek yönlü varyans analizi (anova) sonucunda grupların aritmetik ortalamaları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($f=1,282$; $p>0,05$). Öğretmenlerin işe bağlılıkları kurumlarındaki çalışma sürelerine göre anlamlı ölçüde değişmemektedir. Başka bir ifadeyle öğretmenlerin kurumlarındaki çalışma süresi işe bağlılığın bir belirleyicisi değildir.

Sonuç olarak: “H₁: Öğretmenlerin işe bağlılık düzeyleri ile demografik faktörler (cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, brans, meslekteki çalışma süresi ve kurumdaki çalışma süresi) arasında anlamlı bir ilişki vardır.” hipotezi ret edilmiştir.

Bu sonuç Başibüyük (2012)'ün, 2009-2010 öğretim sezonunda İstanbul İli Anadolu yakasında bulunan İlköğretim Okullarında çalışan öğretmenler üzerinde yürüttüğü “İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin İşe Bağlılıkları İle Moral Durumları Arasındaki İlişki” adlı çalışmasında. “erkek öğretmenlerin işe bağlılık özelliği, kadın öğretmenlerden anlamlı derecede daha yüksektir. Öğretmenlerin yaşları ve kıdemleri yükseldikçe; işe bağlılık özellikleri düşüş göstermektedir” sonucu “cinsiyet, yaş ve çalışma süresi” gibi demografik faktörler bakımından bu çalışma ile örtüşmemektedir. Bu sonucun seçilen evren ve örneklemden kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu çalışmada seçilen örneklem, Başibüyük'ün seçtiği örnekleme göre tesadüfi bir araya gelmiş, hizmet süresi olarak henüz başlangıç aşamasında olan Temel Liselerden oluşmaktadır. Bu kurumlarda çalışan öğretmenlerde kurumsal güven ve kurumsal vatandaşlık algılarının düşük olabileceği ve bu durumun işe bağlılık üzerinde etkili olabileceği düşünülmekteyse de bu konunun ampirik bir çalışmayla sınaması gerekmektedir.

Liderlik tutumlarının öğretmenlerin işe bağlılık düzeyleri ile ilişkisi bağlamında ulaşılan sonuçlara göre;

- Dönüşümcü liderlik puanları ile işe bağlılık puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunup bulunmadığını belirlemek amacıyla gerçekleştirilen korelasyon analizi testi sonucunda değişkenler arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur ($r=,217$; $p<,05$). Buna göre öğretmenlerin işe bağlılık düzeyi arttıkça okul müdürlerinden algıladıkları dönüşümcü liderlik düzeyinde artmaktadır. Sonuç olarak: “H₂: Öğretmenlerin işe bağlılık düzeyleri ile okul müdürlerinin dönüşümcü liderlik davranışları arasında anlamlı bir ilişki vardır.” hipotezi kabul edilmiştir.
- Etkileşimci liderlik puanları ile işe bağlılık puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunup bulunmadığını belirlemek amacıyla gerçekleştirilen korelasyon analizi

sonucunda değişkenler arasındaki ilişki anlamlı bulunmamıştır ($r=,197$; $p>,05$). Sonuç olarak: “H₃: Öğretmenlerin işe bağlılık düzeyleri ile okul müdürlerinin etkileşimci liderlik davranışları arasında anlamlı bir ilişki vardır.” hipotezi ret edilmiştir.

Her iki sonuç, Yavuz (2008)'un, Antalya, Aydın ve Muğla'daki turizm alanında faaliyet gösteren tatil köyleri ve dört ve beş yıldızlı otellerdeki 597 çalışan üzerinde yürüttüğü 'Dönüşümcü ve Etkileşimci Liderlik Davranışının Örgütsel Bağlılığa Etkisinin Analizi' adlı çalışması sonuçlarına göre, örgütte, etkileşimci ve dönüşümcü liderlik davranışı, çalışanların örgüte bağlılığını etkilediği ortaya çıkmıştır. Etkileşimci Liderlik davranışının, dönüşümcü liderlik davranışına kıyasla örgütsel bağlılık ile ilişkisi daha kuvvetli olduğu tespit edilmiştir" sonucu ile karşılaştırıldığında; her iki çalışmanın dönüşümcü liderlik ile ulaştığı sonuç örtüşmekte ise de etkileşimci liderlik ile ilgili sonuçlar örtüşmemektedir. Bu sonucun yine seçilen evren ve örneklemin örgütsel yapısı ile açıklanabileceği düşünülmektedir. Dershanelerden liseye dönüştürülmekte olan Temel Liselerde bir özel girişimci tercihi olarak dönüşümcü liderliğin önceliklenmesinin uygun görülmüş olabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Altun, Y. (2013), "Çalışanların Örgütsel Bağlılık Düzeylerine Yöneticilerinin Etik Liderlik Davranışlarının Etkisi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi SBE.
- Aykanat, Z. (2010), "Karizmatik Liderlik ve Örgüt Kültürü İlişkisi Üzerine Bir Uygulama", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi SBE.
- Başbüyük, K. (2012), "İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin İşe Bağlılıkları ile Moral Durumları Arasındaki İlişki", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi SBE.
- bayraktar, M. (2014), "Çalışanların Liderlik Özellikleri ile Örgüte Bağlılıkları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Aksaray İlindeki Özel Eğitim Merkezlerinde Bir Uygulama", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Türk Hava Kurumu Üniversitesi SBE.
- Büyüköztürk Ş., K. Çakmak E., Akgün Ö.E., Karadeniz Ş. ve Demirel F. (2013), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* 15. Bsm. Ankara. Pagem Akademi Yay.
- Çekmecelioğlu, G. H. (2013), *Yönetim ve Organizasyon* 1. Bsm. İstanbul: Lisans Yay.
- Çürük, R. (2014), "Organizasyonlarda Çatışma ve Çatışma Yönetiminde Liderlik Üzerine Bir Araştırma", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE.
- Didin, Ş. ve N. (2014), "Resmi ve Özel Temel Eğitim Kurumlarındaki Yöneticilerin Liderlik Stilleri ile Öğretmenlerin Örgütsel Bağlılıkları Arasındaki İlişki ve Bazı Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi EBE.
- Dikmen, B. (2012), "Liderlik Kuramları ve Dönüştürücü Liderlik Kuramı'nın Çalışanların Örgütsel Bağlılık Algıları Üzerindeki Etkilerine Yönelik Uygulamalı Bir Araştırma", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi SBE.
- Geçikli, F. (2014), "Liderlik ve Duygusal Zeka: Mustafa Kemal ATATÜRK Örneği", *Atatürk Üniversitesi İletişim Dergisi*. Sayı:3.

- Hamarat, M. (2010), *"Liderlik ve Liderlik Davranışı: Polis Okulunda Bir Araştırma"*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE.
- Kartal, Hakan (2015), *"Örgütsel Bağlılığı Etkileyen Etmenler ve Örgütsel Bağlılığın, İşe Bağlılık ve Ayrılma İsteği Gibi Kavramlarla Olan İlişkilerinin Uygulamalı Analizi"*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi FBE.
- Kayaalp, İ. (2015), *Genel İşletme*, 1. Bsm. Kocaeli: Umuttepe Yay.
- Koçel, T. (2014), *İşletme Yöneticiliği*, 15. Bsm. İstanbul: Beta Yay.
- Künter, N. (2014), *"Askeri Liderlik: Kavramlaştırma ve Askeri Liderin Etkinliğinin Ölçümüne İlişkin Bir Ölçek Geliştirme Çalışması"*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü.
- Özler, E. ve Derya N. (2013), *"Liderlik"*, Celil KOPARAL ve İnan ÖZALP (Ed.), *Yönetim ve Organizasyon*. İçinde (94-123) 1. Bsm. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset Tesisleri
- Pazarbaş, M. (2012), *"Liderlik ve Otorite: Lise Öğrencilerinin Liderlik ve Otorite Algısı Üzerine Bir Araştırma"*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE.
- Tanrıbil, S. (2015), *"Vizyoner Liderlik Davranışlarının Çalışanların Örgütsel Bağlılık ve Adalet Algularına Etkisi: Erzurum İli Bankacılık Sektöründe Yapılan Bir Araştırma"*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE.
- Uzun, V. (2013), *"Etik, Ahlak ve Liderlik Kavramları ve Etik Liderlik"* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü SBE.
- Yavuz, E. (2008), *"Dönüşümcü ve Etkileşimci Liderlik Davranışının Örgütsel Bağlılığa Etkisinin Analizi"*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü,

Yüksek Yargı Kararları Işığında İşletme Yönetiminde Nepotizm, Favoritizm ve Kronizm Davranışlarının Hukuki Boyutları

Fatih KARCIOĞLU¹, Ceyhun SERÇEMELİ²

Özet

Günümüzde ve geçmişte toplumların daima aradıkları ve tam olarak uygulanması için çaba gösterdikleri kavramlar arasında yer alan hak ve adalet kavramları, toplumsal düzenin sağlanması açısından büyük önem arz etmektedir. Çalışma hayatının da vazgeçilmezleri arasında yer alan hak ve adalet kavramlarının ihmal edilmesi, birçok problemi beraberinde getirebilmektedir. Çalışma hayatında ortaya çıkabilen bu problemler arasında nepotizm, favoritizm ve kronizme ilişkin davranışlar da yer almaktadır. Çalışma hayatında liyakatin ve eşitliğin önemi literatürdeki çalışmalarda sıklıkla vurgulanmaktadır. Öyle ki bu hususta meydana gelen ihmal ve kayırmacı davranışlar, işletmede çalışanların performansını olumsuz yönde etkileyebilmekte, bu durum çalışanların işten ayrılmasına dahi sebebiyet verebilmektedir. Nepotizm, favoritizm ve kronizm kavramları da söz konusu kayırmacı davranışların çeşitli görünümleri olarak literatürde yer alan kavramlardır. Söz konusu kavramlar yalnızca sosyal ve ekonomik yönleriyle değil hukuki açıdan da bir takım problemlere sebep olabilmektedir. Bu çalışmanın amacı işletme yönetiminde nepotizm, favoritizm ve kronizme yönelik davranışların hukuki boyutlarının araştırılması ve Yüksek Yargı Kararları ışığında konunun önemini vurgulanmasıdır. Çalışma kapsamında öncelikle nepotizm, favoritizm ve kronizm kavramları açıklanacak, ardından Yüksek Yargı Kararları ışığında konunun hukuki boyutları üzerine değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Nepotizm, Favoritizm, Kronizm, Çalışma Hayatı, Hukuk.

Legal Aspects of Nepotism, Favoritism And Cronyism Behaviors

Abstract

The concepts of rights and justice which are among the concepts that societies have always sought is very important to ensure social order. Neglecting the concepts of rights and justice, which are among the indispensables of working life, also can bring many problems. Among the problems that may occur in working life are nepotism, favoritism and cronyism behaviors. The importance of merit and equality in working life is emphasized in the literature. Such negligence and favoritism can negatively affect the performance of the employees and this may cause the employees to quit their jobs. The concepts of nepotism, favoritism and cronyism are also concepts in the literature as various types of preferential treatment. These concepts can cause not only social and economic aspects but also some legal problems. The aim of this study is to investigate the legal aspects of behaviors related to nepotism, favoritism and cronyism in business management and to emphasize the importance of the issue in the light of The High Court Decisions. Within the scope of the study, firstly the concepts of nepotism, favoritism and cronyism will be explained and then the legal dimensions of the subject will be evaluated in the light of The High Court Decisions.

Keywords: Nepotism, Favoritism, Cronyism, Preferential Treatment, Law.

¹ Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, fkarci@atauni.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3182-6484

² Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi, Ceyhun.sercemeli@atauni.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6013-5239

INTRODUCTION

In every period of history, the concepts of justice and equality are concepts that human beings makes great efforts to provide. From the past to the present, famous thinkers have written books on this subject, and have made important studies and struggles. For example, Socrates said in one of his words: “doing injustice is worse than suffering it” and Victor Hugo said that “Being good is easy, what is difficult is being just.” (Koca, 2015, 255-256). These concepts, which are thought to be struggling from past to present, are positive concepts when they are applied correctly in working life and are the ones that can cause a number of problems when applied wrongly.

Behaviours that kind of preferential treatment in working life, may cause a negative impact on the sense of justice and performance among employees. Therefore, a lot of research has been done on the negative effects of these behaviours in the literature (Fu, 2015, 5; Kavasoglu et al., 2016, 202; Silva et al., 2019). In these studies, it is frequently emphasized that these behaviors may cause increase in job stress and intention to quit and also may cause decrease in productivity, job satisfaction and self-esteem (Arasli & Tümer, 2008). On the other hand, preferential treatment in business management may cause a number of legal problems (Aktay et al., 2009, 57).

Employers and managers in business management are bound by the applicable Labor Law Rules. Violation of the rules in question may lead to situations such as compensation, administrative fines. The rules of labor law contain the rules that employers and managers must follow. These rules generally include the application of equal pay for equal work, the principle of equal treatment, and the prohibition of discrimination. The concepts of nepotism, favoritism and cronyism, which are among the various views of preferential treatment in working life, are also among the behaviors that are prohibited by the rules of law. The employees who are negatively affected by their performance due to such behaviors can rightfully terminate their employment contracts in various situations and obtain the right to compensation.

Within the scope of this study, the concepts of nepotism, favoritism and cronyism will be briefly explained, the problems of these behaviours in labor law will be emphasized, then, in the light of the High Court Decisions, the importance of the subject will be emphasized.

Concepts of Nepotism, Favoritism and Cronyism

The concepts of nepotism, favoritism and cronyism can be expressed in different forms of preferential treatment. The concept of preferential treatment (in Turkish kayırmacılık) means; “To give unfair advantage to someone, to favor” in the TDK dictionary (www.tdk.gov.tr). Depending on the relationship between the organization or the individual who benefited from preferential treatments may appear in different ways in working life. When the studies in the literature are examined, the three most common forms of preferential treatment are nepotism, favoritism and cronyism. These types of preferential treatment, which can be expressed as management diseases, will be briefly explained below (Büte, 2011, 385; Dağli & Akyol, 2019, 36-37).

The word nepotism comes from the Latin word 'nepos', and it means “nephew” in English. Nepotism, which is a kind of preferential treatment, is a concept which expresses that relatives are generally preferred to other employees (Kiechel, 1984, 143). In the literature, the reason why the concept of Nepotism was generally perceived as negative was that during the Renaissance period, some of the popes' wishes to find high-level jobs for their nephews. These practices in this period negatively affected the church's effectiveness and the morale of other people. Nepotism, which is considered as non-professional practices in business life, is still perceived as negative and it continues to exist (Ford & McLaughlin, 1985, 57). Particularly in the recruitment process, the relatives who have blood ties are preferred by not taking the merits of merit into consideration. The behaviours related to nepotism may adversely affect the performance of the employees and accordingly cause a decrease in the performance of the employees. Employees are disappointed in the enterprises with such nepotism behaviours and their productivity decreases due to lack of merit (Nadeem et al., 2015; Padgett et al., 2019, 106). The word nepotism comes from the Latin word 'nepos', and it means “nephew” in English. Nepotism, which is a kind of preferential treatment, is a concept which expresses that relatives are generally preferred to other employees.

Another form of preferential treatment is Favoritism. This word has two somewhat different meanings. First meaning, the general inclination to favor one person or group over others. Second meaning, concrete preferential treatment of those to whom one has personal connections, such as relatives, friends, neighbors or other acquaintances. In granting preferential treatment to a friend or family member, generally the agent misuses the position and power that he owes to the principal and the principal unable to control the agent because of asymmetric information. As a consequence, favoritism is very widespread where interactions are not transparent and officials are not held accountable for their actions (Silva et al., 2019).

The third form of preferential treatment is cronyism. This concept comes from the word crony, which originated as a piece of Cambridge University slang around the 1660s. Originally written as chrony, it was based on the Greek word khrónios, meaning “long-standing.” Crony seems to have been intended to mean “friend of long-standing”. However, the neutrality and innocence of the word was destroyed. With the change of meaning in cronyism, crony now often entails a derogatory sense of friendship with a trace of political corruption or preferential treatment about it (Khatri & Tsang, 2003, 290; Ak & Sezer, 2018, 245).

Decades of research in political science, economics, and anthropology have demonstrated that nepotism, favoritism and cronyism are bad for organizational performance. These kind of behaviors are bad for employees who are forced to weigh conflicting obligations, they are bad for coworkers who become demoralized when they suspect the worst and eventually they are also bad for organizational performance (Pearce, 2015, 43-44). In the light of High Court Decisions, the legal aspects of the behaviors such as nepotism, cronyism and favoritism will be discussed below.

Legal Assessment of Nepotism, Favoritism and Cronyism Behaviors In The Light Of High Court Decisions

Many national and international regulations that prohibit preferential treatment in business management are in force, and High Court Decisions often refer to such regulations. Considering the national resources of the Labor Law, it is seen that in the 1982 Constitution and the Labor Law No. 4857, the acts contrary to the equal treatment debt are prohibited. On the other hand, the principle of equal treatment has been dealt with in various forms in the Universal Declaration of Human Rights, the European Convention on Human Rights, the European Social Charter, the Treaty on the European Economic Community, the Convention and the Recommendations of the International Labor Organization (Aktay et al. 2009, 49-59).

The principle of equal treatment is valid in all jurisdictions, and in terms of the Labor Law, the employer should not engage in different behaviors as long as there is no just and objective reason among the employees in the workplace. In this regard, the management right of the employer is limited. In other words, the prohibition on discrimination of the employer prohibits arbitrary discrimination of the personnel working in the workplace. However, the equal treatment obligation does not require all workers to be brought to the same situation without any difference.

The sanction of the employer to act in violation of the act of equal treatment is regulated in the sixth paragraph of Article 5 of the Labor Law No. 4857. According to the provision in question, the employee has the right to demand to a fee in the amount of up to four months and the rights which he lacked. Even though the burden of proof against the equal treatment debt is in the employee, according to the regulation in the last paragraph of the said article when the employee raises evidence that strongly demonstrates the existence of the violation, the employer must prove otherwise (Ulucan, 2014, 372-378; karararama.yargitay.gov.tr, 9. H.D., 2015/28698 E., 2018/22722 K.). There are many High Court Decisions on preferential treatment that contradict the principle of equality.

In the decision of the 9th Civil Chamber of the Court of Appeals numbered 2015/28698 E. and 2018/22722 K., summarized in the following statements that (karararama.yargitay.gov.tr):

"... As a result, the educational status and performance of ... in the same department and ...'s position and performance are superior to the plaintiff. Due to objective reasons such as educational status, seniority and performance, the employer may raise rates at different rates within the framework of the right to management and may pay different amounts accordingly.

In the judgment of the local court, it was decided to accept severance pay on the grounds that the justification of the wage difference between the defendant's defense and the certificates, diplomas and other documents presented by him in favor of the other employees could not be understood but in the judgement of the High Court, it's understood that in the documents submitted by the employer, it was understood that the objective reasons for paying different amounts of wages to the employees were revealed." Approximately these statements take place in the decision.

As it can be seen in the light of the above decision of the High Court, certain objective criterias should be taken as basis for accepting the wage difference between the

employees who are doing the same work in the same workplace. It is understood that employers may raise different rates within the framework of management rights due to objective reasons such as educational status, seniority and performance and pay different amounts accordingly. The difference between the peer employees in terms of education, seniority and performance criteria has been examined in detail by the High Court and at this point it has been accepted that different wages can be paid to the employees who are objectively more qualified than the plaintiffs. So, the most important situation is “the objective criterias” which includes education, seniority, performance etc.

In the working life, it is possible to encounter preferential treatment not only in the field of private law but also in the field of public law. There is an exemplary Council of State decision which can be shown as an example for nepotism based on nepotism and kinship.

In the 12th Chamber of the Council of State's 1995/9585 E. and 1997/2206 K. Decision (emsal.danistay.uyap.gov.tr): *“plaintiff claims that the mayor has unjustly terminated his duty.*

...

The local administrative court has decided that the proceedings were not against the law in accordance with the above-mentioned bylaw as the applicant's mayor was his father at the time of his appointment as a candidate civil servant.

The plaintiff requested that the decision be examined by appealing. The local court's decision was upheld by law and procedure.” Approximately these statements take place in the decision.

In the light of the High Court judgment above, the decision of the Mayor to appoint persons who are relatives of him / her (son, brother, niece, uncle, etc.) is not approved. As it can be understood from the decision, it is desired to avoid behaviors that can be described as nepotism or favoritism related to relatives in public administration. When considered in terms of private law, although it is hard to prove the behaviors which are the examples of preferential treatment among employees is also unlawful.

In the decision of the 9th Civil Chamber of the Court of Appeals numbered 2017/7091 E. and 2017/18019 K. (karararama.yargitay.gov.tr); *“The plaintiff requested compensation for not being treated equally.*

...

The plaintiff stated that the defendant employer discriminated among the employees and requested compensation.

...

In concrete dispute, in content of the file and the content of the court decision, it is understood that the plaintiff was not treated equally by defendant. So it is appropriate to pay the labor receivables paid to the peer workers in favor of the plaintiff.” Approximately these statements take place in the decision.

As seen in the light of the precedent decision above, it is not lawful for the employer to engage in favorable behaviors among his / her employees without putting forward any objective criterias. However, this situation must be proved by the employee or if the employee raises evidence that strongly indicates the existence of the violation in question, its opposite must be proved by the employer (Ulucan, 2014: 372-378).

CONCLUSION AND DISCUSSIONS

In the literature, it is frequently emphasized that preferential treatment as nepotism, favoritism and cronyism may increase employees' intention to quit their jobs, cause job stress, decrease job satisfaction and cause decrease in productivity. At the same time it is understood that the said behaviors may constitute unlawfulness.

In working life, preferential treatment can occur in various forms. However, these behaviors must be proved with its unlawful aspects by the employee or if the employee raises evidence that strongly indicates the existence of the violation in question, its opposite must be proved by the employer.

When the decisions of the High Court are examined, it is concluded that there is no violation of the law if the employer shows a difference between the employees regarding the factors related to education, seniority or performance. Because, in this case, the employer protects and encourages qualified employees who contribute more to the enterprise in terms of wages or various social rights. On the other hand, without making objective criteria, obvious and explicit preferential treatment among the employees within the enterprise and especially preferential treatment based on reasons such as languagee, race, color, gender, disability, political opinion, philosophical belief, religion and sect and similar reasons are strictly banned in accordance with Article 5 of the Labor Law. From this point for example if the executives conduct favorable attitudes towards employees who are close to them in terms of their philosophical belief, this will be contrary to the law. But, as mentioned above, it is difficult to prove this situation.

As a result, preferential treatment as nepotism, favoritism and cronyism in the workplace, may be contrary to the law. This situation must be proved by the employee or if the employee raises evidence that strongly indicates the existence of the violation in question, its opposite must be proved by the employer. In this case, it is possible for the employee to claim an appropriate compensation for his wages up to four months and his / her rights which he/she deprived.

REFERENCES

Ak, M. & Sezer, Ö. (2018). Kamu personel sisteminde çalışanların görevde yükselmesinde kayırmacılık sorunu. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.23, Geybulla Ramazanoğlu Özel Sayısı, 739-757.

- Aktay, N., Arıcı, K. & Kaplan, E. (2009). İş hukuku. Ankara: Seçkin Yay.
- Araslı, H. & Tümer, M. (2008). Nepotism, Favoritism And Cronyism: A Study Of Their Effects On Job Stress And Job Satisfaction In The Banking Industry Of North Cyprus. *Social Behavior And Personality: An International Journal*, 36(9), 1237-1250.
- Büte, M. (2011). Kayırmacılığın Çalışanlar Üzerine Etkileri İle İnsan Kaynakları Uygulamaları İlişkisi: Türk Kamu Bankalarına Yönelik Bir Araştırma. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(1), 383-404.
- Dağlı, A., & Akyol, Z. (2019). The Relationship between Favouritism Behaviours of Secondary School Administrators and Organizational Commitment of the Teachers. *Journal of Education and Training Studies*, 7(7), 35-49.
- Ford, R. & McLaughlin, F. (1985). Nepotism. *Personnel Journal*, 64(9), 57-60.
- Fu, I. (2015). Favoritism: "Ethical Dilemmas Viewed Through Multiple Paradigms". *The Journal of Values-Based Leadership*, 8(1), 6.
- DANIŞTAY. (2019). <http://emsal.danistay.uyap.gov.tr/BilgiBankasiIstemciWeb/>
- TDK. (2019). http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c9a29ddc013f9.36933108
- YARGITAY. (2019). <https://karararama.yargitay.gov.tr/YargitayBilgiBankasiIstemciWeb/pf/sorgula.xhtml>
- Kavasoğlu, İ., Özer, U. & Yenel, F. (2016). Sporda Favoritizm: Mücadele Sporları Üzerine Bir İnceleme, *Ankara Üniv. Spor Bil. Fak.,14(2)*, 199-211.
- Khatri, N. & Tsang, E. W. K. (2003). Antecedents and Consequences of Cronyism in Organizations, *Journal of Business Ethics Vol. 43, No: 4*.
- Kiechel, W. (1984). How to Relate to Nepotism. *Fortune*, February, 143-144.
- Koca, F. (2015). Ahmet Fırat, Torosların Ehmeti. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 (27), 251-256.
- Kolb, B., & Cioe, J. (1998). Absence of recovery or dendritic reorganization after neonatal posterior parietal lesions. *Psychobiology*, 26, 134-142.
- Nadeem, M., Ahmad, R., Ahmad, N., Batool, S. R., & Shafique, N. (2015). Favoritism, Nepotism And Cronyism As Predictors Of Job Satisfaction: Evidences From Pakistan. *Journal of Business and Management Research*, 8, 224-228.
- Padgett, M. Y., Padgett, R. J., & Morris, K. A. (2019). Reactions to nepotism in the hiring process: The role of family member qualifications. *Journal of Organizational Psychology*, 19(4).
- Pearce, J. L. (2015). Cronyism and nepotism are bad for everyone: The research evidence. *Industrial and Organizational Psychology*, 8(1), 41-44.
- Teixeira da Silva, J. A., Katavić, V., Dobránszki, J., Al-Khatib, A., & Bornemann-Cimenti, H. (2019). Establishing Rules for Ethicists and Ethics Organizations in Academic Publishing to Avoid Conflicts of Interest, Favoritism, Cronyism and Nepotism. *KOME: AN INTERNATIONAL JOURNAL OF PURE COMMUNICATION INQUIRY*.

Ulucan, D., (2014). Eşitlik İlkesi ve Pozitif Ayrımcılık. Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 15 (Özel Sayı), 369-383.

Çocuk Suçluluğunu Etkileyen Muhtemel Faktörler: Suç Korkusu, Kentleşme Ve Aile Yapıları (Samsun İlkadım Ve Canik İlçeleri Örneği)*

Selim EREN¹, Nebahat DEMİRAY²

Özet

Suç toplumsal bir sorundur. Nerede bir insan varsa orada suç davranışının ortaya çıkması söz konusudur. Göçlerle beraber büyük kentlere gelen aileler, zamanla ve yavaş yavaş çözülmeye başlamıştır. Geniş aile, yerini çekirdek aileye bırakmıştır. Yine çekirdek aile de kendi içerisinde parçalara ayrılmıştır. Bu değişimlere ayak uyduramayan çocukların suça karışması olasıdır. Kent hayatından olumsuz etkilenen bireyler, suç işleme riski taşımaktadır. Kentleşme ve aile yapılarındaki değişimlerin çocuk suçluluğuna olumsuz etkileri söz konusudur. Yapılan çalışmanın amacı, kentleşme ve aile yapılarındaki değişimlerin çocuk suçluluğuna ve suç korkusuna nasıl etki ettiğini anlayabilmek ve suç korkusunun yarattığı güvensizlik hissinin azaltılması yönünde öneriler sunabilmektir. Araştırma, Samsun ili İlkadım ve Canik ilçelerinden seçilen 40 kişi ile yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmeler neticesinde, çocukların suçu bilerek işlemediği, özentinin bunda önemli payının olduğu, medyanın suç korkusunu artırdığı, suç korkusunun artması sonucu güvenli ortam düşüncesinin azaldığı, yaşanan kentlerde her an suça karışılacak ya da suçtan mağdur olunacak hissi taşındığı söylenebilir. Bunun yanı sıra çocuğun arkadaş ortamının, okuduğu okulun ve çevresinin, çocuğun suça karışıp karışmamasında önemli etkiye sahip olduğu anlaşılmıştır. Yine kırsaldan kente göçle gelen ailelerin yaşadıkları maddi sıkıntılar, kent kültürünün kırsala göre farklı olmasının, ailelerin yaşam sürdürdükleri kentlere uyum sağlamalarını zorlaştırdığı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Suç, Suç korkusu, Çocuk suçluluğu, Kentleşme, Kent.

Possible Influencing Factors On Juvenile Delinquency: Fear Of Crime Urbanization And Family Structures (Cases Of İlkadım And Canik)

Abstract

Crime is a social problem. Wherever there is a human being, it is certain for crime to show up there. Together with migrations, families which have come to big cities have begun to disintegrate slowly. Extended families have given way to nuclear families. Nuclear family has also broken up into small pieces within itself. It seems probable for children who cannot keep up with these changes to get involved in crime. The risk for committing crime increases in individuals who are influenced

* Bu makale, ilgili öğretim üyesinin danışmanlığında gerçekleştirilen ve Sosyoloji Anabilim Dalında jüri tarafından yüksek lisans tezi olarak başarılı bulunmuş tezden üretilmiştir.

¹ Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, selim.eren@omu.edu.tr, ORCID No: 0000-0002-0130-3789

² Uzm. Sosyolog, nebahatdemiray7@gmail.com

negatively from urban life. Urbanization and changes in family structures have negative effects on juvenile crime. The present study was conducted to understand how the changes in urbanization and family structure after 1980 influenced juvenile crime and the fear of crime and to make suggestions for decreasing the feeling of insecurity created by the fear of crime. The research was carried out using a semi-structured interview technique with 40 people selected from Samsun İlkadım and Canik provanca. As a result of the interviews, it can be said that the children carry out the crime knowingly, the substance has a significant share in it, the media increases the fear of crime, the fear of the safe environment after the increase of fear of crime decreases and the feeling of being suicide or victimized at all times. Besides, it has been understood that the child's friendliness, the school he or she reads, and the environment have a significant influence on the child's immaturity. It is thought that the financial difficulties experienced by the families who migrated from the village to the city are different from the urban cultures, making it difficult for the families to adapt to the city where they live.

Keywords: Crime, Fear of crime, Juvenile crime, Urbanization, City

GİRİŞ

Şüphesiz suç, istenmeyen bir durumu ifade etmektedir. Doğal olarak istenmeyeni kimin tanımladığı ve bu türden davranışların sınırının nasıl çizildiği önemlidir. Bu bakımdan suçun niteliği, faili, mağduru ve gerçekleşme ortamları bakımından sosyolojinin konusu olduğu açıktır.

Sözlükteki tanımına göre suç; *“kişisel alanı aşırp kamusal alana giren ve yasak olan kural ya da yasaları çiğneyen, buna bağlı olarak meşru cezaların ya da yaptırımların uygulandığı ve kamusal bir otoritenin(devlet ya da yerel bir kuruluş) müdahalesini gerektiren fiilleri”*(Marshall, 2012:702) ifade etmektedir.

Bu bakımdan suç, sosyolojik olarak *toplumun koyduğu kuralların dışına çıkmak, kuralları ihlal etmek* olarak açıklanabilmektedir. Suç, hukuki açıdan cezaî yaptırımı olan, uyulması istenilen buyruk ve yasaklara uymama halinde ortaya çıkan bir davranış şeklidir. Günümüzde, ortaya konmuş olan ve herkesin uymaya mecbur olduğu kurallara uyum sağlamayan kişilere ceza yaptırımı uygulanarak diğer bireylerin hakları güvence altına alınmaktadır (Derdiman, 2010: 52).

Toplum ve birey toplumsallaşmada başarısızlığa uğradığı zaman, ortaya çıkan sonuçlardan biri, bireyin toplum kurallarına karşı gelerek suç işleme davranışdır. Gerçekten suçluluk alanında yapılan araştırmalarda, kişilerin çoğunluğunun toplumsallaşma aşamasında başarısız olması, suç işleme nedeni olarak görülebilmektedir (Uluğtekin, 1991: 26).

Üretimin, ulaşımın, tüketimin kısaca her bir şeyin hızlandığı çağımızın bir getirisi olarak toplumlar hızlı bir değişimin, oldukça dinamik bir sürecin içerisine girmiştir. Bu değişime/dinamikliğe paralel olarak toplumsal yapıda da birtakım değişimlerin meydana gelmesi oldukça olası bir durumdur. Bu değişimlerin en hızlı gerçekleştiği ve en belirgin göstergesi olarak da kentleri gösterebiliriz. Gelişmişliğin, çeşitliliğin, anomilerin vb. durumların göstergesi olan kentler ve gittikçe artmakta olan kentleşme durumu, önemli bir sorunu da beraberinde getirmektedir. Bu sorun, kentlerde günden güne artan suç oranları ve suç çeşitlilikleridir. Kentlerdeki suç oranları ve suç çeşitliliklerinde ise özellikle dikkat çeken hususlardan birisi çocuk suçları ve çocuk

suçlulardır. Diğer taraftan bu suç kavramının yanında kentleşme ile birlikte çocukların ilk sosyalleşme alanı olan aile kurumuna ve aile kurumunda meydana gelen değişimlere de değinmekte fayda vardır. Çünkü ortada geleneksel aile yapısından modern aile yapısına geçiş, bu geçişe paralel olarak da parçalanmış aile yapıları vb. gibi aile şekilleri söz konusudur. Bu geçişler esnasında gerçekleşen değişimlerin anomi durumu ise aile kurumu ile suç arasındaki ilişkiye dikkat çeker niteliktedir. Bu aile kurumundaki değişikliklerin suçlar üzerindeki etkisine dikkat çekmek, çocuk suçluluğu üzerindeki araştırmalarda aile kurumunu önemli bir konuma getirmektedir. Çünkü çocukların değişen toplum yapısına ve aynı şekilde değişen aile yapısına ayak uyduramaması ve buna paralel olarak kendini toplumda dışlanmış olarak görmesi, çocuğu suça iten nedenler arasında ilk göze çarpan etkenlerdir. Köse'nin (2012: 106) Simmel'in görüşüne atfen belirttiği gibi aile, önceki dönemlerde siyasi bir öneme sahipti. Günümüzde ise ailenin psikolojik işlevi ön plana çıkmaktadır. Ailenin birey açısından anlamı sorgulandığında, kendine özgü ikili bir sosyolojik rolü olduğu görülmektedir. Bir anlamda aile, kişinin kendi kişiliğinin bir uzantısı olarak kabul edilmektedir. Daha açık tanımıyla bireyin kendi kanının dolaştığını hissettiği, kendisinin de bu yapının bir parçası olduğunu hissettiği kapalı bir gruptur aile.

Yapılan çalışmalar (Ayar ve Öztürk, 2015: 19; Gün ve Bayraktar, 2008: 175) da göstermiştir ki, çocuk suçluların yaşa göre dağılımı değişim göstermektedir. Suça karışanların çoğunun 15 yaşını doldurmuş çocuklardan oluştuğu, 15-17 yaş aralığında suça karışan çocuk sayısının daha fazla olduğu ve 0-11 yaş aralığındaki çocukların çok nadir suça karıştığı, yapılan çalışmalar sonucunda ortaya konmuştur. Bir diğer faktör ise eğitimidir. Eğitim düzeyine göre bir inceleme yapıldığında suç davranışına yönelen çocukların okuma yazma bildikleri, daha çok lise öğrencilerinden oluştukları ve okul başarılarının da düşük olduğu görülmüştür. Cinsiyete göre bir sıralama yapıldığında ise erkek çocukların kız çocuklardan daha fazla suça karıştıkları sonucuna varılmıştır. Cinsiyet dağılımındaki bu farklılığın nedeni, diğer faktörlerde olduğu gibi aile kurumuna bağlanabilir. Toplumda kız çocuklarının daha eve bağlı, erkek çocuklarının ise daha dışarıya/sokağa dönük yetiştirilmesi suç davranışlarında erkek çocuklarını daha ön plana çıkarmaktadır. Suç davranışını gerçekleştiren çocukların uyuşturucuya bağımlı olan ve genellikle tiner ve bali çekenler olduğu anlaşılmıştır.

Aslında, modern dönemin getirilerinden biri olan göçlerle beraber toplumsal bağlarda çözümlerin olması kaçınılmaz bir durum olarak ele alınmaktadır. Söz konusu çözümlenin, aile gibi birincil ilişki ortamlarını etkisizleştirerek bir anlamda bireyi dıştan gelecek olumsuz etkilelere açık bir hale getirdiği ve buna bağlı olarak da özellikle çocukların suça bulaşmasının kaçınılmaz olduğu düşünülmektedir.

Suç olgusunun yanında incelenmesi gereken bir diğer olgu da suç korkusudur. Suç korkusu, özellikle belli mekânlarda ve belli zamanlarda daha fazla etkisini gösterebilmektedir. Bunun yanı sıra Giddens'in da özellikle vurgu yaptığı zaman-mekân yakınlaşması, suç korkusu üzerinde de etkilidir. Suç kavramı, sınır tanımaz bir kavram olduğu için bazı durumlarda farklı coğrafyalarda meydana gelen suç olaylarından herkes öğrenebildiği kadarıyla etkilenmektedir. Sonuç olarak suç korkusunu üreten, besleyen ve tekrar üretilmesini sağlayan koşulların varlığı, suçun toplumsal yapı, kültür

ve kurumlar içinde hem sayısını hem de etkisini artırmıştır (Kul, 2013: 54). Suç korkusu, sadece kamusal alanda değil, onu da aşarak özel alana girebilen ve insanların kendilerini güvende hissedememe durumu ile sonuçlanabilen bir etkidir. Böyle bir durumda olmak, toplum ve toplumun sahip olduğu bütün kurumlara güvensizliği de beraberinde getirebileceği için bireyin topluma uyumu açısından ciddi sorunlara yol açabilmektedir.

Suç ve Çocuk Suçluluğu

Suç, bilinçaltımıza itilen arzu ve isteklerimizin simgesel bir ifadesidir. Suç, hukuksal bir olgu olarak görülmesinin yanında toplumsal bir olgudur (Esen, 2008: 90). Alfieri'nin "Suçu cemiyet hazırlar, fert işler." sözü suça itilmiş çocuklar için yerinde bir saptamadır. Bu itilme, anomilere ve toplumdaki boşluklara denk gelmektedir. Anomiler ve boşluklar anlaşılabilirse çocuk suçluluğundaki oranlar da düşürülebilir.

Suçluluk; "sözcük anlamıyla kötülük yapmayı, suç işlemiş olmayı ya da belli bir görevi yerine getirmemeyi anlatan ve bu anlamıyla yasalarla kesin olarak tanımlanmamış bir terimdir. Fakat bu terimin, özel olarak çocuk suçluluğu şeklinde kullanıldığı zaman, saygı duyulan değerlere saldıran hareketlerden (bir araya gelen gençlerin gürültülü buluşmaları, okulu asma) küçük ve zaman zaman daha ciddi suçlara (dükkân soyma, meskene tecavüz ve araba hırsızlığı gibi) kadar çok geniş bir kapsamdaki davranışları anlattığı da vurgulanmalıdır." (Marshall, 2012:704)

Çocuk suçluluğu, diğer suçlardan çok farklı bir yapıya sahip değildir. Psikolojik ve fizyolojik gelişimini tamamlamamış çocukların işledikleri suçlar ile yetişkinlerin işlemiş oldukları suçlar, dış görünüşleri itibariyle birbirine benzemektedir. Ancak çocukları suç işlemeye iten faktörler farklılaşmaktadır. Bireysel ve sosyal nedenlerin yanı sıra birçok kuvvetli ya da zayıf neden birleşerek çocukları suça itebilmektedir (Yağbasan, 2012: 6).

İçli'nin (2009: 27); "Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye'de kent bölgelerinde Çocuk Suçluluğu" başlıklı çalışmasında çocuğun suçlu davranış ortaya koyması ve ailesinin sosyo-demografik özellikleri, gelişmiş ülkelerle karşılaştırılarak araştırılmıştır. Mülakat yoluyla veri toplanan araştırmaya 165 çocuk katılmıştır. Araştırmaya katılan çocukların 162'si (% 98) erkektir. En çok işlenen suçlar arasında hırsızlık (% 52) ve yaralama (% 20) suçu yer almaktadır. Çocukların % 33'ünün suç işlediği yaş 14'tür. Çocukların % 28'inin ailesi, çocuğun doğduğu ilden başka bir ile göç etmiştir. Yine çocukların % 51'inin suç işlediği süreçte eğitimine devam etmediği görülmüştür. Ailelerin çoğunda aile fertlerinin sayısı fazladır. Eğitim düzeyleri ve maddi durumları ise düşüktür. Bu durumda karşımıza yetersiz anne ve baba kontrolü çıkmaktadır. Aynı suça karışma durumlarında tekrarlanmaların yaşanması ve sigara kullanımları, suç profili açısından riskli faktörlerdir.

Suçluluk biçim değiştirmekte, her yerde her zaman aynı şekilde ortaya çıkmamakta ve ortaya çıktığı haliyle ceza baskısını üzerine çekmektedir (Durkheim, 2014: 99). Bu nedenle de suç değil fakat suçun ortaya çıkışı normal bir durum olmaktadır. Durkheim, suçun her dinç toplumun tamamlayıcı bir bölümü ve kamusal sağlığın da bir ögesi olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre suç gerekli bir unsurdur ve toplumsal koşullar suçun şeklini belirlemektedir. Toplumsal yaşamın temel koşulları, ahlakın ve hukukun doğal dönüşümü açısından vazgeçilmez koşullardır. Bu nedenle de

Durkheim'in görüşüne göre suç işleyen kişiler, gelecekteki ahlaki durumun öncüleri olmaktadır. Burada bir etki-tepki söz konusudur denebilir. Ortada bir suç var ise, bu suçun karşılık geldiği ahlak ve hukuk da var demektir.

Suç, kimi ortak duygulara saldıran, özel bir güce sahip olan ve görülebilen bir eylemdir. Herhangi bir toplumda suç olarak bilinen eylemlerin yapılmaz hale gelmesi için, o eylemin etki ettiği tüm bireylerin zihninden silinmesi gerekir. Böyle bir silinme gerçekleşse bile yine de suç eylemi ortadan kalkmayacaktır. Çünkü suç, biçim değiştirmiş bir vaziyette yine toplumda var olmaya devam edecektir. Bunun nedeni, suç kaynaklarını kurutacak olan faktörün kendisinin yeni bir suç eylemini ortaya çıkarabilme özelliğine sahip olmasına dayanmaktadır.

Durkheim, insanları *istekleri sınırsız olarak yaratılmış varlıklar* olarak tanımlamaktadır. İnsanların isteklerini ancak toplumsal yaptırımlar durdurulabilir. Toplumsal düzende bozulmalar meydana geldiğinde, toplumsal yaptırımların bireyler üzerindeki etkisi sekteye uğramakta ve denetleyici özelliği azalmaktadır. Bireysel arzular artık kurallar ile düzenlenmemektedir ve bireyler isteklerinin arkasından ilerlerken ahlaki bir rehberliğe sahip değildirler (Coser, 2010: 130). Bu rehber eksikliği, toplumda suçlara karşılık gelmektedir. Ancak bu eksikliğin giderilmesi ile toplumsal vicdan rahatlatılmış ve suçun önüne geçilmiş olunabilir.

Bir suç karşısında toplumsal vicdanın rahatlatılması önemli bir durumdur. Çünkü eğer toplumsal vicdan yeteri kadar rahatlatılmamış ise gerçekleştirilen suçun tekrarlanma ihtimali oldukça yüksektir. Toplumsal vicdanı rahatlatacak olan ise yaptırımlar yani ceza kanunlarının kendisidir. Türkiye Cumhuriyeti hukuk sisteminde suçlu çocuk, bir ceza karşılığı olan hukuk kuralı ihlal etmiş ve henüz 18 yaşını doldurmamış bir bireydir. Türk Ceza Kanununda 18 yaşını doldurmamış olan kişiler için verilen cezalar 3 gruba ayrılarak irdelenmektedir. 12 yaşındaki çocuklar için cezai sorumluluk yoktur. 1 yıl hapis cezası gerekiyorsa tedbir uygulanır. 12-15 arasındaki çocuklar, kısmi cezai ehliyete sahip görüldükleri için, işledikleri suçun bilincinde olmaları durumunda ceza belirli indirim uygulanarak verilmektedir. 15-18 yaş grubundakiler ise işledikleri suçun bilincinde ve sonuçlarını kavrayacak durumda olmaları sonucu ceza alırlar ve indirimden yararlanırlar (Hançerli, Sevinç vd., 2011: 194).

Çocuk suçlulara karşı ceza hukuku vardır. Fakat Yavuzer'e (1998: 32) göre çocuklar, hangi kurallara niçin uymalarının gerekli olduğunu anlamakta yetersizdirler. Çünkü çocuklar, yeterince sosyalleşmemişler ve sosyalleşme sürecini tamamlayamamışlardır. Çoğu zaman yetişkin kişiler, çocuklara uymaları gereken kuralları nedenleriyle anlatmamaktadırlar. Ayrıca zaman zaman belirlenmiş kurallar, çocukların istekleri ile çelişmektedir. Çocuklara uymaları gereken kurallar, büyükler tarafından neden-sonuç ilişkisi vurgulanarak anlatılmadığı takdirde, çocuklar suç teşebbüsünde bulunabilir. Çünkü davranışın yasak olduğu söylenmiştir; ama neden yasak olduğu iyice anlatılmamış olabilir.

Zira çocukluk, kimlik arayışının en yoğun olduğu dönemdir. Dünyada olup biten her şeyi kendilerine göre açıklamaya çalışırlar. Bu anlayış, gençlerin değer yargılarını ve normları benimsemelerine ya da onları reddetmelerine olanak tanır. Çevreleriyle olan

ilişkilerinde her türlü değeri ve kuralları benimsemeye ya da reddetmeye, buldukları ortama göre davranışlar sergilemeye ve yeni roller üstlenmeye hazır hale gelmektedirler. Bu kendi kimliğini oluşturma süreci, çocukların ya da genç kesimin suça sürüklenmesiyle sonuçlanabilmektedir.

Literatüre bakıldığında, suça sürüklenme süreçleri açıklanırken genelde dört kuram üzerinden gidildiği görülmektedir: Alt Kültür Kuramı, Sosyal Kontrol Kuramı, Etiketleme Kuramı, Sosyal Öğrenme Kuramı.

Genellikle çocuk veya genç çeteler içinde bulunan, alt sınıfa ait olan bireylerin, sapma ve suçluluk davranışları, alt kültür kuramları tarafından açıklanmaya çalışılmıştır. Alt kültür kuramlarının başlıca varsayımı, suçlu davranışların çoğunluğunun bir grup ya da çete içinde ortaya çıktığı yönündedir. Çocuk suçluların birlikte hareket ettikleri, yalnızken sergiledikleri davranışlarında grup, çete ve akranlarından etkilendikleri iddia edilmektedir. Alt kültür kuramları, kriminoloji içerisinde gençlik çetelerini oluşturan alt sınıftan erkekler arasında çocuk suçluluğu oranlarını tespit etmenin bir yolu olarak ortaya çıkmıştır (Miller, 1958: 5-19; Shoemaker, 1990: 14; Siegel, 2009:181; akt.; Ayan, 2011: 24).

Alt kültür kuramları, suç işleme halini alt tabakaya ait bir görüngü olarak gördüğünden gerilim kuramı ile benzerlik göstermektedir. Albert Cohen, suçun ana nedeni olarak Amerika toplumlarındaki çeşitliliği görmektedir. Merton değerler ile araçlar arasındaki gerilime gösterilen bireye özgü sapkın davranışlar üzerinde dururken, Cohen bu tepkilerin alt kültürler aracılığıyla bütün halinde oluştuğunu vurgulamaktadır (Giddens, 2008: 846).

Kuramlardaki genel düşünce, kontrol etme gücüne sahip olanların olmaması veya yetersiz olması durumunda çocukların suç davranışını gerçekleştirdikleri yönündedir. Çocuk suçluluğunu denetleyen düzeneğin yokluğunda yahut çalışmaması halinde meydana çıkan eksiklikten kaynaklanan bir durumdur. Sosyal kontrol, kişisel ve toplumsal olmak üzere iki tipte ele alınmaktadır. Kişisel kontrol sistemleri, birey kaynaklı etkenleri, özellikle psikolojik olanları içine almaktadır (Ayan, 2011: 30). Bu kuramlarda genel olarak, zayıf kişilik yapısı ve zayıf olan toplumsal denetim etkenlerinin sosyalizasyon deneyimleri ve var olan sosyal konum aracılığıyla çocuk suçluluğuna faydası bulunduğu belirtilmektedir. Kusurlu kontrol sistemleri, sosyal normları öğrenmeyi ve doğru davranışlarla bunları uygulamayı olumsuz etkilemektedir. Kendini değersiz görme ve anti sosyal tutumlar karşılıklı olarak olumsuz aile ve okul çevrelerinden meydana gelmektedir (Hunter ve Dantzker, 2005:107-108; Shoemaker, 1990: 173-175; akt.; Ayan, 2011: 30).

Sosyal kontrol kuramı, suçluluk olgusunu bireyin sosyal yapıya olan bağlılık yahut zayıflık konusu üzerinden tartışmaya açmaktadır. Bu kurama göre; bireyin sosyal yapıya duyduğu bağlılık hissi; aile, okul, akran grubu ve inanç gibi insan davranışlarını büyük oranda etkilemekte ve bunu kontrol altında tutmaya çalışan bazı geleneksel kurumlar yoluyla yapmaktadır. Bu çerçevede sosyal kontrol kuramına göre, bireyin söz konusu bu kurumlara olan bağlılık düzeyinin artması doğrultusunda sapkın ve suç davranışını ortaya koyma olasılığı da azalmaktadır. Görüldüğü gibi bu kuram, suçluluğu bireyin

toplumsal değer ve kurallara olan bağlılığının azalması yahut esnek hale gelmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Kızmaz, 2004: 295). Toplumsal sapmayı, insanların ne yaptıkları ile değil, diğer insanların onların davranışlarına verdikleri anlamlar ile açıklama iddiasının temsilcilerine göre gerçeklik ve sapma görecelidir; zamana ve mekâna göre değişiklik göstermektedir (Bozkurt, 2011: 185).

Etiketleme kuramına göre, çocuk suçluluğunun başlangıcında birden fazla etken rol almaktadır. Suçluluğun tekrarlanmasında en önemli faktör etiketlemedir. Suçlu davranışın tekrarlanmasında biçimsel etiketlenmelerin önemi büyüktür. Çünkü böyle etiketlemeler, çocuğun kişiliğinde olumsuz etkiler yapar. Çocuk, kendini suçlu bir birey olarak görecektir ve öyle davranmaya başladığı andan itibaren çocuğun kendisi hakkındaki düşüncelerini değiştirecek ve kendisine vurulan etikete göre bir birey olarak yetişecektir (Hunter ve Dantzker, 2005: 111-112; akt.; Ayan, 2011: 35).

Gündelik hayatta öğrenilenlerin büyük çoğunluğunu oluşturan sosyal öğrenme, diğer insanlarla kurulan iletişim ile gerçekleştirilmektedir. Konuşmak, yemek, içmek ve otobüse binmek gibi davranışlar, gözlemler sonucunda öğrenilmektedir. Bandura'nın sosyal öğrenme kuramına göre birey, yaptığı davranışları sadece pekiştirme aracılığıyla yapmamakta, davranma biçimi ve çevresel etkenlerin karşılıklı etkileşimi ile gerçekleştirilmektedir (Deniz, 2008: 136). Sosyal öğrenme kuramı için çocuğun aile içerisinde ve yaşadığı çevrede gördükleri, öğrenme sürecinde önem arz etmektedir. Sosyal öğrenmesini suçlu bireylerin arasında gerçekleştiren bir çocuğun, suça karışması muhtemel bir durumdur.

Çocuk Suçluluğunda Ailenin Rolü

Marshall'a göre, "Aile; kan, cinsel ilişki ya da yasal bağlarla birbirine bağlı olan insanlardan oluşmuş, mahrem ilişkilerle örülmüş bir gruptur. Aile, zaman içinde ayakta kalmayı ve değişikliklere uyum göstermeyi başarmış, çok esnek toplumsal bir birimdir" (Marshall, 2012:7).

Aile, sadece çocuğun biyolojik olarak dünyaya gelişini ve biyolojik bakımını sağlayan bir oluşum değil, aynı zamanda onun karşılaştığı ilk sosyal örgütlenme olması bakımından önemlidir. Burada aile kurumunu önemli ve temel kılan husus, çocuğun ilk sosyalleşme alanı olmasından kaynaklanmaktadır.

Sosyal bir varlık olarak aile içinde dünyaya gelen çocuk, toplumun gelenek ve görenekleri çerçevesinde kendisine biçilen role göre büyüyecektir. Çocuk ya da genç, toplumun kendisine yüklediği rollerin gereğini yerine getirmektedir. Bu rolleri yerine getirirken karşılaştığı ya da içinde bulunduğu çevre, içerisinde suçluluğu barındırıyorsa, çocuk da suç işleyebilecek hale gelebilir (İçli, 2009: 8).

Öyle ki suça karışmış olan çocukların önemli bir kısmının ailesinde, daha öncesinde suç işleyen bireylerin bulunması, suç ve aile ilişkisinde çocuğun kendisine yanlış rol-model almasının göstergesidir (Canatan ve Yıldırım, 2011: 186). Yanlış rol-modelin dışında suça karışmış birçok çocuğun ailesinde işsizlik, yoksulluk, annenin dışarıda çalışması ya da aynı nedenlerden dolayı çocuğun dışarıda çalışması gibi yetersiz ekonomik koşullar da etkili olmaktadır. Ailenin maddi durumunun iyi olmaması; yoksulluğun fazla olduğu yerlerde ikamet etmelerine ve olumsuz sağlık şartlarına sebep olmaktadır. Bunun sonucunda çocuklar bu bölgelerde yaşayan suçlu

kişilerle iletişim kurmakta, bu durum da aile dışından suçlu bireylerin eylemlerini ve davranışlarını taklit etmelerine neden olmaktadır.

Çocukların kendi kimliklerini oluşturma girişimlerinde oldukları bu dönem boyunca, baskı ve otoritenin ağır bastığı ortamlarda sıkça kullanılan ceza, çocuktaki vicdan gelişimini olumsuz etkileyebilmektedir. Bu durum, çocukta suçluluk duygusu yaratmakta ve özgüvenini azaltmaktadır. Ayrıca şiddet ve dayanın sürekli olduğu ailelerde çocuk, aileye karşı asi ve dış ortamda kavgacı olabilmektedir. Bu tür ailelerin çocuklarında yalan söyleme, hırsızlık yapma, okul ve sosyal yaşamda başarısız olma gibi olumsuz davranışlar görülebilmektedir (Çetinkaya, 2007: 69). Aile bireyleri tarafından sergilenen olumsuz davranışlar, çocuk tarafından algılanmakta ve bu davranışları başkalarına uygulamaya kaçınılmaz bir durum teşkil edebilmektedir.

Çocukluğun sosyal ilişkilerinin gelişmesinde, anne ve çocuk arasındaki iletişimin önemi büyüktür. Ebeveyn ile çocuk arasında kurulan etkili bir iletişim, çocuğun sağlıklı bir kişiliğe sahip olmasına ve başkaları ile yararlı ilişkiler kurmasına yardımcı olmaktadır (Flannagan ve Hardee, 1994; akt.; Çağdaş, 2009: 29). Büyük kentlerde kadının çalışma yaşamına girmesi sonucu, çocuğuna ayırdığı zaman azalmakta ve çocuk beklediği kadar ilgi görememektedir. Çocuklar, yuva veya kreşlere bırakılmaktadır (Tezcan, 2012: 25). Bu durum, çocuğun aile kurumundan, anne şefkatinden uzak kalmasına ve sağlam bağlar kuramamasına neden olabilmektedir. Erken yaşta okul hayatı ile tanışan çocuk, okul çevresi ile sosyalleşmeye başladığı vakit aile mekanizması, çocuğun üzerindeki hakimiyetini okul ile paylaşmak zorunda kalmaktadır. Bu yüzden çocuk ve suç arasındaki ilişkide aileden sonra en önemli ikinci faktörün okul/egitim faktörü olduğu söylenebilir.

Kentleşme ve Suç İlişkisi

Kentleşme, geleneksel toplum ilişkilerinin yeniden kurgulandığı, kurumların ve topyekûn sosyal yapının öncekine göre farklı biçimlendiği oldukça karmaşık bir durumu ifade etmektedir (bkz. Weber, 2012).

Kent, nüfus yoğunluğunun fazla olduğu ve homojenliğin yok denecek kadar az olduğu, heterojen bir yapıya sahip olması sebebiyle kontrol altında tutulması oldukça zor olan bir alan olarak görülmektedir. Köyden kente göç etmişler açısından kent; köydeki birlik ve beraberliğin olmayışı, dışlanmanın fazla olduğu, toplumsal ve maddi şüphelerin fazla olduğu, bu açıdan kendini koruma güdüsünün en üst seviyede sezildiği, sapkın davranış biçimlerine açık bir ortamı temsil etmektedir (Karasu, 2008: 258).

Kentleşme ise toplumsal, çevreyle ilgili, ekonomik ve kültürel gelişme ve ilerlemeye verilen bir adlandırmadır. Kentleşmede her zaman olumlu gelişmeler yaşanmamaktadır. Sağlıksız yaşanan kentleşme; beraberinde düzensizliği, kuralsızlığı, bireyin yalnızlığını, insanların birbirlerine yabancılaşmasını, gelir dağılımında gerçekleşen adaletsizliği ve suç artışını beraberinde getirmektedir (Bal, 2008: 74). Bunların yanı sıra kentleşme, toplumsal yapıda nitelikli değişimleri, kültürün çeşitlenmesini, doğa ve insan ilişkilerindeki farklılaşmayı da barındırmaktadır.

1950 yılından sonra nüfusun hızla artış göstermesi, tarımda makineleşmenin artması, düzensiz toprak dağılımının olması, özellikle büyük şehirlerde iş imkânının

fazla olması ülkemizde kırsaldan kente göçü artırmıştır. Göç eden ailenin geldiği kent merkezlerinde konut ve işsizlik sıkıntısı yaşadığı düşünüldüğünde çocuğun isteklerini karşılamakta zorlanacağı aşikârdır. Çocuk isteklerini ailesinin karşılayamadığı durumlarda uygun olmayan yollara başvurabilir ve suç davranışını gerçekleştirebilir. 1920'lerde öne çıkan ve Show ile Mckay; Chicago örneği üzerinden “sosyal organizasyonluk” yaklaşımı ile işlevselci yaklaşıma yakın bir bakış açısıyla kentlerde yaşanan değişim ve dönüşümün suçu doğurduğunu öne (Bohm, 1997; akt.; Önkal ve Sarı, 2013: 185). Kentleşmeyle beraber artan göç ve nüfus artışı, kentin dokusunun sosyo-ekonomik ve kültürel yönden çeşitlenmesine neden olmaktadır. Sanayileşme sonucu görülen hızlı sosyal hareketlilik ve nüfus artış sorunu suçu doğurmaktadır. Suç, kentlerle birlikte ele alınırsa, suçu azaltma ve önleme çalışmaları yapıldığında olumlu sonuçlar alınabileceği söylenebilir (Gürbüz, 2015: 4).

Kentleşme olgusunu ele alan “sosyal organizasyonluk yaklaşımı”, sosyolojide kent çalışmalarını başlatan ve ABD kökenli en önemli yaklaşım olan Chicago okulu düşüncesine dayanmaktadır. Chicago okuluna göre kentler, merkezi bir bölgenin etrafında halkalar halinde çemberler çizerek büyümektedir. Büyüyen kent merkezinin etrafında yoğun suçluluk alanları oluşmaktadır. Hızlı sanayileşme sonucunda sanayi kuruluşları ile gecekondulaştırılan alanlar; sapkın davranışlar, fuhuş, uyuşturucu kullanımı ve intihar gibi durumlara oldukça çok rastlanan alanlar haline gelmektedir. Çöküntü bölgeleri olarak da görülen bu yerler, genelde alt sınıf olarak betimlenen insanların yaşadığı sokaklardır. Etnik olarak çeşitlilik söz konusu olan bu yerlerde suç kendi kendini yenilemektedir (Ellis ve Walsh, 2000; akt.; Önkal ve Sarı, 2013: 185). Ancak ABD için ortaya atılan bu fikirler çerçevesinde oluşturulmuş teorinin Türkiye gecekondulaşması içinde tam anlamıyla geçerli olduğunu söylemek doğru olmaz. Zira köyden büyük şehirlere göç eden insanlar, kendi aralarında yeni dayanışma mekanizmaları oluşturarak sosyo-ekonomik yardımlaşmayla şehrin yeni insanları ile -hazırlayıcı eğitimler de dahil olmak üzere- birçok iç güçlendirici örgütlenme biçimlerini kurabilmektedirler. Hemşehri dernekleri üzerinden kurulan örgütlenmeler bunun en tipik örneğidir.

Okul-Suç İlişkisi

Yavuzer'e (1998: 162) göre okul, çocukların gelişim ve alışma evresinde zorlukların üstesinden gelebilmeleri için yardımda bulunmalıdır. Fakat fark etmeksizin uyum güçlüklerini artırıcı etkilerde de bulunabilmektedir. Bunun sonucunda ise çocuk okuldan uzaklaşarak hırsızlık, gasp, istismar vb. suçlara yönelebilmektedir.

Okul-suç ilişkisi, sosyolojik suç kuramları içerisinde özellikle sosyal kontrol, gerilim ve etiketleme kuramları açısından çözümlenebilmektedir. Sosyal kontrol kuramı, suçluluk olayını bireyin sosyal yapıya olan bağımlılığı ya da zayıflığı konusunda tartışmaya konu etmektedir. Sosyal kontrol kuramına göre bireyin sosyal yapıya olan bağımlılığı; inanç, eğitim ve aile gibi bireyin hal ve hareketlerini büyük oranda oluşturan ve kontrol eden kimi gelenekçi kurumlar yoluyla oluşturulmaktadır. Bu çerçevede sosyal kontrol kuramına göre bireyin okula olan bağlılığı artış gösterdikçe sapkın ve suç tutumu davranışlarında da azalma meydana gelecektir (Kızmaz, 2004: 295).

Öğretmen ve okul yöneticilerinin öğrencilerle olan ilişkilerinin, çocuk suçluluğunun önlenmesi hususunda önemli bir yere sahip olduğu düşünüldüğünde, eğitim sürecinin bu iki aktörlerinin konuya ilişkin bilinç düzeyi önem kazanmaktadır. Bilir, bu durumu şöyle örneklendirmektedir: “Suçlulukla etkin bir mücadele için sinekleri tek tek öldürmek (suçların işlenmesinin önlenmesi) yerine, bataklığı kurutmayı (suçluluğun, suçlu kişiliğin oluşumunun önlenmesi)” ve bunun nasıl yapılabileceği ile ilgili okulun işlevini ve suç önleme stratejilerindeki yerini ve etkinliğini belirlemek gerekmektedir. Etkinliğin oluşturulmasında okul kaynaklı koruyucu önlemleri uygulayacak olan yönetici ve öğretmenlerin görüşleri son derece önem arz etmektedir (Bilir, 2009: 4). Kısaca çocuk suçluluğunun panzehirinin okullar olduğu söylenebilir.

Şiddet-Suç İlişkisi

Şiddet, bireyin yaşam gücü ve fiziksel bütünlüğüne dair her çeşit manevi ve maddi olumsuzluğu ifade etmektedir. Saldırganlık ve güç kavramları, şiddet davranışıyla doğrudan ilişkisi bulunan kavramlardır. Gücün birey tarafından grup ya da toplum bazında zarar verici saldırganlık yönelimi amacıyla kullanılması genellikle “şiddet” olarak anlamlandırılabilir (Ayan, 2009: 16-17).

Çocuğun ruhsal açıdan gelişmesine zarar veren, sözle iletilen ya da sözle ifade edilemeyen davranışlar da şiddet olarak ele alınmaktadır. Bu şiddet çeşidi, duygusal istismar olarak açıklanmaktadır. Çocuklar, duygusal istismara en çok aile içerisinde uğramaktadırlar. Duygusal istismar olarak görülen davranışlar, uygunsuz sözlerin ve küfürlerin söylenmesi, küçük düşürücü sözler sarf etmek, dalga geçmek, her daim akran grubuyla karşılaştırmak, başarısız olduğu durumları çocuğun sürekli önüne koymak ve çocuğa karşı bağırarak konuşmadır. Bu tür davranışlar, çocuklarda birden fazla ruhsal ve duygusal problemlerin ortaya çıkmasına sebep olmakta; dolayısıyla fiziksel ve zihinsel gelişimleri olumsuz etkilenmektedir (Özbey, 2008: 169).

Şiddet, aile içerisinde fazlaca görülen bir sorunu teşkil etmektedir. Zihinsel şiddetin yanında ev içi fiziksel şiddet, ailenin bir ferдинin diğer ferde yahut fertlere yönelik gerçekleşen fiziksel istismar olarak tanımlanmaktadır (Giddens, 2008: 261). Kısaca şiddetin şekli ne olursa olsun ev içi şiddet diğer adıyla aile içi şiddet, çocuğu zihinsel ve fiziksel olarak olumsuz yönde etkilemektedir.

Çocuk Suçluluğu İle İlgili İstatistiksel Veriler

Türkiye’de 1937 yılında Hilmi A. Malik tarafından yapılan ve Türkiye’nin farklı kentlerindeki 732 suçlu çocuğu temel alan istatistiksel çalışmanın sonucunda, suçlu çocukların % 46’sının şahsa karşı, % 20’sinin cinsel istismar, % 30’unun mala karşı ve % 3’ünün de farklı türde suç işledikleri görülmüştür. Aynı yıllarda Hadi Tan’ın Adalet Bakanlığı ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğünde, 395 suçlu çocuğa ait dosya üzerinde yapmış olduğu incelemeler sonucu, bu suçlu çocukların % 38’inin bireye karşı, % 26’sının cinsel istismar suçu, % 16’sının mala karşı, % 21’nin de diğer suçları işledikleri görülmüştür. 1972 yılında Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından yayımlanan “Kadın ve Çocuk Hükümlüler Anketi” Türkiye’de ilk kez gerçekleştirilen geniş kapsamlı bir anket niteliği taşımaktadır. Hükümlü çocukların sosyo-ekonomik ve kültürel yüzlerini açıklayan bu istatistiksel çalışmada, 1972 yılında incelenen toplam 1.181 hükümlü

çocuktan % 37,5'nin şahsa karşı, % 32,3'ünün cinsel, % 26,9'unun mala karşı suç işledikleri görülmüştür. 1979 yılında yayımlanan Türkiye İstatistik Yıllığında verilen istatistiksel bilgilere göre, 1971 yılında ceza ve ıslah evlerine giren 12-15 yaşları arasındaki hükümlü çocukların tamamının 963; 16-18 yaş arasındaki çocukların ise 4.289 olduğu görülmüştür. 1977 yılında ceza kurumlarına giren 12-15 yaşlarındaki hükümlü çocuk sayısının 500'e; 16-18 yaşlarında hüküm giyen çocukların sayısının da 1.099'a kadar indiği görülmüştür (Yavuzer, 1981: 17-18). Verilerden de anlaşıldığı üzere çocuk suçluluğunun önemli bir sorun olduğu aşikârdır. Geçmişten günümüze doğru kimi yıllarda artış gösteren çocuk suçluluğu, kimi yıllarda düşüş göstermektedir. Bunun nedenleri Türkiye'yi kapsayacak geniş ölçekli çalışmalarla ortaya konmalıdır.

Tablo 1: 27 İilde yıllara göre suç isnadı ile güvenlik birimine getirilen ve oradan adli birimlere sevk edilen çocukların oranı

Suç isnadı ile güvenlik birimlerine getirilen çocuklar					Adli birimlere sevk edilen çocuklar
Yıl	Erkek	Kız	Toplam	Erkek (%)	TOPLAM
1997	20,850	1,455	22,305	93,5	21,546
1998	24,613	1,854	26,467	93,0	25,547
1999	22,967	1,832	24,799	92,6	24,224
2000	23,337	1,857	25,194	92,6	24,576
2001	24,080	2,102	26,182	92,0	25,557
2002	29,585	3,031	32,616	90,7	31,656
2003	34,428	3,673	38,101	90,4	37,077
2004	41,130	4,195	45,325	90,7	44,109
2005	40,574	3,925	44,499	91,2	43,033
2006	42,393	4,398	46,791	90,6	44,685

Not: Tablodaki verilerin kapsadığı 27 il şunlardır: Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Elazığ, Erzurum, Gaziantep, Isparta, İçel, İstanbul, İzmir, Kars, Kayseri, Kocaeli, Konya, Malatya, Manisa, Muğla, Sakarya, Tekirdağ, Samsun, Trabzon, Şanlıurfa, Zonguldak. Kaynak: TÜİK. *Güvenlik Birimlerine Gelen ve Getirilen Çocuklar* (çeşitli yıllar).

Bu çalışmalardan elde edilen verilere göre, 27 il toplamında suç isnadı ile güvenlik birimlerine getirilen ve oradan da adli birimlere sevk edilen çocukların sayısı 1997-2006 yılları arasındaki 12 yıllık dönemde 21.546'tan 44.685'e yükselerek % 107 oranında bir artış göstermiştir (Topçuoğlu, 2014:218).

Tablo 2: 81 ilde yıllara göre suç isnadı ile güvenlik birimlerine getirilen ve oradan adli birimlere sevk edilen çocuklar

Suç isnadı ile güvenlik birimlerine getirilen çocuklar					Adli birimlere sevk edilen çocuklar
Yıl	Erkek	Kız	Toplam	Erkek(%)	Toplam
2007	25,470	2,716	28,186	90.4	24,076
2008	56,465	5,965	62,430	90.4	54,592
2009	61,151	7,193	68,344	89.5	57,859
2010	74,251	9,142	83,393	89.0	72,087
2011	76,396	8,520	84,916	90.0	74,215

Tablo 2’de 2007 verileri sadece Temmuz ve Aralık arasındaki 6 aylık dönemi kapsamaktadır. Kaynak: TÜİK (2007-2011) *Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuklar*.

2007-2011 yılları arasındaki son 4 yıllık dönemde Türkiye genelinde elde edilen verilere göre suç isnadı ile güvenlik birimlerine getirilen ve oradan da adli birimlere sevk edilen çocukların sayısının 54.592’den 74.215’e yükselmesi ile suç oranlarında % 36’lık bir artış gözlemlenmiştir.

Türkiye’de çocuk suçluluğuna ait bir diğer veri kaynağı da ceza infaz kurumlarına giren çocuk ve genç hükümlü sayılarına ilişkin verilerdir. (Bu bilgiler, 1951 ile 2005 yılları arasında TÜİK tarafından yayımlanan Adalet İstatistikleri kapsamında yer alırken, 2006 yılından itibaren Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri adı altında yayımlanmaya başlanmıştır). Cezaevine giren hükümlülerin yaş dağılımına bakıldığında, özellikle son beş yıldır 12-17 yaş arasındaki çocuk hükümlülerin oranında ciddi bir artış göze çarpmaktadır (Bkz. Tablo 3). Her ne kadar 12-17 yaş grubunda olup cezaevine giren çocuk hükümlülerin sayısı 2009 yılında bir önceki yıla göre biraz azalma gösterse de, genel olarak her yıl artış sergilemiştir. 2006 yılında toplamda 513 çocuk hükümlü cezaevine girmişken, 2010 yılına gelindiğinde bu sayı % 181 oranında bir artış gösterip neredeyse üç katına ulaşmış ve 1.443 çocuk hükümlü sayısını bulmuştur. Oysa aynı yıllar arasında 12-17 yaş grubundaki çocukların Türkiye genelindeki nüfus artışı çok daha az olduğundan (yaklaşık % 2-3 civarı), çocuk hükümlü oranlarında ciddi bir artış yaşandığını söylemek mümkündür (Topçuoğlu,2014:218).

Tablo 3: Yıllara göre cezaevine giren çocuk hükümlüler

Cezaevine giren çocuk hükümlüler (12-17 yaş arası)				
Yıl	Erkek	Kız	Toplam	Erkek (%)
2006	498	15	513	97.1
2007	825	15	840	98.2
2008	1,156	32	1,188	97,3
2009	1,064	23	1,087	97.9
2010	1,402	41	1,443	97.2

Bu veriler ışığında, çocuklarda suç işleme oranının artışı anlamak ve elde edilen sonuçlara göre önleyici programlar ve suç politikaları geliştirmek, eğitimciler ve politikacılarımızın öncelikli gündem maddelerinden biri olmaya devam etmelidir (Topçuoğlu, 2014: 218-219).

Tablo 4. Güvenlik birimlerine getirilen çocuklar (2012-2016)

Güvenlik Birimine Getirilen Çocuk Sayısı	Cinsiyet	Yaş Grubu	2012	2013	2014	2015	2016	Toplam
	Kadın	-11-17	78000	86000	92000	100000	115000	471000
	Erkek	-11-17	167000	188000	198000	203000	218000	974000

2012 yılından itibaren 2016 yılı dâhil olmak üzere çocuk suçluların sayısında artış olduğu görülmüştür. Tablo: 4'te verilen rakamlar, bu artışın miktarını göstermektedir. 2016 yılında güvenlik birimine getirilen çocukların toplam sayısı 333.475'tir. Çocukların % 54,8'i 15-17 yaş grubunda, % 23,2'si 12-14 yaş grubunda ve % 21,9'u ise 11 yaş ve altındadır. Güvenlik birimine getirilen çocukların % 65,4'ü erkek, % 34,6'sı kız çocuğudur. Suça sürüklenme nedeniyle güvenlik birimine getirilen çocuk sayısı 108.675'tir. Bu çocukların % 36,1'inin yaralama, % 23,1'inin hırsızlık, % 10'unun 5682 Sayılı Kanun'a Muhalefet, % 5,5'inin uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanmak ve satmak, % 3,5'inin cinsel suçları, % 3,4'ünün mala zarar verme ve % 3,3'ünün tehdit suçunu işlediği görülmüştür. Bu veriler, 1 Ağustos 2017 yılına ait TÜİK raporundan alınan verilerdir. (www.tuik.gov.tr, 08.02.2018).

Tablo 5. İsnat Edilen suç türleri

İsnat Edilen Suç Türleri	Cinsiyet	Yaş Grubu	Toplam
Yaralama	Kadın	12-14	2040
	Erkek	12-14	7137
Gasp	Kadın	12-14	18
	Erkek	12-14	493
Uyuşturucu Mad.	Kadın	12-14	150
	Erkek	12-14	457
Hırsızlık	Erkek	12-14	599
	Kadın	12-14	599
Mala Zar. Ver.	Erkek	12-14	1004
	Kadın	12-14	82
Mala Zar. Ver.	Erkek	15-17	2080
	Kadın	15-17	211
Yaralama	Erkek	15-17	23496
	Kadın	15-17	4506
Hürriyetinden Yoksun Kılma	Erkek	15-17	1718
	Kadın	15-17	598

2016 yılı TÜİK verilerine göre Türkiye’de suça sürüklenen çocukların yaş gruplarına, cinsiyetine ve hangi suçları işlediklerine bakıldığında çocukların kimi suçları az kimi suçları daha fazla işledikleri görülmüştür. Uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanımı suçuna karışan 12-14 yaş arası erkek çocuklarının sayısı 457, kız çocuklarının sayısı 150’dir. 15-17 yaş arası erkek çocukların sayısı 4.856, kız çocuklarının sayısı 470’tir. Cinsel suçlara karışan 12-14 yaş arası erkek çocuk sayısı 1.066, kız çocuk sayısı 72’dir. 15-17 yaş arası erkek çocuk sayısı 2.075, kız çocuk sayısı 197’dir. Aile düzenine karşı suçlara karışan 12-14 yaş arası erkek çocuk sayısı 49, kız çocuk sayısı 47’dir. 15-17 yaş arası erkek çocuk sayısı 431, kız çocuk sayısı 93’ tür. Yaralama suçuna karışan 12-14 yaş arası erkek çocuk sayısı 7.137, kız çocuklarının sayısı 2.040’ tır. 15-17 yaş arası erkek çocuk sayısı 23.496, kız çocuk sayısı 4.506’dır. Hırsızlık suçuna karışan erkek çocuk sayısı 6.879, kız çocuk sayısı 599’dur. 15-17 yaş arası erkek çocuk sayısı 15.253, kız çocuk sayısı 1.071’dir. (<https://biruni.tuik.gov.tr> (04.12.2017 /11: 33)).

2016 verilerine bakıldığında aile düzenine karşı işlenen suçların diğer suçlara oranla daha az işlendiği görülmektedir. En çok işlenen suçlar arasında hırsızlık, yaralama ve cinsel nitelikli suçların yer aldığı görülmektedir. Bu tür suçların ardından da uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanımı ve satımı gelmektedir. Türkiye’de çocuk suçluların artışına bakıldığında düzensiz aile yapılarının ve çarpık kentleşmenin olumsuz etkilerinin ön planda yer aldığı söylenebilir. Yaralama suçlarının bir kısmının para amaçlı yapıldığı varsayıldığında suç oranlarının neden yüksek olduğu aşikârdır (TÜİK, 2016). Aynı şekilde hırsızlık suçunun da önemli oranda işleniyor olması, çocuğun

yetersiz ekonomik gelirli bir aileye sahip olması ve olumsuz bir çevrede yetişiyor olunması ile açıklanabilir.

Tablo 6. Samsun ili suç mağduru çocuk sayısı (2014-2016)

Suç Türleri	Cinsiyet	Yaş Grubu	2014	2015	2016	Toplam
Aile Düzenine Karşı Suçlar	Erkek	12-14	4	4	8	16
	Erkek	15-17	2	2	6	10
	Kadın	12-14	6	16	29	51
	Kadın	15-17	36	30	53	139
Cinsel İstismar	Erkek	12-14	-	4	15	19
	Erkek	15-17	3	5	13	21
	Kadın	12-14	31	34	74	139
	Kadın	15-17	54	65	156	275
Hırsızlık	Erkek	12-14	-	3	3	6
	Erkek	15-17	3	12	23	38
	Kadın	12-14	3	3	5	11
	Kadın	15-17	3	4	13	20
Yaralama	Erkek	12-14	107	155	269	531
	Erkek	15-17	210	293	566	1069
	Kadın	12-14	79	80	152	311
	Kadın	15-17	110	135	313	558
Hürriyetten Yoksun Kılma	Erkek	12-14	-	1	3	4
	Erkek	15-17	4	1	9	14
	Kadın	12-14	6	13	25	44
	Kadın	15-17	26	32	53	111

Tablo 6’da Samsun ilinde son yıllarda çocukların daha fazla mağduriyet yaşadığı suç türleri ve erkek ve kız çocuklarının hangi suçları daha çok işledikleri görülmektedir. Samsun ilinde suç mağduru olan çocukların suç istatistiklerine de bakmak araştırma açısından önem arz etmektedir. Mağduriyete neden olan suç türlerinden olan aile düzenine karşı olan suçlarda 12-14 yaş grupları arasındaki erkek çocukların sayısı 2.016 yılında 8’e, kız çocuklarının sayısı ise 29’a çıkmıştır. 2015 yılında erkek çocukların sayısı 4, kız çocuklarının sayısı ise 16’dir. 15-17 yaş arası erkek çocukların sayısı 6, kız çocuklarının sayısı 53’tür. 2016 yılında ise erkek çocukların sayısı 2, kız çocukların sayısı 30’dur. Yine cinsel suçlarda 2016 yılı istatistiksel değerlerine göre 12-14 yaş arası erkek çocuklarının sayısı 15 ve kız çocuklarının sayısı 74’tür. 2015 yılında ise bu oran, erkek çocuklarda 4, kız çocuklarda ise 34’ tür. 2016 yılında 15-17 yaş arası erkek çocukların sayısı 13, kız çocuklarının sayısı 156’dır. 2015 yılı istatistiksel değerlerine bakıldığında erkek çocukların sayısı 5, kız çocuklarının sayısı 65’tir. 2016 yılında yaralama suçundan

mağdur olan 12-14 yaş arası erkek çocukların sayısı 269, kız çocukların sayısı 152'dir. Aynı suçtan mağdur olan 15-17 yaş arası erkek çocukların sayısı 566, kız çocuklarının sayısı ise 313'tür. 2015 verilerine bakıldığında ise 12-14 yaş arası erkek çocuk sayısının 155 ve kız çocuk sayısının 80 olduğu, 15-17 yaş arası erkek çocuk sayısının 293 ve kız çocuk sayısının 135 olduğu görülmüştür. Hırsızlık suçundan mağdur olan 12-14 yaş arası erkek çocuk sayısı 3 ve kız çocuk sayısı 5, 15-17 yaş arası erkek çocuk sayısı 23 ve kız çocuk sayısı 13'tür. 2015 yılı istatistiklerine bakıldığında 12-14 yaş arası erkek çocuk sayısı 3 ve kız çocuk sayısı 3, 15-17 yaş arası erkek çocukların sayısı 12 ve kız çocuk sayısı 4'tür. Diğer suçlara oranla daha az mağdur olunan suç türlerinden biri kişiyi hürriyetinden yoksun kılmadır. 2016 yılında bu suçtan mağdur olan 12-14 yaş arası erkek çocuk sayısı 3 ve kız çocuk sayısı 25, 15-17 yaş arası erkek çocuk sayısı 9 ve kız çocuk sayısı 53'tür. 2015 yılı verilerinde ise 12-14 yaş arası erkek çocuk sayısı 1 ve kız çocuk sayısı 13, 15-17 yaş arası erkek çocuk sayısı 1 ve kız çocuk sayısı 32'dir. 2014 yılı verilerine bakıldığında 12-14 yaş arası erkek çocukların cinsel istismar, hırsızlık ve hürriyetten yoksun bırakma suçlarından mağdur olmadığı görülmüştür. Son yıllara göre 2014 yılında, suç mağduriyeti yaşayan çocuk sayısının daha düşük olduğu görülmüştür.

Samsun ilinde 2016 yılı ve 2015 yılı suç mağduru olan erkek ve kız çocuklarının sayılarına bakıldığında bazı suçlarda önemli oranda bir artışın olduğu, bazı suçlarda ise erkek çocukların sayısının eşit olduğu görülmektedir. Kişiyi hürriyetinden yoksun bırakma suçundan kız çocuklarının erkek çocuklarına göre daha çok mağduriyet yaşadığı tespit edilmiştir. Aynı şekilde cinsel istismar suçunda da kız çocuklarının erkek çocuklara oranla daha çok cinsel istismara uğradığı görülmektedir. Aile düzenine karşı suçlara bakıldığında yine kız çocuklarının erkek çocuklara oranla daha fazla suç mağduru oldukları kaydedilmiştir. Yaralama suçundan ise erkek çocukların kız çocuklarına oranla daha fazla mağdur olduğu tespit edilmiştir. Hırsızlık suçunda ise mağduriyet derecesinin birbirine yakın olduğu görülmüştür. (<https://biruni.tuik.gov.tr> 04.12.2017)

Çeşitli suçlardan hüküm giyen çocukların sayısına bakıldığında erkek çocukların kız çocuklarına oranla daha çok ceza infaz kurumlarına girdikleri görülmektedir. 15-17 yaş arasındaki erkek çocukların sayısının 12-14 yaş arası çocuklardan fazla olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle hırsızlık suçundan hüküm giyenlerin sayısı, diğer suçlara göre daha fazladır.

Görüldüğü gibi, çocukların suç işleme oranlarında bazı yıllarda azalma gerçekleşse de bu oran genel olarak yükselmeye devam etmiştir. Çocukların neden suç işlediklerinin ve çocuğu suça iten faktörlerin neler olduğunun araştırılması ve sorunlara yönelik çözüm üretilmesi çocuk suçluluğunun azalmasında etkili olacaktır.

Suç Korkusu

Suçun yakın çevrede ya da uzak çevrede olsa bile medya aracılığıyla biliniyor olması, bireylerin söz konusu suça ya da suç ortamının doğurduğu riskler nedeniyle bireysel olarak güvensizliği ve devamında tedirginliği ortaya çıkarabilmektedir.

Suç korkusu, bireysel ve toplumsal olmak üzere iki açıdan incelenmektedir. İnsanın yaşadığı toplumda, diğer insanların oluşturduğu suçlu davranıştan korkması

açısından bireysel bir anlam içermektedir. Bireysel suç korkusunun belirleyicileri; bireyin incinmesi, yaşam deneyimi, yaşı, cinsiyeti, suça karışıp karışmadığı, suç mağduru olması, ekonomik durumu gibi birçok değişkendir. Bunun yanında toplum içerisinde doğan bir korku türü olması açısından suç korkusu toplumsal olarak da incelenmektedir. (Sipahi, 2016: 39-40) Suç korkusu, kentsel yaşamda hemen hemen her ailede hissedildiği düşünülen bir durumdur. Zira kent ortamının heterojen bir yapıya sahip olduğu düşünüldüğünde suç korkusunun hissedilmesi doğaldır.

Suç korkusu, sosyoloji literatüründe farklı açılardan incelemeye alınmıştır. Bireysel korku üzerinden konu ele alındığında bireysel korkular kişiye özgü ve gelip geçici bir yapıya sahiptir. Bu tür durumlarda insanlar neden korktuklarını bilmektedir. Ancak toplumsal korku bu durumdan farklılık gösterir. Toplumsal korku, yalnızca bireysel korkuların toplamı değildir. Nitekim bireyler, varlıklarını belirli kurumların desteğini almadıkça devam ettiremezler. Bilinçaltına yerleştikten sonra insan davranışlarını oradan yönlendirebilmeyi başaran bir korku çeşididir. Mesela bireylerin sokakta kapkaç kurbanı olabileceğini düşünmesi, evinin hırsız tarafından soyulacağını düşünmesi vb. durumlar insanların daima güvensizlik hissi duymalarına sebebiyet verebilmektedir. (Kul, 2013: 27)

Sipahi'ye (2016: 19) göre kentlerin kalabalık hale gelmesi ile orantılı olarak suç oranlarında da artış olmaktadır. Doğal olarak kentin yerlileri, suç artışlarında alt kesimi sorumlu tutmaktadır. Bu durum dışlanma sorununu da beraberinde getirmektedir. Özellikle 1980 yılından itibaren ortaya konulan neo-liberal politikalar, kentlerdeki eşitsiz gelir dağılımını belirgin hale getirmekte ve kutuplaşmayı artıran bir etken olmaktadır. Burada sözü edilen kutuplaşmadan kasıt, öteki olarak nitelenene karşı duyulan güvensizlik, endişe ve öfke gibi olumsuz duyguların daha da yeşermesine sebebiyet vermektedir. Kentlerde artan suç oranları, toplumdaki suç korkusunun yayılmasında etkili olmaktadır.

Kırsaldan kente artan göç ile yoğunlaşan ve ağırlığını, çeşitliliğini hissettiren kent mimarilerinin de suç oranları ile ilgisi vardır. Kırık camlar teorisinde, kentlerdeki mimari yapılarıdaki düzensizlikler ile suç oranları arasında bağ kurulmakta ve bu iki olayın birbirlerini destekleyici özellikler barındırdığı düşüncesini öne çıkaran bir bakış açısı yansıtılmaktadır. (Maskaly ve Bogges, 2014; akt.; Aytaç ve Diğ., 2015: 261) Kırık camlar teorisi, daha ağır türde suçların işlenmesinin önüne geçilebilmesi için, kentsel mekânlardaki düzenin oluşturulmasının ve oluşan düzenin devam etmesi gerektiğinin önemini vurgulamaktadır. Bakımsız yapılanmalar, ortada bırakılan sahipsiz araçlar ve düzenden yoksun çevre şartları gibi unsurlar düzeltilmelidir. Teoriye göre bu unsurlarla kentsel güvenlik arasında bir bağlantı vardır. Düzeni bozulan şeyler tekrar düzenli hale getirilebilirse düzen sağlanmış olur. (Wilson ve Diğ.; akt.; Aytaç vd., 2015: 261) Bu durumda suç işleme oranında azalma gerçekleşebilmektedir.

Çalışmanın Metodu

Yapılan çalışma, 1980 sonrası gerçekleşen hızlı kentleşmenin çocuk suçluluğuna nasıl etki ettiğini anlayabilmek, çocukta suç potansiyelini artıran faktörler arasında yer alan aile içi ilişki tarzları ve kentleşme olgusunun toplumsal değişimle beraber çocuk

suçluluğuna nasıl etki ettiğini incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada “Kentleşme, aileler arasında bir eşitsizlik yaratmakta mıdır ve bu eşitsizlik çocuğu suça iten bir etken midir?” sorusundan yola çıkılmıştır. Bu araştırmada, suç korkusu yaşayan çocuklarda ailenin etkisinin olup olmadığını, çocuğun ve ailesinin ekonomik durumu, eğitim durumu, yaş, cinsiyet vb. değişkenlerin çocuk suçluluğunda ne derece etkili olduğunu anlayabilmek amacıyla yapılmıştır.

Çalışma, sosyolojik yöntem kullanılarak kentleşme ve aile ikilisinin çocuk suçluluğunu nasıl etkilediğini ve suç korkusunun altında yatan nedenleri anlayabilmek, bu konular üzerine öneriler sunabilmek düşüncesiyle gerçekleştirilmiş bir araştırmadır.

Hızlı kentleşmeyle beraber suç oranının arttığı aşikârdır. Fakat yapılan araştırmalarda ayrıntılı olarak kentleşme ve aile kurumunun arasındaki ilişkinin çocuk suçluluğuna etkisi üzerine yoğunlaşılmamıştır. Özellikle Samsun ilinde bu konuda ayrıntılı bir çalışmaya şu ana kadar yapılmış olan araştırma ve okumalarda rastlanmamıştır. Araştırma, sorunun niçin ve nasıl olduğuna ilişkin sorulara cevap bulabilmek, kentleşme ve aile kavramlarının çocuk suçluluğuna ve suç korkusuna etki etmesinin altında yatan faktörleri ortaya koyabilmek ve elde edilen sonuçlar ışığında bazı öneriler sunabilmek amacını taşımaktadır. Çalışma sonucunda toplumsal bir sorun olan çocuk suçluluğu, ilgili parametreler çerçevesinde anlaşılacak ve çocuklara dönük politika ve hizmet üreten resmi ve sivil toplum kuruluşlarının da yararlanabileceği bilgiler üretilmiş olacaktır.

Diğer taraftan çalışma, nitel bir araştırma özelliği taşımaktadır. Araştırmanın literatür dışı veri elde etme sürecinde yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu tekniği kullanma amacımız, araştırmaya katılan görüşmecilerin görüşlerinin, duygu ve düşüncelerinin bu teknikle anlaşılabilmesinin düşünülmesidir. Nitel araştırmacı, araştırma ortamına dair samimi, birinci elden bilgiyi vurgulamalıdır. Kendileriyle inceledikleri olaylar arasına mesafe koymaktan kaçınılmalıdır. Buradaki amaç, keyfi fikirlerini ve ön yargılarını destekleyecek şekilde seçicilik değildir. Gerçek amaç, toplumsal yaşamı daha bütünsel olarak anlamak için kişisel anlayıştan ve duygulardan yararlanmaktır. Araştırmacı, kendi varlığını açık hale getirir ve önceki varsayımlarına karşı duyarlı olur. Nesnel yöntemlerin aksine açık sözlü ve dürüst olmalıdır. (Neuman, 2010: 226; Tekin, 2006) Görüşmecilerin görüşme esnasında hal ve hareketlerinin gözlemlenmesinin araştırma için faydalı bilgiler sağladığı düşünüldüğünden gözlemden elde edilen verilere de araştırmada yer verilmiştir.

Çalışma, Samsun iline bağlı İlkadım ve Canik ilçelerinden 12-17 yaş arası çocuğa sahip 40 anne ve babadan oluşturulan bir çalışma grubuyla yürütülmüştür. Her görüşmeciyle, 15 ile 25 dakika arasında değişen mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Araştırmada Canik ve İlkadım ilçelerinin seçilme nedeni, bu ilçelerin il dışından ve köylerden göç alıyor olması, şehir merkezinde ya da merkeze yakın yerlerde bulunmalarıdır. Diğer taraftan, İlkadım ilçesinin Canik ilçesine göre şehrin kentli yüzünü temsil etmesi ve tarihsel olarak uzun süredir yerleşmenin ve ticaretin merkezi olması nedeniyle her iki ilçede meskûn aileler araştırma için uygun bir veri kaynağı olmuştur.

BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Yapılan çalışmaya Samsun iline bağlı İlkadım ve Canik ilçelerinden seçilen 12-17 yaş arası çocuğu olan anne ve babalar katılmıştır. Çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Anne ve babaların yaş aralığı 27-60 olarak belirlenmiştir. Eğitim durumları ilköğretim-lisans olarak ele alınmıştır. Çalışma için gerekli olan bilgileri elde edebilmek amacıyla görüşme formu hazırlanmış ve bu form eşliğinde görüşmecilerin düşüncelerine ulaşılabilmiştir.

Görüşmelerden elde edilen veriler, çocuk suçluluğu ve suç korkusu ile ilgili öne çıkan faktörlerden olan davranışın modellenmesi, sosyal çevre, göç/kentleşme ve medya üzerinden temalaştırılmıştır.

Modelleme

Çocuğun dünyaya geldiği anda hazır bulduğu ve sonradan karşılaştığı her türlü ortam ve kişilerin, onun davranışında doğrudan etkide bulunabileceği literatürce ve görüşmeciler tarafından ortaya konmuştur.

“Suçluluk, bana göre öğrenilmiş bir davranıştır. Çocuk ya da birey fark etmez. İmkânlar ve yaşam tarzı suça sürükler. Hiç kimse isteyerek suç işleyip cezaevine girmek istemez. Çocuklarda özentili hayranlığı var. Benim çocuğum da öyle. Polat Alemdar gibi olmak istiyor ve çoğu çocuğun da böyle olumsuz özentileri olduğunu düşünüyorum. Başrolde olanlar gibi hep önde olmak istiyorlar. Kabadayı hareketlerde bulunuyorlar. Böyle giderse benim çocuğumun da suça karışacağından korkuyorum. Arkadaş çevresini güvenli bulmuyorum; ama o çevreden de onu uzaklaştırıyorum. Bana göre özentili çocukları suça itmektir.”(Anne, Satış danışmanı, 36 yaşında, Eğitim: Lise).

Genel olarak *“Suç, öğrenilen bir davranıştır.”* düşüncesi kabul görmektedir. Görüşmecilerden bir bölümü *“özentili”* kavramı üzerinde çok durmuştur. Bu kavramın çocukların suç işlemesinde etkili olduğunu vurgulamışlardır. Görüşmeler dışında sahada yapılan gözlemlerden elde edilen verilere göre çocuklar çevrelerindeki bireyleri kendilerine örnek almaktadırlar. Onların sahip oldukları bir yaşam tarzına sahip olmak istemektedirler. Onlar gibi giyinmek, onların gittiği ve zaman geçirdiği ortamlarda bulunmak istemektedirler. Maddi koşulları iyi olmayan ailelerin çocuklarında bu durum çok fazla görülmeyle beraber suça karışanların hepsi yoksul ailelerin çocukları olmamaktadır. Literatürde daha önce yapılmış çalışmalarda maddi durumu iyi olmayan ve genellikle büyük şehirlere göçle gelen ailelerin çocuklarının suça karıştığından bahsedilmiştir.

“Suçlu çocuk yoktur. Suça itilmiş çocuk vardır.” düşüncesinden yola çıkılarak çocuğun suçu isteyerek ve bilerek işlemediği; ailenin, arkadaş grubunun ve yaşadığı mekânında bu durumda etkili olduğu, sahada yapılan çalışma sonucunda görüşmecilerin verdikleri cevaplar ile netlik kazanmıştır.

“Suçlu çocuk yoktur, suça itilmiş çocuk vardır yargısına katılıyorum. Çünkü çocuğu yetiştirme tarzı ve ailenin verdiği terbiye çok önemlidir. Eğer çocuk anne ve babasından gerekli olan terbiyeyi almamışsa, doğruyu yanlış öğrenememişse, yanlış yola sapabilir. Yanlış insanlarla arkadaş olabilir. Yetiştirilme tarzı, çocuğun suça bakış açısını etkiler. Çocuğun suça itilmesinde

sosyal çevre ve aile çok önemli bir role sahiptir. İyi yetiştirilmiş bir çocukla başıboş bırakılmış çocuk aynı mıdır? Değildir tabi ki de. Anne ve baba çocuğuna gerekli ilgiyi göstermelidir. İlgi ve sevgi eksikliği, çocukların suça karışmasında en önemli etkidir. Yine çocuk ailede şiddet görüyorsa, üzerinde bir baskı hissediyorsa evden kaçma davranışında bulunacak ve ortada kalan çocuk suç tacirlerinin eline düştüğünde suç işlemeye başlayan bir birey haline gelecektir.”(Anne, Memur, 40 yaşında, Eğitim: Lisans).

Yapılan değerlendirmelerde çoğunluğun suçlu çocuğun olmadığını, suça itilmiş bir çocuğun var olduğunu kabul ettiği görülmüştür. Gerek yaşanan ortam gerekse anne ve babanın ilgisiz davranışları, çocuğun kendi haline bırakılması vb. durumların çocuğu suça iten nedenler arasında yer aldığı görülmüştür. Literatürde de savunulan bu durumu destekleyici bilgelere ulaşmak mümkündür. Ereş’in (2009: 92) değindiği gibi, Günce’nin 1983 yılında yapmış olduğu çalışmada çocukların suça karışmasına neden olan etkenlerin başında eğitimin eksik oluşu, sağlık koşullarının yeterli olmayışı, yetersiz bir aile eğitimi ve en önemlisinin de aile düzensizliği olduğu görülmüştür. Literatürde çocuk suçluğunun nedenlerinin çeşitli olmasının yanı sıra hemen hemen her görüşte aile başordedir. Görüşmecilerin çoğunluğu da ailenin en önemli etken olduğunu vurgulamakla birlikte başka etkenlerin de söz konusu olduğunu belirtmişlerdir.

Sosyal Çevre

Çocuk suçluluğunda ailenin ve çevrenin önemli etkisi olduğu düşünülmektedir. Genel olarak bu düşünce aileler arasında kabul görmektedir.

“Çocuk suçu çevreden daha kolay öğrenir. Yaşanılan ortam suça meyil veren bir ortamsa, çocuk da bu ortamda suça karışabilir. Suç davranışını normal bir davranış olarak algılayabilir. Varoş mahallelerdeki çocuklar daha çok suça yatkındır. Kültürsüz, eğitimsiz ve işsizliğin fazla olduğu yerler suça davetiye çıkarmaktadır. Çevreden gördüklerine özenerek o da suç işlemeye başlar. Ailede suç işleyen varsa yine çocuğun da suça karışması mümkündür.”(Baba, Memur, 49 yaşında, Eğitim: Lisans).

“Çocuğun suç işlemesinde öncelikli etki aileye aittir. Çevre daha sonradan gelir. Çocuk ilk eğitimini ailede alır, daha sonra çevreyle haşır neşir olur. İyi bir aile terbiyesi alan çocuk, çevrenin de olumsuz etkilerinden uzak kalacaktır.”(Baba, Serbest meslek, 36 yaşında, Eğitim: Lise).

Ayar ve Öztürk’e (2015: 19) göre; bazı çalışmalarda suç işleyen yahut suça karışan çocukların uyuşturucu madde kullandıkları ve tiner çektikleri ortaya çıkmıştır. Ailede uyuşturucu bağımlısı varsa çocuğun da bu aile bireyinden etkilenmesi doğaldır. Zira çocuk, ailesindeki bir kişi kullanıyorsa bu normaldir diye düşünebilir. Aile dışında çocuğun en çok zaman geçirdiği çevresinde madde kullanan varsa, çocuğun da madde kullanımına alışması beklenen bir durumdur. Madde bağımlısı olan çocuklar, uyuşturucu haplarını ya da tozunu almak için her türlü yola başvuracaktır. Gittikleri yol suça sürüklese de amacı için geri dönmeyecektir. Kendileriyle görüşülen ailelerin en çok korktukları durumlardan bir tanesi de çocuklarının uyuşturucu maddeye alışma olasılığıdır.

Sosyo-ekonomik durum, çocuk ve suç kavramları birbirleriyle ilişkili faktörlerdir. Maddi durumları iyi olmayan ailelerde çocuğun suça daha kolay bulaştığı düşünülmektedir.

"Sosyoekonomik durum, çocuğun suç işleminde etkilidir. Ekonomik yetersizlikler, kişiyi çaresiz bırakabilir. Aile içindeki ekonomik huzursuzluk çocuğa yansıtıldığında ve ahlaki değerler eksik olduğunda ve ailenin gösterdiği ilgi yetersiz kaldığında çocuk suça karışabilir. Özellikle ergen çocuklarda bu durum daha ağır hissedebilir. Çocuklarda özentili huyu çok fazla görülmektedir. Özendiğini elde etmek için ailenin maddi durumu iyi değilse bunu kanunsuz yollardan elde etmeye çalışır. Bu şekilde de suçlu bir çocuk olarak toplum karşısına çıkar." (Anne, Eczacı, 45 yaşında, Eğitim: Lisans).

"Ailenin sosyo-ekonomik durumunun çocuğun suç işleminde etkili olduğu yargısına katılmıyorum. Öyle olsaydı eğer bütün fakir çocukları suçlu olurdu. Zengin olup da suç işleyen birden fazla çocuk var. Sadece sorun para olsaydı maddi durumları iyi olan çocuklar hiç suç işlemezdi. Bu durumun zenginlikle fakirlikle ilgisi yok. Bu tamamen ailevi bir sıkıntıdır. Bu durum biraz da çocuğun yetiştirilme tarzına bağlıdır. Aile çocuğu iyi yetiştirirse, varlığı yokluğu iyice öğretirse, çocuğun suça karışacağını düşünmüyorum. Çocuk helali haramı iyi bilmeli ki suç işlesin. Her şeyin başını ailenin vereceği eğitim çeker. Dini eğitimi iyi alan çocuk suça karışmayacaktır." (Anne, Ev hanımı, 42 yaşında, Eğitim: İlköğretim).

Özenti kavramının çocuklar üzerinde etkileri söz konusudur. Çocuk, çevresindeki çocuklarda olanlardan kendinde de olmasını isteyebilmekte ve bu isteğini uygun olmayan davranışlarda bulunarak elde edebilmektedir. Birkaç anne ve baba ise sosyo-ekonomik durumun çocuğun suç işleminde etkili olduğu düşüncesini kabullenmemektedir. Her maddi durumu iyi olmayan ailelerin çocuklarının suça karışmadıklarını, bunun tersine zengin ailelerin çocuklarının da suça karıştıklarını belirtmektedirler. Onlara göre ailenin çocuğa beklediği ilgi ve sevgiyi vermemeleri, çocuğu yalnız bırakmaları, yetersiz eğitim imkânı sağlamaları suçlu davranışın en büyük nedenidir.

Konuyla ilişkin araştırması bulunan Ergene'ye (1992: 213) göre de sosyo-ekonomik durumun çocuk suçluluğuna etkileri söz konusudur. Maddi durumu iyi olmayan ailelerin çocuklarının diğerlerine göre suça karışması açısından farklılıklar söz konusudur. Sosyo-ekonomik durumun iyi olmaması, çocukları suça iten bir faktör olabilmektedir. Tabii ki her maddi koşulları kötü olan ailelerin çocukları suç işler denilemez. Yine de bireyleri suça iten faktörlerin araştırıldığı spesifik başka çalışmalara da ihtiyaç olduğunu belirtmek gerekir.

Anne ve babaların çocukları üzerinde hem olumlu hem de olumsuz davranışları söz konusudur. Çocuklarına karşı takındıkları tavırlar, sergiledikleri davranışlar çocuğun suç davranışını ortaya koymasına neden olabilmektedir. Yine aile içi yaşanan sorunlar veya anne ve babanın ayrı olması, çocuğu olumsuz etkileyebilmektedir.

"Çocuk, ailesinde bulamadığı ilgiyi ve sevgiyi çevrede arar. Yeni arkadaşlar edinir. Bu arkadaş grubu suça karışmış olanlardan değilse bu iyi bir durumdur. Ama genelde çocuklar hep suçlu kişiler tarafından yem olarak görülebilmektedir. Çocuklar savunmasız varlıklardır. Onlara ne denirse ona inanırlar. İşte bu durumda ailelere iş düşmektedir. Eğer bir çocuğu dünyaya getirmişsen onu gerektiği şekilde yetiştirmesini de bileceksin. Aile muhtaç olsa da çocuğunu muhtaç etmeyecek. Anne ve baba ayrı olsa da çocukla iletişimini kesmeyecek. Çocuğun karşındayken hal ve hareketlerine dikkat edecek. Çocuğun gözü önünde kavga edilirse çocuk da

gidip arkadaşıyla kavga edecektir. Aileler yeri geliyor kendi elleriyle çocuğunu suça itebiliyor.” (Baba, Memur, 41yaşında, Eğitim: Önlisans).

Aile içi sorunların çocuğu olumsuz etkilediği açıktır. Sahada elde edilen veriler de bu durumu desteklemektedir. Görüşmecilerin tamamı, aile içi sorunlarının çocuğu olumsuz etkilediğini, dağılan ailenin çocuğa yeterli ilgi göstermemesinin de çocuğu boşluğa düşürdüğünü ve çocuğun bu boşluğu farklı kişilerle doldurmaya çalıştığının üzerinde durmuştur. Yaşadıkları çevrede boşanmış ailelerin olduğunu ve çocuğun ortada bırakıldığını, böyle durumlarda ne annenin ne de babanın çocuğa karşı yeterli ilgiyi göstermeye çalıştığını belirtmişlerdir.

“Çocuğun mutsuz ve kontrolsüz bir ortamda yetişmesi, çevreden daha fazla etkilenmesine yol açar. Çocuk ilgisiz kaldığında anne ve babasının umurunda bile olmadığını düşünebilir. Değersiz olduğunu hissedebilir. Bir de sürekli ailede kavga, gürültü varsa, arada anne ve baba çocuğa da hiç suçu yokken bağırıyor, bu durum çocuğun psikolojisini bozacaktır. Çocuk daha özgür olacağı ortamlar bulmaya çalışacaktır. Genelde parçalanmış aile çocuklarında davranış bozukluğu oluşmaktadır. Çevremde bu tür ailelerin çocukları bulunmakta ve psikolojilerinin yerinde olmadığı apaçık ortadadır.” (Anne, Ev hanımı, 32 yaşında, Eğitim: Lise).

Literatürde yer alan çalışmalarda boşanmış ailelerin çocuklarında ruhsal uyumsuzluk oranının daha fazla olduğu görülmüştür. Bu uyumsuzlukların en önemli nedeni, ruhsal açıdan çökme, okulda başarısız olma ve çeşitli davranış bozukluklarının ortaya çıkmasıdır. Boşanmadan sonra tek ebeveynle birlikte kalma durumundaki çocuklar; okulda başarısız olmaya, yalan söylemeye, hırsızlık yapma ve cinsel rollerde zedelenme gibi olumsuz davranışlar sergileyebilmektedir. (Tezcan, 2012: 46-47) Aile içi sorunların ve anne babanın boşanma kararı almasının çocuk üzerinde olumsuz etki yaptığı, gerek görüşmecilerin ifadelerinden gerekse literatürde yer alan çalışmalar sonucunda ortaya konmuştur.

Sosyal çevrenin, akran grubunun ve okulun çocuğun suç işleminde ya da suça karışmasında önemli rolü vardır. Bu üçlü, aileden sonra çocuğun zamanını en çok geçirdiği bölümü oluşturmaktadır. Görüşmecilerin; “Çevre, akran grubu ve okulun çocuğun suç işleminde ya da suça karışmasında etkili midir?” sorusuna verdikleri cevapların çoğu benzerlik taşıyarak birbirini desteklemektedir.

“Temiz çevre, doğru seçilen arkadaşlıklar çocuğu doğru yola sevk eder. Suçun fazla görüldüğü çevre ve hatalı arkadaşlıklar çocuğu suça iter. Eğer çocuk suçun çokça işlendiği bir ortamda yaşıyorsa, bu durum ona sıradan bir olaymış gibi gelebilir. Suç davranışı, çocuğun gözünde doğal bir durum halini alır. Okulun etkisini ele aldığımızda ise kimi çocuklar tarafından okul bir suç yatağına dönüşmektedir. Bıçaklayanı mı ararsın, uyuşturucu bulunduranı mı ararsın, şiddet göstereni mi ararsın. Hepsi okullarda mevcuttur. Okul suçu barındıran değil, suça engel olmaya çalışan birim olmalıdır. Bu nedenle okul güvenliği artırılmalıdır. Şüpheli görünen çocuklar aranmadan okul içine alınmamalıdır. Çünkü kendi suça karıştığı için başkalarını da peşine sürüklemekten içi rahat etmeyecektir. İyi bir toplumda yetişmiş bir çocuk davranışlar da olumludur. Sorumsuzluk ve ilgisizlik çocuğu suça iter. Çocuğun çevresi, akran grubu ve okulu olumsuz bir davranışın sergilendiği yerse, çocuk üzerindeki etkisi de olumsuz olur. Yani çocuk bu

davranışların olumsuz olduğunun farkında olmadan davranışları örnek alır ve bu durum da çocuğu suça iten nedenler olabilir.” (Baba, Serbest meslek, 35 yaşında, Eğitim: İlköğretim)

Çevrenin ve akran grubunun çocuğun suç işlemesinde etkili olduğu yargısı, genel olarak desteklenmektedir. Çevre, akran grubu ve okulun çocuğun suça karışmasında etkili faktörler olduğunu ve bu faktörlerin güçlü bir yaptırma sahip olduğunun üzerinde durulmuştur. Olumsuz çevrede yetişen çocukların arkadaş grupları da suça meyilli kişilerden oluşabilmektedir. Böyle ortamlarda yaşayan çocuk, suçu normal bir davranış olarak görebilmektedir. Okul, kimi öğrenciler tarafından suç davranışının yayıldığı bir ortam olarak görülebilmektedir. Bu nedenle okul güvenliğinin daha da artırılmasının suçluluğun azalmasına da etki edeceği düşünülmektedir. Okulların suça teşvik eden yerler değil suçu önleyen kurumlar olması, herkes tarafından istenen bir durumdur. Okulların düzenli bir eğitimin verildiği yerler olması, görüşmecilerin temennileri arasındadır. Yavuzer’e (1998:32) göre, aileden sonra çocuğun eğitim almaya başladığı ve kalıcı bir eğitim sürecinin yaşandığı kurum okuldur. Victor Hugo’nun 19.yüzyılda söylediği *“Bir okulun yapılması, bir hapishanenin kapanmasıdır.”* sözü, eğitim ve suçluluk arasında doğrudan bir ilişki olduğunu anlatan bir örnektir.

“Çocukların kendilerine yönelik güvensiz tavırları vardır. Grup içerisine nasıl katılacağını bilemeyen çocuk, kendini kanıtlama çabası taşır. Dikkat çekmek için suç davranışını da ortaya koyabilir. Bulunduğu çevre ve arkadaş grubu, suçlu profiline sahipse çocuk da o profile dâhil olacaktır. Okul başarısızlığı, derslerde tatsızlık çıkarma, sınıfın huzurunu kaçırma gibi davranışlarda bulunan çocukların psikolojik sorunlarının olduğunu düşünüyorum. Bu tür çocuklar her zaman suç işlemeye meyil taşır. Yaşadıkları ortamın ve arkadaş çevresinin bunda etkisi fazladır.”(Anne, Öğretmen, 40 yaşında, Eğitim: Lisans).

Öğrencilere yönelik tutumlar, okul koşulları, öğrenciler arası ilişkiler, okul yönetiminin disiplin anlayışı, okuldaki başarı seviyesi ve öğrencilerin not durumu, okuldan ne sıklıkla kaçıldığı yahut okuldan kovulmak gibi etkenler üstünde durulmakta ve suçlulukla ilişkili olarak söz konusu olan bu değişkenler sorunların çözümüne varma aşamasında kullanılmıştır. (Kızmaz, 2004: 304) Okulun suç faktörü üzerinde etkili olduğu, yapılan çalışmada birebir olarak görülmüştür.

Göç ve Kentleşme

Göç, insan açısından basit bir yer değiştirme hadisesi değildir. Bireyin kimlik ve kişiliğinin oluştuğu doğal ortamı terk etmesi, göç etmiş olduğu yerdekilerle tanışma, yüzleşme ve uyum/uyumsuzluk açısından sürece dâhil olma anlamına gelmektedir. Kuşkusuz bu sürecin en çok etkilenenleri arasında çocuklar bulunmaktadır.

“Köylerden kentlere yapılan göçler, çocukları yeni ve farklı bir sosyal çevreyle buluşturmakta ve çevreyle etkileşimde bulunan çocuklar, kötü alışkanlıklar edinebilmektedir.” düşüncesine çoğu anne ve baba katılım göstermiştir.

“Bu görüşe katılıyorum. Çocuk hiç bilmediği bir ortama ilk kez girdiğinden orada arkadaş edinmek, oraya kaynaşmak ister. Sosyal çevreyi yeni yeni tanımaya başlayan çocuk, olumsuzlukların farkına varamaz ya da çevreden dışlanmamak için suç davranışını da işleyebilir. Yeni ve büyük çevreler olumlu ve olumsuz şartların daha geniş bir çerçevede bulunduğu yerlerdir. Bu dönemde çocuk adaptasyon sürecindedir. Bu süreçte çocuk olumsuz çevrede ve

arkadaş ortamında ise onun da suç işlemesi normaldir. Köyde dar bir çerçevede vardır. Kent ise geniş bir ortamdır. Heterojenlik vardır. Kültürler çeşitlidir. Her türden insan vardır. Kötü bir çevreye gelen aile geçim derdine düşmekte ve çocuğu başıboş bırakabilmektedir. Bu durum da suç örgütlerinin işine yarayabilmektedir. Çocuğu kendi himayesine alıp suç işler hale getirebilmektedir.” (Baba, Öğretmen, 46 yaşında, Eğitim: Lisans).

“Bu görüşe katılmıyorum. Kişinin karakteriyle ilgili bir durumdur. Her köyden şehre inen çocuk suça karışacaktır diyemeyiz. Çocuğun fitratında varsa suç işler. Kişisel yapı önemlidir. Kenti yüzde yüz bozulmuş bir yapı olarak göremeyiz. Çocuk, aile eğitimini iyi almışsa nereye giderse gitsin suça karışmayacaktır. Helâli ve haramı iyi bilecektir. Aile iyi bir eğitim verdikten sonra çocuk yine suç işler ya da suça karışır bu da onun geninden kaynaklanmaktadır.” (Anne, Memur, 36 yaşında, Eğitim: Lisans).

Göçler sonucunda köylerden büyük kentlere gelen aileler, birçok zorlukla karşılaşabilmektedir. Kültürel çeşitliliğin fazla olduğu büyük kentlere yerleşen aileler işsizlik, maddi sıkıntı vb. sorunlar yaşayabilmektedir. Geçim derdine düşen aileler çocuklarına yeteri kadar ilgi gösterememektedirler. Kendini yalnız hisseden çocuk, yeni geldiği ortamda suçlu olduğunu bilmediği insanlarla tanışmakta ve hiç farkına varmadan suçlu konumuna gelebilmektedir. Görüşmecilerin çoğunluğunun verdiği cevaplar, bu şekildedir. Birkaç görüşmeci ise köyden büyük kentlere göç eden her ailenin çocuklarının suça karışmayacağını düşünmektedir. Onlara göre suç davranışı kişilikte yatmaktadır. Suça yatkın olan çocuklar, suç işlemektedir. Her köyden şehre inen ailenin çocuğunun suç işlemesi söz konusu değildir. Bu anlamda görüşmecilerin düşünceleri çelişmiştir.

Gün ve Bayraktar’ın değindiği çalışmalarda (2008: 175), göçler sonucu büyük şehirlere gelen ailelerin çocuklarının diğerlerine oranla daha fazla suça karıştıkları tespit edilmiştir. Görüşmecilerin çoğunluğunun verdiği cevaplar ile önceden yapılmış olan araştırma sonuçları uyumludur.

Yapılan birçok çalışmada kırdaki çocukların kentli çocuklara göre daha az suça karıştığı görülmüştür. Kırdaki samimi ilişkilerin olması, suçu engelleyici ya da en aza indirgeyici bir özellik taşımaktadır. Köyde birlik ve beraberlik vardır ve bunun yanı sıra herkes birbirini tanır. Bu durum, köylerde suç olayının daha az gerçekleşmesini sağlayan bir etkidir.

Kentleşmeyle beraber aile yapılarında önemli değişimler meydana gelmiştir. Geniş aileden çekirdek aileye doğru bir değişim gerçekleşmiştir. Daha sonrasında çekirdek ailedede parçalanmalar başlamış, birden fazla aile tipi karşımıza çıkmıştır. “Kentleşme sürecinde aile yapılarında meydana gelen değişimler, çocuğun suç işlemesinde etkili olmuştur.” düşüncesi muhtemel görülmektedir.

“Etkilidir. Aile daha çok iş ve gelecek konusunda örgütlenmiştir. Bu aşamada çocuklarının da sorumluluk almasını isterler. Bu durumdan çocuk bunalabilir, sıkılabilir ve kendini dışarı atmak isteyebilir. Dış ortam güvensiz ise çocuk kendini suçlu insanların eline atabilir. Bu tip insanlar bir tür melek yüzlü şeytanlardır. Yüzüne gülüp arkandan kuyunu kazar. Senin ruhun bile duymaz. Konu da çocuk olduğunda ne yaptığını da bilmeyen çocuk bu tip insanların kuklası olur.” (Anne, Ev Hanımı, 37 yaşında, Eğitim: Lise).

“Etkili olduğunu düşünmüyorum. Çünkü çocuk, ailesinden yeterli ahlaki eğitimi almışsa dünyanın bir ucuna da gitse kötü alışkanlıklar edinmeyecektir. Çünkü onu sürekli gözetleyen Allah’ın varlığını unutmayacaktır. Suç olarak görülen davranışı yapmadan önce düşünecektir. Yani demek istediğim, iyi bir dini eğitim çocuğu suçtan alı koyar. Evde yalnız kalsa bile onu koruyan kollayan bir Allah olduğu inancı ona yalnızlığını unutturabilir.” (Baba, Öğretmen, 45 yaşında, Eğitim: Lisans).

Kentleşme süreci toplumsal değişmeyi yansıtmaktadır. Toplumsal değişime ayak uyduramayan bireylerin suça karışma ihtimali söz konusudur. Görüşmecilerin düşünceleri incelendiğinde bu durumun sıklıkla dile getirilmiş olduğu görülmektedir. Suç olayı kadar toplumu etkileyebilen bir diğer durum da suç korkusudur. Suç korkusu, insanların yaşam kalitesini etkileyebilmektedir. İnsanlar, her an her yerde kötü bir şey olacağını düşünerek korku duyabilmektedir. Çocuğunu okula gönderdiğinde akşam eve gelene kadar çocuğunun başına bir şey gelip gelmeyeceği konusunda kaygı duyabilmektedir. Bu tür problemlerin güvensizlik hissini artırabileceği düşüncesi yaygınlık göstermektedir.

“Devir kötü, hiçbir yerde güven kalmadı. Okullarda güvenlik artırıldı deniyor ama yine bıçaklama, öldürme vb. haberler duyuyoruz. İster istemez benim çocuğuma bir şey olacak mı ya da benim çocuğum farkına varmadan suça karışacak mı korkusuyla yaşıyorum. Ne kadar iyi eğitsem eğiteyim çevre olumsuzluklarla dolu olunca ne kadar koruyabilirim ki? En basitinden arkadaşlarını ben seçmiyorum. Kendi arkadaşlıklar kuruyor ve eğer iyi yetişmiş çocuklarla kurarsa bir sorun yaşanmaz. Ama tersi olunca korkmamak elde değil. Suça karışmayacağını bilsem de mağdur olmayacağını bilemem. Suç korkusu öyle bir korku ki sürekli içten kemiriyor. Sürekli kötü bir şey olacak diye bekliyorsun. Bu da ister istemez yaşamı olumsuz etkiliyor. Ne evinde kendini güvende hissediyorsun ne de dışarıda. Evinde hırsızlık olaylarından irkiliyorsun. Dışarıda ise kapkaç, gasp gibi suçlardan mağdur olabileceğini düşünüyorsun. Ya da tacize uğrayacağın hissi taşıyorsun. Öyle bir devirdeyiz ki her şeyden korkar olduk. Şu anki adalet sisteminde bir devlet yaptırımının olduğunu açıkçası düşünmüyorum. Suçlular yakalanıp içeri atılıyor. Cezalarını çekip dışarı çıkıp aynı suçu tekrar işliyorlar. O zaman çözüm yakalayıp içeri atmak değil, neden bu suçu işliyor onu araştırmaktır. Ruhsal tedavi gerekiyorsa yaptırmaktır. İçeri atıp bırakarak değil, orada yattığı müddetçe topluma kazandırmak amaç olmalıdır. Suç korkusunu azaltmak için eğitim seviyesini yükseltmek ve güvenli yaşanacak ortamlar oluşturmak gereklidir.” (Anne, Ev hanımı, 42 yaşında, Eğitim: İlköğretim).

Suç korkusunun yaşam kalitesini olumsuz etkilediği, ailelerin çocuklarının her an suça karışabileceği ya da suçtan mağdur olabileceği hissi taşıdığı görüşmelerde dile getirilmiştir. Yine görüşmeciler, yaşanan suç korkusunun güvensizliği artırdığı yönünde cevaplar vermiştir. Suç mağduriyeti karşısında arkalarında bir devlet yaptırımının olduğunu düşünmemektedirler. Bu duruma örnek olarak cezaların caydırıcı olmadığını, en çok işlenen hırsızlık suçunun verilen ceza indirimlerinin başında yer aldığını dile getirmişlerdir. Güvenli bir yaşam ortamının olmadığı yerlerde yaşam kalitesinin de düşük olacağını, bu gibi durumlardan olumsuz etkileneceğini vurgulamışlardır. Yine suç korkusunun azaltılmasını eğitime bağlamışlardır. Eğitimin verimliliği artarsa hem suç hem de suç korkusunun azalacağını düşünmektedirler. Suç korkusunun azaltılması için eğitim seviyesi yükseltilmeye ve güvenilir yaşam alanları oluşturulmaya

çalışılmalıdır. Şu an yaşadığımız dünya güvensizliğin ve korkunun fazla olduğu bir dünya olarak görülmektedir.

Medya

Medya, bireylerdeki suç korkusunu artıran bir faktör olma özelliği taşımaktadır. Gerek televizyondaki şiddet içerikli haberler, gerekse şiddeti normalleştirir bir biçimde gösteren filmler; çocuklara kötü örnek olabilmektedir. Yine bunun yanında internet üzerinden oynanan vurmalı kırmalı bilgisayar oyunları, şiddet davranışını tetikleyen bir boyuta varabilmektedir. Medya, hem suça teşvik etmekte hem de suç korkusunu artırmakta büyük öneme sahiptir. Bu düşünce üzerinden görüşmecilere sorulan soruya, benzer ve farklı cevap verenler olmuştur.

“Medyanın suç korkusunun artmasında büyük payı vardır. Medya üzerinden normalmiş gibi gösterilen şiddet kavramı günlük hayatta uygulanmaya konmakta ve vahim sonuçlara sebebiyet verebilmektedir. Çocuklarımızla beraber oturup bir aile dizisi seyredemiyoruz. Çoğu filmde üstü kapalı veya açık şekilde şiddet içerikli davranışlar sergileniyor. Sonuçta çocuk o filmde gördüklerini yapabilir. Yaptığı şeyin doğru olduğunu düşünerek suç işleyebilir. Bu nedenle ben çocuğumun dışarıda bu tür olaylara maruz kalmasından korku duyuyorum.”(Anne, Ev hanımı, 50 yaşında, Eğitim: Ortaokul).

Medyanın suç korkusunu artırdığı düşüncesi, genel olarak kabul edilmektedir. Medyada verilen olumsuz haberler örneğin, hırsızlık, cinayet, tecavüz gibi günlerce televizyon ekranlarında gösterilmektedir. Bu türden haberleri seyreden insanlar, bu durumlara kendilerinin de maruz kalabileceğini düşünmektedirler. Yine şiddet içerikli filmlerin suç korkusunu artırdığının üzerinde durmuşlardır. Toplumla yansıtılan her olay toplumun her kesimine etki etmektedir. Eğer medya şiddet içerikli programlar yerine eğitici ve öğretici programları çokça yayına koyabilirse suç korkusu azaltma yönünde olumlu bir etkisi olacağı yine görüşmeciler tarafından dile getirilmiştir.

Medyanın saldırgan ve şiddet davranışları sergileme riskini artırdığı yönünde bilgiler elde edilmiştir. Medyada yer alan şiddet içerikli programlar, özellikle çocuk ve gençleri kolayca etkisi altına alabilmektedir. Çocuk ve ergenler, kendilerini filmin başrol oyuncularıyla özdeşleştirmekte, onların hal ve hareketlerini örnek almakta ve yeni davranış şekilleri oluşturmaktadırlar. Medyada olumsuz kişilikler örnek olarak verilmekte, kadınlar cinsel objeler olarak gösterilmekte, zenginlik ve güzelliğin, eğlence programlarının hâkim olduğu sosyal içerik ve gerçeklik vurgulanmakta, özendirilerek sunulan şiddet davranışlarının sergilenmesine kaynaklık etmektedir. (Koç, 2011: 112) Çocukların; kendilerini başkaları gibi olmaya yönlendirmesinin suça daha yatkın hale gelmelerine sebep olacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Literatürden ve görüşmecilerin ifadelerinden elde edilen verilere göre çocuk suçluluğunun birden fazla nedeni olmakla birlikte temelde aileye dayandığı anlaşılmaktadır. Aile kurumunun çocuk üzerinde etkin bir role sahip olduğu bilinmektedir. En kadim kurumlardan biri olan ailenin, çocukların psiko-sosyal ve ekonomik gereksinimlerini karşılayamadığı durumlarda, onların kendi gereksinimlerini farklı yollardan temin etmeye çalıştığı sıklıkla rastlanan bir durumdur.

Çocukların suçu doğuştan değil yaşayarak öğrendiği anlaşılmaktadır. Aileden sonra çocuk üzerinde etkili olan diğer bir faktörün de çocuğun sosyal çevresinin olduğu görülmektedir. Buna bağlı olarak olumsuz çevrede yaşayan çocukların daha fazla suça karışmalarının söz konusu olması anlaşılabilir bir durumdur. Aynı şekilde akran grubunun da çocukların suç işlemlerinde önemli bir paya sahip olduğu ve çocukların kurdukları yanlış arkadaşlıkların bazen onları birer suçlu konumuna getirdiği görülmektedir.

Okul, çocuğun sosyalleşmesinde diğer önemli bir etkeni oluşturduğu için okullardaki güvenliğin yetersiz olması, eğitim için kullanılması gerekirken kimi zaman suçluları içinde barındıran bir kurum haline gelebilmesi de ihtimal dâhilindedir. Okullarda yaşanan şiddet olaylarının ailelerin böyle düşünmelerine ve çocuklarının da şiddete maruz kalacağından ya da suça karışma riski taşımalarından endişe etmelerine sebep olduğu görülmüştür. Bu nedenle okullardaki güvenliğin artırılmasını, tehlikeli görülen öğrencilerin bir şekilde kontrol edilmeden içeri alınmamaları ve öğrenci, öğretmen ve veli dışında yabancı kimsenin okullara girmesinin engellenmesi beklentiler arasındadır.

Diğer önemli bir sorun, köylerden kentlere doğru gerçekleşen göçler sonucunda ailelerin yeni geldikleri yerlerde barınma, yeme-içme ve işsizlik vb. yaşadıkları sorunların aile düzenini olumsuz etkilediği ve normalde gerçekleştirebileceği işlevlerin bir kısmını da yerine getiremediği anlaşılmaktadır. Doğal olarak da aile yapısında meydana gelen değişimlerin çocuklar üzerinde de olumsuz etkiler yaptığı görülmektedir. Ailelerin özellikle kent hayatında çocuklarına yeterli ve kaliteli zaman ayıramadıkları, çocukları ikinci planda tuttukları, evi geçindirmeye odaklandıkları ve bu durumun çocuğun kendini yalnız hissetmesine sebep olduğu belirlenmiştir. İhtiyaç duyduğu ilgi ve zamanı bulamayan çocuk, kendisini değersiz ve anlamsız hissedebilmekte, buna karşın ona ilgi gösteren herhangi birine güvenebilmekte, olumsuz bir ortama girse dahi orada kendini değerli hissedeceğini düşündüğünden, farkına varmadan suça itilebilmektedir.

Türkiye’de kentleşmenin hızlı gerçekleşmesi de çocuk suçluluğu ve buna bağlı olarak çocukların suça bulaşma korkusuyla ilişkili bir durumdur. Özellikle büyük kentlere göç edenlerin oluşturduğu nüfus yoğunluğunun daha çok gecekondu alanlarında yoğunlaştığı görülmektedir. Siyasal ve sosyal açıdan güvensiz ortamları da doğuran gecekondu bölgelerinde gerekli düzenlemeye gidilmemesi halinde çocuk suçluluğunun artış göstermesinin doğal bir durum olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan şehirlerde harabe olarak bırakılan metruk binaların da suç tacirlerinin yatakhaneleri haline geldiği bilinen bir gerçektir. Zira yapılan birçok çalışmada gecekondu bölgelerinde suç işleme oranının daha fazla olduğu ortaya konmuştur.

Çocuk suçluluğuyla bağlantılı olarak son yıllarda üzerinde çokça durulan kavramlardan biri de suç korkusudur. Suç korkusunun bireylerin yaşamını olumsuz etkilediği, güven duygusunu zedelediği düşünülmektedir. Suç korkusunun belirli mekânlarda ve belirli zamanlarda daha çok hissedildiği, yapılan çalışmalarca ortaya konmuştur. Yaşlı insanların, kadınların ve çocukların daha çok suç korkusu yaşadıkları görülmektedir. Suç korkusu yaşayan ailelerin ne evde ne de dışarıda kendilerini

güvende hissettikleri sıkça zikredilen bir gerçektir. Bu durumun bireylerin yaşam standardını olumsuz etkilediği de yapılan çalışmalar sonucunda ortaya konmuştur. Bu bağlamda medyanın da suç korkusunu artırıcı bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Medya aracılığıyla şiddet içerikli davranışların çocuklara normalmiş gibi gösterilmesi, şiddet içerikli filmlerin televizyonlarda oynatılmasının çocuk suçluluğunu artırıcı bir etkiye sahip olduğu düşünülmektedir.

Çocukların suça yönelmesine engel olmak için, gerekli sosyal, ekonomik, kültürel politikaların saptanarak, kararlılık içerisinde uygulanması gerekmektedir. Bu konuda sadece kamu kuruluşlarına değil, özellikle sivil toplum kuruluşlarına da önemli görevler düşmektedir. Çocukları suç işlemeye iten nedenleri tespit ederek çözüm bulmak ve onları işledikleri suçlar nedeniyle damgalamadan hayatlarını yeniden kurmalarını temin etmek amacıyla ailelerin ve devlete bağlı ilgili kurumların çeşitli tedbirler almaları gerekmektedir.

Eğitimden yoksun olan çocuklar ve ekonomik durumu iyi olmayan aileler, ilgili kurumlarca tespit edilmeli, bu tür ailelerin yaşam standartlarının iyileşmesi için gerekli yardımların sivil toplum kuruluşları ve vakıflar tarafından yapılması olumlu yönde sonuçlar doğuracaktır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına bağlı olarak faaliyet gösteren ASDEP faaliyeti, devletin özellikle risk altındaki ve muhtaç durumdaki aileleri tespit ve gerekli müdahale açısından önemli bir programdır. Diğer taraftan her şeyi devletten beklemek yerine toplumsal duyarlılık gereği, bireylerin yaşadığı muhitteki muhtaç insanları tespit edip yardım mekanizmalarının bu tür ailelerle irtibatını sağlamak için ilgili kurumları bilgilendirmesi önemlidir. Yetişkin ya da geleceğin yetişkinleri olan çocukların suça bulaşması, toplumsal yapı ve işleyişi açısından birçok tehlikeyi beraberinde getireceğinden, olabildiğince erken önlemlerin alınması ve yerinde uygulamalarla toplumun güçlendirilmesi şarttır.

KAYNAKÇA

- Ayan, S. (2009). Aile ve Şiddet. Ankara:Ütopya Yayınevi.
- Ayan, S. (2011). Suçlu Kim? Türkiye’de Çocuk Suçluluğu. Ankara: Ütopya Yayınevi. Baskı:1.
- Ayar, D. ve Öztürk, C. (2015). “Türkiye’de Lisans Üstü Çalışmalarda Çocuk Suçluluğu”. Orijinal Araştırma Dergisi. Cilt:2 Sayı:1. ss:17-20.
- Aytaç, S. Derdiman, R.C. ve Diğ. (2015). “ Kent Güvenliği Olarak Suç Korkusu: Bursa Örneği”. Süleyman Demirel Üniversitesi Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi. Cilt:3. Sayı:3. ss:259-267.
- Bal, H. (2008). Kent Sosyolojisi. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Bilir, S. (2009). “Liselerde Çocuk Suçluluğunun Önlenmesine Yönelik Okul Kaynaklı Faktörlere İlişkin Okul Yöneticilerinin ve Öğretmenlerin Görüşleri”(Doktora Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Eğitim Yönetimi, Teftişi. Planlaması ve Ekonomisi Bilim Dalı.
- Bozkurt, V. (2011). Değişen Dünyada Sosyoloji. Bursa: Ekin Yayınları.

- Coser, L. A. (2010). Sosyolojik Düşüncenin Ustaları. (H. Hülür, S. Toker ve İ. Mazman, çev.). Ankara: Deki Yayınları.
- Çağdaş, A. (2009). Anne Baba Çocuk İletişimi. Ankara: Kök Yayıncılık. 2. Baskı.
- Çetinkaya, B. (2007). Sağlıklı Aile Sağlıklı Çocuk. Ankara: Empati Yayınları. 2. Baskı.
- Deniz, M. E. (Edt.) (2008). Erken Çocukluk Döneminde Gelişim. Ankara: Maya Akademi Yayını.
- Derdiman, R. C. (2010). Kentleşmenin Suça Etkisi ve Kentlilerin Suçla Mücadelesinin Sosyal ve Hukuki Boyutları. Çağdaş Yerel Yönetimler. Cilt:1., Sayı:3 Temmuz. s. 49-73.
- Durkheim, E. (2013). Toplum Biliminin Yöntem Kuralları. (Ö. Ozankaya, çev.). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Durkheim, E. (2014). Sosyolojik Yöntemin Kuralları. (Ö. Doğan, çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Ereş, F. (2009). “ Toplumsal Bir Sorun Suçlu Çocuklar ve Ailenin Önemi”. Aile ve Toplum Dergisi. Cilt:5. Sayı:17(Nisan, Mayıs, Haziran).
- Ergene, T. (1992). “ Ergen Suçluluğunun Önlenmesi ve Tedavi Yöntemleri. Hacettepe Üniversitesi. Eğitim Fakültesi Dergisi. Sayı:7. Sayfa:209- 215.
- Esen, S. (2008). Kentleşme ve Kentleşme Sürecinin Çocuk Suçluluğu Üzerindeki Etkileri: Ankara Örneği (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Kent ve Çevre Sorunları Bilim Dalı, Ankara.
- Giddens, A. (2008). Sosyoloji. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Gün, Z. ve Bayraktar, F. (2008). “ Türkiye’de İç Göçün Ergenlerin Uyumundaki Rolü”. Türk Psikiyatri Dergisi. Cilt: 19. Sayı:2. ss: 167-176.
- Gürbüz, D. (2015). “Türkiye’de Kentleşme Sürecinde Çöküntü Bölgesi ve Suç İlişkisi: Hacı Bayram Mahallesi Örneği. Kırgızistan: Akademik Bakış Dergisi. Sayı:47.
- Hançerli, S. Sevinç, B., Gürer, C.ve Öner, M. C. (Edt.) (2011). Suça Sürüklenen Mağdur Olan Çocuklar. Ankara: Sabev Yayınları.
- İçli, T. G. (2009). Çocuk Suç ve Sokak/ Sokakta Yaşayan, Suç İşleyen ve Suça Maruz Kalan Çocuklar: Ankara ve İstanbul Örneği. Ankara: Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Genel Yayın.
- Karasu, M. A. (2008). Türkiye’de Kentleşme Dinamiklerinin Suça Etkisi. AÜHFD. Cilt:54, Sayı:4. ss:255-281.
- Koç, B. (2011). Okullarda Şiddet. İstanbul: E Yazı Yayınları. 2. Baskı.
- Kızmaz, Z. (2004). Öğrenim Düzeyi ve Suç: Suç- Okul İlişkisi Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma. Elazığ. Cilt:14. Sayı:2. ss: 291-319.
- Köse, M. (Edt.) (2012). Uluslararası Çocuklar İçin Adalet Sempozyumu. Ankara: Türkiye Adalet Akademisi Yayınları.

- Kul, M. (2013). Suçtan Daha Büyük Suç Korkusu (İstanbul'da Bir Alan Araştırması). İstanbul: Yeni Yüzyıl Yayınları.
- Marshall, G. (2005). Sosyoloji Sözlüğü. (O. Akınhay ve D. Kömürcü, çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Neuman, W. L. (2010). Toplumsal Araştırma Yöntemleri (Nitel ve Nicel Yaklaşımlar). İstanbul: Yayın Odası Yayıncılık.
- Önkal, G. ve Sarı, Ö. (2013). Suçun Sosyolojisi Cezanın Felsefesi (Temel Kavramlar ve Tartışmalar). Ankara: Nobel Yayıncılık. 1. Baskı.
- Özbey, Ç. (2008). Çocuk Eğitiminde Yapılan Hatalar. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Sipahi, E. B. (2016). Suç Korkusu (Türkiye Kentlerinde Bir Alan Araştırması). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Tekin, H.H. (2006). "Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme", İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi. Cilt: 3, Sayı: 13, ss: 101-116.
- Tezcan, M. (2012). Çocuk Sosyolojisi. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Topçuoğlu, T. (2014). "Çocuk Suçluluğu ve Gelişimsel (Risk-odaklı) Suç Önleme". KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi. Özel Sayı:16. ISSN:2147-7833, www.kmu.edu.tr
- TÜİK verileri, (2016). Ankara: (www.tuik.gov.tr.). 04.11.2016/11:40
- Uluğtekin, S. (1991). Hükümlü Çocuk ve Yeniden Toplumsallaşma. Ankara: Bizim Büro Yayınları.
- Wallace, R. A. ve Wolf, A. (2012). Çağdaş Sosyoloji Kuramları. (L. Elburuz ve M. R. Ayas, çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları. 4. Baskı.
- Weber, M. (2012). Şehir Modern Kentin Oluşumu. İstanbul: Yarı Yayınları.
- Yağbasan, Y. (2012). Çocuk Suçluluğunun Sosyolojik Boyutu. www.turkhukuksitesi.com.(10.02.2012).
- Yavuzer, H. (1998). Çocuk ve Suç. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- TÜİK. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=98&locale=tr> (Erişim Tarihi: 04/12/2017)
- TÜİK. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=98&locale=tr> (Erişim Tarihi: 04/04/2017)

Ortaokul Öğrencilerinin Duyuşsal Özelliklerinin Matematik Başarısına Etkisinin İncelenmesi ¹

Mesut TABUK ²

Özet

Bu araştırmada ortaokul öğrencilerin matematiğe ilişkin öz-yeterlik, tutum ve başarı duygusu gibi duyuşsal özelliklerinin matematik dersi başarısına etkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada nicel araştırma yaklaşımına dayalı ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırma 2018–2019 eğitim-öğretim yılında gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubunu Çanakkale il merkezindeki ortaokullarda öğrenim gören 584 öğrenci oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak “Matematik tutum ölçeği”, “Matematik öz-yeterlik ölçeği” ve “Başarı duygusu ölçeği” olmak üzere üç ölçme aracı kullanılmıştır. Elde edilen bulgular öğrencilerin matematik dersi başarı, öz-yeterlik, tutum ve başarı duygusu düzeylerinin iyi olduğunu göstermektedir. Ayrıca araştırma bulguları matematik dersindeki başarı ile öz-yeterlik, tutum ve başarı duygusu arasında anlamlı ve orta ve zayıf düzeyde ilişkiler olduğunu ortaya koymaktadır. Son olarak kurulan modeldeki bağımsız değişkenler öz-yeterlik, başarı duygusu ve tutum, bağımlı değişken olan matematik dersindeki başarının anlamlı yordayıcıları olarak bulunmuştur. Bu modelde öz-yeterlik başarının en önemli yordayıcısıdır. Araştırmanın sonuçları ışığında öncelikle matematik başarısının yordayıcısı olan duyuşsal özelliklerin regresyon analizi dışında yapısal eşitlik modellemesi gibi başkaca yöntemlerle incelenmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Matematik dersi, başarı, öz-yeterlik, başarı duygusu, tutum.

Investigation of the Effect of Secondary School Students’ Affective Characteristics on Mathematics Achievement

Abstract

In the paper, it is aimed to investigate the effect of secondary school students’ affective characteristics, such as self-efficacy, attitude and sense of achievement, on mathematics achievement. The correlational survey model based on the quantitative research design was preferred in the research. The application was conducted in 2018-2019 academic year. The study group consists of 584 students attending secondary schools in Çanakkale city center. Three instruments were used for data collection: “Mathematics attitude scale”, “Mathematics self-efficacy scale” and “Sense of achievement scale”. The findings show that students' mathematics achievement, self-efficacy, attitude and sense of achievement are good. In addition, the findings of the research reveal that there is a significant and moderate and weak relationship between mathematics achievement and self-efficacy, attitude and sense of achievement. Finally, the independent variables of the study, self-efficacy, sense of achievement and attitude, were found to be significant predictors of the dependent variable, mathematics achievement. In the model, self-efficacy is the most important predictor of the achievement. In the light of the results of the research, it is suggested that affective characteristics, which are predictors of mathematics achievement, should be examined by other methods such as structural equation modeling other than regression analysis.

Keywords: Mathematics lesson, achievement, self-efficacy, sense of achievement, attitude.

¹ Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi BAP birimi tarafından desteklenen SBA-2019-2803 nolu araştırma projesinden derlenmiştir.

² Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, mesuttabuk@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1547-3073

GİRİŞ

Öğrencilerin derslerde sergiledikleri düşük akademik performans özellikle matematik eğitimi alanında üzerinde sıklıkla durulan bir konudur ve bu alandaki en önemli problem olarak kabul edilmektedir (Peker ve Mirasyedioğlu, 2003). Sadece ulusal ölçekli çalışmalarda değil aynı zamanda uluslararası çapta da ele alındığında yapılan araştırmalarda bu konu sıklıkla ele alınmaktadır. Güney Afrika, Çin, Japonya ve Amerika Birleşik Devletleri bu çalışmaların yapıldığı ülkelere birer örnek olarak verilebilir (Paras, 2001; Singh, Granville ve Dika, 2002; Stevenson, Lee ve Stigler, 1986).

Bu bağlamda bakıldığında yapılan çalışmaların büyük bir kısmında üzerinde durulan konu ve ele alınan önemli başlık ise matematik başarısını etkileyen faktörlerin neler olduğunun belirlenmesidir (Dursun ve Dede, 2004; Savaş, Taş ve Duru, 2010; Thomson, Lokan, Lamb ve Ainley, 2003). Matematik dersi başarısını etkileyen faktörlerin neler olduğunun belirlenmesi ve bu faktörlerin matematik dersi başarısına etkisinin ortaya konması amacıyla farklı yöntemlerle gerçekleştirilmiş çalışmaların olduğu görülmektedir. Bu çalışmalarda sıklıkla başvurulan yöntem yapısal eşitlik modellemesidir (Ertürk ve Erdinç, 2018; Özer ve Anıl, 2011; Yurt ve Sümbül, 2014). Ayrıca bu tür çalışmalarda regresyon analizi ve korelasyon analizi gibi yöntemler de tercih edilmektedir (Arslan, 2012; Özüdoğru ve Tümen, 2017; Sarı, Arıkan ve Yıldızlı, 2017). Nicel veya nitel yaklaşımın benimsendiği farklı çalışmalar bulunmakla beraber bu iki yöntem en sık başvurulan yöntem olarak görülmektedir.

Matematik başarısı üzerindeki etkisi olan faktörler ile ilgili yapılmış çalışmalarda oldukça geniş bir yelpazeye yayılan oldukça fazla sayıda ve oldukça farklı değişkenin ele alındığı görülmektedir. Bu değişkenler sıklıkla yaş, cinsiyet ve sınıf düzeyi kişisel özellikleri kapsayan çerçevede ele alınmaktadır. Ama çalışmalarda kişisel özelliklerle beraber bilişsel ve duyuşsal diğer faktörlerinde matematik başarısını etkileyen değişkenler olarak incelendiği görülmektedir (Sarı ve Ekici, 2018). Çalışmalarda duyuşsal özelliklerin başarı üzerindeki etkisinin sıklıkla vurgulandığı görülmektedir. Örneğin, Bloom (1995) matematik başarısındaki gözlemlenen farklılaşmanın yaklaşık dörtte birinin duyuşsal özellikler ile ilgili değişkenlerden kaynaklandığını belirtmektedir (Akt. Baykul, 2009). Çalışmalar incelendiğinde araştırılan duyuşsal özellikler arasında özellikle özgüven ve tutum değişkenlerinin sıklıkla ele alındığı ve önemli bir yer tuttuğu görülmektedir (Doğan ve Barış, 2010).

McLeod (1992) duyuşsal alan üzerine gerçekleştirilen çalışmaların matematik öğrenme ve öğretme süreci üzerinde önemli etkilerinin olduğunu belirtmektedir. Söz konusu çalışmada matematik eğitiminde duyuşsal alan ile ilgili ana değişkenler inanç, duygu ve tutum şeklinde üç grup olarak ele alınmaktadır. Bu üç değişkenin yanında duyuşsal alan ile ilgili öne çıkan değişkenler arasında kaygı ve öz yeterlik gibi başka değişkenler de sıralanmaktadır.

Lim ve Chapman (2015) ise Singapurlu öğrenciler üzerinde gerçekleştirdikleri ve duyuşsal alanı tanımlamayı amaçlayan çalışmalarında matematik başarısı üzerinde duyuşsal özelliklerin etkisinin önemli olduğunu vurgulamakta ve son dönemde bu konuda yapılan çalışmaların sayısının ve çeşitliliğinin oldukça arttığını vurgulamaktadır.

Duyuşsal alan ile ilgili olarak ise motivasyon, kaygı ve tutum olmak üzere üç ana değişkeni bu çalışmalarında incelemişlerdir.

Beltrán-Pellicer ve Godino (2019) ise matematik eğitiminde duyuşsal alanı analiz etmek amacıyla gösterge-bilimsel bir yaklaşım ile gerçekleştirdikleri çalışmada duygular, tutum, inanç ve değerler olmak dört değişkeni incelemişlerdir. Duyuşsal alan ile ilgili farklı teorik modellerin incelendiği çalışmada yeni model oluşturmaya yönelik sonuçlara yer verilmiştir.

Araştırmanın Amacı

Duyuşsal özellikleri inceleyen veya duyuşsal alan ile ilgili kavramsal bir çerçeve ortaya koyan çalışmalar incelendiğinde tutum, inanç ve öz-yeterlik kavramlarından bir veya birkaç tanesinin muhakkak yapılan araştırmalara dâhil edildiği görülmektedir. Bu araştırmada da bu üç özellik duyuşsal alana ait öne çıkan üç önemli değişken olması sebebiyle incelenmiştir. Diğer taraftan ortaöğretim ve yükseköğretimdeki başarıya yönelik alt yapının oluşturulduğu ilkökul ve hemen ardından ortaokul döneminde öğrencilerin başarılarını etkileyen faktörlerin belirlenmesinin oldukça önemli olduğu altı çizilmesi gereken diğer önemli bir noktadır. Bu sebeplerle ortaokul öğrencilerinin matematiğe ilişkin duyuşsal özellikleri ile matematik dersindeki başarıları arasındaki ilişkinin incelenmesini amaçlayan bu çalışmada tutum, öz-yeterlik ve başarı duygusu araştırmanın bağımsız değişkenleri olarak alınmıştır.

Bu çerçevede araştırmanın amacı ortaokul öğrencilerinin matematik öz-yeterlik, matematiğe ilişkin tutum ve başarı duygusu gibi duyuşsal özellikleri ile ders başarıları arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu genel amaç ile ilgili olarak aşağıdaki alt problemlere cevaplar aranmıştır:

- Ortaokul öğrencilerinin matematik dersindeki başarı, tutum, öz-yeterlik ve başarı duygusu düzeyleri nedir?
- Ortaokul öğrencilerinin matematiğe ilişkin öz-yeterlik, tutum ve başarı duygusu gibi duyuşsal özellikleri ile matematik dersindeki başarıları arasındaki ilişkilerin yönü ve düzeyi nedir?
- Ortaokul öğrencilerinin matematiğe ilişkin öz-yeterlik, tutum ve başarı duygusu gibi duyuşsal özelliklerinin matematik dersindeki başarılarını yordama gücü nedir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Ortaokul öğrencilerinin matematiğe ilişkin öz-yeterlik, tutum ve başarı duygusu gibi duyuşsal özellikleri ile matematik dersindeki başarıları arasındaki ilişkinin incelenmesini amaçlayan bu çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır.

Tarama modelleri, hali hazırda veya geçmişte var olan bir durumu var olduğu şekliyle tespit etmeyi hedefleyen araştırma desenleridir. İlişkisel tarama modeline göre düzenlenen araştırmalarda ise çalışmaya dâhil edilen değişkenler arasındaki ilişkiler incelenir (Karasar, 2012).

Çalışma Grubu

Araştırma 2018–2019 akademik yılında Çanakkale il merkezindeki ortaokullarda eğitim ve öğretime devam eden 584 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. 5., 6., 7. ve 8. sınıf düzeyinden öğrencilerden oluşan çalışma grubunun % 54,3'ü (n=317) kız ve % 45,7'si (n=267) erkektir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak matematik tutum ölçeği, matematik öz-yeterlik ölçeği ve başarı duygusu ölçeği olmak üzere üç farklı ölçme aracı kullanılmıştır.

Matematik tutum ölçeği

Ölçeğin orijinali Lim ve Chapman (2013) tarafından daha önce Tapia ve Marsh (2004) tarafından ortaya konmuş olan Matematiğe İlişkin Tutum Ölçeği (MİTÖ) başlıklı ölçme aracının kısa formu olarak geliştirilmiştir. Tabuk (2018) tarafından uyarlanan ölçeğin Türkçe formu motivasyon (beş madde), öz-güven (beş madde) ve değer verme (beş madde) olmak üzere 15 maddeden oluşmaktadır. Ölçek yapı olarak üç boyutlu bir forma sahiptir. Tutum ölçeği 5-li likert tipindedir. Yapılan güvenilirlik analizlerinde ölçeğin tamamına ait Cronbach alfa iç güvenilirlik katsayısı 0.930 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca ölçme aracının motivasyon, öz-güven ve değer verme alt boyutlarına ait katsayılar ise sırası ile 0.874, 0.891 ve 0.714 olarak hesaplanmıştır.

Matematik öz-yeterlik ölçeği

Ölçeğin orijinal İngilizce formu Usher ve Pajares (2009) tarafından geliştirilmiş ve Türkçeye Yurt ve Sünbül (2014) tarafından uyarlanmıştır. Ölçek 5'li likert tipindedir. 24 maddeden oluşan ölçek; her biri altışar madde içeren Kişisel Deneyimler, Dolaylı Yaşantılar, Sosyal İknalar ve Psikolojik Durumlar olmak üzere dört boyutlu bir yapıya sahiptir. Analizler sonucu ölçeğin tamamına ve alt boyutlarına ait güvenilirlik katsayılarının 0.80 ile 0.94 arasında değiştiği bulunmuştur.

Başarı duygusu ölçeği

Bu araştırma Lichtenfeld ve diğerleri (2012) tarafından geliştirilen Türkçeye Hacıömeroğlu, Bilgen ve Tabuk (2013) tarafından uyarlanan Başarı Duygusu Ölçeği-İlkokul'u kullanılacaktır. Ölçek mutluluk, endişe ve sıkılma olmak üzere 3 faktörlü bir yapıdadır. Ölçeğin bütünü için Cronbach alpfa iç tutarlık katsayısı 0.796 olarak hesaplanmıştır. Alt faktörler için iç tutarlılık katsayısı sırasıyla 0.89, 0.89 ve 0.72 olarak hesaplanmıştır. Uyarlanan ölçek 28 maddeden oluşmaktadır ve 5'li likert tipindedir.

Verilerin Toplama Süreci Ve Verilerin Analizi

Bilimsel araştırma projesi olarak desteklenen çalışmada üniversitenin ilgili birimi ve okullarda veri toplama araçlarının uygulanması ile ilgili tüm izinler il milli eğitim müdürlüğünden alınmıştır. Öğrencilere araştırma kapsamındaki ölçme araçları sınıf ortamında ve bir ders saati süresi içerisinde uygulanmıştır.

Uygulama sonucu toplanan veri seti istatistik paket programları kullanılarak analiz edilmiştir. Veriler araştırmanın alt problemlerine yönelik yapılacak analizler öncesi eksik veri ve uç değerlerin olup olmadığı kontrol edilmiştir. Sonrasında ilgili analizler için

gerekli şartları sağladığı yani veri setinin normal ve doğrusal dağılım gösterdiği ortaya konulmuştur. Bu aşamalardan sonra araştırmanın alt problemleri ile ilgili betimsel istatistiklerin belirlenmesi, korelasyon ve çoklu doğrusal regresyon analizleri gibi teknikler uygulanmıştır.

Ölçekler 5-li likert tipinde olup toplanan verilerin değerlendirilmesi sürecinde "kesinlikle katılmıyorum", "katılmıyorum", "kararsızım", "katılıyorum" ve "tamamen katılıyorum" aralıkları kullanılmıştır. Ayrıca ölçekten alınabilecek ortalama puan 1,00 ve 5,00 değer aralığında yer almaktadır. Likert tipindeki ölçeğin ortalama puanlarla ilgili değerlendirmelerinde "kesinlikle katılmıyorum (1,00 – 1,79)", "katılmıyorum (1,80 – 2,59)", "kararsızım (2,60 – 3,39)", "katılıyorum (3,40 – 4,19)", "tamamen katılıyorum (4,20 – 5,00)" aralıkları esas alınmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde araştırmada belirlenen alt problemlerin cevaplarına yönelik gerçekleştirilen analizlere ait bulgular sırası ile verilmiştir.

Ortaokul Öğrencilerinin Başarı, Tutum, Öz-yeterlik Ve Başarı Duygusu Düzeyleri

Bu alt problem kapsamında çalışmaya katılan ortaokul öğrencilerinin matematik dersindeki başarı, tutum, öz-yeterlik ve başarı duygusu düzeylerine ilişkin elde edilen puanların ortalama, standart sapma, minimum değer, maksimum değer ve ranj gibi betimsel istatistikleri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Değişkenlere İlişkin Betimsel İstatistikler

	N	Ranj	Minimum	Maksimum	Ortalama	Standart Sapma
Başarı	584	87	13	100	79,20	20,177
Tutum	584	3,50	1,25	4,75	3,55	0,662
Öz-yeterlik	584	3,33	1,33	4,67	3,29	0,597
Başarı duygusu	584	3,86	1	4,86	2,80	0,535

Tablo 1’te yer alan bulgular incelendiğinde öğrencilerin matematik dersindeki başarı puanlarına ait ortalama 100 puan üzerinden 79,20 olarak elde edilmiştir. Öğrencilerin ölçeklerden aldıkları puanlara ait en yüksek ortalama değerinin 3,55 ile tutum puanlarına ait olduğu görülmektedir. Bu bulgu ise genel değerlendirme olarak tutum puan ortalamalarının "katılıyorum" aralığında olduğunu göstermektedir. Öğrencilerin öz-yeterlik ortalamaları 3,29 ve başarı duygusu ortalamaları ise 2,80 olarak bulunmuştur. Bu değerler ise "kararsızım" aralığında yer almıştır. Bu bulgular öğrencilerin başarı, öz-yeterlik, başarı duygusu ve tutum düzeylerinin iyi olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler Arasındaki İlişkilerin Yönü ve Düzeyi

Araştırmanın ikinci alt problemi kapsamında bağımsız değişken olarak alınan ortaokul öğrencilerinin matematik dersi başarıları ile bu değişkenin yordayıcıları olarak alınan bağımsız değişkenler olan tutum, öz-yeterlik ve başarı duygusu arasında yapılacak çoklu doğrusal regresyon analizi öncesi bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişki doğrusal korelasyon analizi ile ortaya konmuştur. Analizlere ait bulgular Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler Arasındaki İlişki

	Öz-yeterlik	Tutum	Başarı duygusu
Başarı	0,535*	0,326*	-0,229*

* : $p < .01$

Tablo 2’de yer alan bulgular incelendiğinde öğrencilerin matematik dersi başarıları ile bunun yordayıcısı olarak alınan öz-yeterlik, başarı duygusu ve tutum arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler bulunmaktadır. En yüksek ilişki düzeyinin matematik dersi başarıları ile öz-yeterlik arasında olduğu ve bu ilişkinin orta düzeyde olduğu görülmektedir ($r=0.535$, $p < 0.01$). Bulgular ikinci olarak en yüksek ilişkinin matematik dersi başarıları ile tutum arasında olduğunu ve bunun da orta düzeyde bir ilişki olduğunu göstermektedir ($r=0.326$, $p < 0.01$). Matematik dersi başarıları ile başarı duygusu arasındaki ilişkinin zayıf düzeyde kaldığı ve bu ilişkinin negatif yönlü olduğu sonucu elde edilmiştir ($r= -0.535$, $p < 0.01$).

Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler Arasındaki Regresyon Analizi

Ortaokul öğrencilerinin matematik dersi başarıları ile bu değişkenin yordayıcıları olarak alınan bağımsız değişkenler arasında yapılan çoklu doğrusal regresyon analizi ile ilgili bulgular Tablo 3’te sunulmuştur. Matematik dersi başarısının yordayıcı olarak tutum, öz-yeterlik ve başarı duygusu bağımsız değişkenleri alınmıştır.

Tablo 3. Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler Arasındaki Regresyon Analizi

Değişkenler	R	R ²	Değişim R ²	Std. β	t	F
Öz-yeterlik	0.535	0.286	0.285	0,535	15.260*	232.876*
Öz-yeterlik	0.567	0.322	0.320	0.521	15.198*	137.977*
Başarı duygusu				-0.191	-5.573*	
Öz-yeterlik	0.568	0.322	0.319	0.512	12.210*	91.882*
Başarı duygusu				-0.190	-5.547*	
Tutum				0.014	0.337	

Tablo 3'te sunulan bulgular kurulan çoklu doğrusal regresyon modelinin anlamlı olduğunu göstermektedir ($F_{3,580} = 91.882, p < .001$). Kurulan modelde bağımsız değişkenler öz-yeterlik, başarı duygusu ve tutum, bağımlı değişken matematik dersindeki başarının yaklaşık % 32'sini yordamaktadır. Tablo 3'teki bulgulara göre öz-yeterlik matematik dersi başarısını yordayan en güçlü değişken olup matematik dersi başarısındaki değişimin %28,5'ini açıklamaktadır. Diğer iki değişken başarı duygusu ve tutumun ise toplam varyansa katkısının %3,5 olduğu görülmektedir. Diğer taraftan matematik dersi başarısı ile tutum arasında anlamlı ilişki olmasına rağmen, kurulan modelde tutum matematik dersi başarısının anlamlı bir yordayıcı olarak yer almamıştır.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Gerçekleştirilen bu çalışmada öğrencilerin sahip oldukları öz-yeterlik, tutum ve başarı duygusu gibi duyuşsal değişkenlerin öğrencilerin matematik dersi başarısına olan etkisi incelenmiştir. İlk olarak bağımlı değişken olarak alınan matematik dersindeki başarı ile bu değişkenin yordayıcısı olarak incelenen öz-yeterlik, başarı duygusu ve tutum bağımsız değişkenleri ile ilgili olarak ortaokul öğrencilerinin sahip oldukları düzey ortaya konmuştur. Elde edilen bulgular öğrencilerin başarı, özyeterlik, başarı duygusu ve tutum düzeylerinin iyi olduğunu göstermektedir.

Ayrıca araştırma bulguları bağımlı değişken olarak alınan matematik dersindeki başarı ile bu değişkenin yordayıcısı olarak alınan bağımsız değişkenler öz-yeterlik, başarı duygusu ve tutum arasında istatistik açıdan anlamlı ve orta ve zayıf düzeyde ilişkiler olduğunu ortaya koymaktadır.

Çalışma sonucu matematik dersi başarısı ve öz-yeterlik arasında istatistik açıdan anlamlı ve orta düzeyde bir ilişkinin olduğu bulgusu elde edilmiştir. Çetin (2013) tarafından ilkokul öğrencileri, Pajares ve Graham (1999) ile Akgül (2019) tarafından ise ortaokul öğrencileri ile gerçekleştirilen çalışmalarda ve ayrıca Yıldırım'ın (2011), PISA 2003 sonuçlarını kullanarak yaptıkları değerlendirmede matematik başarısı ile öz-yeterlik arasında benzer şekilde orta düzeyde bir ilişki bulunduğu teyit edilmektedir. Bu çalışmalarda elde edilen korelasyon katsayılarının birbirlerine ve ortaya konmuş olan bu çalışmadaki değerlere oldukça yakın olduğu görülmektedir.

Çalışmada elde edilen bir diğer sonuç ise matematik dersi başarısı ve başarı duygu düzeyi arasında istatistik açıdan anlamlı ve zayıf düzeyde negatif bir ilişkinin olduğu bulgusudur. Alanyazında yapılan çalışmalar bu bulguyu destekler niteliktedir. Yapılan araştırmalarda olumlu başarı duyguları ile akademik başarı arasında pozitif ilişkili belirlenirken, olumsuz başarı duyguları ile öz-düzenleyici öğrenme stratejileri ve akademik başarı arasında negatif ilişkili belirlenmiştir (Alpaslan ve Ulubey, 2019).

Araştırmada elde edilen bir diğer bulgu ise, çalışmada bağımsız değişkenler olarak alınan öz-yeterlik, başarı duygusu ve tutumun bağımlı değişken matematik dersindeki başarısını istatistik açıdan anlamlı düzeyde açıkladığını ortaya konmuş olmasıdır. Bu değişkenler arasında öz-yeterlik matematik başarısının en güçlü yordayıcı olarak belirlenmiştir. Çalışmada incelenen öz-yeterlik, başarı duygusu ve tutum bağımsız değişkenleri başarısının % 32'sini yordarken öz-yeterlik algısı tek başını % 28.5'ini yordamaktadır. Elde edilen bu bulgular alanyazında yapılan araştırmaların sonuçları ile doğrulanmaktadır. Örneğin Sarı, Arıkan ve Yıldızlı (2017) duyuşsal alan boyutunda yer

alan faktörlerden öz-yeterlik değişkeninin 8. sınıf öğrencilerinin TIMSS 2015'te matematik başarılarını yordamada en önemli değişken olduğunu rapor etmektedir.

Watts (2011) tarafından bir temel eğitim programına devam eden öğrencilerle gerçekleştirilen çalışmada matematik başarısını yordayan değişkenler olarak özyeterlik, kaygı, yaş ve değişkenleri incelenmiştir. Araştırmada bu değişkenlerin matematik başarısı ile ilişkili olduğu fakat sadece özyeterlik değişkeninin matematik başarısını yordama gücünün anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dört bağımsız değişken beraber matematik başarısının % 22.7'sini açıklarken tek başına öz-yeterlik % 22.2'sini açıklamaktadır. Pajares ve Graham (1999) da yaptıkları çalışmada benzer şekilde öz-yeterlik değişkeninin matematik başarısını anlamlı şekilde yordayan tek değişken olduğunu belirtmektedir.

Benzer bir diğer çalışmada ise Doğan ve Barış (2010), TIMSS-1999 ve TIMSS-2007 uygulamalarına giren Türk öğrencilerin bazı duyuşsal özelliklerinin matematik puanlarını yordama düzeyi incelemek amacıyla gerçekleştirdikleri çalışmada tutum, değer ve öz-yeterlik değişkenleri ile çalışmışlardır. Araştırma sonucunda bu üç değişkenin 1999 uygulamasında matematik puanlarının % 14'ünü 2007 uygulamasında ise % 26'sını yordadıkları sonucuna ulaşmışlar. Bu üç değişken içinde öz-yeterlik matematik puanlarını yordama gücü en yüksek olan değişken olarak tespit edilmiştir.

Öz-yeterlik değişkeninin matematik başarısını yordayan en güçlü değişken olduğu başka çalışmalarda bulunmaktadır. Bu çalışmalarda öz-yeterlilik değişkeninin matematik başarısını yordama düzeyinin farklı başka değişkenlerden etkilendiği ortaya konmaktadır. Sınıf düzeyi değişkenine vurgu yapan Çetin (2013), ilköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin öz-yeterlik puanlarının farklı derslerdeki akademik başarılarını yordayıp yordamadığı ile ilgili çalışmada öz-yeterlik puanlarının matematik başarısının 4. Sınıf düzeyinde yaklaşık %25'ini ve 5. Sınıf düzeyinde ise yaklaşık %19'unu yordadığını belirtmektedir.

Kültürel farklılıkları ön plana alan Yıldırım (2011) ise kültürler arası boyutta yaptığı çalışmada öz-yeterlik inancı tek başına matematik başarısındaki varyansın, Türkiye'de ve Japonya'da sırasıyla %12 ve %15'ni açıklarken, Finlandiya'da %28'ini açıkladığını belirtmekte ve öz-yeterlik inancının başarı üzerindeki etkisinin farklı kültürlerde farklılık gösterebileceğini ileri sürmektedir. Akgül (2019) ise yaptığı çalışmada cinsiyet değişkenini incelemiş ve araştırma sonucu matematik öz-yeterliliğinin tüm öğrenciler için matematik başarısı üzerindeki değişkenliğin %21'ini, kız öğrenciler için % 29'unu ve erkek öğrenciler için %18'ini açıkladığı bulgusunu paylaşmaktadır.

Elde edilen sonuçlar ışığında öğrencilerin sahip oldukları öz-yeterlik düzeyinin onların matematik dersi başarılarını yordayan önemli değişken olduğu söylenebilir. Yapılacak çalışmalarda öğrencilerinin sahip oldukları öz-yeterlik özelliklerini ve düzeylerini geliştirmenin yöntemleri araştırılabilir.

Ayrıca araştırmada ortaya konan sonuçların genel olarak alanyazınla desteklendiği görülmektedir. Bununla beraber gözlemlenen bazı küçük farklılıkların nedeni kullanılan ölçme araçlarının farklılıkları ile açıklanabilecek olmasına karşın yapılacak araştırmalarda irdelenmesi konu olarak önerilebilir. Diğer yandan matematik başarısı ile bağımsız

değişkenler arasındaki ilişkiler yapısal eşitlik modeli gibi farklı analiz yöntemleri kullanılarak incelenebilir.

KAYNAKÇA

- Akgül, S. (2019). Üstün yetenekli öğrencilerin matematik öz-yeterliklerinin matematik başarılarını yordama gücü. *EKEV Akademi Dergisi*, 23(78), 481-496.
- Alpaslan, M. M. ve Ulubey, Ö. (2019). Matematik dersindeki başarı duygusu, özdüzenleyici öğrenme stratejileri ve akademik başarı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(2), 1-14.
- Arslan, A. (2012). İlköğretim öğrencilerinin öz yeterlik inancı kaynaklarının öğrenme ve performansla ilgili öz yeterlik inancını yordama gücü. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 12, 1907-1920.
- Baykul, Y. (2009). *İlköğretimde matematik öğretimi* (6-8. Sınıflar). Pegem Akademi, Ankara.
- Beltrán-Pellicer, P. & Godino, J. D. (2019). An onto-semiotic approach to the analysis of the affective domain in mathematics education. *Cambridge Journal of Education*, 1-20.
- Bloom, B. (1995). *İnsan nitelikleri ve okulda öğrenme* (2. Baskı). (Çeviren: Durmuş Ali Özçelik). Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Çetin, B. (2013). Çocuklar için öz-yeterlik ölçeğinin ilköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin akademik başarısını yordaması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21(3), 1117-1132.
- Doğan, N. ve Barış, F. (2010). Tutum, değer ve özyeterlik değişkenlerinin TIMSS-1999 ve TIMSS-2007 sınavlarında öğrencilerin matematik başarılarını yordama düzeyleri. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 1(1), 44-50.
- Dursun, Ş. ve Dede, Y. (2004). Öğrencilerin matematikte başarısını etkileyen faktörler: Matematik öğretmenlerinin görüşleri bakımından. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(2), 217-230.
- Ertürk, Z. ve Erdiñç Akan, O. (2018). TIMSS 2015 Matematik başarısını etkileyen değişkenlerin yapısal eşitlik modeli ile incelenmesi. *Ulusal Eğitim Akademisi Dergisi (UEAD)*, 2(2), 14-34.
- Hacıömeroğlu, G., Bilgen, S. ve Tabuk, M. (2013). Başarı duygusu ölçeği-ilkokul'un Türkçe'ye uyarlama çalışması. *Eğitim Bilimleri Dergisi*, 38, 85-96.
- Lichtenfeld, S., Pekrun, R., Stupnisky, R. H., Reiss, K. & Murayama, K. (2012). Measuring students' emotions in the early years: the achievement emotions questionnaire-elementary school (AEQ-ES). *Learning and Individual differences*, 22(2), 190-201.
- Lim, S. Y. & Chapman, E. (2013). Development of a short form of the attitudes toward mathematics inventory. *Educational Studies in Mathematics*, 82(1), 145-164.
- Lim, S. Y. & Chapman, E. (2015). Identifying affective domains that correlate and predict mathematics performance in high-performing students in Singapore. *Educational Psychology*, 35(6), 747-764.

- McLeod, D. B. (1992). Research on affect in mathematics education: A reconceptualization. In D. Grouws (Ed.), *Handbook of research on mathematics teaching and learning* (pp. 575–596). New York, NY: Mac-millan.
- Özer, Y. ve Anıl, D. (2011). Öğrencilerin fen ve matematik başarılarını etkileyen faktörlerin yapısal eşitlik modeli ile incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41(41), 313-324.
- Özüdoğru, M. ve Bümen, N. T. (2016). Dokuzuncu sınıf öğrencilerinin matematik başarılarının çeşitli değişkenler açısından yordanması. *Ege Eğitim Dergisi* 17(2), 351-376.
- Pajares, F. & Graham, L. (1999). Self efficacy, motivation constructs and mathematics performans of entering middle school students. *Contemporary Educational Psychology*. 24, 124-139
- Paras, J. (2001). Crisis in mathematics education. Student failure: challenges and possibilities. *South African Journal of Higher Education*, 15(3), 66-73.
- Peker, M. ve Mirasyedioğlu, Ş. (2003). Lise 2.sınıf öğrencilerinin matematik dersine yönelik tutumları ve başarıları arasındaki ilişki. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(14), 157-166.
- Sarı, M. H., Arıkan, S. ve Yıldızlı, H. (2017). 8. sınıf matematik akademik başarısını yordayan faktörler - TIMSS 2015. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 8(3), 246-265.
- Sarı, M. ve Ekici, G. (2018). İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin matematik başarıları ile aritmetik performanslarını etkileyen duyuşsal değişkenlerin belirlenmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(15), 1562-1594.
- Savaş, E., Taş, S. ve Duru, A. (2010). Factors affecting students' achievement in mathematics. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1), 113-132.
- Singh, K., Granville, M. & Dika, S. (2002). Mathematics and science achievement: Effects of motivation, interest, and academic engagement. *Journal of Educational Research*, 95, 323-332.
- Stevenson, H., Lee, S. & Stigler, J. (1986). *Mathematics achievement of Chinese, Japanese, and American children*. *Science*, 231(4739), 693–699.
- Tabuk, M. (2018). Matematiğe İlişkin Tutum Ölçeğinin Kısa Formunun Türkçeye uyarlama çalışması. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 84-95.
- Thomson, S.,Lokan, J., Lamb S. & Ainley, J. (2003). *Lessons from the third international mathematics and science study*. TIMSS Australia Monograph Series. Australian Council for Educational Research.
- Usher, E. L. ve Pajares, F. (2009). Sources of self-efficacy in mathematics: A validation study. *Contemporary educational psychology*, 34(1), 89-101
- Watts, B. K. (2011). *Relationships of mathematics anxiety, mathematics self-efficacy and mathematics performance of Adult Basic Education students*. Doctoral dissertation, Capella University.

Yıldırım, S. (2011). Self-efficacy, intrinsic motivation, anxiety and mathematics achievement: Findings from Turkey, Japan and Finland. *Necatibey Faculty of Education Electronic Journal of Science and Mathematics Education*, 5(1), 277-291.

Yurt, E. ve Sünbül, A. M. (2014). Sekizinci sınıf öğrencilerinin matematik başarılarını açıklayan bir yapısal eşitlik modeli. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 14(4), 1629-1653.

Şeyhülislâm Hocasâde Muhammed Efendi'nin Manzum Fetvâları II

Muhittin ELİAÇIK¹

Özet

Osmanlı'da 16.yüzyıldan itibaren fetvâlar nazmen de verilmiş ve fikhî konuların bu şekilde verilmesi bu nazım türünü ilgi çekici hâle getirmiştir. Yiğit, genç, kavî manasındaki 'fetâ' kökünden gelen fetvâ kelimesi müşkül bir meselenin güçlü bir cevapla çözülmesini anlatmaktadır. Osmanlı fetvâları büyük ölçüde mensur yazılmış ise de bazı şeyhülislâm veya müftülerin fetvâlarını manzum biçimde de verdiği görülmüştür. Divan şairleri arasında yüksek bir sayıya sahip olan şeyhülislâm veya müftülerin verdikleri manzum fetvâların sanatça pek iddialı olmadığı ve meramın kısaca anlatılmasının esas alındığı görülmektedir. Osmanlı'da manzum fetvâ veren şeyhülislâmlar arasında Hocasâde ailesinden çok sayıda kişi olup, bunlardan birisi de Muhammed Efendi'dir. O, babasının ardından iki kez şeyhülislâm olarak atanmış ve tıpkı babası gibi manzum fetvâ vermede öne çıkmıştır. Onun manzum fetvâları şu ana kadar tespit edilen manzum fetvâlar arasında uzunluğu ile dikkati çekmektedir. Manzum fetvâlarından üç tanesi daha önce tarafımızca tanıtılmıştı. Bu çalışmada sonradan tespit edilen manzum fetvâları tanıtılmaktadır. Bunlar arasında Arapça olanlar da vardır.

Anahtar Kelimeler: Hocasâde, Şeyhülislâm Muhammed Efendi, manzum fetvâ.

Poetry Fatwas of SheikhuIslam Hodjazade Muhammed Efendi II

Abstract

Since the 16th century in the Ottoman Empire, the fatwas were given in verse form and the fact that of fiqh subjects were given in this way directed the attention to this way. The word fatwa, which comes from the root of 'feta' in the meaning of yigit, young, kavi, describes the solution of a difficult issue with a strong answer. Although the Ottoman fatwas were largely prose written, it was seen that some of the sheikhs or mufti were also given the fatwas in verse form. It is seen that the verse fatwas given by the sheikhs or muftis, who have reached a high number among the Divan poets, are not very ambitious in the art and they are based on a brief description of the purport. Among the sheikhs who gave verse fatwa in the Ottoman Empire, there were many from Hocasâde family; one of them was Muhammed Efendi. He was appointed as sheikhuIslam twice after his father and, like his father, he was known for verse fatwas. His verse fatwas are among the longest of the verse fatwas identified so far. Three of the verse fatwas were introduced by us before, and in this study, the later identified fatwas were introduced. These include the fatwas written in Arabic.

Keywords: Hodjazade, sheikhuIslam, Muhammed Efendi, poetry fatwa.

¹ Prof.Dr. Kırıkkale Üniversitesi, melicik63@kku.edu.tr ORCID: 0000-0002-5137-3275

GİRİŞ

İslâm dünyasında oldukça yaygın olan nazmen eser yazımı Osmanlı'da fetvâ alanında da uygulanmıştır. Osmanlı'da her türlü mesele fetvâlara konu olmuş ve şeyhülislâm veya müftüler hususî veya resmî olarak yüz binlerce fetvâ vermiştir. Osmanlı'da fetvâ işleri İstanbul'da şeyhülislâmca, kazalarda da bu kurumun memurları olarak müftülerce ifa edilmiştir. Şeyhülislâm veya müftülerce, cevapları genellikle Hanefi mezhebine göre verilen fetvâları içeren kitaplar *fetâvâ, vâkıât, huzâne, mesâil, nevâzil, hulâsa* gibi adlarla anılmıştır. Osmanlı Devleti'nde 129 isim şeyhülislâm olarak atanmış ve en uzun süreli görevi 29 yıl ile Ebussuud Efendi yapmıştır. Fetvâlarda erkekler için Zeyd, Amr, Bekir, Halid; kadınlar için Hind, Zeyneb, Hatice gibi hayalî adlar kullanılmıştır. Fetvâların altlarında şeyhülislâmın genellikle '*ketebehü'l-fakîr Sadeddîn ufiye anh'* şeklinde imzaları bulunmuştur. Osmanlı fetvâları genellikle mensur olup, az sayıda da olsa manzum verilenler olmuş ve bunlar genellikle şair müftülerce verilmiştir. Bu fetvâların ilk örnekleri 16. yüzyıl ortalarında Şeyhülislâm Kemalpaşazâde, Sadi Çelebi ve Ebussuud Efendi tarafından verilmiş, daha sonra diğer şeyhülislâmlar da bu geleneğe katılarak uygulama genişlemiştir. Osmanlı manzum fetvâlarında sanat endişesi güdülmemiş, genellikle kısa aruz kalıpları kullanılmış, konular kısaca ifade edilmiştir. Bu fetvâlar sıradan manzumeler olmayıp, şair şeyhülislâmlarca yazılmışlar ve bazen teşbih, nükte, mecaz ve tevriyelerin güzel örnekleri sergilenmiştir. Bu fetvâların soru kısmında şeyhülislâmlar için: *sadefçe-i kevî, yegâne-i dehr, ukde-güşây-ı işkâl, ukde-güşây-ı müşkil-i nâs, hallâl-ı müşkilât, re'îs-i mecâmi'-i ulemâ, mesned-ârâ-yı mahfel-i fetvâ, miiftâh-ı fuzûl u kenz-i ecnâs* gibi övgüler kullanılmıştır. Manzum fetvâ vermeyi aile geleneği hâlinde sürdürenler de olup, mesela on bir adet manzum fetvâsıyla en çok manzum fetvâ veren şeyhülislâm olan Hoca Sadeddin Efendi ile onun Hocazâde lakaplı oğul ve torunları Muhammed, Esad, Ebû Saîd, Muhammed Bahâî ve Ebû Saîdzâde Feyzullah Efendiler böyledir. Bunlardan Hocazâde Muhammed Efendi, Hoca Sadeddin Efendi'nin en büyük oğul olup çok sayıda manzum fetvâ vermiştir. Manzum fetvâlarından bir kısmını daha önce tanıtmıştık (Eliaçık, 2017, s.71-82). Bu çalışmada ise sonradan tespit edilen manzum fetvâları tanıtılmaktadır.

Hocazâde Muhammed Efendi

Hoca Sadeddin Efendi'nin en büyük oğul olup, babası Bursa Yıldırım Han medresesinde müderris olarak görev yaparken 27 Şubat 1568'de doğmuştur. İlk tahsilini babası, Molla Tevfik ve diğer âlimlerden almış, 1586'da İsmihan Sultan Medresesi müderrisliği pâyesiyle ilmiye mesleğine girmiş, Nisan 1589'da Sahn-ı Semân müderrisliği pâyesini almış, Şubat 1591'de Süleymâniye medresesine müderris olmuş, Temmuz 1592'de yirmi beş yaşında Mekke kadısı olmuştur. 1596 yılında İstanbul kadısı, müteakiben Anadolu kazaskeri, 1599'da Rumeli kazaskeri, 1601'de şeyhülislâm olmuş, 1603'te ayrılıp 1608'de ikinci kez şeyhülislâm olup yedi yılı aşkın bu görevde kalmıştır. 1615 yılında kırk dokuz yaşında vefat edip babasının Eyüp camiindeki kabrinin yanına defnedilmiş; şeyhülislâmlığa kardeşi Esad Efendi atanmıştır. Şiir ve inşâda kiskanılacak derecede, zekâda akl-ı evvel, fazilette ikinci Hocazâde, güleryüzlü, nüktedan, şakacı bir zat olduğu; üç dilde nazım ve süslü nesirler ve Kasîde-i Bür'e tahmisi yazdığı, zamanın eserlerine takriz ve mukaffâ imzalar yazdığı, tıpkı babası gibi Cuma günleri Ayasofya'da

fetvâlar verdiği bildirilmiştir. 17 ay Sultan III. Mehmed, 7,5 yıl da I.Ahmed devirlerinde olmak üzere toplam dokuz yıl şeyhülislâmlık yapmıştır (Müstakimzade, vrk.63a-b; Ahmed Rifat, s.42-43; İpşirli, 2003, s.452-453).

Hocazâde Muhammed Efendi'nin Manzum Fetvâları

Muhammed Efendi'nin manzum fetvâlarından bir kısmını daha önce tanıtmıştık. Ancak, devam eden araştırmalarımızla sonradan başka fetvâları da ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada böyle bir fetvâ aşağıda tanıtılmaktadır. Bu fetvâda, satın aldığı cariyesiyle istibrâ² müddetini beklemeden çiftleşmeye giren Zeyd'in büyük bir günah işlemiş olduğu, dolayısıyla bundan tövbe etmesi gerektiği bildirilmektedir:

1. ³

*fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün
Ey iden cümleñüñ işkâlini hâll
Dâ'iyüz devletüñe kaldurup el
Hâfîz u hâmiñ ola Hayy u ebed
Nâşır u nâzır ola Rabb-i ezel
Devlet-i 'ömr ü devâm ile sizi
Ser-firâz ide Hudâ 'azze ve cell
Müşkili 'arz idelüm hazretüñe
Umarız eylesesin anı da hâll
İştirâ eylese bir cāriye Zeyd
Bikr olup olsa dañi vaṭ'e maḥal
Teveķān eylese anuñ nefsini
Hāne-i şabrına hem virse hālel
Bilmeyüp mes'ele-i istibrā'
Bî-tevaķķuf o maḥal itse 'amel
İbtidā' vaṭ'i midür Zeyde harām
Yoḥsa bir nice zamān var mı vecel
Hürmete vaṭ'i muķarrer Zeydüñ
İşmi zānî gibi mi yoḥsa eķall
Hāme-i luṭfuñile eyle raķam
Ne ise kavı-i İmām-ı ekmel
El-cevāb
Müddeti variken istibrānuñ
Cāriye olmaz ana cāy-ı 'amel
Zāt-ı hayz ise gerek bir hayza
Üç de dinmiş budur ammā ki eķall
Harde veyā āyise ise eger
Mā-ḥaşal vaṭ'e olmaz ise maḥal
İştirāsıyla dem-i hayzından*

² Alınan kadının gebe olmadığına kanaat getirmek için bir âdet görünceye kadar beklemek.

³ Mecmû'a-i Eş'âr ve Fevâ'id, Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi, 03 Gedik 18185, 12b.

*Giçse bir ay olur müddeti ħall
Yapışup dāmen-i istiğfara
Eylesün sâbık için ħavf u vecel
İtdügi zenb için itsün tevbe
Tā ki ‘afv ide Ĥudā ‘azze ve cell
Lāĥıķı eylesün ħalbe ħuĥūr
Āĥir-i müddete dek urmasun el
Şarĥ-ı İslām u diyānet budur
Virmesün sū’-i ‘amel dīne ħalel
Yoĥsa itmek mi diler yine şurū‘
Diseler ismini zāniden eķall
Ġilzet-i ħürmeti var bunun da
Bu daĥi oldı zinā virdi zelel
‘Afv umup yazdı Muĥammed bu sözi
Ketb itdi ki bula ĥüsn-i ‘amel
Keteba’llahu lehu ĥüsn-i ‘amel*

Ey herkesin müşkülünü çözen! Devletine duacıyız. Allah, yar ve yardımcın olup seni hep yükseltsin. Umarız arz ettiğimiz bu müşkülü de çözersin. Zeyd bâkire bir cariye alsa ve isteklenip çiftleşmek istese, istibrâyı bilmediğinden beklemeyip onunla çiftleşse bu, Zeyd’e haram mıdır, yoksa bir süre ondan çekinmesi mi gerekir? Yaptığı bu işin günahı zina eden gibi midir, yoksa daha az mıdır? Büyük İmam’ın bu konudaki görüşünü lütfedip yaz.

Elcevap: İstibrânın müddeti varken cariye ile çiftleşemez. Cariye, hayızlıysa bir hayız süresi geçmelidir; üç de denilmiştir, ama en azı budur. Eğer hayızdan kesilmişlerden olup çiftleşme de olmazsa almasıyla birlikte bir ay geçmelidir. İstiğfar eteğine yapışıp işlediği günaha tövbe etsin ki Allah affetsin. Bir daha aklına getirmesin, süre sonuna dek el sürmesin. İslâm’ın şartı ve dindarlık budur; kötü iş dīne zarar vermesin. Bunun adına zina edenden daha hafif denilse yoksa yine mi bu işi yapacak? Bu da alçaltan zinadır ve büyük bir haramdır. Muhammed, afv umup bu sözü yazdı ki güzel amel bulsun.

SONUÇ

Osmanlı’da ilk örneklerine 16.yüzyılda rastlanan manzum fetvâlar belli yüzyıl ve çevrelerde bir gelenek hâlinde uygulanmıştır. Buna ait örnekleri 16.yüzyılın sonlarından itibaren 17.yüzyıl ortalarına kadar Hoca Sadeddin Efendi ile oğul ve torunlarından oluşan Hocazâdeler ailesinde görmek mümkündür. Bu aile manzum fetvâ vermekle tanınmış ve şeyhülislâm, kazasker, kadı, müftü, müderris gibi unvanlarla birçok manzum fetvâ vermişlerdir. Bu ailenin atası olan Hoca Sadeddin Efendi Osmanlı’da Ebussuud Efendi ile birlikte en çok manzum fetvâ veren şeyhülislâm olup, kendisinden sonra oğlu Muhammed Efendi de onun yolunu izleyip birçok manzum fetvâ vermiştir. O, babasının ardından şeyhülislâm olup dokuz yıl bu makamda kalmıştır. Daha önce üç manzum fetvâsını tanıtmıştık. Bu çalışmada ise sonradan ortaya çıkan bir fetvâsı tanıtılmıştır. 21 beyitlik bu fetvâda, satın aldığı cariyesiyle istibrâ süresini beklemeden çiftleşen Zeyd’in işlediği günah ve konuyla ilgili hükümler açıklanmıştır.

KAYNAKÇA

Ahmed Rifat Efendi (tsz), *Devhatü'l-meşâyah maa-zeyl*, İstanbul.

Eliacık, M. (2017), “Şeyhülislâm Hocaâde Muhammed Efendi'nin Manzum

Fetvâları”, Journal of History School, September 2017,pp.71-82.

İpşirli, M.(2003). “Mehmed Efendi, Hocaâde”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C.28, İstanbul, s.452-453.

Müstakimzade Süleyman Sadeddin, *Devhatü'l-Meşâyah*, Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 3681/2.

Yazma Eserler

Mecmû'a-i Eş'âr ve Fevâ'id, Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütp., 03 Gedik 18185.

Mecmûatü'l-fetāvā, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, demirbaş nr. 1923, 3577, 2118.

Dünya Edebiyatından Çocuklar İçin Tiyatroya Uyarlanan Eserlerin Pedagojik Yönden Değerlendirilmesi

Nuray KARAKAYA¹, Alparslan DEMİRBILEK²

Özet

Bu makalede dünya edebiyatından çocuklar için tiyatroya uyarlanmış eserler üzerinde durulmuştur. Çalışmada çocuk tiyatrosunun eğitimdeki önemi ve yerine değinildikten sonra dünya edebiyatında çocuklar için yazılmış eserler hakkında genel bir inceleme yapılmış olup çocuk tiyatrosunun tanımı, amacı, özellikleri ve tarihi gibi kavramsal boyutlara değinilmiştir. İncelemeler neticesinde çocuklar için yazılan tiyatro eserlerinin pedagojik açıdan değerlendirmesi yapılmıştır. Sonuç bölümünde ise çocuklar için yazılmış tiyatro eserleri üzerine genel bir yargıya varılmıştır. Edebi eserlerden tiyatroya çevrilen çocuk oyunları hem pedagoji hem dil kurallarına uygun olmanın yanında ahlaki değerleri işleyen fikirlere sahip olmalıdır. Oyun yazarları yanında yönetmenlere de iş düşmektedir. Eğlenirken eğitmek amacıyla yazılan bu eserler çocuğun hayal dünyasına hitap etmeli, örnek alabileceği karakterleri sevdirmelidir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, tiyatro, pedagojik inceleme.

Pedagogical Evaluation of Theater Adapted Works for Children from World Literature

In this article, dramas in the World literature which are written for children are dwelled on. In this study, after maintaining the importance and the place of child theater in education, general research about productions written for children in the world literature are done and cognitive subjects like description, purpose, properties and history of child theatre are mentioned. Theatrical products written for children are evaluated pedagogically. In the conclusion section, a general judgments has been made on the theatricals Works written for children. Children's theater which are converted into literary works to theater, should have pedagogy, language rules and ideas that process moral values. Play writers and directors are also be responsible in this matter. Written in order to educate while having fun, these Works should appeal to the child's dream world and he should like the characters he can take as an example.

Key words: children's literature, theater, pedagogical research.

¹Dr., MEB, dilrubakarakaya@hotmail.com, ORCID:0000 0002 2406 1065

² Türkçe Öğretmeni, demirbilekalparslan@gmail.com, ORCID:0000 0002 7413 2845

GİRİŞ

Eğitim ve kişisel gelişim yaşam boyu devam eden, sınırları çok geniş olan bir süreçtir. Öğrenme ise tıpkı eğitim gibi bireyin ihtiyaçları doğrultusunda şekillenen ve zihinsel süreçleri de kapsayan karmaşık ve çok yönlü bir etkinliktir. Geçmişten günümüze dek eğitim ve öğretim anlayışında oldukça ilerleme kaydedilmiştir. Günümüzde değişen değerler ve ihtiyaçlar ile birlikte bunlara bağlı olarak eğitim ve öğretimde farklı öğrenme alanları ortaya çıkmıştır. Bu öğrenme alanları ile birlikte farklı yöntem ve teknikler de gelişmiştir. Farklı yöntem ve tekniklerle birlikte de yeni yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bunlardan bir tanesi de tiyatro ile öğrenimdir.

Bilgiyi üretme, kullanma, sorgulama, eleştirme ve değerlendirme gibi kavramların öne çıktığı çağımızda bu özelliklerin ancak bireylerin çok yönlü yetiştirilmesiyle mümkün olacağı bir gerçektir. Çocukların yetişmelerinde görsel, bilişsel, işitsel becerileri bir arada işleyen tür olarak çocuk tiyatrosu belirli mesajların iletilmesinde çok önemli bir araçtır. Tiyatro sınırsız bir hayal gücünün ötesine taşınabilen bir sanattır. Çocuğun hayal dünyasında, her şey, beş duyunun algılanmasının ötesine geçerek aslından bağımsızlaşır. Eğitimde tiyatro daha çok kazanımların gerçekleştirilebilmesi ve temel dil becerilerinin zenginleştirilmesi amacıyla kullanıldığı gibi, aynı zamanda öğrencilerin birey olarak hayata bakış açılarının değişmesini ve dünyayı farklı gözlerle görmelerini sağlamak amacıyla da kullanılmaktadır. Tiyatroda temel olan bazı kavramlar vardır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir: insan, rol ve eser (Altunbay, 2012: 750). Bu üç temel kavram ile birlikte ortaya bir sanat çıkmaktadır.

Çocuk tiyatrosunun çocuğa en önemli katkılarından biri de çocuğun sanatla eğitimidir. Çocuklar bir toplumun sürekliliğini, gelişimini sağlayacakları; devraldıkları kültür mirasını bir sonraki kuşaklara iletecekleri için toplumun en değerli varlıklarıdır. Bu nedenle toplumların geleceği çocuklara verilen değerle ve onlara verilecek sağlıklı bir eğitimle mümkün olacaktır. Çocuk eğitimi ve öğretimi için yapılan çalışmalarda yapılandırıcı yaklaşım çerçevesinde yararlanılacak bazı yöntem, teknik ve etkinlikler verilmektedir. Bunlardan: rol yapma, oyunlar ve drama tekniği de çocuk tiyatrosu ile yakından ilişkilidir. Rol oynama, öğrencilerin, başkalarının kimliğine bürünerek onların nasıl düşündüklerini, neler hissettiklerini ve nasıl davrandıklarını anlatmalarına fırsat verir (Güneş, 2013: 302). Çocuk içinde bulunduğu rol ile empati kuracak kişilere ve olaylara karşı farklı bakış açıları geliştirecektir. Yine drama tekniğinde doğaçlama, canlandırma vb. tiyatro ya da drama tekniklerinden yararlanılarak bir grup çalışma içinde, öğrencilerin bir yaşantıyı, bir olayı, bir düşünceyi bir kavramı ya da bir beceriyi, ön bilgilerini kullanarak yapılandırması, anlamlandırması ve canlandırmasıdır (Güneş, 2013: 303). Çocuk hem grup içinde hem de önceki bilgilerini kullanarak yeni bir öğrenme gerçekleştirecektir.

Çocukların dünyası yetişkinlerin dünyası gibi kalabalık değildir. Çocuk ve tiyatro söz konusu olduğunda hem oyunda hem tiyatro metninde gereksiz kalabalıklar dikkat dağınıklığına, algılamının zayıflamasına neden olacaktır. Dolayısıyla tiyatro metninin de çocuğun seviyesine uygun olması gerekmektedir. Bununla birlikte hem fiziksel şartların uygun olması hem de oyunun çocuğa göre olması şarttır. Tiyatro kullanılarak eğitim verilecekse çocuğun hangi yaş grubunda olduğu, ön bilgileri, kavrama veya anlamlandırma düzeyi, içinde bulunduğu psikolojik ve ekonomik durum, kültürel öğelerin uyumu, çocuğun sahip olduğu değerler ile çelişkiye düşürüp düşürmediği gibi özellikleri göz ardı etmemek gerekir. Çocuk tiyatrosu bu bakımdan yetişkinlerinkinden ayrılır, üzerinde daha titiz çalışmalar gerektirir.

Küçük çocuklar, kişileri sadece iyi ve kötü olarak algırlar; bir kimsenin olaylar içinde veya karşısında hatalı veya erdemli, zayıf veya güçlü, cesur veya korkak olabileceğini ancak daha ileri yaşlarda anlayabilirler. Bunun için çocuk piyeslerinde bu değerler mümkün olduğu kadar basit ve somut biçimde işlenmelidir (Oğuzkan, 2000: 292). Bir yetişkinin farkına bile varmadığı bir sorun, çocuk için çok önemli olabilir ve bu durumu bir yetişkinin anlayabilmesi, onun bakışı, onun duyguları ile görebilmesi imkansızdır. Dolayısıyla yetişkinin bu soruna yaklaşımı, sunduğu çözümler çocuğun önemseydiği, ciddiye aldığı boyutlarda veya istediği biçimlerde olmayabilir. Bizim için küçük onlar için büyük olan sorunlarla karşılaşan çocuğa sorunlarını çözebileceği, deneyimler yaşayabileceği ortamlar hazırlanmalıdır (Kuyumcu, Iogna, 2001: 3).

Tiyatro yolu ile eğitme, tiyatronun eğitici ve zevk verici olması, eğlendirirken eğitmesi, öğretirken-eğlendirmesi, tiyatro sanatının başlangıcından beri tartışılmış, savunulmuş bir düşüncedir. Yazarlar, sahneye koyucular tiyatronun seyirciye insanı insana anlatmakta en kolay yol olduğunu savunmuşlardır. Eğitimde de bu alandan yararlanılması gerektiği düşüncesi gerek tiyatrocular gerek akademisyenler tarafından yenilenir durur. Yalnız verilmek istenen görüş ve düşünceler, öğretilmek istenen düşünceler dönemden döneme değişmektedir. Her dönemin tiyatrosu kendini besleyen kaynağın öğretilerini vermeye çalışır. Klasik tiyatro, gelenekleri, inançların, ahlak değerlerinin doğrultusunda tutucu bir eğitime yöneliktir. Romantik tiyatro, birey hakkını, özgür vicdanı savunur. Gerçekçi tiyatro, örtülü çirkinlikleri bilimin ışığında incelemeye çalışır. Öncü tiyatrolar, toplumun kabuk bağlamış yaralarını deşerler (Şener, 1979). Bu bağlamdan hareketle tiyatronun eğitimde etkin bir araç olduğu kabul edilebilir. Bunun için önce tiyatronun ve tiyatroyu oluşturan unsurların bilinmesi gerekir.

Tiyatro Kavramı

Yaşanmış ya da yaşanması mümkün olayları benzetme ve taklit etme yoluyla, belli bir mekânda ve seyirci önünde canlandırma sanatına tiyatro diyoruz (Şimşek,

2005:9, Aktaran: Altunbay, 2012: 749). Genellikle bir edebiyat türü olarak tanımlanan tiyatro, oyuncular tarafından temsil edilen ve seyircilerin izlediği yazılmış veya tasarlanmış eser, oyun anlamlarına gelir. Mimari, müzik, edebiyat ve resim gibi birçok sanat dalından da yararlanmakla birlikte kendine özgü sunuşuyla ve anlatımıyla en önemli görsel sanatlardan bir tanesidir. Tiyatro hem göze, hem de kulağa hitap etmesi bakımından eğitimde en çok kullanılan görsel sanatların başında gelmektedir.

TDK sözlükte tiyatro, (<http://tdk.gov.tr>, Erişim: 08.03.2012) 1. Geniş anlamı içinde, dram sanatının yönetmen, oyuncu, tasarım sanatçıları, uygulayıcılar, uzmanlar ve seyircinin etkileşimi ile ortaklaşa üretilmesi. 2. Dramatik gösterilen tümü. 3. Betik dışında kalan tiyatroluk öğelerin tümü. 4 - Oyun oynama eylemi. 5 - Oyunların oynandığı yapı, alan ya da yer. 6 - Etkinliğine ilişkin olarak tiyatral gereçler ya da yöntemler. Bu anlam zenginli yönüyle bakılacak olursa oynanan oyun ya da yazılmış eserden çok hayatın, en azından bir kesitin, sahnede canlandırılmasıdır.

Buttanrı'ya göre tiyatro, yaşanan olayları, durumları günü gününe takip eden bir sanat dalıdır. Dolayısıyla değişerek gelişir ve çağına ayak uydurur. Bu nedenle toplumumuzu ve insanımızı derinden etkileyen millî ya da evrensel her olay, durum, tiyatrodaki yansımaları bulmuştur (Buttanrı, 2010:51).

Bu makalenin temel konusu çocuk tiyatrosu olduğu için diğer tanımlardan ziyade çocuk tiyatrosu terimini açıklamakta fayda vardır. Bu terimi çocuktan ayrı düşünemeyeceğimiz için çocuk ve tiyatro kavramının ayrı bir başlıkta ele almak gerekir.

Çocuk ve Tiyatro

Shakespeare " Dünya bir tiyatrodur." derken insanın doğumla başlayan rolünü yani çocuğun dünyayı ve çevresini gözlemlediğini, izlediğini, taklit ettiğini ve zamanla dünya içindeki etkin rolüne hazırlık yaptığını düşünmüş müydü? Demek istediğim tiyatro dediğimiz zaman aklımıza ilk gelen Shakespeare'dir. Oysa aklımıza gelen herhangi bir şeyden bahsederken bahsettiğimiz şeyin önüne "Çocuk" sözcüğünü getirdiğimiz de özel bir durum vardır ve her şeyin ona göre oluşması gerekir.

Çocuk Tiyatrosu, ilköğretim öncesinden erginlik yaşına değin, çocuklar için yapılan tiyatro. Gelişmiş ülkelerde çocuk tiyatroları genellikle dört yaş öbeğinde ele alınır: Bunlar, 5 ile 7, 7 ile 9, 9 ile 11 ve 11 ile 14 yaş öbekleridir. Çocuk tiyatroları çeşitlidir: 1-Çerçeve sahne içinde çocukların çocuklar için hazırladıkları gösteriler; 2- Çerçeve sahne içinde çocukların yetişkinler için oynadıkları oyunlar; 3- Yetişkin oyuncuların çocuklar için oynadığı oyunlar: a)Profesyonel oyuncuların büyük tiyatrolarda, çok sayıda seyirci önünde oynadıkları büyük yapımlar; b) Profesyonel oyuncuların küçük bir alan içinde çocukların arasında ve onlarla birlikte oynadıkları oyunlar; 4- Çocukların seyirci ortasında oynadıkları oyunlar; 5- Eğitimcilerin çocuklarla birlikte geliştirdikleri oyunlar; 6- Okullarda eğitim amaçlı, çocuklarla hazırlanan oyunlar

(<http://www.tiyatrotarihi.com>, Erişim: 08.03.2014). Çocuk tiyatrosu terimi fazlaca bir tanım içerse de özünde çocuk olduğu için yani çocuğun eğitimi amaç olduğu da ortak bir payda da birleşir.

"Çocuk tiyatrosu" terimi, Fransız ve bazı yabancı kaynaklarda yer alan yazarlar göre birbirinden çok farklı görüşleri içermektedir. Çocuk tiyatrosu uzmanlarının, kendilerine özgü tecrübeyi referans göstermek suretiyle yaptıkları tanımlar, bir gruptan bir gruba, bir bölgeden diğer bir bölgeye değişmektedir. Uzman olmayanlar ise, söz konusu ayrılıkları anlamakta büyük güçlük çekmekte, "çocuk tiyatrosu" denildiğinde, hem çocuklar tarafından oynanan hem de çocuklara oynanan tiyatroyu bir arada düşünmektedirler (Samurçay, :114).

Çocuğu ve tiyatro ilişkisini açıklarken çocuğun pedagojik durumu, bedensel gücü, fiziksel durumu, zihinsel yapısı ve ihtiyaçları dikkate alınmalıdır (Kuyumcu, 2007: 40). Çocuk tiyatrosunun çocukla buluşabilmesi için pedagojik açıdan zararsız olması göz önüne alınmalıdır. Aksi takdirde çocuğun ilgisini çekmeyeceği gibi ortam onlar için riskli ve tehlikeli olmaya başlar. Eğer sanatsal bir eğitim verilecekse elbette yaşa ve öğrencinin seviyesine göre verilmeli, ciddi incelemelerden geçmelidir.

Piaget, düşüncenin gelişimine yönelik dönemleri 6-7 yaşlara kadar işlem öncesi, 11-12 yaşlara kadar somut işlemler, daha sonrasını ise soyut işlemler dönemi olarak ayırmaktadır (Kuyumcu, 2007: 42). 6-7 yaşlara kadar çocukta düşünce mantık dışıdır ve anlık görünür sonuçlara bağlıdır. Çocuğun sanat ile ilişkisi, hayal kurma yeteneği kazanmasıyla başlar. Böylece çocuğun önünde geniş ve büyüleyici bir dünyanın kapıları açılır. Zihinsel tasarımlar olanaklı olsa da bilgi sistemli biçimde işlemez. Hayal çocuğun zihinsel ve ruhsal gelişiminde büyük rol oynar. Bu dönemde çocuk hayal gücü ile olay ve kişileri istediği gibi düzenler, eşyalar farklı şekillere girebilir, sesler taklit edilir. Böylece çocuk kendisini dramatik oyunların içinde bulur (Özertem, 1992:1). Çocuk 11-12 yaşlara kadar bilgiyi sistemli ve mantıklı biçimde işler ama bunu sadece bilgi somut olduğunda yapar. Soyut bilgiler verilirse problem çözme ve somut bir dönüşüm zor olacağı için alamayabilir. Bundan dolayı bu yaşlardaki çocuklar tiyatro izlerken oyuna tamamen kendilerini kaptırır ve olayın o an orada yaşandığını sanırlar (Kuyumcu, 2007:42). Bu dönemde çocuk hayal yönünden belli bir doyuma ulaşmış. Günlük yaşamlarındaki gözlemlerini kapsayan, yaratıcılık yeteneklerini kendilerinde buluşturdıkları oyunlar oynamaya başlarlar. Piaget'e göre bu dönem simgesel oyun dönemidir. Bu dönemde bir kız çocuğunun evcilik oyununda anne gibi davranması ile bir tiyatro oyuncusunun davranışı belli varsayımlara dayanmaktadır(Özertem, 1992: 12-13). Görülüyor ki çocuk bu dönemde rol yapmaya başlamış ve öğrendiklerini pekiştirme sürecine geçmiştir. Daha büyük yaş gruplarındaki çocuklar ise bir oyunun

sergilendiğinin farkındadırlar ve arka planı düşünüp birleştirebilirler. Önceki yaş grupları gibi her gelen iletiyi kabul etmez sorgularlar.

Yukarıdaki bilgiler ışığında denebilir ki tiyatro doğumla başlar. O halde tiyatronun eğitimde ki rolü yadsınamaz. Çocuk tiyatrosu veya tiyatro ile eğitim çocuğun yaşı, fiziksel durumu, zihinsel yapısı ve ihtiyaçları göz önüne alınarak yapılırsa çocukların duyu ve düşünce dünyasında değişiklik meydana getirmek işten bile değildir. Ancak bu değişiklikleri yapmak için sağlam zeminler oluşturmak gerekir.

Tiyatro, insan yaşamının ve insanın kendi benliğinin bir bakıma dışı vurumudur. Bireyin kendine eleştirel bir gözle bakmasını ve kendini tarafsız olarak değerlendirip kendi hatalarını ve noksanlıklarını görmesini sağlar. İnsanın kendini tarafsız olarak değerlendirmesi genellikle çok mümkün değildir ve değerlendirmeler hep bir ölçüde öznel olur. Tiyatro ise nesnel değerlendirmeye olanak sağlayan tek sanat dalıdır. Çünkü her insan tiyatrodaki kendini izliyormuş gibi hisseder ve tiyatrodaki kendi hayatından izler bulur (Altunbay, 2012:750). Çocuk karakter ve hareketleri algılamak deneyimlerini de olayın içine katacak ve çıkarımlarda bulunacaktır.

Eğitimin sadece bilişsel alan üzerinde değil de devinışsel ve duyuşsal alanları geliştirmeye yönelik hizmetini de göz önünde bulunduracak olursak, tiyatronun eğitimde kullanılması gereken önemli bir araç olduğunu söyleyebiliriz (Şimşek, 2011: 313 Aktaran: Altunbay, 2012:751). Tiyatro sağlıklı bireyler yetiştirirken empati, eleştirel düşünce, yaratıcı düşünce, toplum değerlerine sahip ve saygılı olma, evrensel bakış açısı kazandırma gibi özellikleri kazandırır. Hayatla iç içe ve hayatın her cephesiyle ilgili olan tiyatro insana, insanı insanla anlatır (Taş; Karakuş, 2007: 9 Aktaran: Altunbay, 2012: 751). Bu bakımdan tiyatro çocuğun gözleri önüne serilen küçük bir dünyadır. Gördüğü her şeyi tanımaya çalıştığı, kendi hayatı ile özdeşleştirdiği, taklit ettiği, kendi deyimlerini birleştirerek hayatında kullanmaya hazır olduğu bir dünya. Bu dünyanın sunuluşunda yapılacak her türlü hata, tiyatronun eğitsel boyutunu ortadan kaldırır.

Çocuk tiyatrosunda, çocuk ya oyunun içinde yer alarak ya da bir seyirci olarak sanatsal eğitimin içinde yer alır. Çocuk bir oyuncu olarak oyunun içinde ise kendisini ifade etme imkanı bulur. Büründüğü rol sayesinde öğrendiklerini canlandırarak somutlaştırır. Sosyalleşmesi ve konuşması iyileşir. Çocuk seyirci olarak sanatsal eğitimin içinde ise sanatsal beğeni kazanacak, izledikleri ile geçek hayatı eşleştirecek ve bir çıkarımda bulunacaktır. Bu iki durum arasındaki fark kısaca şudur: Çocuk birinci durumda sürecin içinde, ikinci durumda ise verilmek istenen ürünün alıcısı durumundadır (Goldberg, 2008: 15).

Tiyatronun bireyin yaşamına ve dil becerilerine genel olarak katkısı şu şekilde sıralanabilir:

- Tiyatro bireylerin duyuşsal, bilişsel ve sosyal özelliklerinin geliştirilmesine katkıda bulunur.
- Aynı zamanda eğitici olan tiyatro ile birçok değer öğretilir.
- Kültürel bir birikim sağlar.
- Eleştiri ve değerlendirme becerilerini geliştirir.
- Analiz etme ve yorumlamayı geliştirir.
- Temel dil becerilerinin (okuma, yazma, konuşma, dinleme) geliştirilmesini sağlar.
- Duygusal açıdan motive eder. Mutlu ve ruhsal açıdan sağlıklı kişiliklerin oluşmasına katkıda bulunur.
- Akademik alanda da bireylerin daha başarılı olmalarını ve özgün eserler ortaya koymalarını sağlar.
- Yaratıcı düşünmeyi geliştirir.
- Kişilik gelişimini sağlar. Gerek izlenen tiyatrolarda gerekse bizzat oynan tiyatrolarda farklı roller bireylerin farklı özelliklerinin ortaya çıkmasına ve kişiliklerinin çok yönlü gelişmesine zemin hazırlar.
- Kendini daha iyi ifade etme becerisi kazandırır. Tiyatro ile düşüncelerin rahatça ifade edilebildiği ve nesnel değerlendirmelerin yapılabildiği ortamlar oluşturulur.
- Tiyatro psikomotor becerilerin de gelişmesini sağlar. Böylece bireylerin tek yönlü yetişmelerinin önüne geçilmiş olur.
- Toplumsal birlik ve beraberliğin sağlanmasında, herkesin ortak bir paydada buluşmasına zemin hazırlar.
- Canlandırma sanatına dayalı olduğundan verilmek istenen mesajların alıcıya doğrudan ulaşmasına olanak verir.
- Empatiyi geliştirir.
- Kişisel ve mesleki olarak bireylerin gelişimine olanak verir. Yapılan işten daha çok verim alınmasını sağlar.
- Hitabet yeteneğini geliştirir, dil becerilerini ve dili kullanma kabiliyetini artırır.
- Üst düzey dil becerilerinin kullanıldığı ve dilin bütün imkânlarının sergilendiği bir sanat olması bakımından önemlidir. (Altunbay, 2012:751-752)

Çocuk tiyatrosu sınıf, ırk, cinsiyet, din, ulus temelinde hiçbir ayrımın olmadığı bir tiyatrodur (Goldberg, 2008: 10). Amaç, çocuğu eğlendirirken iyi insan olmasını sağlamaktır. Çocuklara her şey anlatılabilir. Yeter ki anlatılanlar onların yaş özelliklerine göre hazırlansın. Oyunun içeriği ile karakterin duygusal bağı kurulabilsin. Çocukta yeni soru işaretleri, yeni korkular oluşturmasın.

Tiyatro aynı zamanda etkili bir kültür aktarımı aracıdır. Tiyatro, dil yeterliklerinin görülmesi, eksiklerin giderilmesi ve dili kullanma becerisinin geliştirilmesi açısından önemli bir sanat olmakla beraber dil öğreniminde ve öğretiminde kullanılan yeni bir yaklaşımdır. Bu sayede geçmişle bağlar koparılmadan aktararak devam edecektir.

Yabancı dil öğrenmeye çalışan bireyler ile ana dili yeterliklerini geliştirmeye çalışan bireyler, kendi seviyelerine uygun tiyatro metinlerinden yararlanmalı ve zaman zaman tiyatro izlemelilerdir. Bu metinler kelime öğretiminden, cümle yapısına kadar ve hatta dilbilgisi ve dile ait özel kullanımların da yer aldığı metinler olduklarından dil öğreniminde ve öğretiminde başvurulması gereken temel kaynaklar arasında gösterilebilir. Böylece yabancı dil edinimi, dilin özelliklerini kavrama daha kolay ve basit hale getirilebilir. Sadece dil becerileri açısından değil aynı zamanda sanatsal ve edebi zevkin, buna bağlı olarak estetik duygusunun gelişmesi için de tiyatrodan yararlanılabilir. Çocukta gelişecek olan estetik beğeni onun iyi ile kötü, güzel ile çirkin gibi kavramları ayırmasında yardımcı olacaktır (Altunbay, 2012:759).

Çocuk Tiyatrosunun Tarihçesi

Tiyatro sanatının kaynağı olarak kabul edilen ritüel davranışlar ve yanılısamaya dayalı anlatım biçimi ilkel toplumlardaki çocukların ilgisini çekmiş ve çocuklar tarafından izlenmiş olabilir. Tarihte ilk gelişmiş tiyatro olarak kabul edilen Antik Yunan tiyatrosunda da çocuklar için hiçbir özel yönelişe rastlanılmamıştır. Bu tür dinsel dramatik törenler daha çok yetişkinlere yönelik olduğu için yalnız çocuğa yönelik bir amaç aramak yanlış olacaktır (Özertem, 1992: 20). Ancak Nihal Kuyumcu'nun Metin And 'dan edindiği bilgilere göre çocuk tiyatrosunun başlangıcının ortaçağa kadar uzandığını, dinsel içerikli ve amaçlı oyunların kilise ve manastırlarda sergilendiğini biliyoruz (Kuyumcu, 2000: 21). Hatta 13. yüzyılda Hıristiyanlığı yaymayı ve öğretmeyi amaçlamış halka açık kilise oyunlarında çocuk oyuncuların kurulmuş topluluklara rastlamak mümkündür. İlk olarak İngiltere sonra Fransa ve Almanya'da görülen Çocuk Piskopos şenlikleri çocuklara yöneliktir. Bu şenlikler için küçük oyunların yazıldığı görülmüştür (Özertem, 1992: 21). Bu bilgilere dayanarak çocuk tiyatrosunun ilk olarak dini bilgileri öğretmede kullanıldığı söylemek yanlış olmayacaktır.

Tekin Özertem 'in Winifred Ward ve Özdemir Nutku'dan aktardığı bilgilere göre ise çocuğa yönelik seyirlik oyunların ilk oluştuğu yer Uzak Doğu'dur. M.Ö. 1000 yıllarında büyük bir yetkinliğe eriştiği bilinen Çin gölge tiyatrosu, Hindistan ve Java'da ne zamandan beri varolduğu bilinmeyen gölge ve kukla tiyatroları öz ve biçim açısından çocuğa yönelik özellikler içermektedir. Uzak Doğu'nun gölge ve kukla oyunu gösterilerinin öz açısından çocuklara yakın olması, bu gösterilerin genellikle efsane, destan, mitolojik olaylar ve öyküleri içermesindedir (Özertem, 1992: 21-22). Bu bilgilere dayanarak çocuk tiyatrosunun ilk kaynakları gölge ve kukla oyunlarıdır diyebiliriz.

Çocuk tiyatrosuna benzer çalışmaların gerçekleştiği bir başka dönem ise 16. ve 17. yüzyıllarda İngiltere'de yetişkinlere yönelik oyunlarda yalnız çocuk oyuncuların oluşan toplulukların olduğu bilinmektedir (Özertem, 1992: 23). Ne var ki bu çalışmalarda da çocukların eğitime yönelik bir amaç olduğu söylenemez. Yine 17.

yüzyılda Almanya’da eğitimci ve ozan Christian Weise’nin yapmış olduğu çalışmalarda çeşitli konularda oyunlar yazan yazarın çocukları oyunculuk yönünden eğittiği bilinmektedir(Özertem, 1992: 24). Ancak bu oyunlarda yetişkinlere yönelik olduğu için çocuk tiyatrosunda çocuğun merkezde olduğu söylenemez.

17. yüzyılda ilk çocuk tiyatrosu örnekleri Fransa’da görülmektedir. Çocuklara yönelik ipli kukla tiyatrosu bunların ilkidir. Bir eğitimci olan Madame de Genlis’in düzenlediği oyunlar çocuk tiyatrosu açısından önemlidir. Bir eğitimci olarak çalışmalarında ve çocuk eğitiminde tiyatrodan yararlanmayı amaç edinmiş, bu konuda dört ciltten oluşan bir eser yayınlamıştır. J. J. Rousseau ile yakın dostluk kurmuş ve onun eğitim konusundaki görüşlerinden yararlanmıştır. Genlis’in oyunlarında ahlaki öğelere ağırlık vermiş, konularını İncil’den seçmiştir. (Özertem, 1992: 24,25). 17. yüzyılda Fransa’da çok sayıda profesyonel topluluklar ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu yüzyılda Fransa’da ilk kez tiyatrodaki çocukların haklarını korumak için bazı ilkeler konulmuştur. 17.yüzyıldan günümüze Fransa’da çocuk tiyatrosu çalışmaları hız kazanarak devam etmiştir. Bugün 190’dan fazla profesyonel topluluk, 6 Ulusal Drama Merkezi ve 150 farklı kurum çocuk ve gençler için düzenli programlar uyguluyor. Her yıl üç milyondan fazla çocuk tiyatro ile buluşuyor (Kuyumcu, 2000: 21).

İngiltere’de 17. Yüzyılın başlarından itibaren çocuk seyirciler için yer yer oyunlar sergilense de asıl manada çocuk tiyatrosuna 1927’de Bertha Waddel tarafından kurulan tiyatro topluluğu ile geçilmiştir. Daha sonraki yıllarda okul ile çocuk tiyatrosu işbirliğinin öne çıktığı görülmektedir. 1944 yılında Brian Way’in başlattığı eğitimde tiyatronun kullanılması pek çok ülkede ilgiyle karşılanmış ve uygulanmıştır (Kuyumcu, 2000: 21,22).

Almanya’nın iki yüz yıllık çocuk tiyatrosu geçmişine bakıldığında dini içerikli seyirciye yönelik olmayan eğitici oyunlar ve aydınlanma ile ortaya çıkan çocukların evde ve okulda oynadıkları didaktik oyunlar görülür. 1960’lara kadar masallar ve Noel hikayelerinin canlandırılmasından öteye gitmeyen çocuk tiyatrosu ya bir eğitim aracı ya da eğlendirmek amacı taşımaktaydı. 1960 yılında kurulan Grips Tiyatrosu bu iki işlevi birleştirerek oyunları toplumsal hale getirdi. 1960 yıllardan bu yana Almanya’da çocuk tiyatrosu Grips Tiyatrosu ile gelişmiş, çocuğun özgürleşmesine ve toplumda birey olarak kabul edilmesine yardımcı olmakla birlikte salt eğlendirmeyi de amaç edinmiştir (Kuyumcu, 2000: 23).

İtalya’da tiyatro sanatsal lükslere güvensizlikten dolayı gecikmiş. Birkaç yerel yöneticinin hevesi ve bazı sponsorların iyi niyeti ile ayakta kalmıştır. Milan’daki Teatro per Ragazzi 1953’te kurulmuş, İtalyan çocukları için yıl boyunca gösteriler düzenleyen ilk profesyonel tiyatro olmuştur. Estetik eğitimin gerekliliğine dair kabulün

eksikliğinden dolayı yeterince mali destek görmediği için gelişmemiştir (Goldberg, 2008: 70).

Danimarka ve Norveç'te okul tiyatroları güçlü bir biçimde desteklenmekte Tüm İskandinavya'da çocuklar için birçok özel yapım gerçekleştirilmektedir. Oslo'da Skoltheatret adlı bir organizasyon vardır. Profesyonel tiyatrolara çocuklar için siparişler verir ve öğrenci seyircilerin katılımını düzenler (Goldberg, 2008: 71).

Avusturya'da çocuk tiyatrosu ile yetişkin tiyatrosu yapmak arasında çok az farkın olduğu yer Viyana'dır. Eğitimsel ve sosyal değerler tiyatrosuna yönelik özel bir ilgileri yoktur. Basitçe estetik değerler gözetilir. Sonuç olarak tiyatronun yapımları, ahlaki değerleri aşırı vurgulamak ya da onları yadsımak nedeniyle değil, sanatsal nedenlerle en iyi ile orta düzey arasında gider gelir. Viyana dışında da zaman zaman çocuklar için yapımlar üretilir (Goldberg, 2008: 72).

Amerika Birleşik Devletleri'nde ilk çocuk tiyatrosu örnekleri 19. Yüzyılda görülmektedir. 1900'lü yıllarda özel tiyatroların çocuk oyunları oynaması ile çocuk tiyatrosu yaygınlaşmış, profesyonel ve amatör çalışmalar olarak iki yönde gelişmiştir. Amatör çalışmalar daha çok eğitime ağırlık vermiştir. 1903'te Alice Minnie Herts'in eğitici drama çalışmaları ABD'de tiyatro anlayışının gelişmesine katkı sağlamıştır. Herts çocukların sokakta, parkta geçirdikleri boş vakitleri değerlendirme amacıyla bir tiyatro topluluğu kurmuş ve çocuklara tiyatrodaki görevler vermiştir. Bu durum ABD'de çocuk tiyatrosunun eğitici yönünü ortaya çıkarmıştır (Goldberg, 2008: 37). Bu tarihten sonra 1915'te Stuart Walker sahnelediği oyunları çocukların ayağına götürmüş, turneler yapmıştır. 1920'li yıllardan sonra ABD'de çocuk tiyatrosu çalışmaları önem kazanmış ve üniversiteler tarafından yürütülmeye başlanmıştır.

Rusya'da çocuk tiyatrosu devletin bu konuyu önemsemesinden dolayı oldukça iyi duruma gelmiştir. 20. yüzyılda çocuk tiyatrosu konusunda en verimli çalışmaların yapıldığı ülke Rusya'dır. Çocuk tiyatrosu devrimden sonra 1921 yılında Natalia Satz'ın önderliğinde Moskova'da kurulmuştur. Devrimden önce çocuk tiyatrosu çalışmalarına rastlanılmayan Rusya'da mali destekle çocuk tiyatrosu hızla gelişmiştir. 1943 yılına gelindiğinde çocuklar için oyun sahneleyen tiyatroların sayısı 140'a yükselmiştir. Rusya'da çocuk tiyatrosu çalışmalarında pedagoji ve psikoloji bilimlerinin verilerinden yararlanılmış. Çocuk tiyatrosu çalışmalarının başlaması ile oyun dağırcığı sorunu ortaya çıkmıştır. Bu sebeple var olan öykülerin oyunlaştırılması yoluna gidilmiştir (Özertem, 1992: 30). Bu dönem atlatıldıktan sonra özgün oyunlar çıkmaya başlamış. Dünyada çocuk tiyatrosu alanında bilinçli, bilgili çalışmaların öncülüğünü Rusya yapmıştır. Türkiye'de de çocuk tiyatrosu kuruluş yıllarında bu ülkenin deneyimlerinden yararlanmıştır (Kuyumcu, 2000: 22). Sovyetler Birliği çocuklar ve eğitim üzerinde ulusal amaçlarını gerçekleştirmek adına büyük bir etkiye sahiptir.

Çocuk tiyatrosu, tarihsel süreç içerisinde 18. yüzyıldan başlayarak oluşan ve yaygınlaşan, günümüzde tüm gelişmiş ülkelerde önem kazanmıştır. Bu durum çocuk tiyatrosunun eğitimdeki rolü ve çocuğun sosyalleşmesinde etkin rol oynamasındandır. Bu nedenle çocuk tiyatrolarının ihtiyaçlarının karşılanması ve dikkatle incelenmesi çocuk tiyatrosunun gelişmesini sağlayacaktır.

Seçilmiş Tiyatro Metinlerinin Pedagojik Açıdan İncelenmesi

Çocuk oyunları değerlendirilirken yukarıda da ifade edildiği gibi değerlendirmenin odak noktasına çocuğu koyup ortaya konan eserleri çocuk açısından değerlendirmek gerekir. Örneğin diyaloglar çocukların dikkat süresini aşıyorsa veya kullanılan sözcükler çocukların bilmediği kelimeler ise çocuğun ilgisini kopmasını ve verilen mesajın tam olarak yerine ulaşılmamasına sebep olacaktır. Bu bakımdan incelemede adı geçen eserleri değerlendirirken bir bütün içinde ele almak faydalı olacaktır.

Dünya edebiyatında birçok edebi eser, çocuk tiyatrosuna uyarlanmış ve çocuklar için sahnelenmiştir. Seçilen bu eserler tür itibari ile farklı olsalar da sonradan tiyatroya uyarlanmış ve çocuklar için oynanmıştır. Eserlerin tarihi geçmişi ve yazarlarından ziyade oyunların içeriği önem arz etmektedir.

Külkedisi masalında; Külkedisi (Cindirella), üvey kardeşlerinin ve üvey annesinin yaptığı haksızlıklara boyun eğen, sabreden ama sonunda ülkenin prensiyle evlenerek sabrının karşılığını gören, bütün sıkıntılardan kurtulan bir kızın öyküsüdür. Oyunda haksızlıklara boyun eğmenin, ses çıkarmamanın sonunda mutlak bir ödüle ulaşılacağına düşünürülmesi, çocukların haksızlık karşısında susmasına sebep olacaktır. Yine oyunda birilerine en iyi şekilde hizmet ederek mutluluğa kavuşulacağı mesajı verilmesi de doğru bir ileti olmayacaktır. Bu bakımdan oyunu sahneleyenlerin ya da çocuk tiyatrosuna uyarlayanların oyun üzerinde, özellikle bu konularda, farklı değişiklikler yaparak haksızlık ve mutluluk kavramların doğru şekilde verilmesi yerinde olacaktır.

Alışılmışın dışında farklı olay örgüsünün olması, sürpriz gelişmelerin yaşanması çocuğun düşünce ufkunu açacaktır. Gerçekçi bir yaklaşım ile oyunun ele alınması çocuğun gerçek hayatla ilgi kurmasını sağlayacaktır. Külkedisi oyunu özüne bağlı kalınarak masalsı öğelerle süslenip ele alınırsa kullanılan kostümlerin ve dekorun daha renkli ve canlı olması gerekir. Örneğin ev eşyalarının sıradan olmadığı bir ev ortamı hazırlanabilir. Böylelikle çocuk yukarıda sıraladığımız olumsuzlukların tersine kendisini bir masalın ortasında bulur.

Oyunun dil yapısı incelendiğinde birinci kademe için uygun olduğu görülmüştür. Ancak ikinci kademe öğrencileri için basit düzeydedir.

Çocuk klasikleri arasında yer alan Saint Exupery'nin fantastik öyküsü Küçük Prens de çocuk tiyatrosuna uyarlanmış önemli yapıtlardan biridir. Küçük Prens çok küçük bir gezegende yaşamaktadır. Bir gün ayrılır yaşadığı yerden ve başka gezegenlerde tuhaf bulduğu büyüklerle karşılaşır. Ayyaş, kral, kendini beğenmiş, işadamı, fenerci ve coğrafyacıyla tanışır. Tilki, yılan ve gül ile konuşur. Tanıştığı kişiler doyumsuz bir yaşam sürdürmektedir. Karşılaştıklarının hepsi bir beklenti içindedir. Ayyaş içki dışında hiçbir şeyi görememektedir. Kral emir vereceği kulu, kendini beğenmişse ona hayran olacak kişiyi beklemektedir. İşadamı ise rakamları çoğaltma tutkusuna kaptırmıştır kendini, tüm zamanını yıldızları saymakla geçirmektedir. Karşılaştığı büyükler, Küçük Prens'i kendi beklentileri, kendi tutkuları kapsamında algırlar. Ayyaş için içkisini engelleyen, kral için emir verebileceği, kendini beğenmiş için ona hayran olacak, işadamı içinse önemsiz bir kişidir. Küçük Prens bu büyükleri anlayamaz, onlarla anlaşamaz, yanlarında kalamaz, ayrılır yanlarından. Bu kez büyük sahrada Exupery ile karşılaşır. Bu çocuk ve erişkin Exupery'nin bir birlikteliğidir. Küçük Prens öyküsü bu birlikteliğin bir ürünüdür. Dostluk yolu ile alt edilen yalnızlık ana düşüncesi; doğaya saygı, kendine saygı, sorumluluk, yararlılık, dış ve iç güzellik gibi yardımcı düşüncelerle desteklenmiştir. Küçük Prens altı ayrı gezegen gezmekte ve bu gezegenlerde farklı kişilerle karşılaşmaktadır. Karşılaştığı kişilere çeşitli sorular sorup onları tanımaktadır. Bu kişiler farklı olsalar da bu kişilerin ortak özelliği yalnızlıktır. Yine bu kişiler gerçek hayatta karşılaşacağımız tiplerdir. Yalnızlık, sevgi, dostluk gibi soyut kavramların somutlaştırılarak aktarılması bu oyunun birinci kademe öğrencileri için uygun olduğunu gösterir. Yine doğaya ve çevreye duyarlılık, sorumluluk gibi kavramların önemi üzerinde durulmuş, bu ifadeler de somutlaştırılarak aktarılmıştır. Zihinsel gelişim açısından somut evredeki çocuklar için yeni bir düşünme alanı açılmış, soyut kavramlar çok iyi somutlaştırılmıştır. Yine verilmek istenen değerler somutlaştırılarak anlatılmış, ahlaki değerler öne çıkmıştır. Bu şekliyle aslında ideal insan tipini göstermek amaçlanmıştır. Dil yapısına bakılacak olursa; ifadeler açık, anlaşılır ve yalın cümlelerden oluşmuştur. Bu durum çocuğun dikkatinin dağılmamasına katkı sağlamış, aynı zamanda verilmek istenenin net bir şekilde anlaşılmasını kolaylaştırmıştır.

Narnia Günlükleri, Clive Staples Lewis tarafından çocuklar için yazılmış yedi kitaplık bir roman serisidir. Dünyada birçok ülkede tiyatroya uyarlanmıştır. Oyun "Aslan", "Cadı" ve "Dolap" etrafında Narnia ülkesinde gelişen bir olaydır. Oyunda küçük kardeş olan Lucie dolaptaki ülkeyi keşfeder fakat ağabeyleri ve ablası ona inanmaz. Ortanca ağabey dolabı açınca gizemli ülke ile karşı karşıya gelir. Sahnede bütün bunlar yaşanırken kahramanların yanında dolaşan renkli kostümlü hayvanlar dikkat dağınıklığına sebep olmakta ve asıl anlatılmak istenen gözden kaçmaktadır. Böyle olunca konu değil görsellik ön plana çıkmaktadır. Ortanca kardeş eve dönmek ister

ancak yönünü bulamaz ve kraliçenin tuzağına düşer. Bu olaydan sonra diğer kardeşlerde gizemli ülkeyi keşfeder. Kardeşlerinin kraliçenin elinde olduğunu öğrenirler, bir kunduz onlara yardım eder. Bu süreç somut işlemler dönemindeki çocuklar için eğlenceli, zihinsel gelişimine yararlı bir süreçtir. Çocuklar hem eğlenirken hem de öğrenirler. İyi ve kötünün ya da diğer bazı tür çatışmaların bir oyunda gerekliliği yadsınamaz bir olgudur. Çatışma olmadan drama da olmaz. Yani iyi ile kötü, doğru ile yanlış kavramlarının çatışmasından bir değer yargısı ortaya çıkar. Dokuz yaşın altındaki çocuklar bu değerleri kendi özel çevresinin yorumladığı şekliyle öğrenirler. Dolayısı ile bu çatışmalar onları ilgilendirir (Goldberg, 2008: 99). Buradan yola çıkarak oyunda kötü olarak verilmek istenen bir kraliçe vardır. Bu kraliçe ülkesini kaybetmek istemiyor. İyiler ise bu ülkeyi kötü kraliçeden kurtarmak istiyor. İyi ile kötünün savaşında iyiler kazanıyor. Ancak kraliçenin şarkılar söylemesi ve bazen komik durumlara düşmesi seyircinin bu çatışmada kararsız kalmasına sebep olabilir. Bu durum çocuğun sonuçlarını görmek istediği bölümde, iyi ve kötü savaşından çok kendi kafasında oluşturduğu sorularla yeni bir sorun oluşturabilir. Bu bakımdan iyiyi ve kötüyü net olarak ayırmak gerekir. Değerler tiyatrodan öğrenilebilir ancak yaş gruplarının da algısal gücü unutulmamalıdır. Dolayısıyla somut işlemler dönemindeki çocuklar için sonuçlar net olarak ifade edilmelidir.

Carlo Collodi'nin yazdığı dünyaca ünlü çocuk romanı Pinokyo da tiyatroya uyarlanmış ve birçok ülkede oynanmıştır. Oyunda, dünyaya kukla olarak gözlerini açan Pinokyo'nun gerçek bir çocuğa dönüşmek için yaşadığı serüven anlatılır. Oyun Gebetto ustanın kukla yapmasıyla başlar. Çocuğa benzeyen bu kuklanın adını Pinokyo koyar. Pinokyo yürümeyi öğrenir öğrenmez Gebetto ustanın elinden kaçır. Çocuğa iyi bakılmadığı gerekçesi ile Gebetto hapse atılır. Pinokyo tek başına yaşamak zorunda kalır. Gebetto hapisten çıkar ve onu eve götürür. Gebetto üstündeki yeleşti satarak onu okula yazdırır ama o okuldan kaçır. Tiyatroya gider, orada olay çıkarır ama kötü adama kendisini acındırır. Ona acıyan adam Pinokyo'ya beş altın verir. Pinokyo yolda giderken iki hayvan onu kandırır ve elindekileri alır. O da polise şikayet eder ne var ki kendisi hapse atılır. Orada periyle karşılaşır, peri babasının onu aramak için denize açıldığını söyler ve onu kurtarır. Pinokyo okul çıkışı yine birine inanır, onu oyuncaklar ülkesine götüreceğini söyler. Ülkeye giderler ama buraya gidenler eşeğe dönüşür. Eşek olan Pinokyo'yu bir sirk sahibi alır. Çemberde atlatırken Pinokyo'nun bacağı kırılır. İşe yaramaz diye onu denize atarlar. Denizde balınaya yem olan Pinokyo, orada babası ile karşılaşır. Oradan beraber kurtulurlar. Pinokyo balınanın karnından çıkınca gerçek bir çocuk olur.

Öykü tanıdık olmasına rağmen oyunlaştırılmış halinde birçok soru işareti bırakıyor. Pinokyo'nun paralarını çalanları şikayet için gittiği karakolda suçsuzken hapse atılması, oyunun sonunda balınanın karnından gerçek bir çocuk olarak çıkması

gibi olayların yaşanması mantıksal bütünlüğü bozuyor. Bu kopukluklar özellikle somut evredeki çocuklar için anlam bütünlüğü oluşturmamalarına sebep olacaktır. Böyle bir eksiklikte zihinsel gelişime fayda vermeyecektir. Oyun boyunca sürekli hatalar yapması, iyi olana karşı çıkması ve bunun sonucunda da ödüllendirilmesi çocuklar için olumlu bir izlenim vermiyor.

SONUÇ

Tiyatro eserleri incelendiğinde çocuklara yönelik iletiler olabildiğince açık, net ve somut bir biçimde, hem pedagoji hem dil kurullarına uygun verilmelidir. Bildiriler, iyiyi, doğruyu, haklıyı tutan, gerçekçi, akla dayalı, çocuğu düşündürücü, onu yargılamaya, karar vermeye, seçim yapmaya yöneltici olmalıdır. Gerek çocuk tiyatrosunda gerekse çocuklara yönelik tiyatro eserlerinde eylem açısından zenginlik ve süreklilik olmalıdır.

Çocukların dikkat süreleri de düşünülerek, gündemde sürekli olarak bir merak ve hareket bulunması çocuğun ilgisini çekecektir. Bu özelliklerle dünya edebiyatındaki eserler incelendiğinde eserlerin yetersiz olduğu, oyunlaştırılan eserlerde zaman zaman mantıksal ve kurgusal hataların varlığı gözlenmiştir. Ayrıca iyi ve kötü savaşındaki tutarsızlıklar çocuğun çatışma yaşamasına olaylar ve durumlar karşısında kararsız kalmasına sebep olacaktır.

Çocuk tiyatrosunun tarihsel süreci incelendiğinde somut dönemdeki çocuklar için tiyatronun eğitimdeki rolü ve çocuğun sosyalleşmesindeki etkisi üzerinde önemle durulmalıdır. Bu nedenle çocuk tiyatrolarının ihtiyaçlarının karşılanması ve dikkatle incelenmesi bu alanda gelişmeler sağlayacaktır. Tiyatro eserlerinin biçimi ister masalsi isterse gerçekçi olsun, olayların gelişimi ve eylemler kendi içinde tutarlı, akılcı, çağdaş ve aydınlık olmalıdır.

Tiyatro eserlerinde olayların zenginliği ve çocuk doğasına uygunluğu çocuğun olayı kavrama ve değerlendirmesi açısından önem taşır. Olayların çocuğun değerlendirebileceği, kendisine yabancı olmayan, benzerlerine kendi yaşamında rastlayabileceği olaylar olması, çocuğun kendi yaşamıyla ilişki kurmasına yol açacaktır. Böylece çocuk, kendi yaşamını da değerlendirebilecektir. Dünyadaki çocuk tiyatrosunun gelişim süreci incelendiğinde ve çocuk tiyatrosuna bakıldığında, çocukların karşısına daha gerçekçi oyunlarla çıktığı gözlenmektedir.

Çocuk, tiyatrodan oyun biçiminde de olsa, toplumda karşılaşabileceği, gerçek yaşamda uygulayabileceği şeyleri görmek ister. Bu nedenle tiyatro oyununun ele aldığı konu, olay ve bunları aktarım biçimi son derece önemlidir. Çocuklara yönelik tiyatro oyunlarının son derece özenle seçilmiş olması gerekmektedir. Bunların kaynaklarının yerli ya da yabancı olmaları o denli önemli değildir. Çeviri olarak hazırlanan tiyatro oyunları içinde de çocuklar için son derece sağlıklı ve önemli olanlar bulunmaktadır. Bu bağlamdan hareketle tiyatronun eğitimde etkin bir araç olduğu kabul edilebilir.

KAYNAKÇA

Altunbay, M.(2012). Dil Öğreniminde ve Öğretiminde Tiyatronun Kullanımı ve Tiyatronun Temel Dil Becerilerine Katkısı, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/4, Fall 2012, p. 747-760, ANKARA-TURKEY, s. 750.

Güneş, F. (2013). Türkçe Öğretimi Yaklaşım ve Modeller. Pegem Akademi, Ankara.

Oğuzkan, A. F. (2000). Çocuk Edebiyatı. Anı Yayıncılık, Ankara,.

Kuyumcu, N., Iogna, L. (2001). Haydi Çocuklar Sahneye. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara

Şner, S. Nasıl Bir Çocuk Tiyatrosu, Erişim tarihi: 16.02.2014, <http://www.halksahnesi.org>.

http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.531b658ed33c51.38141071 Erişim: 08.03.2014

http://www.tiyatrotarihi.com/tyatro_terimleri/cocuk_tiyatrosu_nedir.htmlErişim:08.03.2014.

Alman Yazınından Seçili Yapıtlarda Zamanın Alımlanması

Birkan KARGI¹

Özet

Zaman konusu felsefeyi olduğu kadar yazın dünyasında yakından ilgilendirmiştir. Felsefe daha çok nesnel zamanı araştırma konusu yaparken yazın öznel zamanı kurmaca dünyası içinde ele almıştır. Bu çalışmanın amacı Alman yazınından seçili yapıtlarda zamanın nasıl alımlandığını ortaya koymaktır. Seçili yapıtların ortak noktası zamanın ömür ile ilişkilendirmeleri ve ölüm üzerinden anı tanımlamaları olmuştur. Bu bağlamda ilk önce zamanın felsefedeki dönüşümü ele alınmış daha sonra Johannes von Templ'in 'Böhmeli Çiftçi' (Ackerman Aus Böhme), Andreas Gryphius'un 'Her Şey Fani' (Es Ist Alles Eitel) ve 'Akşam' (Abend) adlı şiirleri, M. Opitz'in 'Ey Sevgili Acele Edelim' (Ach. Liebste, Lass Uns Eilen) ve J. W. Goethe'nin 'Bir Benzer' (Ein Gleiches) şiirleri ve Spoerl'in 'Bekle Sadece Yakında' (Warte Nur Balde) öyküsünde tematik benzerlikten hareketle ilk bölümdeki teorik yaklaşımlar ve dönemsel dünya görüşü ışığında zamanın alımlanması açıklanmıştır. Bu Yapıtlarda anın değeri ile insanın varoluşu arasındaki ilişki geçmiş ve gelecek zamanlara yapılan atıflarla tanımlamaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Zaman, yazın, alımlama, varoluş, felsefe.

Perception Of Time In The Selected Works Of German Literature

Abstract

The issue of time has closely interested the literary world as well as philosophy. Although philosophy takes the objective time as an issue of research, literature takes subjective time in the fictitious world. The aim of this study is to put forth the perception of time in the selected works of German Literature. The common point in the selected works has become the relation between time and life span and in the definition of the current through death. In this context, firstly the transformation of time has been put forth in philosophy and then the time perception under the light of present time in the works of Johannes von Templ's The Farmer From Bohme, Andreas Gryphius's All is Mortal, and "The Evening", M. Opitzin's "Hey Darling Let's Be Quick", J.W. Goethe's "A Similarity", Spoerlin's "You Wait Only" has been defined. In these works, the relation between the value of time and the existence of human has been studied referring the past and the present time.

Keywords: Time, literature, reception, existence, philosophy.

¹ Prof. Dr., Amasya Üniversitesi, birkankargi@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3242-3385

GİRİŞ

Aristoteles, Augustinius, Kant, Hegel, Newtown ve Einstein Heidegger gibi birçok filozof ve bilim insanı zaman kavramını sorgulamışlar, üzerine düşünceler üretmişlerdir. Zaman sorunsalı çerçevesinde ölüm ve zaman arasındaki ilişkininde açılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Nitekim hayat ölüm üzerine düşünüldüğünde anlam kazanır. Yazında da zaman kavramı bir çok yazar ve şair tarafından konu olarak işlenmiştir. Bu çalışmanın amacı Alman yazınından seçili yapıtlar yardımıyla zaman algısının nasıl oluştuğunu değerlendirmektir. Bu hedef doğrultusunda önce zaman konusundaki yaklaşımlar ele alınmış, daha sonra Alman yazınından seçili yapıtlar karşılaştırmalı olarak dönemsel dünya görüşü ve sanat anlayışı ışığında metne bağlı inceleme (Werkimmanent) yöntemleri ve Alımlama Estetiği (Rezeptionsästhetik) gibi okur odaklı yaklaşımlardan yararlanarak, eklektik bir tutumla değerlendirilmiştir.

Arkaik dönemlerde mitler dünyasında kutsal bir zaman anlayışının var olduğu bilinmektedir, nitekim Yunan mitolojisinde Kronos ölümsüz zaman tanrısıdır. Daha sonra zamanın önemli bazı doğa olaylarını esas alarak değerlendirildiği bilinmektedir. Örneğin güneşin ve ayın konumunun zamanın belirlenmesinde önemli işlevi vardı. Doğa üzerinde yaşanan gerçekliklerden hareketle yapılan bu zaman tanımı, gökyüzü hareketlerinin de incelenmesiyle de nesnel bir gerçekliğe dönüşmüştür. Zaman artık dolaylı yollardan deneyimlenen bir olgu olarak vardır. Toplumsal gelişim ve değişim süreciyle zaman değerlendirilmesi ile ilgili teknikler de gelişmiş ve değişmiştir. Zamanı nesnel ve öznel zaman olarak ikiye ayırmakta mümkündür. Nesnel zaman, cisimlerin devinimiyle ölçülebilen zamandır. Öznel zaman ise, zaman bilincine dayanır, yaşantılara bağlıdır. (Akarsu, 1975) Burada söz konusu olan, nesnel zaman, mutlak zamandır. Öznel zaman ise zamanın insan tarafından algılanışını ifade eder. Mutlak zaman kavramının felsefe ve bilimin konusunu oluşturmasına karşın, öznel zaman daha çok sanat ve yazını ilgilendirmiştir.

Ayın doğup batma eylemini sürekli tekrar etmesi insan bilincinde sürekli bir yeniden doğuşu yeniden yaratılmayı yani döngüsel zaman algısını yaratmıştır, dolayısıyla ilk dönemlerde insan doğaya öykünerek, zamanı başlayıp biten, sonu olan bir çizgisel zaman olarak değil durmadan yenilenen bir süreç olarak algılamıştır. Bu anlayış ölümü yok oluştan öte bir yeniden doğuş olarak tanımlanmasının yolunu açmıştır. Değişimin olduğu yerde hareket, hareketin olduğu yerde de bir başlangıç bir son vardır. Nitekim yaşamda zaman algısına dayalı bir süreçtir. Yaşamda zamanın sonluğu sonrasının bilinmezliği nedeniyle insanları korkutmuştur. Çok tanrılı dönemden itibaren Prometheus'un Olimpostan ateşi çalarak insanlara vermesiyle, insanlar ölüm olgusuyla karşılaşmışlar ve zamana dayalı bu dünya ve öteki dünya kavramları üzerine tartışmaya başlamışlar. Daha sonraları Doğaya bakarak toprağa düşenin yeniden doğduğunu görerek onu taklit etme anlayışı doğrultusunda ölüleri gömme ritüelleri oluşmuş ve bu bağlamda yaşamdan sonraki boyutu tanımlama ihtiyacı doğmuştur. Önceleri döngüsel zaman sonrasında çizgisel zaman ışığında zamanı kavramaya çalışmışlardır. Örneğin: Likyalılar ölümden sonra geri dönüşe inandıkları için lahitlerin kapaklarını bu dünyadaki denizci yaşamlarına uygun olarak kayık şeklinde yapmışlardır. Yerleşik düzene geçen topluluklar kayalıklara mezar odaları oymuşlar veya tekrar yaşamla ilgili olarak kişinin

günlük yaşamda ihtiyacı olan araçların da yer aldığı oda şeklinde lahitler inşa etmişlerdir. Hatta Hindistan'da ölen soyluların eşleri madunluk denen anlayışın etkisiyle onlarla birlikte yakılmıştır. Nekropolislerin şehirlerin dışına yapılması, zaman ötesinden korkunun en belirgin göstergeleri olmuştur.

Zamanı algılama ve kullanma anlayışında kültürel farklılıklar önemli rol oynar. Doğu kültüründe inanç anlayışı zaman kullanımını da etkiler. Batı medeniyetinde Doğu medeniyetiyle hem benzeşen hem de birbirinden ayrılan yönleri vardır. Bazı düşünürlere göre İslam medeniyetindeki zaman anlayışı sarmal bir nitelik taşır; yani bu zaman anlayışı içinde, döngüsellikle çizgisellik birlikte yer almaktadır. Döngüsel zaman anlayışına göre zaman sürekli tekrarlanarak devam eder. Çizgisel zaman anlayışında ise tekrar söz konusu değildir, zaman ileriye doğru devam edip gider.

Batıdaki dışa dönük ve maddeci anlayış, felsefenin gelişimi, zaman kavramı ve düşüncesi bağlamında değişimlere yol açmıştır. Eflatun ve Aristo'ya göre zaman, eylemle doğrudan ilişkili bir kavramdır ve neseldir. Ortaçağda Augustinus'un düşünceleri ise karşıtlıktan hareketle zamanı anlamaya dayanır. Ona göre zaman özeldir ve hareketten önce gelir, ayrıca üç ayrı zaman içinde aslında sadece an vardır. Geçmiş ve geleceği insan sadece o an içinde hatırlar: Geçmiştekilerle ilişkili şimdiki zaman, şimdikiyle ilişkili şimdiki zaman ve gelecektekilere ilişkili şimdiki zaman. (Augustinius, 1996,82) Hümanizm sonrası Batı felsefe ve biliminde zaman, evrenden bağımsız nesnel bir nitelik olarak ele alınmıştır. Batının tek tanrılı inanç kültürünün getirdiği ilerlemeci çizgisel tarih anlayışı geçmiş, gelecek ve şimdikiyi birbirinden ayırmıştır. Kant zamanı uzam bağlamında apriori olarak tanımlar, Hegel zamanı özenin ulamı olarak görür, Newton'un zaman anlayışı mutlaktır. Spinoza zamanı ilişkilerde arar. Einstein zamanı izafiyet teorisi ile açıklar. (Einstein, 2010,70). Bergson'un sezgici felsefesi ve Heidegger'in var oluşla zamanı ilişkilendiren anlayışı (Çücen, 1997,48)bu alanda önemli rol oynamıştır.

Batıda modern sanatın doğuşuyla zaman anlayışındaki değişimin eş zamanlı olarak gerçekleşmiştir. Newton ve daha sonra Einstein'ın zaman konusundaki yordamaları, bir başlangıç ve bir sonu imleyen zaman ve bunun üzerinde gerçekleştiği uzam bağlamında, yapıtlarda da kurgusal değişimlerin oluşmasına yol açmıştır. Nitekim anlatılarda zaman genellikle çizgisel ve ileriye doğru aktarılırken görecelik kuramının ortaya çıkmasıyla birlikte zaman, kurmacalarda akronik olarak kullanılmaya başlanmıştır. Yani yazar, kimi yerde geriye dönüşler (Rückblende), kimi yerde zaman atlamaları veya (Zeitrafung) zamanın yavaşlatması (Zeitdehnung) gibi tekniklerin yardımıyla geçmiş ,simdi ve gelecek üzerinde kurgusal hareket olanaklarına kavuşmuştur. Ayrıca yapıtlarda öyküleme zamanı, olay zamanı ve okuma zamanı gibi ayrıntılar da oluşmuştur..

Algılamada olduğu gibi zaman kullanma alışkanlıklarında kültürden kültüre farklılık görülür. En önemli farklılık da zamanı algılama ve kullanma anlayışıdır. Bu düşünce ışığında Alman yazınından seçilen Johannes von Tempel'in 'Böhmeli Çiftçi', Andreas Gryphus'un 'Herşey Fani' ve 'Akşam', M.Opitz'in 'Gel Ey Sevgili Acele Edelim' J.W.Goethe'nin 'Bir Benzer' ve H. Spöerl'in 'Bekle Sadece Yakında' yapıtları zaman konusunda tematik benzerlikleri nedeniyle aşağıdaki şekilde irdelenmiştir:

Böhmeli Çiftçi (Ackermann Aus Böhme) (1460) Johannes von Temp

Humanizm dönemine ait Johannes von Temp'in bu yapıtında Böhmeli Çiftçi karısının iyi bir insan olduğunu bu nedenle ölümü hakketmediğini savunur. Ackermann'ın karısının bu dünyadaki zamanının tükenmesiyle bir diğer ifade ile ölümün gerçekleşmesiyle, ölüm korkulan olmaktan çıkmıştır. Ackermann için bu aslında karısının değil kendi ölümüdür, karısının başına gelen kendi korkusudur, bildiğini sandığı korktuğu ölüme tanık olmuştur. Karısının iyi bir insan olduğunu savunması, ölümün insan üzerinde yarattığı gerginliği azaltmak ve ömür denen zamanın yeterince iyi değerlendirilmesinin gerekliliğini vurgulamaktır, sorun 'yeterince iyi' kavramının neyi kapsadığıdır. Bu konu, yapıtta, gündelik yaşamın sıradanlığında öznel zamanla nesnel zamanı dengeleyerek ömrü anlamlı kılan içsel ve dışsal değerlerin harmonisini önemsemeyi varlık sayan insan, anlayışı olarak dile getirilmiştir. Anlatı çizgisi içinde amaca yönelik olarak ölüm, insanlara yaşamın bir sonu olduğunu hatırlatarak yaşamın her anında 'iyi insan' olarak var olmanın gerekliliğini gösterir. Yapıt, her nefeste yaşamı anlamlı kılarak ölümü korkulan olmaktan çıkarmıştır. Ackermann karısının ölümüyle yaşam sevincini anlamıştır ve bu sevince karısını da ortak etmeye çalışmıştır. Ölümün bir sondan öte yaşamı tümleyen, insanın ve onun yaşamı boyunca sahip olduğu zamanın anlamını 'iyi insan' olma ile ölçülebileceği düşüncesi, yapıtın sonunda ortaya konmuştur. Ayrıca yapıtta yaşamın tamlaması olarak algılanan ölüm başkası üzerinden tanımlanmıştır. Bakış açısı ontolojik olanın psikolojik alımlanmasıdır.

Antik kültürde ölüm yaşam sevincinin anlamlı kılınması için bir araçtır ve öleni yaşamın içinde tutmak önemlidir. Hristiyan anlayışa göre ise ölüm korkulan bir dönüşümdür. Bu anlayışı benimseyenler yaşamdaki tüm zamanlarını bu yönde doldurmalıydılar. Ölüme hazır (meditatio Morris'e) olmalıydılar. Bu dünyada geçirilen zaman geleceği hazırlayan bir araçtır. (Hegel.1986, 58).

Alman yazınında Barok dönem, bu zamanı şeytanın dünyasındaki zaman olarak görür ve kurtuluşu öbür dünyada aramayı ortaya koyar.

Andreas Gryphius'un "Her şey Fani" (1637) (Es ist alles eitel) ve "Akşam" (Abend) soneleri bu görüşü dile getirir.

Her şey Fani (Es Ist Alles Eitel) Andreas Gryphius

Gördüğün her şey bu dünyada fanidir.

Bugün birinin yaptığını yarın öbürü yıkacak,

Şimdi şehir olan yerler yarın çayır çimen olacak,

Küçük çoban sürüsüyle orada oynayacak.

Şahane açmış çiçekler ezilip yok olacak,

Yarın toz topraktır tüm gurur ve kibirler,

Hiç bir şey sonsuz değil, ne tunç nede. mermer,
Şimdi gülümsüyor zevkler. yarın saracak dertler.

Rüya gibi geçerken şan şöhretlerimiz,
Zamanın oyuncağı insanmış direnecek?
Ah, tüm bunlar Bedir'i, değer verdiklerimiz!

Kötü bir hiçlik, gölge, toz ve rüzgar,
Bir daha açmayacak güzel bir kır çiçeği!
Hiç kimse göremiyor hala sonsuz gerçeği!

Daha ilk mısradaki bu dünyada geçirilen zamanın geçiciliği, Vanitas düşüncesi, ortaya konur. Daha sonra devam eden mısralarda şair, bu dünyada değer atfedilen ne varsa örneğin şehirler, doğa, kişisel değerler hepsinin yıkılıp yok olacağını vurgular. Bu dünyadaki zamanı ölüm sonrası için değerlendirmeyenlerin sonunun dertli olacağını dile getirerek inandırıcılığı kuvvetlendirmek için tunç ve mermer benzetmeleriyle zamanın geçiciliğini somutlar. “bugün-yarını, tunç, mermer-toz toprak fanilik -sonsuzluk” gibi karşıtlıklar üzerine kurulu sonenin asıl imlediği bu dünyanın ve bu dünya zamanının geçiciliği ve öteki dünyaya özlem düşüncesidir. Başlangıçtaki “sen” söylemi bir uyarıyı içerirken son bölümde lirik beninde içinde bulunduğu “biz” söylemine dönüşerek inandırıcı vurgu derinleştirilmiştir. Üçüncü bölümde kolay insanın zamanın oyuncağı olup olmadığı sorusu ortaya konulmuştur. Zamanın oyunu bir metafordur. Oyun insanın içgüdüsel ikinci davranışdır (homo ludens) ve oyunlar aracılığıyla yaşamda üstlenilen rolleri, kuralları öğrenir. Ancak içinde zamanın egemen olduğu bu yaşamdaki kurallar dönemsel anlayışa göre şeytanın egemenliğinde olan dünyadaki kurallardır ve vanitas düşüncesine göre anlamsızdır. Son bölümdeki gölge benzetmesi Platon'un mağara alegorisini hatırlatmaktadır. Buradaki gölgeleri gerçek sanan insanlar yanılsama içindedir. Nitekim zamanın oyuncağı olan insanda, bu dünyadaki gerçek sanılanların zaman tükendiğinde bir yanılsamadan ibaret olduğunu anlayacaktır. O halde bir an önce uyanıp sonsuz zamanın gerçeğini görmeleri gerekir.

Akşam (Abend) Andreas Gryphius

Yazarın Barok dönemin sanat ve düşünce şeklini yansıtan “Akşam” 1650 (der Abend) adlı ikinci şiiri teolojik bağlamda zamanın alımlanmasını ele alır.

Şiir okura dinsel ayrımcılık nedeniyle 30 yıl süren savaşların sonunda insanların içinde olduğu fiziksel ve ruhsal tükenişlerini anlatır. Bu dönemde ölüm kurtuluştur ve Tanrı'nın yardımı tek çıkış yoludur. Şiirin başlığı “Akşam” ölümden sonraki zamanı imler. Benzer şekilde İlk bölümde yalnızlık, hiçlik ve sessizlik egemendir. Gece ve gündüz zamansal karşıtlığın yanı sıra bu dünya öteki dünya karşıtlığında imler. Daha sonra hızla geçen zamanın nasıl boşa harcandığını ve ölümü nasıl yaklaştırdığı vurgulanır. “Hayat bana yarış pisti gibidir” mısrası yaşamın zamana karşı kişinin sınındığı bir yarış olarak

sunulur. “zaman geçmekte” alıntısı insanın zaman içinde tutsak olduğunu ve bu zamanın bitiminde sonsuz zamana hazırlıklı olması gerektiğini hatırlatır. Tanrı'dan lirik ben bu süremde hata yapmasını engellemesini ister. Hatta Tanrı'dan kendisini bu karanlık vadiden çekip çıkarması için yalvarır. Buradaki karanlık vadi metaforu zaman döngüsü içerisindeki şeytanın egemenliğindeki dünyayı temsil eder. İnsanların “gün boyu” çalışmaları zaman ölçütü gibi görünse de bir anlamada, insanların yemek ve çalışmak için yaşadıkları, anlamını çağırıştırır. İkinci dörtlükteki liman motifi fırtınalar içinde boğuşan teknelerin sığındıkları güvenli sakinliğin egemenliğindeki yer gibi gösterilmiştir. Liman olarak imlenen aslında Tanrı'nın krallığıdır, tekne ise insandır.

Bu imge yaşamın Zaman'la sonlu olduğunu ancak daha sonra Tanrı'nın güvenli krallığında sonsuzluğun başladığını anlatmak için kullanılmıştır. “Hızlı gün” yaşamdaki zamanın çok çabuk geçtiğini vurgulamak için kullanılan bir metafordur, öte yandan akşam yaşamın sonunu sembolize eder ve lirik ben burada Tanrı'dan öbür dünyadaki yaşam için yardım ister. Sone deki tüm göstergeler Barok anlayışın ‘yaşamın geçiciliği’ düşüncesini vurgularken (vanitas) ölümden sonraki hayatı mümkün kılması için ona yakarışı dile getirir.

Ey Sevgili Gel Acele Edelim! (Ach. Liebste, Lass Uns Eilen) Martin Opitz

Martin Opitzin “Ey Sevgili Gel Acele Edelim” (Ach Liebste Lass Uns Eilen). (1624) şiirinde zamanı betimlediği sembollerden ilki gençliktir, güzellik ise yaşamın geçiciliğidir. Bu iki kavram Barok dönemin karpediem düşüncesine uygunluk gösterir. Şiir ilk mısralarında söylem adresinin kim olduğunun tanıtılmasıyla başlar ve Lirik benin sevdiği kadına zamanın değerini açıklamamasıyla sürer.

Gel Ey Sevgili Acele Edelim

Gel ey sevgili acele edelim,

Henüz vakit varken.

Beklemekle zarar vermeyelim,

İkimize birden.

Tanrı lütfu güzellik,

Yitiyor gün ve gün.

Sahip olduklarımız

Yok olacak bir gün.

Solacak yanakların güzelliği,

Ağaracak saçlar,

Sönecek gözlerin ateşi.

Buz kesilecek hırslar,

Mercan gibi ağzının

Bozulacak biçimi.

Kara dönecek ellerin.
Ve ihtiyarlık saracak içini.
Bunun için gel tadalım
Gençlik meyvelerinden,
Geçip giden yılların
Ardı sıra kalmadan.
Sevdiğinle kendini
Öyle sev beni.
Lütfet bana sevgini,
Kaybolmaktayım bende
Tanrı lütfu güzellik,
Yitiyor gün ve gün,
Sahip olduklarımız,
Yok olacaktır bir gün (5-8)

Yukarıdaki mısralarda lirik ben zaman süreminde anın değerini, zamanın sonlu olduğunu ve her şeyin gelip geçici olduğunu hatırlatmaktadır. İlerleyen mısralarda güzelliğin zamana yenik düşeceğini ve yok olup gideceğini vurgulayarak zamanı paylaşma istemini dile getirir. Bu bağlamda kullanılan genel anlamdaki her şey' (m.7) sözcüğüne daha sonra 9-16 arasındaki mısralarda ağaran saçlar, solan yanaklar, gözlerin ateşi ve buz kesen yürek gibi güzelliğin geçiciliği, somut örneklerle açıklanır. Şair, okura karşıtlıklarla zamanın gücünü solma, sönme, bozulma (çürüme) gibi kelime zinciriyle çarpıcı bir şekilde ortaya koyar.

Bunun için gel tadalım,
Gençlik meyvelerinden.
Geçip giden yılların,
Ardı sıra kalmadan. (17-20)

Gençlik meyvesi metaforu gençliğin verdiği güzelliği vurgular, ancak meyve zamanla bozulur tazeliğini kaybeder. Bu bir anlamda anın, günün tadını çıkarma düşüncesinden daha çok gençlik zamanının değerine vurgu yapan farklı bir 'karpedium' anlayışı ortaya koymaktadır.

Sevdiğinle kendini,
Öyle sev beni sende.
Lütfet bana sevgini,
Kaybolmaktayım bende. (21-24)

Bu mısralardan anlaşılacağı gibi zamanın hızlıca akıp geçtiğini kadının gençliğin verdiği güzellikle somutlaştıran lirik ben kendisinin var oluşunu onda aramaktadır. Şiire göre yaşlanmak sevgiyi yitirmek ve zamanda yok olmaktır. Lirik ben zamanın içinde yer alarak var olduğunu göstermek ister.

Gülleri Topla (Rosen Pflücke) Wilhelm Ludwig Gleim

Dinsel doğmaların ve metafizik unsurların egemen olduğu bir anlayış doğrultusunda, dünyayı sadece öznel duygularıyla algılayan ve 30 yıl savaşları nedeniyle kaos olarak gören Barok insanının aksine aydınlanma çağının insanı, aklını kullanarak dünyaya egemen olmak ve bu suretle yaşanan dünyaya dönük, uyumlu bir yaşam biçimine ulaşma gayreti içinde olmuştur. Rasyonalizmle birlikte düşün ve bilim dünyasında gelişmeler ve değişimler gerçekleşmiştir.

Aydınlanma çağı (1700-1775) "Gülleri Topla" 1764 (Rosen Pflücke) şiirinde Anareontik özellikler öne çıkar. Yunanlı şair Anakreon (İ.Ö.540) dan kaynaklanan bu tarz şiirde aşk, içki, dostluk ve mutluluk gibi konular ele alınmıştır. Bu şiirlerde Aydınlanma döneminin bu dünyaya dönük yaşama sevinci hayata bağlılık duyguları dile getirilmektedir. Almanya'da şiirlerin temsilcileri Friedrich Von Hagedorn, Wilhelm Ludwig Gleimdir.

Gül'leri Topla

Gül'leri toplanır Gül'ler açar,

Yarın gelmez tekrar bu an!

Hiçbir saatini boşa geçirme

Kısadır, geçer Zaman!

İç, öp bak!

Fırsattır bu, şu an!

Bilirmisin yarın ne olacak?

Kısadır, geçer Zaman!

İyi bir işi yarına atmak,

Pişman eder insanı her an!

Öğüdümüzdür hızlı yaşamak

Kısadır, geçer Zaman!

Gül Afroditten güzelliğini, Dionysustan kokusunu almıştır. Çiçeklerin yücesidir. Yaprakları sırları saklar. Rosa kavramı gizliliği imleyen "burada konuşulan burada kalır" söylemiyle açıklanır. Öte yandan orta çağdan itibaren otorite karşıtı bir anlam taşır. Yazında ise yaşam sevincini, sevgiyi, gençliği çağırır. Yazar bu şiirde yaşam sevincini göstermek için Gül'ün kokusunun uçuculuğuyla zamanın geçiciliği arasında çağrışıma dayalı bir bağ oluşturarak insan ömrünün zamansal kısalığını ve güzelliğini hatırlatmak

istemiştir. Zira geçen zamanı geriye getirmek zaman çarkını geri döndürmek mümkün değildir. Zamanın kısalığı içinde bulunan “şimdinin” alımlanmasını göre değişkenlik gösterir. Şiirde bu anlar ne geçmişle ilgili anılar nede geleceğe bırakılan umutlardır. (2-7) lirik ben şimdinin içinde kısıda olsa var olmak istemekte ve bunu önermektedir. (11-12) Yaşamın şimdiden çok geleceğe odaklı telaşı içinde insanı yaşadığı anın değerini ve güzelliğini görmeye davet eder.

Şiir bugün yapılması, yaşanması gerekeni yarına ertelemek yerine bugün yapılmasını önerir, bir diğer söylemle bugünün işini yarına bırakma der. Zira yarın henüz gelmemiştir ve zamanın nasıl bir akışı olacağı belirsizdir. Gülün kısacık ömründe bülbülün ona âşık olması gibi şair şiirde şimdiki, anı yaşayıp hayatı anlamlı kılmak, şimdi içinde var olmak gerektiğini dile getirir.

Warte Nur Balde (Johann Wolfgang Goethe)

Yolcunun Gece Türküsü

Bir Benzer (Ein Gleiches)

Bütün zirvelerde

Sükûnet var,

Ve bütün ağaçların tepelerinde.

Hiç bir soluk hissediyor musun;

Ormanda Kuşlar bile sessiz.

Bekle sadece, yakında,

Sen de huzura kavuşacaksın.

J.Wolfgang von Goethe

Bir Benzer (Ein Gleiches) şiiri 1870 yılında J.Wolfgang Goethe tarafından kır yürüyüşünde verdiği bir mola sırasında yazılmıştır. Şiirle ilgili bazı incelemelerde ‘ölüme hazır olma’ duygusunun öne çıktığı görülür. Bu görüş doğadaki sessizlik metaforlarının lirik bene eşlik ederek ölümü korkulan olmaktan çıkardığı düşüncesine dayandırılır. Ancak Doğanın kendini yenileyip yaşam döngüsünü sürdürdüğü düşünüldüğünde ölüme hazır olma çıkarımı çizgisel ve döngüsel zaman çatışması bağlamında tam olarak karşılık bulmamaktadır. Ayrıca Şiirin yapısal ve tematik kurulumuna uygun olarak yaşamın farkındalığı anlamında şiirde vurgulanan doğanın sessizliği ve sükuneti kimi yorumlarda fırtınaların bir iki hafta gibi belli bir süre dindiği sakinliğin hakim olduğu Akdeniz söylenlerine gönderme olarak nitelendirilmektedir

Öte yandan şiirin Japon Haiku şiirleriyle benzerlikleride göz ardı edilmemesi gerekir. Zira bu tarz şiirler doğanın insan ruhunda yarattığı duyarlılıktan esinlenirler ve doğanın penceresinden bakarak anı yakalayıp yaşamı doğayı fark etmeyi hatırlatırlar. Ayrıca Haiku şiirlerinde sensizliğin suskunluğun etkileme gücünün, anla, uzamla ve eylemle doğrudan etkileşim içinde olduğu görülür.

Zaman değişimin ve dönüşümün en bariz göstergesidir. W. Dilthey'e (1833-1911) göre de insan zihni zaman'dan bağımsız olma anlamında değişmez olmaz, tersine zihinde tarih içinde değişip dönüşür. Zaman denince ilk önce geçmiş zaman akla gelmektedir. Zira geçmiş zaman yaşanmıştır, ancak zaman geçtikçe fiziksel ve psikolojik nedenlerle yaşananlar farklı şekilde hatırlanabilir. Ömür denen süremde insan fizyolojik ve psikolojik değişimlerin etkisinde kalır. Zamansal sıralama nedeniyle beklemeye dayalı çocukluk, gençlik ve yaşlılık dönemlerinin etkisiyle söz konusu etmenler değişim ve dönüşüm içinde olur. Önemli olan usun bu periyodik zamanın içinde var olmanın ayrımını yapıp yapamayacağıdır.

Bu şiirde yazar doğada yürüyüş yaparken ara vermiş ve bir dinlenme anında kulübenin penceresini kendi gönül penceresi yerine koyarak doğaya ve yaşama doğanın penceresinden bakmayı denemiştir. O an kendi yaşamına dair ne hissediyorsa doğa üzerinden mısralara yansıtmıştır. Aslında sözlerin hedefi kendisidir. Gençlik zamanında aynı manzaraya bakıp doğanın tüm coşkusunu tüm seslerini renklerini hissederek benliğinde yaşarken, şimdi aynı doğada heyecan ve hırsın yerine bir dinginlik bulması içinde olduğu yaşlılık anının duyguları olarak şiire yansımıştır. Bu durum dönemin sanat anlayışı olan, duygusal coşkunluklarını ve heyecanını gideren ölçülü ve dengeli insan, yani akli ve duyguları arasında denge kurabilen huzurlu 'güzel ruh' (Schöne Seele) idealine de uygunluk gösterir. Böylelikle yazın aracılığıyla öznel zamanın insanın ömür denen sürem içindeki göstergelere göre alınması ortaya konmuştur. Şiir okurdan içeriğindeki örtük ve eksik alanlarının kendi beklenti ufkuna göre tamamlamasını bekler. Bunun nedeni onda yaşamdan yana estetik ve etik duyguları oluşturmak ve metin-okur arasında anlam üretimine yönelik bir diyalog kurulmasını sağlamaktır.

Bekle Sadece Yakında (Warte nur Balde) Heinrich Spoerl

H.Spoerl (1887-1955) 'Bekle Sadece Yakında'(1937) (Warte nur, Balde) yapıtında hikaye çerçevesi içerisinde masal iç öyküsü yer alır.

Hikayenin özeti şöyledir; Genç bir adam sevdiği kadınla buluşmak için bir ağacın altında oturur ve beklemeye başlar. Beklediği kişiden erken geldiği için sıkılır, etrafındaki doğanın güzelliklerini fark etmez bile. Ancak birdenbire karşısında bir cüce adam belirir ve ona derdine çare olarak sihirli bir düğme verir ve istediğinde düğmeyi sola çevirip geleceği hemen yaşayabileceğini söyler ve kaybolur. Genç adam düğmeyi hemen sola doğru çevirir ve sevgilisi gelir, tekrar çevirdiğinde kendisini düğününde görür, yeniden çevirdiğinde çocukları olmuştur, tekrar çevirir ve kendisini torunlarını dizinde oynatırken bulur, bir kez daha çevirdiğinde ölüm döşeğindedir. Titreyerek büyük bir kaygıyla düğmeyi sağa yani geriye doğru çevirmek ister. O anda uyanır ve doğanın bütün güzelliklerini tüm canlılığıyla fark eder.

H.Spoerl okura yapıtında masal aracılığıyla yaşamda zamanın anlamını açıklamaya çalışmıştır. Kişinin iç dünyasıyla ilgili olarak zamanda öyle anlar vardır ki çok çabuk geçer öyle anlar vardır ki uzadıkça uzar. Öykünün başında genç adamın zamanla sorunu vardır. Sabırsızdır beklediğinden başka hiçbir şeyle ilgilenmez. İç öykü olarak kullanılan uyku hali ve rüya genç adama başka bir dünyanın ve zamanın varlığını hatırlatma işlevi görmüştür. Rüyalarda kişi başka bir boyutta başka bir zamanı yaşar. Gerçek yaşamda

kendine verilen zamanın dışına çıkamaz ancak rüyadaki sanal dünyada isteyipte yapamadıklarını yapabilme imkanına sahiptir. Nitekim aslında gerçek dünyaya göre çok kısa bir anda gerçekleşen rüya halinde bütün istemlerini gerçekleştirir.

Uykusunda gördüklerinin etkisiyle ömür denen zamanın sona ermek üzere olduğunu anlayarak korkup zamanı geri sarmak istersede tam bu sırada uyanır. Rüyasında yaşadıkları başka bir zaman boyutunda ki yaşam deneyimleridir. Hegele göre bireyin kendini tanıması ölümü kavrayışında önemli rol oynar. Nitekim genç adamın uyku halinde gördükleri gerçek yaşamda zamanı yeterince iyi değerlendirmediyini anlamasına yol açar. Uyandığında zamanı kıymetini anlar ve yaşamın her anını değerlendirmek ister.

Genç adam sanal zamandaki son korkusu sayesinde, bu dünyadaki zamanının ne kadar önemli olduğunu anlamıştır. Onun için ölüm yaşamı tamlamış ve bu dünyadaki zamanın değerini kavraması için bir araç olmuştur. Bu çıkarım Hegel'in düşünceleri ile benzerlik gösterir. Real dünyadaki yaşam sevinci ona göre ölümü yadsımak değil ölüm sayesinde çok şey öğrenmenin mümkün olduğunu gösterir. Öykünün sonunda genç adam rüya sayesinde zamanın bir anlamının da beklemek, sabretmek olduğunu anlar. I.Kant'ın zamanı kavrayış algısı, temel ontolojik eğilimi, antikede olduğu gibi bu dünyaya yöneliktir. Zaman kavramı içinde oluşan olguların olumlanması için varlığa dair sorunlarla yüzleşilmesi gerekir. Nitekim uykudaki rüya, genç adama bu hesaplaşma ve yaşamla yüzleşme imkanını vermiştir. Zira başlangıçta doğayı hissetmezken uyandıktan sonra doğadaki en küçük ayrıntıyı bile fark ederek anı yaşamaya ve anlamlı kılmaya çalışmıştır. Bu durum bir anlamda Armin Bertges'in düzenlediği 'yaşamda daha çok görmek' ile ilgili "Tavşan ve Salyangoz" (Hasen und der Schnecke) Fabelini hatırlatmaktadır. Fabel de 'hızlı olup az şeyi fark etmekle yavaş olup çok şeyi fark etmenin' ayrımı ortaya konmaktadır. Öykünün sonunda genç adam içinde yaşadığı zamanı fark etmek adına, kendi iç dünyasından çıkıp dışarda belirli bir süre ile sınırlı olan yaşam içinde varlığını ve yaratıcı gücünü ortaya koyabilmek için uğraş vermeye, zamanla çatışmak yerine kendisi ve çevresiyle barışık yaşamaya başlamıştır.

Sonuç

Felsefeciler bilimsel gelişmeler doğrultusunda zamanın öznel mi yoksa nesnel mi olduğu ve zamanın mutlak olup olmadığı sorularına kendi açılarından bir sunuş getirirler de yazın dünyası daha çok öznel zamanı öne çıkarmıştır

Alman yazınından seçili yapıtlarda Zaman bir bütün olarak ele alınmıştır. Bütünün parçaları, somut olarak bu dünyadaki Zaman, soyut olarak ise sonsuzluk hissini veren öteki dünyadır. T.Fontanenin ' Stechlin' (1898) ve daha bir çok yapıtta suyun iki dünya arasında bir sınır olarak yansıtıldığı gibi Zaman'da iki dünya arasında bir kapıdır. Ayrıca yapıtlarda bireyden yola çıkarak aslında toplumsal zamanın alımlanması verilmeye çalışılmıştır.

Hümanizm dönemine ait yapıtta Böhmeli çiftçi, eşinin geçmişteki yaşamışlıklarını anlatarak insan için yaşamın, bu dünyadaki zamanın ne kadar değerli olduğunu göstermeye çalışmıştır. Daha sonra ilk iki şiirde Barok dönemin dünya görüşüne uygun

olarak real Zamanın değerleri nesnelere somutlanırken bunların hiç birisinin anlamı olmadığı vurgulanarak ölümden sonraki sonsuz zamanın insan için değeri ortaya konmuştur. (Vanitas). Öte yandan aynı dönem ve hemen sonrasında ait Opitz ve Gleim'in şiirlerinde yaşam bir gün oda bugün anlayışıyla karpediem düşüncesine uyumlu real Zaman'ı betimleyen sembollerle somutlaştırılmıştır. Vanitas ve karpediem düşünceleri zaman yorumunun her iki renginde ortaya konulması için kullanılmıştır. Goethe'nin şiirinde ise zamanın insan yaşamındaki dönemsel duygulara ve fizyolojik yapısına etkisi mısralara yansıtılmıştır. Bir diğer söylemle Zaman gençlik ve yaşlılık üzerinden tanımlanmıştır. Spoerlin öyküsünde ise insanın Real yaşamdaki Zaman'ını boşa harcamaması ve iyi değerlendirmesi gerektiği, bunun sabırla anı yaşamakla olabileceği ölümün ikiz kardeşi uyku aracılığıyla anlatılmıştır. Sonuç olarak, zaman, seçili yapıtlarda geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman çerçevesinde dönemsel anlayış ışığında nasıl işlendiği ve alımlandığı ortaya konmuştur

KAYNAKÇA

- Aristoteles, Augustinus ve Martin Heidegger.(2012) Zaman Kavramı.Çev. Saffet Babür. İstanbul: İmge Yayınevi.
- Aytaç, Gürsel (1983) Çağdaş Alman Edebiyatı Abkara:
- Çüçen, A. K. (1997) Heidegger de Varlık ve Zaman, Asa Kitabevi Bursa:
- Descartes, R. (2015) Felsefenin Temel İlkeleri. Çev. Mesut Akın. İstanbul: Say Yayınları,
- Einstein. A. (2010) İzafiyet Teorisi Çev. Gülten Aktaş.Say Yay. İstanbul:
- Gérard, G. (1011) Anlatının Söylemi, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul:
- Glaser,H., Jacob L.,A. Lubos.(1986) Wege der Deutschen Literatur.Ein Lesebuch,Ein ullstein Buch.München:
- Heidegge,, M. (2011) Varlık ve Zaman, Çev. K. H. Ökten, Agora Kitap, İstanbul:
- Hegel. G. W. F. (1984) Phanomenologie des Geistes. Suhrkamp, Frankfurt am Mein:
- Hegel,G.W.F. (1986) Tinin Görüngübilimi, İdea Yay. İstanbul:
- Hegel, G. W. F. (1986) Grundlinien der Philosophie des Recht Oder Naturwissenschaftliche und Staatswissenschaft im Grundriss mit Hegel Eigenhandigen. Frankfurt am Mein, Suhrkamp.
- Hegel, G. W. F. (1986) Enzyklophadie der Phlosophien Eissenschaften. Suhrkamp. Frankfurt am Mein:
- Herderer, E. (1957) Das Deutsche Gedicht, Hamburg:
- Kant, I. (1993) Ari Usun Eleştirisi, İdea Yay.İstanbul:
- Martin,F.(1960) Deutsche Literatur geschichte, Stuttgart:
- Neis, E. (1977) Wie interpretiere ich Gedicht und Kurz geschichte, Schwandorf :

16 Yaş Altı Futbolcuların Sezon Öncesi ve Sezon Sonu Yoyo Performanslarının Mevkilere Göre İncelenmesi

Levent CEYLAN¹

Özet

Bu çalışmanın amacı, U16 yaş grubundaki genç futbolcuların sezon başı ve sezon sonu yoyo performanslarının oyun içindeki mevkilerine göre farklılık gösterip göstermediğinin incelenmesidir. Araştırmaya U16 yaş kategorisinde oynayan 22 sporcu (yaş 15,81±0,39) katılmıştır. Çalışmaya katılan bireylere sezon öncesi (antrenmanlara başlamadan) ve sezon sonu (son maçtan sonra) testler uygulanmıştır. . Araştırmada, Bangsbo (1996), tarafından tasarlanan Yo-Yo aralıklı toparlanma seviye1(YOYO) testi uygulanmıştır. Katılımcıların VO2maksı formül kullanılarak hesaplanmıştır. Ayrıca sporcuların Dinlenik Kalp Atım Hızı(DKAH) ve Maksimum Kalp Atım Hızı(MKAH) ölçülmüştür. Verilerin normal dağılıma uygun olup olmadığı Shapiro-Wilk testiyle analiz edilmiştir. Mevkilere göre karşılaştırılmasında ise Kruskal-Wallis-H testi kullanılmıştır. Oyuncuların sezon öncesi Yo-yo, VO2max, DKAH ve MKAH değerlerinde mevkilerine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmemektedir. Sezon sonu Yoyo, MKAH ve VO2MAX derecelerinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmektedir. Ancak, oyuncuların sezon sonu DKAH değerlerinde mevkilerine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmemektedir. Oyuncuların sezon öncesi ve sonrası Yo-yo, VO2max, DKAH ve MKAH değerlerini mevkilere göre karşılaştırdığımızda tüm mevkilerde istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık görülmektedir. Sonuç olarak; farklı mevkilerde oynayan oyuncuların sezon öncesi ve sonrası Yo-Yo, DKAH, MKAH ve VO2max özelliklerinin farklılık gösterdiği ortaya konulmuştur. Bu farklılıkların, futbolun fiziksel ve performansla yönelik özelliklerini yansıttığı düşünülmektedir. Antrenörlere bu farklılıklara göre antrenmanları planlaması önerilir.

Anahtar Kelimeler: Yoyo, Futbolcu, VO2max.

Investigation of Pre-Season and End-Season Yoyo Performance of Under-16 Players

Abstract

The aim of this study is to determine whether the U16 age group young players' beginning and end of the season yoyo performances differ according to their positions in the game. Twenty-two athletes (age 15.81 ± 0.39) in the U16 age group participated in the study. Pre-season (before training) and end-of-season (after the last match) tests were applied to the participants. . In the study, the Yo-Yo intermittent recovery level1 (YOYO) test, designed by Bangsbo (1996), was applied. VO2max of the participants was calculated using the formula. In addition, the resting heart rate (CHD) and maximum heart rate (MSD) of the athletes were measured. Shapiro-Wilk test was used to determine whether the data were suitable for normal distribution. Kruskal-Wallis-H test was used for comparison according

¹ Öğr. Gör., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, leventceylan17@hotmail.com

to the positions. There is no statistically significant difference in Yo-yo, VO₂max, DKAH and MKAH values of the players according to their positions. Yoyo, MKAH and VO₂MAX scores were significantly different at the end of the season. However, there is no statistically significant difference in end-of-season DKAH values according to their positions. When we compare the Yo-yo, VO₂max, DKAH and MKAH values of the players before and after the season, there is a statistically significant difference in all positions. As a result; Yo-Yo, DKAH, MKAH and VO₂max differed before and after the season. These differences are thought to reflect the physical and performance characteristics of football. Trainers are advised to plan their training according to these differences.

Keywords: Yoyo, Footballer, VO₂max.

GİRİŞ

Günümüz futbolun tüm yaş gruplarında (yetişkinler, gençler ve küçüklerde) en uygun performans için fizyolojik ve fiziksel talepler gerekmektedir. Bu fizyolojik ve fiziksel talepler, yüksek seviye (sprint, sıçrama, yön değiştirme, şut gibi), orta yoğunluk (jogging) ve düşük seviye (yürüme gibi) hareketleri içermektedir. Bu talepler, oyuncuların pozisyonu, beceri seviyeleri, oyun şekli ve takım taktiksel stratejilerden etkilenmektedir (Villarreal, Arrones, Requena, Haff, ve Ferrete, 2015).

Futbolun taktik kısmı son derece gelişmektedir. Bu gelişmeyle beraber futbolda antrenman ve fiziksel kondisyon alanı da çok önemli bir rol oynar. Zaman reaksiyonu, kuvvet ve beceri başarıya neden olan en önemli yeteneklerdir. (Dadic, Svilar, & Milanovic, 2014).

Tüm futbol müsabakası boyunca gerçekleştirilen ve aerobik tabanlı olan düşük şiddetteki hareketler yaklaşık %80-85'lik bir orana sahip olmakla birlikte yüksek şiddetteki hareketlere göre daha fazla oyunun bütününe oluşturmaktadırlar (Bangsbo vd., 2006). Futbolcuların kat ettikleri mesafe oynadıkları mevkilere göre değişimle birlikte ulusal ve uluslararası maçlarda ortalama 10 km civarındadır (Reilly, 1997). Kat edilen mesafenin %57 yavaş tempo koşu, %30 yürüme, %10 orta şiddet koşu, %3 süratli koşu olduğu bilinmektedir (Akgün, 1992).

Futbolda oyun süresi itibariyle aerobik metabolizmanın müsabaka boyunca devam ettirilmesi önem taşır. İyi bir aerobik kapasite futbolda oyunun temposunda, topla yapılan aksiyonlarda, müsabaka boyunca kat edilen toplam mesafede artış sağlayarak oyunda oyuncunun daha aktif olmasını sağlar ve performansı arttırdığı söylenebilir (Arı, 2010). Reilly (2000), aerobik olarak iyi antrene edilmiş oyuncuların, aerobik güç ve kapasitesi daha zayıf oyunculara oranla, oyunun sonlarına kadar kendi çalışma şiddetini koruyabilme özelliklerinin daha yüksek olduğunu belirtmiştir.

Günümüzde sporcuların antrenman durumları ve fiziksel kapasiteleri hakkında bilgi almak için antrenörler tarafından çeşitli testler kullanılır ve kullanılacak olan bu testlerin spor branşının doğasına uygun olması gerekmektedir. Cooper ya da mekik koşusu gibi saha testleri devamlı egzersizleri içerdiğinden dolayı futbol, basketbol, hentbol gibi aralıklı olarak tanımlandırılan sporlarda mücadele eden sporcuların performans durumları hakkında geçerli bir değerlendirme sağlamamaktadır. Buna karşılık test esnasında kısa bir toparlanma dönemine sahip olan ve aralıklı olarak ifade edilen Yo-Yo AT testlerinin ise aralıklı sporlardaki performansı değerlendirmek için

daha geçerli ve uygun olduğu görüşü hakimdir (Saltin & Astrand 1967: Aziz, Tan & Teh 2005: Sirotic & Coutts 2007: Ingebrigtsen vd., 2012). Bu yüzden AT testleri hem kadın hem de erkek sporcuların mücadele seviyesi, pozisyonel farklılıkları ve dönemsel performans değişikliklerini değerlendirmek için yaygın bir şekilde kullanılır (Cihan & Can 2013).

Buna göre aerobik dayanıklılığın futbol için ne kadar önemli olduğu yadsınamaz gerçektir. Aerobik kapasitenin ve dayanıklılık değerlendirilmesinde saha test protokolü aralıklı takım sporlarında yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu yöntemlerden bir tanesi de Yo-Yo aralıklı koşu testidir. Bu sebeple çalışmanın amacı, U16 yaş grubundaki genç futbolcuların sezon başı ve sezon sonu yoyo performanslarının oyun içindeki mevkilerine göre farklılık gösterip göstermediğinin incelenmesidir.

Gereç ve Yöntem

Araştırmaya U16 yaş kategorisinde oynayan 22 sporcu (yaş 15,81±0,39) katılmıştır. Araştırma grubu Samsun Atakum Belediyespor'da oynamaktadır ve haftada 4-5 adet ve 70-100 dk. arasında antrenman yaptıkları belirlenmiştir. Çalışmaya katılan bireylere sezon öncesi (antrenmanlara başlamadan) ve sezon sonu (son maçtan sonra) testler uygulanmıştır. Araştırmada, Bangsbo (1996), tarafından tasarlanan Yo-Yo aralıklı toparlanma seviye1(YOYO) testi uygulanmıştır. Test 20 m'lik koşu alanı ve 5 m'lik aktif toparlanma alanı olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Denekler önce 20 m'lik bölümü git-gel şeklinde olmak kaydıyla tamamladıktan sonra 5 m'lik aktif toparlanma bölümünü yine git-gel şeklinde jogging yaparak tamamlamışlardır. Aktif toparlanma süresi 10 saniye olarak belirlenmiştir. Test 10 km/h hızla başlayıp test protokolünün ön gördüğü şekilde artmıştır. Katılımcıların, yo-yo test düzeneğinin lisanslı cd'sinden bilgisayar aracılığıyla gelen ses yardımı ile tempolarını ayarlamaları sağlanmıştır. Test, kişi tükenme noktasına geldiğinde ve/veya ardı ardına üç sesi kaçırması durumunda sonlandırılmıştır. VO₂maks formül kullanılarak hesaplanmıştır. Yo-Yo IR1 testi: VO₂maks (ml/dk/kg) = IR1 mesafe (m) x 0,0084 + 36,4 (Bangsbo, Laia & Krstrup, 2008). Ayrıca sporcuların Dinlenik Kalp Atım Hızı(DKAH) ve Maksimum Kalp Atım Hızı(MKAH) ölçülmüştür.

Verilerin analizinde IBM SPSS 22.0 programı kullanılmıştır. Araştırmaya katılan oyuncuların elde edilen mevkilere göre Kaleci(KLC), Stoper (STP), Bek (BK), Ortasaha (OR), Kanat (KNT), Santrafor (ST) Yo-yo, DKAH, MKAH ve VO₂Max testi dereceleri normal dağılıma uygun olup olmadığı Shapiro-Wilk testiyle analiz edilmiştir. Mevkilere göre karşılaştırılmasında ise Kruskal-Wallis-H testi kullanılmıştır.

Bulgular

Tablo 1. Sezon Öncesi Fiziksel Parametrelerin Mevkilere Göre Ortalaması

	MEVKİ	N	Ortalama
YOYO1	KLC	3	1213m
	STP	3	1960m
	BK	4	1890m
	OR	6	1886m
	KNT	4	1920m
	ST	2	1940m

DKAH1	KLC	3	84,67
	STP	3	73,33
	BK	4	84
	OR	6	75,33
	KNT	4	69,50
	ST	2	76
MKAH1	KLC	3	182,67
	STP	3	178,67
	BK	4	175
	OR	6	175,83
	KNT	4	177,50
	ST	2	186
VO2MAX1	KLC	3	46,59
	STP	3	52,75
	BK	4	52,27
	OR	6	52,24
	KNT	4	52,53
	ST	2	52,69
	Top.	22	

Sezon öncesi Yo-yo (YOYO1) ortalamalarına baktığımızda stoper mevkisinin diğer mevkilerden daha yüksek olduğu görülmektedir. Sezon öncesi dinlenik Kalp Atım Hızı(DKAH1) ortalamalarına baktığımızda kanat mevkiinde oynayan oyuncuların diğer mevkilerden daha düşük olduğu görülmektedir. Sezon öncesi maksimum Kalp Atım Hızı(MKAH1) ortalamalarına baktığımızda Bek mevkiinde oynayan oyuncuların diğer mevkilerden daha düşük olduğu görülmektedir. Sezon öncesi VO2max (VO2MAX1) stoper mevkiinde oynayan oyuncuların diğer mevkilerden daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Sezon Öncesi Parametrelerin Mevkilere Göre Karşılaştırılması

	N	Ort.	Ss	Min	Max	P
YOYO1	22	1816m	375,773	1000	2480	,213
DKAH1	22	76,91dk	9,294	64	92	,183
MKAH1	22	178,23dk	10,492	160	192	,749
VO2MAX1	22	51,65ml/min/kg	3,157	44,8	57,23	,213

Oyuncuların sezon öncesi Yo-yo, VO2max, DKAH ve MKAH değerlerinde mevkilerine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmemektedir.

Tablo 3. Sezon Sonu Parametrelerin Mevkilere Göre Ortalaması

	MEVKİ	N	Ortalama
YOYO2	KLC	3	1213m
	STP	3	1946m
	BK	4	2110m
	OR	6	2453m
	KNT	4	2180m
	ST	2	2320m

DKAH2	KLC	3	84,67
	STP	3	66,66
	BK	4	62
	OR	6	60
	KNT	4	57
	ST	2	73
MKAH2	KLC	3	182,67
	STP	3	175,33
	BK	4	180
	OR	6	165,33
	KNT	4	171
	ST	2	179
VO2MAX2	KLC	3	46,59
	STP	3	52,75
	BK	4	54,12
	OR	6	57
	KNT	4	54,71
	ST	2	55,88
	Top	22	

Sezon sonu Yo-yo (YOYO2) ortalamalarına baktığımızda OR mevkiinin diğer mevkilerden daha yüksek olduğu görülmektedir. Sezon sonu dinlenik Kalp Atım Hızı(DKAH2) ortalamalarına baktığımızda kanat mevkiinde oynayan oyuncuların diğer mevkilerden daha düşük olduğu görülmektedir. Sezon sonu maksimum Kalp Atım Hızı(MKAH2) ortalamalarına baktığımızda OR mevkiinde oynayan oyuncuların diğer mevkilerden daha düşük olduğu görülmektedir. Sezon sonu VO2max (VO2MAX1) ST mevkiinde oynayan oyuncuların diğer mevkilerden daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Sezon Sonu Parametrelerin Mevkilere Göre Karşılaştırılması

	N	Ort.	Ss	Min	Max	P
YOYO1	22	2090 m	494,724	1120	2840	,051
DKAH1	22	63,36 dk	10,733	44	90	,196
MKAH1	22	172 dk	8,165	156	186	,036
VO2MAX1	22	53,96 ml/min/kg	4,15539	45,81	60,26	,051

Sezon sonu Yoyo, MKAH ve VO2MAX derecelerinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmektedir. Ancak, oyuncuların sezon sonu DKAH değerlerinde mevkilerine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmemektedir. Sezon sonu Yo-yo derecelerindeki farklılıklar orta saha merkez oyuncularının, kaleci, stoper, defans kanat, orta saha kanat ve forvet oyuncularına göre daha iyi olmasından, forvet oyuncularının derecelerinin, kaleci, stoper, defans kanat, orta saha kanat oyuncularından daha iyi olmasından kaynaklanmaktadır. Sezon sonu ölçümleri sonucunda VO2max ve MKAH derecelerinde OR oyuncularının diğer mevkilere göre daha iyi olduğu, DKAH derecelerinde kanat oyuncularının diğer mevkilere göre daha iyi olduğu görülmüştür.

Tablo 5. Sezon Öncesi ve Sezon Sonu Parametrelerin Mevkilere Göre Karşılaştırılması

	Yoyo2-Yoyo1	Dkah2-Dkah1	Mkah2-Mkah1	Vo2max2-Vo2max1
z	-3,201	-3,445	-2,099	-3,220
p	,001	,001	,036	,001

Oyuncuların sezon öncesi ve sonrası Yo-yo, VO₂max, DKAH ve MKAH değerlerini mevkilere göre karşılaştırdığımızda tüm mevkilerde istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık görülmektedir(p<0,01).

SONUÇ

Bu çalışmada U16 yaş grubundaki genç futbolcuların sezon başı ve sezon sonu YOYO, DKAH, MKAH ve VO₂MAX performanslarının oyun içindeki mevkilerine göre farklılık gösterip göstermediğinin incelenmiştir. Sezon öncesi Yo-yo ortalamalarına baktığımızda stoper mevkisinin diğer mevkilerden daha yüksek olduğu görülmektedir. Sezon sonunda ise Yo-yo ortalamalarına baktığımızda orta saha mevkisinin diğer mevkilerden daha yüksek olduğu görülmektedir. Can ve diğerlerinin (2011) yaptığı çalışmada daha önce yapılmış Yo-Yo IR1 testinden elde edilen veriler doğrultusunda futbolculardan en fazla mesafenin savunma (1968 m) ve orta saha (1774m), en düşük mesafenin ise hücum (1662 m) oyuncularını tarafından koşulduğu tespit edilmiştir. Yüksek düzeyde performansa sahip profesyonel futbolcuların katıldığı diğer bir çalışmada ise futbolcular tarafından koşulan en fazla mesafenin orta saha (1987 m) ve savunma oyuncularına (1925 m) ait olduğu, hücum oyuncularının (1744m) ve kalecilerin (1266 m) ise koşu mesafelerinin diğer mevkilerde ki oyunculara göre düşük ortalama değerlerine sahip oldukları bildirilmiştir (Cihan, Can & Seyis, 2012). Farklı bir çalışmada ise A takım futbolcularının oynadıkları oyun pozisyonlarına göre değerlendirildiğinde oyuncuların Yo-Yo IR1 testinde kaleci, savunma, orta saha ve hücum olmak üzere ortalama koşu mesafeleri söylenen sıraya göre 1746±83,3 m.; 2525±283,3 m.; 2600±313,9 m.; 2368±175,3 m. olarak elde edilmiştir. U21 takım futbolcularının oynadıkları oyun pozisyonlarına göre değerlendirildiğinde ise oyuncuların Yo-Yo IR1 testinde kaleci, savunma, orta saha ve hücum olmak üzere ortalama koşu mesafeleri söylenen sıraya göre 1253±122,2 m.; 1648±129,3 m.; 1752±400 m.; 1800±73 m. olarak tespit edilmiştir (Seyhan, 2018). Bu çalışmaların sonuçlarıyla karşılaştırdığımızda, bizim çalışmamızla benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Futbolcuların oynadıkları mevkilere göre savunma ve orta saha oyuncularının, kaleci ve hücum pozisyonunda oynayan diğer futbolculara göre daha fazla koşu mesafesine sahip oldukları literatürde daha önce yapılmış çalışmalarla benzerlik göstermektedir (Krustup vd., 2006). Yo-Yo IR1 testinin kullanıldığı ve 69 futbolcu ile yapılan bir başka çalışmada ise savunma oyuncularının (n=29) 2469±627 m., orta saha oyuncularının (n=30) 2529±736 m., hücum oyuncularının (n=10) 2288±639 m. koşu mesafelerini ve bu mevkiler arasında anlamlı bir farklılığın olmadığını tespit etmişlerdir (Malina, Eisenmann, Cumming, Ribeiro ve Aroso, 2004).

Sezon öncesi dinlenik Kalp Atım Hızı(DKAH1) ortalamalarına baktığımızda kanat mevkisinde oynayan oyuncuların diğer mevkilerden daha düşük olduğu görülmektedir. Sezon öncesi maksimum Kalp Atım Hızı(MKAH1) ortalamalarına baktığımızda Bek mevkisinde oynayan oyuncuların diğer mevkilerden daha düşük olduğu görülmektedir. Sezon sonu dinlenik Kalp Atım Hızı(DKAH2) ortalamalarına baktığımızda kanat mevkisinde oynayan oyuncuların diğer mevkilerden daha düşük olduğu görülmektedir. Sezon sonu maksimum Kalp Atım Hızı(MKAH2) ortalamalarına baktığımızda orta saha mevkisinde oynayan oyuncuların diğer mevkilerden daha düşük olduğu görülmektedir. Sezon sonu mevkilere göre Yoyo, MKAH ve VO2MAX derecelerinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmektedir. Ancak, oyuncuların sezon sonu DKAH değerlerinde mevkilerine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmemektedir. Cihan vd., (2012) yaptığı çalışmaya göre; erkek futbolcuların oyun pozisyonlarına göre koşu mesafeleri, maksimal oksijen tüketim değerleri, maksimal kalp atım sayıları ve toparlanma süreleri arasında anlamlı bir farklılık olduğu istatistiksel olarak elde edilmiştir. Sonuçlara göre; orta saha oyuncuların Yo-Yo1 koşu mesafesi ve maksimal oksijen alımı değerlerinin diğer oyun pozisyonlarındaki oyunculardan daha yüksek olarak bulunmuştur. Cihan vd., (2012) yaptığı çalışmayla bu çalışma arasında maksimal oksijen tüketim değerleri ve maksimal kalp atım sayıları bakımından paralellik göstermektedir. Literatürü incelediğinde (Bangsbo vd., (2008): Lemmink, Verheijen & Visscher (2004)), yapılan bu çalışma ile benzerlikler olduğu görülmektedir. Seyhan'ın (2018) Türkiye Süper Liginde yer alan bir A takım futbolcularının oynadıkları oyun pozisyonlarına göre ortalama VO2maks değerleri kaleciler için, 50,9±1 ml·dk-1·kg-1 savunma oyuncuları için 57,6±2,37 ml·dk-1·kg-1, orta saha oyuncuları için 58,2±2,67 ml·dk-1·kg-1 ve hücum oyuncuları için ise 56,2±1,47 ml·dk-1·kg-1 olarak elde edilmiştir. U21 takımı futbolcularının ise oynadıkları oyun pozisyonlarına göre ortalama VO2maks değerleri kaleciler için, 46,9±1,01 ml·dk-1·kg-1, savunma oyuncuları için 50,2±1,09 ml·dk-1·kg-1, orta saha oyuncuları için 51,7±2,04 ml·dk-1·kg-1 ve hücum oyuncuları için ise 51,5±0,6 ml·dk-1·kg-1 olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada sezon öncesi VO2max (VO2MAX1) stoper mevkisinde oynayan oyuncuların diğer mevkilerden daha yüksek olduğu görülmektedir. Sezon sonu VO2max (VO2MAX1) santrafor mevkisinde oynayan oyuncuların diğer mevkilerden daha yüksek olduğu görülmektedir.

Oyuncuların sezon öncesi ve sonrası Yo-yo, VO2max, DKAH ve MKAH değerlerini mevkilere göre karşılaştırdığımızda her mevkide istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık görülmektedir(p<0,01). Bu çalışmaya göre, düzenli olarak yapılan antrenmanların ve maç periyodunun sezon sonuna kadar tüm mevkilerdeki amatör alt yapı oyuncularının dayanıklılığı ve maksimal oksijen seviyesini artırdığını ve kalp atım hızını düşürdüğü söylenebilir. Ayrıca her mevkideki futbolcuların toplam koşu mesafelerine de katkı yapacağı düşünülmektedir.

Sonuç olarak; farklı mevkilerde oynayan oyuncuların sezon öncesi ve sonrası Yo-Yo, DKAH, MKAH ve VO2max özelliklerinin farklılık gösterdiği ortaya konulmuştur. Bu farklılıkların, futbolun fiziksel ve performansa yönelik özelliklerini yansıttığı düşünülmektedir. Antrenörlere bu farklılıklara göre antrenmanları planlaması önerilir.

KAYNAKÇA

- Akgün, N. (1992). *Egzersiz fizyolojisi*. İzmir: Ege Üniversitesi Basım Evi.
- Arı, E. (2010). Futbolda dönüşlü koşuların anaerobik eşik değeri üzerindeki etkisinin araştırılması. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Aziz, R. A., Tan, C. K., & Teh, C. K. (2005). A pilot study comparing two field tests with the treadmill run test in soccer players. *Journal of Sports Science and Medicine*, 4(2), 105-112.
- Bangsbo, J. (1996). *YO-YO Tests*. Copenhagen: HO + Strom.
- Bangsbo, J., Laia, F. M. & Krusturup, P. (2008). The yo-yo intermittent recovery test, a useful tool for evaluation of physical performance in intermittent sport. *Sports Medicine*, 38(1), 37-51.
- Bangsbo, J., Up, P., Mohr, M., Nybo, L., Majgaard, J. J. & Nielsen, J. J. (2006). :The Yoyo ır2 test: physiological response, reliability, and application to elite soccer. *Medicine Science Sports Exercise*, 38(9), 1666-1673.
- Can, İ., Cihan, H., Doğan, A. A., Arı, E., Aka, S. T. & İmamoğlu, R. (2011). The comparison of the aerobic power capacities of male amateur football players competed in different playing positions in Turkey. *Report Series Physical Education and Sport*, 15(1), 186-190.
- Cihan, H. & Can, İ. (2013). Yo-yo aralıklı toparlanma testleri ve sportif performans üzerine genel bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Spor Bilimleri Fakülte Dergisi*, 11(2), 81-94.
- Cihan, H., Can, İ. & Seyis, M. (2012). Elit futbolcuların oyun pozisyonlarına göre aerobik kapasite ve toparlanma sürelerinin karşılaştırılması. *Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 6(1), 1-8.
- Dadić, M., Svilar, L. & Milanović, L. (2014). Effect of plyometric training on explosiveness among junior football players. *7th International Scientific Conference on Kinesiology*, 588-591.
- Ingebrigtsen, J., Bendiksen, M., Randers, M. B., Castagna, C., Krusturup, P. & Holtermann, A. (2012). Yo-yo ır testing of elite and sub-elite soccer players: performance, heart rate response and correlations to other interval tests. *Journal of Sports Science*, 30(13), 1337-1345.
- Krusturup, P., Mohr, M., Nybo, L., Majgaard, J. J., Jung N. J. & Bangsbo, J. (2006). The yo-yo ır2 test: physiological response, reliability, and application to elite soccer. *Medicine Science Sports Exercise*, 38(9), 1666-1673.
- Lemmink K. A., Verheijen, R. & Visscher, C. (2004). The discriminative power of the interval shuttle run test and the maximal multistage shuttle run test for playing level of soccer. *Journal Of Sports Medicine And Physical Fitness*, 44(3), 233 – 239.

- Malina, R. M., Eisenmann, J. C., Cumming, S. P., Ribeiro, B. & Aroso, J. (2004) Maturity-associated variation in the growth and functional capacities of youth football (soccer) players 13-15 years. *European Journal of Applied Physiology*, 91, 555- 562.
- Reilly, T. (1997). Energetics of high-intensity exercise (soccer) with particular reference to fatigue. *Journal Of Sport Sciences*, 17(1), 757-786.
- Reilly, T. (2000). Anthropometric and physiological predispositions for elite soccer. *Journal of Sport Sciences*, 18(9), 669 – 683.
- Saltin, B., & Astrand, P. O. (1967). Maximal oxygen uptake in athletes. *Journal of Applied Physiology*, 23(3), 353-358.
- Seyhan, S. (2018). Süper ligde mücadele eden a takım ve U21 ligi futbolcularının mevkilere göre maksimal oksijen tüketimi değerlerinin incelenmesi. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 3(2), 24-34.
- Sirotic, A. C. & Coutts, A. J. (2007). physiological and performance test correlates of prolonged, high-intensity, intermittent running performance in moderately trained women team sport athletes. *Journal of Strength and Conditioning Research*, 21(1), 138-144.
- Villarreal, E. S. D., Arrones, L. S., Requena, B., Haff, G. G., & Ferrete, C. (2015). Effects of plyometric and sprint training on physical and technical skill performance in adolescent soccer players. *Journal of Strength and Conditioning Research*, 29(7), 1–20.

Suçta Teşvik Eden Dijital Oyunların Çocuklar Üzerindeki Etkileri ve Bu Etkilerden Korunma Yöntemleri

Derya KANTAR ÖZKES¹, Büşra KANTAR², Fırat KOÇ³, Vahdet ÖZKOÇAK⁴

Özet

Teknolojiyle her açıdan iç içe yaşadığımız ve günden güne bizleri sarmalayan bağlantılı-çevrim içi (online) bilgi dünyasında faydalı bilgiler edinmenin yanı sıra kişisel bilgilerimizi ve gençleri tehlikeye atan ortamların ve bu durumun barındırdığı risklerin bilinmesi farkındalığımızın artmasına katkı sağlayacaktır. Dünya çapında bağlantılı-çevrim içi ortamları kullanma yaşının 4.5 yaşa kadar indiği belirtilmektedir. Henüz dış dünyadaki tehlikelerle yüzleşmemiş ve tam olarak bilinçlenmemiş çocukların, gençlerin bağlantılı-çevrim içi ortamlarda her türlü riskle karşı karşıya oldukları unutulmamalıdır. Bilinçli aile yapısının bilinçli nesillerin yetişmesini sağlayacağı düşüncesiyle gerçekleştirilen bu çalışmada, risk taşıyan sanal oyunlarla ilgili farkındalığın artırılması amaçlanmaktadır. Mavi Balina, Mariam, Momo gibi dijital meydan okuma oyunlarının psikolojik bozukluklara ve intiharlara yol açtığına dair bulgular mevcuttur. Bu tür oyunların sosyal ilişkileri zayıf, uyum problemi yaşayan, bağımlı kişilik özelliklerine sahip, psikolojik açıdan intihara meyilli bireyler başta olmak üzere çocukları hedef aldığı öne sürülmektedir. Çocukların ruh hallerindeki değişikliklerin ve kullandıkları cihazların incelenmesiyle bu tür oyunlar oynadıkları tespit edilebilmektedir. Bu noktada yapılması gerekenler çocukların bu oyunlardan uzak durmalarını, sosyal medyada ve tarayıcılarda karşılaştıkları şüpheli erişim adreslerine girmemelerini ve tanımadıkları insanlarla iletişime geçmemelerini sağlamaktır. Dünya genelinde birçok ülkede bu oyunlarla ilgili önlemler alındığı gözlemlenmiştir. Ülkemizde henüz bu konularla ilgili yapılmış yasal düzenlemeler bulunmamaktadır. Dünya genelinde meydan okuma oyunlarını oynayan toplamda 200'den fazla insanın intihar ettiği ve birçok insanın da kendine zarar vererek yaralandığı adli kayıtlara geçmiştir. Tüm bu dikkate değer veriler ışığında bu oyunlar ve çocuklar üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dijital Oyun, Mavi Balina, Momo, İntihar, Çocuk.

The Effects of Crime-Encouraging Digital Games on Children and Prevention of These Effects

Abstract

In addition to acquiring useful information in the connected-online world of information that we live in every aspect of technology and that surrounds us day by day, knowing our personal information and the environments that endanger young people and the risks involved in this

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Hitit Üniversitesi, info@derux.com.tr, ORCID: 0000-0002-5224-5603

² Psikolog, Bağımsız Araştırmacı, busra.kantar@outlook.com, ORCID: 0000-0002-3098-0850

³ Arş. Gör. Hitit Üniversitesi, kocfiratkoc@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8558-6308

⁴ Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi, vahdetozkocak@gmail.com, ORCID: 0000 0002 4603 2548

situation shall contribute to our awareness raising. It is stated that the age of using connected-online environments around the world goes down to 4.5 years. It should not be forgotten that children who are not yet fully aware of the dangers in the outside world face all kinds of risks in the connected-online environments. This study aims to raise awareness through research on virtual games that carry risk, as the conscious family which raise the conscious generations. At the same time, this study clearly demonstrates the functioning of digital challenge games such as Blue Whale, Mariam, Momo, psychological disorders they cause and even leads to suicide. It is suggested that such games target children, especially those with poor social relations, adaptation problems, dependent personality traits, and psychological suicidal tendencies. As a result of examination of the changes in the mood of children and the devices they use, it can be determined that they play such games. What needs to be done at this point is to ensure that children stay away from these games, not to access the suspicious access addresses they encounter on social media or browsers and not to contact foreign people. It is observed that have been taken precautions about these malignant games in many countries around the world. There are no legal regulations on these issues in our country yet. It is recorded in the forensic record that more than 200 people committes suicide and many people are self-harm injured by themselves. In the light of all these remarkable data, these games and their effects on children examines in this article.

Keywords: Digital Game, Blue Whale Challenge, Momo, Suicide, Child.

GİRİŞ

Teknolojinin hayatımızın her noktasına girmesiyle çeşitli riskleri de beraberinde getirdiği kaçınılmaz bir gerçektir. Eğlenceden alışverişe, kişisel gelişimden eğitime kadar farklı alanlardaki internet kullanımı ve teknoloji, sağladığı faydaların yanında bilişim suçlarına da yol açmaktadır (Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu [BTK], 2016). Bilişim suçlarını diğer suçlardan ayıran en önemli etken suçun işlenme şeklindeki farklılıktır ve fiziksel bir eylemin olmamasıdır (Dülger, 2014, s. 13). Son yıllarda bilişim suçları işleyen kişiler aracı olarak dijital oyunları da kullanmaktadırlar. Dijital oyunlar üzerinden çocukları suça ve kendine zarar verme davranışlarına teşvik etmektedirler. Çocukların dijital oyunları oynama sebepleri arasında eğitim, eğlence, oyalanma, boş zamanları değerlendirme, sosyal etkileşim, gerçek hayatta yapamayacağı şeyleri başarması, rekabet ve meydan okumanın getirdiği heyecan duygusu, akranların tercihleri, diğer faaliyetlerin eksikliği yer almaktadır (Aktaran Mitrofan, Paul, Weich, & Spencer, 2014, s. 9; Yıldız, 2018, s. 557). Dijital oyunların oynanmasının yol açabileceği bazı psikososyal sorunlar ve olumsuz durumlara bakıldığında, yapılan bazı çalışmalar bağımlılığa ve içeriğinde şiddet barındıran dijital oyunların yalnızlık, depresyon, saldırganlık, düşük yaşam doyumu, anksiyete, sosyal davranışlarda düşüş ve dikkat bozukluğuna neden olabildiğini göstermektedir. Aşırı derecede dijital oyun oynayan bireylerde akademik başarısızlık, uyku düzensizliği, sedanter yaşam kaynaklı obezite, yetersiz özbakım gibi problemlere rastlanmaktadır (Irmak ve Erdoğan, 2016, s.133). Çocuklar bağlantılı-çevrim içi risk barındıran ortamlarda hiçbir zaman güvende değildir. Çocuklara zarar verme potansiyeli taşıyan zorbalılar, cinsel istismarcılar, insan tacirleri gibi kişiler veya organizasyonlar en zor durumdaki çocuklara ulaşma imkanını günümüz şartlarında kolaylıkla elde edebilmektedirler. 1962'de MIT'de Steve Russell'ın çıkardığı "spacewar" oyunuyla başlayan bağlantılı-çevrim içi oyun süreci milyonlarca kullanıcının bulunduğu sanal bir dünyada halen sürmektedir. Bu tür oyunlar, bugün her yaşta milyonlarca kişinin yaşamının bir parçası haline gelmiştir (Dijital Oyun Sektörü Raporu, 2018). Çocukların

İlgilerini dışarıdan sanal ortama taşıyan dijital oyunlar, bağımlılık oluşturma yanısıra gerçeklik algılarını bozarak yaşamlarını tehlikeye atacak davranışlara sevk etmektedir. Rusya’da 2013’te yaşı 21 olan Philipp Budeikin’in ürettiği "mavi balina" oyunu dünya üzerinde yüzlerce çocuğun intihar etmesine sebep olarak dikkatleri bu tarz oyunların üzerine çekmiştir. Oyunun ticari satışı olmamasına rağmen sosyal medya ve sosyal iletişim uygulamalarıyla yöneticiler tarafından kişilere bağlantı adresi gönderilerek, bu bağlantı adreslerine girenlerin kişisel bilgilerine ulaşarak şantaj yöntemiyle oyuna devam etmeleri sağlanmaktadır. ‘Meydan okuma’ ya da ‘intihar oyunu’ ismiyle bilinen “mavi balina” bağlantılı-çevrim içi oyunu, 50 günlük 50 görevi içermektedir. Gün içerisinde belirlenen saatlerde korku filmi izleme, kendi vücuduna kesici aletlerle zarar verme, sivri bir aletle vücuduna balina resmi kazıma, gecenin ilerleyen saatlerinde çatıya çıkarak 20 dakika oturma gibi görevlerin bulunduğu oyunun sonunda “balina olmak” talimatıyla oyuncudan intihar etmesi istenmektedir. İncelenen haberlerde oyunun üreticisi Budeikin’ in oyuncularını ‘biyolojik atık’ olarak nitelendirdiği ve toplumda temizlik yaptığı şeklinde ifadelerine yer verilmiştir (Aktaran Yıldız, 2018, s.559-560). Gerçeklik algıları süreç içinde şiddetli talimatlar aracılığıyla bozulan ve savunmasız kalan oyuncular verilen talimatları gerçekleştirmediklerinde kendilerinin ya da ailelerinin zarara uğrayacağına dair tehdit edilmektedir (Yılmaz ve Biricik, 2017, s.181). Son zamanlarda Mavi Balina, Mariam, Momo gibi dijital meydan okuma oyunlarının çocuklarda psikolojik ve fiziksel zararlara yol açtığı görülmektedir. Bu çalışmada, bilişim suçlarının karşımıza çıktığı alanlardan biri olan suça teşvik eden dijital oyunların çocuklar üzerindeki etkileri ve bunlardan korunma yöntemleri ele alınmaktadır.

1. Suça Teşvik Eden Dijital Oyunlar

Her geçen gün eğlenmek yeni bir dijital oyun piyasaya sürülmektedir. Sosyal platformlarda iletişimin güçlendiği günümüzde risklere karşı savunmasız kalan çocukların oynadığı oyunlar ve meydan okumalar, ciddi riskleri barındırmaktadır. Youtube, Instagram, Facebook, Snapchat, Yahoo, Google ve Whatsapp üzerinden erişilebilen meydan okumalar bulunmaktadır (“Blue Whale challenge”, 2017). Şiddet içeren bu meydan okumalar gençler ve çocuklar üzerinde olumsuz etkiler bırakmakta ve gerçek yaşamlarında da şiddet eğilimi göstermelerine sebep olmaktadır. Bu tür oyunlar zaman geçirme etkinliği olarak görülse de toplumdaki şiddete olan eğilimin artmasına neden olmakta, şiddeti normalleştirmektedir. Kişiler sosyal yaşamlarından uzaklaşarak yalnız kalma isteği gösterebilmektedirler. Dijital oyunlarla çok fazla zaman geçirmek kişide psikolojik bozukluklara yol açabilir. Kontrolsüz ve aşırı bilgisayar kullanımı ile depresyon, yalnızlık ve performans düşüşü arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. (Muslu ve Bolşık, 2009, s.445-450; Yılmaz ve Candan, 2018, s.274). Bilgisayar başında ve bağlantılı-çevrim içi oyunlarla çok fazla zaman geçiren gençler intihara meyilli hale gelebilmektedir. İntihara sürükleyen bu tür oyunlarla birlikte ülkelerin bu konuyla mücadele etmek amacıyla çeşitli çalışmalar yaptıkları görülmektedir. Avustralya’da internet ortamından intihara teşvik edici unsurların 2006 yılından bu yana suç kabul edildiği, İngiltere’de de bu tür içerik barındıran internet ortamlarının sürekli izlendiği, İsrail’de internet kullanıcılarını hedef alan geniş kapsamlı bir intiharı önleme programının uygulandığı ve Japonya’da ve Güney Kore’de ise sakıncalı içerik barındıran web sitelerine erişimin engellendiği bilinmektedir (Aktaran Yılmaz ve Candan, 2018, s.275).

2. Mavi Balina, Mariam, Momo Oyunu Nedir?

Mavi Balina oyunu ismini intihar ile bağlantılı olan karaya vurmuş balinaların yaşam döngüsünün bir parçasından alır (Mukhra, Baryah, Krishan & Kanchan, 2017). Oyunun orijinal adı Sinin Kit' dir. Bu ismin Rus rock grubu Lumen'in bir şarkısından aldığı düşünülmektedir. Şarkı sözlerinde "Neden çığlık atarsın / Kimse sesini duymazken / Konu ne, konu ne" demektedir. Şarkı "ağı delip geçemeyen devasa bir mavi balinanın öyküsü"nü anlatmaktadır (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42012020>). Bilindik dijital oyunlardan farklı olarak sosyal medya üzerinden ulaşılan ve mesajlarla görevlerin verildiği meydan okuma mantığına dayalı olan The Blue Whale Challenge (Mavi Balina), 50 gün boyunca oyuncuya 50 görev vererek onları intiharın eşiğine getirmektedir. Bu meydan okuma oyunu nedeniyle dünyada 200' ün üzerinde kişinin intihara sürüklendiği bilinmektedir (Mullin, 2017). Bu tür oyunlarda kullanıcıların oyundan herhangi bir zamanda çıkmalarına izin verilmez ve verilen görevleri yönetici veya grubun lideri tarafından belirlenen süre içerisinde tamamlamaları istenir (Mukhra vd., 2017). Oyunun iOS/android platformlarda indirilebilir herhangi bir uygulaması mevcut değildir. Oyuna sosyal medya sitelerinde pop-up olarak yayınlanan ve paylaşılan gizli bağlantılardan erişilebilir. Giriş yapılan akıllı cihazın her bir dakikasını detayını okuyan ve saklayan virüs şeklindedir. Bu da bağlantıya tıklayan kişilerin tarama geçmişlerini, e-posta hesaplarını ve şifrelerini, kişilerini, fotoğraflarını ve videolarını vb. tüm kişisel verilerini tehlikeye sokmaktadır (Krishnan, 2017).

Aşağıda "Mavi Balina" oyunu yöneticisi tarafından oyuncuya verilen görevler sıralanmıştır:

1. Jilet ile eline "f57" yi kazı, sorumluya fotoğraf gönder.
- 2.Sabah saat 4.20' de uyanıp sorumlunun sana gönderdiği sanrı gördüren ve korkutucu videoları izle.
- 3.Damarların boyunca bir jiletle kolunu kes, ancak çok derin değil, sadece 3 kesik, sorumluya bir fotoğraf gönder.
- 4.Bir yaprak kağıda bir balina çiz, sorumluya bir fotoğraf gönder.
- 5.Eğer "balina olmaya" hazırsan bacağına "EVET" kazı. Eğer değilsen kendini defalarca kes (kendini cezalandır).
- 6.Şifreli görev.
- 7.Eline "f40"ı kazı, sorumluya bir fotoğraf gönder.
- 8.VKontakte durumuna "#i_am_whale" yaz.
- 9.Korkunun üstesinden gelmelisin.
- 10.Sabah 4:20' de uyanıp bir çatıya çık (yükseldikçe daha iyi).
- 11.Eline bir jiletle balina kazı, sorumluya bir fotoğraf gönder.
- 12.Tüm gün sanrı gördüren ve korku videoları izle.
- 13."Onlar"ın (sorumluların) sana gönderdiği müziği dinle.

- 14.Dudağını kes.
- 15.Elini iğne ile borçok kez dürt.
- 16.Kendine acı verici bir şey yap, kendini hasta et.
- 17.Bulabileceğin en yüksek çatıya git, bir süre için köşede dikil.
- 18.Bir köprüye git, köşede dikil.
- 19.Bir vinçe tırman ya da en azından yapmaya çalış.
- 20.Sorumlu sözünü tutan olup olmadığını kontrol eder.
- 21.Skype'ta "bir balinayla" konuş (senin gibi bir oyuncuyla veya bir sorumluyla)
- 22.Bir çatıya git ve bacaklarını sarkıtarak kenarında otur.
- 23.Şifreli bir başka görev.
- 24.Gizli görev.
- 25.Bir "balina"yla buluş.
- 26.Sorumlu ölüm tarihini sana söyler ve sen onu kabul etmek zorundasın.
- 27.Sabah 4:20' de uyan ve raylara git (bulabileceğin herhangi bir demiryolunu ziyaret et).
- 28.Tüm gün kimseyle konuşma.
- 29."Bir balina olduğuna" yemin et.
- 30-49.Her gün sabah 4:20' de uyan, korku videoları izle, "onlar"ın sana gönderdiği müzikleri dinle, her gün vücuduna 1 kesik at, "bir balina ile" konuş.
- 50.Yüksek bir binadan atla. Canını al.

Şekil 1. The Blue Whale Challenge' da mavi balina çizme görevi

Şekil 2. Kesici bir alet ile oyuncunun bedenine şekil çizme görevi

Suudi Arabistan vatandaşı Salman El Harbi tarafından geliştirilmiş olan ve Ortadoğu' da yaygınlaşan Mariam oyunu, 9 yaşında kaybolduğunu söyleyen bir kız çocuğunun eve dönmesi için yardım istemesiyle başlıyor. Oyuna giriş yapabilmeniz için başlangıçta facebook, whatsapp, mikrofon, kamera erişimi istiyor, erişim izni vermeden oyuna giriş yapılamıyor. Size sorduğu kişisel sorular ve verdiğiniz erişim izniyle bilgilerinize erişerek oyunun ilerleyen safhalarında bunları size karşı kullanması muhtemel hale geliyor. Oyun kapatıldığı takdirde tekrar oynamak için üzerinden 24 saat süre geçmesi gerekmektedir.

Şekil 3. Momo karakterinin internet üzerinde yayılan görseli

Korkunç ses efektleri ve görsellerle süslenen oyunun son evrelerine gelindiğinde bilinmeyen bir numaradan gece saat tam 03.00' te arama geliyor. Farklı dillerde konuşan bir robot tarafından aranarak "seninle tekrar görüşeceğiz" mesajı iletiliyor (<https://www.cnnturk.com/turkiye/mavi-balinadan-sonra-mariam-alarmi-gece-yarisi->

telefon-calıyor-ve?page=1). Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının aldığı yasaklama kararına rağmen bu oyuna erişen bir kız çocuğunun, kollarına birçok kez kesikler attığı, kâğıtlara siyah gözlü küçük kız çocuğu resimleri ve kendisini asan insan figürleri çizdiği bildirilmiş ve zamanla içine kapanarak, geceleri karanlıkta oturduğu tespit edilmiştir (“Türkiye’de Mariam dehşetinde”, 2018).

Psikolojik olarak etki altında kaldığı ve kendine zarar verme eylemlerine girmesi Mariam oyununun çocuklar için risk taşıdığını göstermektedir. Bugün bile engelleme kararlarına rağmen oyuna android marketten ulaşmak mümkündür. Mavi Balina ve Mariam oyununun ardından aynı riskleri barındıran Momo oyunu ortaya çıkmıştır. Çıkış yeri Meksika olan ve internet üzerindeki sosyal medya ve akıllı cihazlar aracılığıyla ulaşılan bir Whatsapp numarasından kullanıcıya çeşitli talimatlar verilmektedir. Oyun Facebook sayfasındaki bir grup insanın bir numaraya mesaj atmalarıyla başlamaktadır. Sonrasında o numaradan gelen şiddet içerikli fotoğraflar, tehdit mesajları ve kişisel bilgilerinin usulsüz bir şekilde elde edilerek kötü amaçla kullanılması gibi çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır. Whatsapp uygulaması üzerinden küçük çocuklara kesici aletleri nerede bulacaklarını söylediği bildirilmektedir (Habertürk, 2019).

Bahsi geçen bazı uygulamaların ve oyunların içerisine sızılarak kullanıcıların dikkatleri çekilmekte ve amaçları doğrultusunda yönlendirmektedir. Fakat bütün bu sosyal medya yayılmasına rağmen Momo'nun intihara sürüklediğine dair bir kanıt ulaşılamamıştır (“Momo is not”, 2019). Mavi Balina oyununu oynayan 12 yaşındaki bir kız çocuğunun intiharıyla ortaya çıktığı ve Rusya’da 2016 yılında Nisan ve Kasım ayları arasında 130’den fazla çocuğun intihar ettiği bilinmektedir. Türkiye’de ilk olarak 14 yaşındaki Furkan Şen’ in intiharıyla gündeme geldi. Ardından Ağustos ayında 24 yaşındaki Evrim Mertin intiharı ve yine Van’da 8. Sınıf öğrencisi oyunun son aşamasına gelerek Akköprü tepesinden atlayarak yaşamına son verdiği bilinmektedir. Oyunla ilgili ciddi sıkıntılar yaşayan bir başka ülke Hindistan’da 28 intihar ya da intihar girişimi yaşandığı adli kayıtlara geçmiştir. İran’ da 2 genç kız köprüden atlayarak intihar etmeye çalışmış ve biri hayatını kaybetmiştir. Brezilya’ da kesikler yüzünden birçok çocuk hastaneye kaldırılmış ve iki intihar girişimi son anda engellenmiştir (BBC, 2019).

3. Çocuklar Üzerindeki Olumsuz Etkileri

Günümüzde internet ortamı sayesinde hemen hemen her konuda bilgiye kolaylıkla erişim sağlanabilmektedir. Kullanıcılar arama motorlarında merak ettikleri konuları araştırmaktadır. Bu çevrimiçi arama faaliyetleri kullanıcıların psikolojisini de yansıtmaktadır. Örneğin, depresif haldeki bir gencin aramaları olumsuz yönde olabilir; bu nedenle birey içinde bulunduğu durumdan kurtulma yollarını bulmaya yönelik araştırmalar yapabilmektedir. Sağlıksız bir zihinle yapılan bu tür aramalar intihar düşüncesini tetikleyebilmektedir. Çoğu zaman oynanan oyunlardaki meydan okumalar bireyin özsaygısını artırır ve bireyin moral bozukluğunu destekler. Öte yandan, söz konusu kimselerin yönlendiriciler tarafından önerilen kendine zarar verme telkinlerine cevap vermemeleri durumlarında, oyun yöneticileri tarafından kendilerine ve ailelerine zarar verilme tehdidi ile karşı karşıya kaldıkları bildirilmiştir. Çoğu zaman kullanıcılar oynadıkları oyunlarla öylesine meşguldürler ki hayatlarının tehlike altında olduğunu bile fark etmeyebilirler. Oyunlar genellikle eğlence, stres azaltma ve ferahlık, zihin gelişimi,

konsantrasyon yeteneğini arttırmakla ilişkilendirilir ancak bu oyun mücadelesi sanal hedeflerden çok uzaktır ve kendine zarar verme cesaretini vererek bireye saldırır. Geliştiriciler, yarışmacıların adrenalin artışına yol açarak diğer rakiplerle rekabet etmeleri için psikolojilerini manipüle ederler ve sonunda onları hayatlarını sona erdirmeye zorlarlar (Mukhra vd., 2017).

Dijital oyunların oynanmasının yol açabileceği bir takım psikososyal sorunlar ve olumsuz durumlara bakacak olursak yapılan bazı çalışmalar bağımlılığa ve içeriğinde şiddet barındıran dijital oyunların yalnızlık, depresyon, saldırganlık, düşük yaşam doyumu, anksiyete, sosyal davranışlarda düşüş ve dikkat bozukluğuna neden olabildiğini göstermektedir. Uvais (2018) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada "Blue Whale Game (Mavi Balina Oyunu)" ile ilgili medyada çıkan haberlerle intihar obsesyonları tetiklenen 14 yaşında bir erkek çocuğun vakası sunulmuştur. İntihar saplantılarının, dış olaylar ile obsesif-kompulsif bozukluğun (OKB) başlangıcı arasındaki etkileşimi vurgulanarak bir dış olay tarafından tetiklendiğini göstermesi yönüyle eşsiz olduğu belirtilmiştir. Bu OKB hastasının, Mavi Balina oyununu indirerek intihar etmeye dair saplantılı bir korkuya sahip olduğu, oyunu oynamayı hiç istemediği ve hayatını sona erdirmeyi hiç düşünmediği, oyunu indirmek suretiyle yaşamını sona erdirebileceği düşüncelerinin bahsi geçen bireyde belirgin kaçınma ve fonksiyonel bozulmaya sebep olduğu bildirilmiştir. Hem travmatik hem de travmatik olmayan streslerin hem çocuklarda hem de yetişkinlerde OKB' yi potansiyel olarak tetiklediği gözlenmiştir (Uvais, 2018).

Tehlikeli diğer bir unsur ise bazı ergenlerin ve çocukların diğerlerine göre daha hassas olmalarıdır. "Mavi Balina Mücadelesi" vakalarına, epidemiyolojik, psikolojik, psikiyatrik, sosyal ve kültürel özellikleri nedeniyle intihar eğilimi olan bireylerde daha sık rastlanmaktadır (Lupariello, Curti, Coppo, Racialputo, & Di Vella, 2019). Brezilya nüfusunun% 5.8' inin intihar için güçlü bir risk faktörü olan depresyondan muzdarip olduğu göz önüne alındığında, Mavi Balina oyunu gibi bir olgu intihar oranlarının artması için önemli bir faktördür (Sousa, Filho, Bezerra Cavalcanti, Santos, & Rolim Neto, 2017).

4. Korunma Yöntemleri

Bu tarz suça teşvik eden dijital oyunlardan korunmak ailelerden, öğretmenlerden ve akran gruplarından başlar. En önemli nokta belirtilerin erken fark edilerek müdahale edilmesi için önlemlerin alınmasıdır. Çocuk üzerindeki erken belirtileri inceleyecek olursak;

1. Çocuğun düzensiz ve anormal davranışları, ruh halinde değişiklik
2. Okulda notlarında ve diğer etkinliklerde performansında düşüş
3. Çalışma isteğinde düşüş
4. Yalnız başına daha fazla zaman geçirme isteği, aile ve arkadaş çevresinden uzaklaşma

Bu belirtilerin görüldüğü çocuklarda ve gençlerde uygulanabilecek korunma yöntemleri;

1. Çocukların internet ortamında zaman geçirdikleri uygulamaları ve web sitelerini inceleyin.
2. Çocukların bağlantılı-çevrim içi ortamlarda yaşına uygun web sitelerine eriştiğinden ve etik dışı davranışları ya da şiddete yönlendiren sitelere girmediğinden emin olun.
3. Çocukların bağlantılı-çevrim içi ortamlara aileyle paylaşılan ortak alandaki bir cihaz üzerinden erişmesini sağlayın.
4. Çocuklarla açık konuşmalar yaparak onları sabırla dinleyin.
5. Çocukları bağlantılı-çevrim içi risklere karşı uyarın. Çocuğunuzun kullandığı bütün elektronik ortamlarda geçirdiği zamanı ve faaliyetlerini gözlemleyin.
6. Çocuğunuzla daha fazla iletişim kurun.
7. Bağlantılı-çevrim içi ortamlarda yayılan güncel uygulamalar hakkında bilgi sahibi olun.
8. Çocuğunuza örnek olun. Kendiniz de interneti bilinçli kullanın.
9. Diğer anne babalarla endişeleriniz hakkında konuşun, birlikte yeni yöntemler keşfedin.
10. Çocuklara hayattaki zorluklarla yüzleşmeyi ve küçük hareketleri takdir etmeyi öğretin ve destekleyin.
11. Kendine zarar verme, kesikler ve yaraları gözlemleyin.
12. Sabahın erken saatlerinde ya da gece yapılan aktiviteleri gözlemleyin.
13. Eğer çocuğunuzun Mavi Balina oyununu oynadığını fark ederseniz, hemen bütün elektronik aletlerden internete erişimini kesin.
14. Binalar, nehirler, göller, demiryolları gibi tehlikeli alanlara yalnız gitmelerini engelleyin.
15. Çocuklarınızın depresyon adı verilen sosyal stigmaya yem olmalarına izin vermeyin.
16. Yaşadığınız yerdeki polis yetkililerine haber verin ve bir sonraki önlemleri almak için onların tavsiyelerine başvurun (BBC, 2019; Mukhra vd., 2017).

Tartışma

Bağlantılı-çevrim içi ortamlar üzerinden kişilere ruhsal ya da teknolojik yönden zarara uğratmaya sebep olan faaliyetler siber zorbalık olarak kabul edilir. Kişisel verileri çalınarak siber tehdit ve tacizle karşı karşıya kalan Mavi Balina oyuncularını, siber zorbalığa maruz kalmaktadırlar. Bu zorbalık karşısında yaşadıkları ruhsal çöküntü ve psikolojik problemlerle intihar edebilmektedirler (Yılmaz ve Candan, 2018, s. 280). Mavi balina, Mariam, Momo gibi suça teşvik eden meydan okuma oyunlarında çocuklara verilen kendine zarar verme talimatları, tehditler onları çaresizlik hissi içinde bırakmaktadır (Yıldız, 2018). Bu tür oyunların verdiği zararlı görevlerin, oyunlardaki sorumluların tehditleri ve zorbalıklarının çocuklar ve gençler için stres kaynağı haline gelerek

depresyon, Obsesif Kompulsif Bozukluk, Travma Sonrası Stres Bozukluğu gibi psikolojik bozukluklara sebep olabileceği söylenebilir. OKB hastalarında intihar düşünceleri ve girişimleri özellikle depresyon ve travma sonrası stres bozukluğu gibi diğer psikiyatrik bozukluklarla birlikte olduğunda yüksektir (Aktaran Uvais, 2018). Bu açıdan eğer suça teşvik eden meydan okuma oyunları oynayan kişilerin mevcut bir OKB tanısı ve buna eşlik eden depresyon, travma sonrası stres bozukluğu gibi bir tanısı daha varsa intihar girişimlerinin artabileceği düşünülmektedir. Bu tür zorlu yaşantılara maruz kalan çocuklar için psikolojik destek alınmalıdır.

Dijital ortamın tüm bu olumsuz etkilerinden çocukları ve gençleri korumak adına sosyal aktivitelere ve aileyle geçirilen zamana ağırlık verilerek dijital ortamda geçirilen zaman azaltılmalıdır. Ebeveynler rahat kalmak için çocuklarını elektronik cihazlarla ve internetle oyalamamalı, onlarla kaliteli zaman geçirmeye önem vermelidirler. Günümüzde hayatımızın her alanına giren teknolojinin ve sanal ortamın beraberinde getirdiği tehditleri önlemek adına ebeveynlerin ve her yaşta bireylerin dijital okuryazarlık eğitimi almaları önemlidir. Dijital oyunların çocukların hayatına girişi okul öncesi eğitimin de öncesine dayanmaktadır. Bu nedenle kişilerin karşılaşılacağı risklere karşı bilinçli olması ve kendilerini koruyabilmesi gerekmektedir. Aileler dijital okuryazar olarak çocuklara örnek olmalı, yön göstermelidir. Örgün eğitim kurumları da bu noktada devreye girerek yetişkin bireylerin eğitilmesiyle yeni nesillerin de bu konuda bilinçli büyümesini sağlayacaktır (Yılmaz ve Candan, 2018, s. 280). Ülkemizde bilişim suçlarıyla ilgili yasal düzenlemeler yeterli boyutta olmadığı için bu çalışmada bahsettiğimiz risk taşıyan dijital oyunların denetimi ve bu konudaki yaptırımların düzenlenmesi gerekmektedir. Çocukların oynamasında sakınca görülen oyunların piyasaya sürülmesine ya da sosyal medya platformlarından erişimlerine gerekli düzenlemelerle engel getirilebilir ya da risk gruplarına göre kategorik olarak sınıflandırılabilir. Zararlı oyunlar ve zararlı bağlantılı-çevrim içi ortamlarla ilgili olarak kamuoyu kamu spotlarıyla bilgilendirilmelidir. Ebeveynler bu konuda çeşitli seminerlerle bilinçlendirilmelidir.

İntiharların önlenmesi ve intiharla ilgili haberlerin, bağlantılı-çevrim içi ortamlarda nasıl karşılaşıldığına dair kılavuzlar ve stratejiler geliştirilmelidir. Bu çalışma dijital oyunların çocuklar üzerindeki psikolojik etkilerini ölçmek kullanmadan değerlendirmesi açısından sınırlıdır. Literatürde yeterli akademik çalışma bulunmaması sebebiyle erişilen bilgiler kısıtlı kalmıştır.

Sonuç

Mavi Balina, Mariam ve Momo gibi intihara sürükleyen dijital oyunlarla ilgili olarak ailelerin ve eğitimcilerin yeterince bilgi sahibi olmadığı, eğitimin evde başladığı ve ailelerin teknoloji konusunda kendilerini geliştirmeleri gerektiği bilinmektedir. Çocukların internet ortamında geçirdikleri zamanın verimli ve güvenli bir hal almasının mecburi olduğu düşünülmektedir. Ülkemizde bilişim suçları alanına giren, aynı zamanda fiziksel ve ruhsal olarak da gençlerimizi intihara ve psikolojik sorunlara sürükleyebilen dijital ortamların kontrolü yapılmalı ve gerekirse erişimi engellenmelidir. Bu güvenli ortamın sağlanması ve korunması için dijital ortamlardaki kişisel veriler korunmalı, gerekli koruma programları kullanılmalıdır. Öncelikli hedef çocukların ve genç erişkinlerin güvenli bir ortamda yetiştirilmesine olanak sağlayan ve bağlantılı-çevrim içi

ortamdaki tehlikelere karşı bilinçli bireyler yetiştirmektir. Ebeveynler ve çocuklar arasındaki bağın kuvvetlendirilerek nesillerimizin sağlıklı bir biçimde yetiştirilmeleri en önemli hedefimiz olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Benzer, R. (2014). Siber suçlar ve teorik yaklaşımlar, Güncel tehdit: Siber suçlar.
- Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu. (2016). Bilişim hukuku ve bilişim suçu. Erişim adresi: <https://internet.btk.gov.tr/bilisim-hukuku-ve-bilisim-sucu-detay-58.html>
- Biricik, Z., & Yılmaz, A. (2017).Sağlık iletişimde dijital medya kullanımının çocuk sağlığı üzerine etkileri: sosyal medya ve çevrimiçi oyunlar üzerine bir inceleme. Atatürk İletişim Dergisi, (14), 173-186.
- Blue Whale challenge suicide danger highest in India!. (2017, September 01). Retrieved from <https://www.rediff.com/getahead/report/blue-whale-challenge-blue-whale-game-google-trends-search-highest-in-india-rank-no1/20170901.htm>
- Dijital Oyun Sektörü Raporu
<http://www.ankaraka.org.tr/archive/files/yayinlar/ankaraka-dijital-oyun-sektoru.pdf>
- Dülger, M. V. (2014). Bilişim suçları ve internet iletişim hukuku. Seçkin Yayıncılık.
- Higgins, S. (2017). EXPOSED: The Blue Whale challenge. Higgypop. Available at: <https://www.higgypop.com/news/blue-whale-challenge/>
- Irmak, A. Y., & Erdoğan, S. (2016). Ergen ve genç erişkinlerde dijital oyun bağımlılığı: güncel bir bakış. Türk Psikiyatri Dergisi, 27(2), 128-37.doi: 10.5080/u13407
- Keeley, B., & Little, C. (2017). The State of the Worlds Children 2017: Children in a Digital World. Retrieved from United Nations Children's Fund website: https://www.unicef.org/publications/files/SOWC_2017_ENG_WEB.pdf
- Krishnan, A. (2017). Blue Whale Game rules & facts: How to identify the 50-day challenge that pushes kids to commit suicide. Retrieved from <https://www.india.com/buzz/blue-whale-game-rules-facts-how-to-identify-the-50-day-challenge-that-pushes-kids-to-commit-suicide-2442613/>
- Lupariello, F., Curti, S. M., Coppo, E., Racalbuto, S. S., & Di Vella, G. (2019). Self-harm Risk Among Adolescents and the Phenomenon of the "Blue Whale Challenge": Case Series and Review of the Literature. Journal of forensic sciences, 64(2), 638-642.
- Mavi Balina'dan sonra Mariam alarmı: Gece yarısı telefon çalıyor ve..., 2018. (2018, Mayıs). CNN Türk. Erişim adresi: <https://www.cnnturk.com/turkiye/mavi-balinadan-sonra-mariam-alarmi-gece-yarisi-telefon-caliyor-ve?page=1>
- Mavi Balina: 'İntihar oyunu' için hangi önlemler alınıyor?. (2019, Ocak). BBC. Erişim adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42012020>
- Mitrofan, O., Paul, M., Weich, S., & Spencer, N. (2014). Aggression in children with behavioural/emotional difficulties: seeing aggression on television and video games. BMC psychiatry, 14(1), 287.

- Momo is not trying to kill children. (2019). Erişim adresi: <https://www.theatlantic.com/technology/archive/2019/02/momo-challenge-hoax/583825/>
- Momo nedir? Neden intihara sürüklüyor? Momo oyunu videosu nasıl ortaya çıktı?. (2019, Mart). Haber Türk. Erişim adresi: <https://www.haberturk.com/momo-nedir-neden-intihara-surukluyor-momo-oyunu-nasil-ortaya-cikti-2397583>
- Mukhra, R., Baryah, N., Krishan, K., & Kanchan, T. (2017). 'Blue Whale Challenge': A game or crime?. *Science and engineering ethics*, 25(1), 285-291.
- Mullin, G. (2017). Chilling challenge what is the Blue Whale suicide challenge, how many deaths has the game been linked to and is it in the UK. Retrieved from <https://www.thesun.co.uk/news/worldnews/3003805/blue-whale-suicide-victims-russia-uk-deaths-latest/>.
- Muslu, G. K., & Bolşık, B. (2009). Çocuk ve Gençlerde İnternet Kullanımı. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 8(5).
- Sousa, D. F. D., Filho, J. D. D. Q., Bezerra Cavalcanti, R. D. C. P., Santos, A. B. D., & Rolim Neto, M. L. (2017). The impact of the 'Blue Whale' game in the rates of suicide: Short psychological analysis of the phenomenon. *International journal of social psychiatry*, 63(8), 796-797.
- Türkiye'de Mariam dehşetinde neler yaşandı. (2018). Erişim adresi: <https://odativ.com/turkiyede-mariam-dehsetinde-neler-yasandi-04071838.html>
- Uvais, N. A. (2018). Obsessive-Compulsive Disorder with Suicide Obsessions Triggered by News Reports about the "Blue Whale Game". *Adolescent Psychiatry*, 8(3), 241-244.
- Yıldız, F. (2018). Ölümcül "Mavi Balina" Oyununun Basında Temsiline Dair Eleştirel Bir Değerlendirme. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(4), 557-570.
- Yılmaz, M., & Candan, F. (2018). Oyun sanal intihargerçek:"The Blue Whale Challenge/Mavi Balina"oyunu üzerinden kurulan iletişimin neden olduğu intiharlar üzerine kuramsal bir değerlendirme. *Akdeniz İletişim Dergisi*, (30), 270-283
- Resim 1: (2017) <http://www.hurriyet.com.tr/teknoloji/intihar-oyunu-mavi-balinadankurtulanlar-anlatiyor-40641323>
- Resim 2: (2017) <https://seyler.eksisozluk.com/onlarca-cocugun-intihar-etmesine-sebep-olan-korkunc-oyun-mavi-balina>
- Resim 3: (2018) <https://odativ.com/turkiyede-mariam-dehsetinde-neler-yasandi-04071838.html> Resim 4: Habertürk (2019) <https://www.haberturk.com/momo-nedir-neden-intihara-surukluyor-momo-oyunu-nasil-ortaya-cikti-2397583>